ئابدۇقادىر داموللام ئىبنى ئابدۇلۋاپىس قەشقەرى

ئەدەب ئاچقۇچى

مِفْتَاحُ الْأَدَبِ

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ تەرجىمھالى

شىنجاڭ خالق نەشرىياتى

فَكَمْ أَنْتَ تَنْهَى وَلاَ تَنْتَهِـــى

وَ تُسْمِعُ وَعْظًا وَلاَ تَسْمَـــعُ

فَيَا حَجَرَ الشَّحْذِيِّ حَتَّى مَتَى

تُسِنُّ الْحَـــدِيْدَ وَلاَ تَقْطَـــعُ

سەن قانچە قېتىم توسۇسەن، ھالبۇكى، ئۆزۈڭ يانمايسەن.

(قانچە قېتىم) نەسىھەت قىلسەڭمۇ، ئۆزۈڭ ئاڭلىمايسەن؟!

ھەي، بىلەيتاش، سەن قاچانغىچە

تۆمۈرنى ئىتتكىلىسىڭ (ئېمىشقا) ئۆزۈڭ كەسمەيسەن؟!

— مەركۇر كىتابىدىن ئالىنىدى

ISBN 7-228-07016-X

H.472(维文) 定价:12.00元

ISBN 7-228-07016-X

9 787228 070169 >

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئەدەب ئاچقۇچى

ئەدەب ئاخلاق ھەققىدە سۆھبەت

تۈرگۈچى: ئابدۇقادىر دامۇللام ئىبنى ئابدۇۋارىس قەشقەرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇللاھەد ئەمىر قۇتلۇق

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

道德指南/阿布都卡德尔·瓦日斯著；阿布来提·艾米尔译。
乌鲁木齐：新疆人民出版社，2002.2
ISBN 7-228-07016-X

Ⅰ.道… Ⅱ.①阿…②阿… Ⅲ.阿拉伯语—对照
读物，道德修养—维、阿 Ⅳ.H379.4：B

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2002) 第 004288 号

责任编辑：阿布里米提·伊明
责任校对：热那·阿布里米提
封面设计：玉苏甫江·达吾提

道德指南(阿、维对照)

阿布都卡德尔·瓦日斯　著
阿布来提·艾米尔　译
艾合买提江·伊布拉依木　审订

新疆人民出版社出版
(乌鲁木齐市解放南路 348 号　邮政编码 830001)
新疆新华书店发行
同心电脑服务中心排版
乌鲁木齐忠美印刷有限公司印装
850×1168 毫米 1/32 开本 7.125 印张 2 插页
2002 年 2 月第 1 版　2002 年 10 月第 1 次印刷
印数：1——3000

ISBN 7228-07016-X/H.472　定价：12.00 元
版权所有盗印必究　举报电话：(0991)2877704
13999249197

ئابدۇقادىر داموللام ئەسەرلىرىدىن

«. . . س: (ئىسلامدا) ئىلىم ئۆگىنىش (نىڭ ھۆكۈمى) نېمە؟

ج: ئىلىم ئۆگىنىش — ئەر ـ ئاياللارغا پەرزدۇر. ئىلىم دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە سائادەتكە (ئېرىشىشكە) سەۋەبدۇر.

س: مىللەتنىڭ خار ۋە زەبۇن بولۇشىغا سەۋەب نېمىدۇر؟

ج: ئىككى نەرسىدۇر.

بىرى، بىلىمسىزلىك ۋە نادانلىق.

ئىككىنچىسى، تەپرىقچىلىق ۋە ئىختىلاپتۇر. ھەر قەۋم ۋە ھەر مىللەتنىڭ زەبۇن بولۇشىغا سەۋەب: نادانلىق ۋە ئىتتىپاقسىزلىقتۇر.

س: ئىززەت ـ ئابرۇي ۋە (كۈچ) قۇۋۋەت نېمە بىلەن بولۇر؟

ج: ئىلىم ـ مەرىپەت ۋە ئىتتىپاقلىق بىلەن بولۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن جانابى ھەق بىزلەرنى ئىتتىپاقلىققا ئەمر قىلغاندۇر: «ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسى (ئاللاھنىڭ دىنى) غا مەھكەم يېپىشىڭلار، ئايرىلماڭلار[قۇرئان كەرىم 2 ـ سۈرە 103 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى]». »

(«ئەقائىد زۇرۇرىيە» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى.)

إن من الشعر لحكمة وإن من البيان لسحرا

القسم الأول من

مفتاح الأدب لفهم كلام العرب

أثر عبد القادر بن عبد الوارث عفا الله عنهما

ثمرة هي أنس أيي جاب أو لدي مصلح الأدب ـ!

در حقيقت فتح باب كنج آداب عرب ـ!

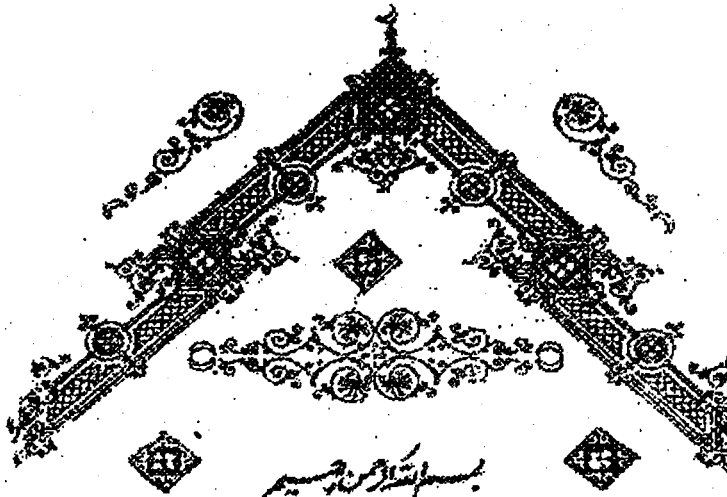
طبع حقوق جامعنه عائد در

دار طبعة غلامية طبع شد

في سنة ١٣٢٨ بقلم سراج الدين محمد وسر

Ankara Ramazanoğlu Caddesi Taşkale

مەركزۈر كتابنىك هجريه 1328- يىلى (ميلاديه 1910- يىلى) ئۆزبكستان تاشكەنت غولامىيه مەتبەئەسىده سىلغان نۇسخەسىنىك مۇقاۋاسى .

بسم الله الرحمن الرحيم

تسہیل ارجون اشعار عربی بن قواعد عربیہ اصول اربعہ سیستوڑ ایہ مذہب بر قواعد و اصول
و اسد سید دلیل اسلامی کتاب اللہ و احادیث صول اللہ بالکہ ارشاد و دلالت یا شرع
رضی اللہ عنہم آنا سفغایت تاسف کہ بزم یار مزعلم طلبہ لاری بوزانہ و اصول ادبیہ شعر
عربیہ لارہ باقیوب بی بدل جزز عمر لاریں مقدمات منطقیہ و فلسفہ موہومہ یونانیہ تحصیل کم
صرف ابو علم آلیہ سیاجہ لاری جی بزد مویز لاری کہ مفرد اولیور لر علوم عالیہ تحصیل نکہ بن
قیلیور لر فلسفہ یونانیہ و مقدمات منطقیہ دیاجہ لاری تحصیل لاری بوزانہ قد
علمائے اسلامک مقوری وقت اسلامیہ تنزلی و زوال القیدہ باشقہ ثمرہ ویرمش طالبہ علم لاری

کل علوم دین کی علم قرآن و حدیث اللہ و رسول تحصیل تکہ بن اشتغال

کُلُّ الْعُلُومِ سِوَی الْقُرْآنِ مَشْغَلَۃٌ	اِلَّا الْحَدِیْثَ وَاِلَّا الْفِقْہَ فِی الدِّیْنِ
اَلْعِلْمُ مَا کَانَ فِیْہِ قَالَ حَدَّثَنَا	وَمَا سِوٰی ذَاکَ وَسْوَاسُ الشَّیَاطِیْنِ

وَقَالَ آخَرُ

اَہْلُ الْحَدِیْثِ ہُمْ اَہْلُ النَّبِیِّ وَاِنْ	لَمْ یَصْحَبُوا النَّفْسَ اَنْفَاسًا صَحِبُوْا

وَقَالَ آخَرُ

اَیُّہَا الْفَقِیْہُ لِتَطْلُبْ عِلْمًا	کُلُّ عِلْمٍ عَبَثٌ بَعْدَ عِلْمِ الرَّسُوْلِ
تَطْلُبُ الْعِلْمَ کَیْ تَصِحَّ فُضُوْلًا	کَیْفَ غَفَلْتَ عَنْ عِلْمِ اَصْلِ الْاُصُوْلِ

شاید دوادین بلغاء اکی لطایف و بلاغت لار واسطہ سیکلیم تعاسیر بیحار لاری و نعیم لار و معرفت
اخاویرش کشنی اون کل لاری اکی قاعدہ بحث اولغای لہذا بو مجموعہ لطیفہ نی مفتاح الادب
لغۃ کلام العرب تسمیہ مناسب کورلدی ایسال اللہ الہدایۃ الاعانۃ و ہو حسبی و نعم الوکیل

بسم اللہ الرحمن الرحیم

العلم مدح فی الاشعار اللطیفۃ البلیغۃ و ہی علی عشرۃ ابواب الباب الاول فی الحکم و امثالہا تتضمن العلماء

ما وہب اللہ لامرئ ہبۃ	احسن من عقلہ و من ادبہ
ہما جمال الفتی فان فقدا	فعقلہ لحیاۃ اجمل بہ

و للاخر

و کل فضیلۃ فیہا سناء	وجدت العلم من اہا تک اسنی
فلا تعشق غیر العلم ذخرا	فان العلم کنز لیس یفنی

و للاخر

ففز بعلم تعش حیا بہ ابدا	الناس موتی و اہل العلم احیاء

و للاخر

تعلم یا فتی فالجہل عار	و لا یرضی بہ الا الحمار

سنہ ۱۰۷۵ سنہ ۱۰۷۵ ذی الحجۃ ۱۲

غالى بنفسى بعرفانى بقيمتها ... فصنتها عن رخيص القدر مبتذل

وعادة النصل ان يحمى بجوهره ... وليس يعمل الا فى مذى بطل

ما كنت أوثر ان يمتد بى زمنى ... حتى أرى دولة الاوغاد والسفل

لقد سئمت رجالا كان شوكهم ... وراء خطوى اذا امشى على مهل

هذا جزاء امرئ اقسمت درجا ... من قبل فتنى فتحة الاجل

وان علانى من دونى فلا عجب ... لى اسوة بانحطاط الشمس عن زحل

فاصبر لها غير محتال ولا ضجر ... فى حادث الدهر ما يفنى من الجمل

اعدى عدوك ادنى من وثقت به ... فحاذر الناس واصحبهم على دخل

فانما رجل الدنيا وواحدها ... من لا يعول فى الدنيا على رجل

وحسن ظنك بالايام معجزة ... فظن شرا وكن منها على وجل

غاض الوفاء وفاض الغدر واتضحت ... مسافة الخلف بين القول والعمل

له يغال غالى بالحم اى اشتراه بثمن غال له الضياع له جمع الوغد بوزن الوعد هو الرذل الدنى الذى يخدم بطعام بطنه له يغال عداه الله اى بطلفاته يعنى كثيرا ما يكون شريف النفس منحط ذليلا من الارازل والوضيع كما ان الشمس منحطة درجة عن زحل مع ان زحل يغال له الخس الاكبر بزعم المنجمين له المكر والحديعة له يغال غاض الماء قل ونضب له اى ضاع الغدر له اى اتسعت وبعدت

دشأن مسلك بين الناس كن بهم	وهل يطابق معوج بمعتدل
ان كان ينجح شيء في ثباتهم	على العهود فسبق السيف للعذل
يا وارد انشوار عيش كله كدر	انفقت صفوك في ايامك الاول
خيم اعتراضك لج البحر تركبه	وانت تكفيك منه مصة الوشل
ملك القناعة لا يخشى عليه ولا	يحتاج فيه الى الانصار والخول
ترجو البقاء بدار لا ثبات لها	فهل سمعت بظل غير منتقل
ويا خبيرا على الاسرار مطلعا	اصبت في الصمت منجاة من الزلل
قد رشحوك لها مران فطنت له	فاربأ بنفسك ان ترعى مع الهمل

ثم من الشين هو ضد الزين ثم من الامثال السائرة ثم الاعتراض الوقوع ثم اي المانع قليل ثم قول الرجل حشمه واحدهم خائل ثم يقال عمشت عينه اي فاضت وبابه نصر الحمد لله اولا وآخرا والصلوة على حبيبه وعلى آله وصحبه ابدا

تم القسم الاول من مفتاح الادب ويتلوه القسم الثاني منه وهو في خلاصة المعاني والبيان والبديع والعروض والقوافي وجمل الابيات الوافرة في تلخيص المفتاح

تسلى نوشخنك 95- بيتي.

مَضَامِيْنُ

سِيْرَةُ عَبْدِالْقَادِرِ ابْـــنِ عَـــبْدِ الْوَارِثِ عَـــفَى اللهُ عَنْهُمَا اَلْمُلَقَّبُ بِالْغَازِى ..... (1)
كَلِمَةُ النَّاشِرِ بِالأُوِيْغُوْرِيَّة.....(1)
مُقَدِّمَةُ.....(1)
أَلْبَابُ الأَوَّلُ فِى الْحِكَمِ وَمَايُنَا سِبُهَا.....(1)
أَلْبابُ الثَّـــانـــى فـــي الْمَـــدِيْحِ وَمَـــا يُنـــاَسِبـــهُ مِـــنَ الْكَـــلاَمِ فِى الْجُوْدِ..... (37)
أَلْبَابُ الثَّالِثُ فِي الْحَمَاسَة..... (65)
أَلْبَابُ الرَّابِعُ فِى الْفَخْرِ..... (75)
أَلْبَابُ الْخَامِسُ فِى الْغَزَلِ..... (87)
أَلْبَابُ السَّادِسُ فِى الْعِتَابِ..... (125)
أَلْبَابُ السَّابِعُ فِي الزَّهْرِ.....(131)
أَلْبَابُ الثَّامِنُ فِي الرِّثَاءِ.....(137)
أَلْبَابُ التَّاسِـــعُ فـــي التَّأْرِيْخِ ..... (155)
أَلْكَلِمَاتُ الْغَرِيْبُ فِى الأَثَرِ..... (171)

مۇندەرىجە

ئابدۇقادىر دامۇللامنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى
يالقۇن روزى.....1
نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن.....1
مۇقەددىمە.....1
1. باب بىلىم ـ ھېكمەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك
نەرسىلەر توغرىسىدا 1
2. باب مەدھىيە، سېخىيلىق ۋە بېخىللىق ھەققىدە.... 38
3. باب باتۇرلۇق ھەققىدە 66
4. باب پەخىرلىنىش ھەققىدە 76
5. باب غەزەللەر ھەققىدە.....88
6. باب كايىش ھەققىدە ھەققىدە 126
7. باب گۈل ھەققىدە.....132
8. باب مەرسىيىلەر 138
9. باب تارىخ ھەققىدە.....156
كىتابتا ئۇچرايدىغان قىيىن سۆزلۈكلەر.....171

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى

ئىسلامىيەت تارىخىدا 18~ 19- ئەسىرلەر مىسلىسىز پاجىئەلىك دەۋر ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى بۇ ئەسىرلەردە ئىسلامىيەت دۇنياسىدىكى دۇنياۋى ئىككى چوڭ ئىمپېرىيە بولغان تۈرك ئوسمان ئىمپېرىيىسى بىلەن تۈرك موغۇل ئىمپېرىيىسى كۈنسېرى ئاجىزلىشىپ قەدەممۇ قەدەم ھالاكەتكە يۈزلەنگەن ھەم ئاخىرقى ھېسابتا يوقىتىلغان. ماۋۇرائۇننەھر ۋادىسىدىكى، ئافغانىستان ۋە ئىران ئېگىزلىكىدىكى ئۇششاق ئىسلام خانلىقلىرىنىڭ ھالىمۇ ئوخشاش قىسمەتكە مۇپتىلا بولغان. بۇ ئەسىرلەردە يەنە ئىسلامىيەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئۇزاقتىن بېرى يامراپ كېلىۋاتقان ھەرقايسى مەزھەپلەرنىڭ بىدئەت قاراشلىرى ۋە چاكىنا تەشەببۇسلىرى كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ئەقىدە ـ ئېتىقادلىرىنى ئىزىدىن چىقىرىۋەتكەن. بولۇپمۇ، سوپى ـ ئىشانلار گۇرۇھى بارلىق ئىسلام ھۆكۈمرانلىرىنىڭ سەلتەنەتىگە سالجىدەك چاپلىشىۋېلىپ ئۇلارنىڭ رېئال دۇنيا ھەققىدىكى جەڭگىۋار قاراشلىرىنى چىرىتىپ، تەركىدۇنيالىقنى ئەڭ ئالىي ئەخلاق دەپ داۋراڭ سېلىپ، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ھايات سەھنىسىدىن بەخت ئىزدەش غايىلىرىنى سىرلىق خىيالىي تۇيغۇلىرىدىن قانائەت ئىزدەيدىغان ئەھمىيەتسىز ئۇرۇنۇشلارغا بۇرۇنۇۋەتكەن. مۇسۇلمانلار جامائىتىنى بولسا ئىزدىنىش ـ كۆرەش جاسارىتى

كەمچىل، مەرىپەت روھى سۇس، ئەقىل كۆچى زەئىپ، ئىمانى مۇجمەل، ئەخلاق ساپاسى تۆۋەن ئاڭقاۋ جامائەتكە ئايلاندۇرۇپ، خار – زارلىق كوچىسىدا قېقىلىپ - سوقۇلۇپ ياشاشنى ھار ئالمايدىغان ھۇرۇن، چېچىلاڭغۇ، بوشاڭ، قاشاڭ ئىللەتلەرنىڭ پاتقىقىغا پاتۇرۇۋەتكەن.

دېمەك، ئىسلامىي ھاكىمىيەتلەرنىڭ زەئىپلىشىشى، مۇسۇلمانلارنىڭ چۈشكۈنلىشىشى ئېغىر تارىخىي يۈزلىنىش بولۇپ قالغان مۇشۇ دەۋرلەردە دەل بۇنىڭ ئەكسىچە ياۋروپا ئەللىرى كۈنسېرى ئويغىنىپ، كۈچىيىپ بارماقتا ئىدى. ئۇلارنىڭ مەرىپەت روھى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ئويغىنىپ ھەر جەھەتتىن قۇدرەت تېپىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ توپ – زەمبىرەك بىكىتكەن يەلكەنلىك كېمىلىرى دېڭىز – ئوكيانلارنى تىنىمسىز كېزىپ، زامانىۋى قوشۇنلىرى سەلدەك يامراپ يېڭىدىن - يېڭى مۇستەملىكە زېمىنلارنى ئىزدىمەكتە ئىدى. بولۇپمۇ، قارا نىيىتى ئۇرغۇپ تۇرغان برىتانىيە ئىمپېرىيىسى بىلەن چارروسىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ بەس – بەس بىلەن زېمىن كېڭەيتىشى نەتىجىسىدە ئىسلامىيەت دۇنياسى شىمالىي ئافرىقا، ھىندىستان چوڭ قۇرۇقلۇقى ۋە تۇران تۈزلەڭلىكىدە كەينىدىن – كەينىدىن پاجىئەلىك قىسمەتكە دۇچار بولۇپ، قۇللۇق كىشەنلىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ، ئۆزىنىڭ تارىخىي دۇشمەنلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى چەكسىز ھەسرەت ئىلكىدە قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولماقتا ئىدى.

مانا مۇشۇنداق ئېغىر تارىخىي كۈلپەت ئىسلامىيەت دۇنياسىنىڭ دىنىي شان – شۆھرىتىنى، مىللىي ئەرك – ھوقۇقىنى ۋە مەرىپەتچىلىك روھىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن پىداكارلىق كۆرسىتەلەيدىغان شىر يۈرەك مىللىي داھىيلار بىلەن

ئوت يۈرەك مۇتەپەككۇرلارنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ كۆلپەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ يوللىرى ئۈستىدە ئىزدىنىشى ۋە تەپەككۇر يۈرگۈزۈشىنى تەقەززا قىلدى.

زادى قانداق قىلغاندا قوللۇق كىشىلىرىنى ئۇزۇپ تاشلاپ، ئەقىدىنى ساپلاشتۇرۇپ، مىللىي ئاڭنى ئويغىتىپ، مەرىپەت روھىنى تىكلىگىلى، خارلىق، ئىتتىپاقسىزلىق، بوشاڭلىق، قاشاڭلىق، خۇراپاتلىق ئىللەتلىرىگە خاتىمە بېرىپ ئويۇشقىلى، كۆچەيگىلى، زورايغىلى بولىدۇ؟ مانا بۇ ئىسلامىيەت دۇنياسىدىكى دىنىي مۇتەپەككۇرلار بىلەن مىللىي داھىيلار پىداكارلىق بىلەن ئىزدىنىدىغان، ئويلىنىدىغان جىددىي تېما ئىدى.

ئۇلۇغ مەنىۋى يېتەكچى، دىن ۋە مىللەتنىڭ پىداكارى، ھازىرقى زامان مەدەنىيەت تارىخىمىزنىڭ شانلىق ئىپتىخارى، ئۇيغۇر يېڭى مائارىپىنىڭ ئاساس سالغۇچىسى، ئوت يۈرەك ۋەتەنپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر، ھۆرىيەتپەرۋەر دىنىي ئالىم ئابدۇقادىر داموللام 20- ئەسىرنىڭ بېشىدا خەلقىمىز ئارىسىدىن چىققان ئەنە شۇنداق ئوي ـ ئارزۇدىكى گىگانت زات ئىدى. ئابدۇقادىر داموللام بىلەن زامانداش مەشھۇر ئالىم، ئاتاقلىق شائىر، داڭلىق تېۋىپ ھۈسەينىخان ئەكبەر تەجەللى ھەزرەتلىرى (1856 ـــ 1925) نىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا ئابدۇقادىر داموللام نارۇكلۇقتا روھقا، ئىرادىسىنىڭ مۇستەھكەملىكىدە تاغقا، ئىلىمنىڭ موللۇقىدا دېڭىزغا ئوخشايتتى. (1)

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ تولۇق ئىسمى داموللا ئابدۇقادىر ئىبنى ئابدۇلۋارىس، تەخەللۇسى « غازى» ئىدى. «قەشقەرى» دېگەن

(1) «تەجەللى شېئىرلىرىدىن» ـــ مىللەتلەر نەشرىياتى، 2000- يىلى نەشرى. 104- بەت

تەخەللۇسىنى قوشۇپ ئاتىغۇچىلارمۇ بار.

ئابدۇقادىر داموللام 1862 - يىلى قەشقەر ئاتۇشنىڭ مەشھەدكە تۇتاش باغئىبرىق كەنتىدە دۇنياغا كەلگەن.(1)

مەشھەد ـــ قاراخانىلار خانلىقىنىڭ ئەڭ مەشھۇر خاقانى سۇلتان ساتۇق بۇغراخان بىلەن ئۇنىڭ ئۇستازى ئەبۇ نەسر سامانى دەپنە قىلىنغان مەشھۇر جاي. تارىختا ئۇنىكەن سەلتەنەت ئىگىلىرى بىلەن مەشھۇر ئۆلىمالار سۇلتان ساتۇق بۇغراخان بىلەن ئەبۇ نەسر سامانىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن، قەبرىگاھ يېنىغا مەسچىت، مەدرىسە، خانىقالارنى بىنا قىلغان. ئابدۇقادىر داموللام باشلانغۇچ مەلۇماتنى مانا مۇشۇ يەردىكى «ھەزرىتى سۇلتانىيە مەدرىسە» سىدىن ئالغان. يېشى 15 لەرگە يەتكەندە قەشقەر شەھىرى ئوردا ئالدىدىكى ئالىي بىلىم يۇرتى «خانلىق مەدرىسە» گە ئوقۇشقا كىرىپ مۇنتىزىم تەربىيە ئالغان.

---

(1) تەتقىقاتچى ئابدۇرېھىم سابىت ئەپەندى «ئابدۇقادىر داموللام ۋە ‹مىفتاھۇل ئەدەب›» ناملىق ماقالىسىدە ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئوغلى ئابدۇلئەزىز مەخسۇمنىڭ بەرگەن مەلۇماتى بويىچە ئابدۇقادىر داموللامنى ھىجرىيە 1278 - يىلى (مىلادىيە 1854 -، 1855- يىللىرى) تۇغۇلغان دەپ يازغان. ئابدۇقادىر داموللامنىڭ 1985 - يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا قايتا بېسىلغان «تەجۇيد تۇركى» ناملىق كىتابىنىڭ ئاخىرىدا مىلادىيە 1881- يىلى تۇغۇلغان دەپ كۆرسىتىلگەن. مەن ئاپتونوم رايونىمىزدا نەشر قىلىنغان گېزىت - ژۇرناللاردا ۋە كىتاب - ماتېرىياللاردا بىرەدەك ئېلىنىپ ئومۇملىشىپ قالغىنى بويىچە يەنىلا 1862- تۇغۇلغان دەپ ئېلىشنى مۇۋاپىق تاپتىم. بۇ ھەقتىكى تەتقىقات چوڭقۇرلىشىپ، ئېنىق پاكىت بىلەن مۇقىملاشتۇرۇلغىچە 1862 - يىلى تۇغۇلغان دەپ ئېلىۋېرىشنى توغرا دەپ قارايمەن. مۇشۇ بويىچە بولغاندا، ئابدۇقادىر داموللام 62 يېشىدا شېھىد بولغان بولىدۇ.

ئەينى يىللاردا بۇخارادا ئوقۇش دىنىي ئىلىمدە ئەللامە بولۇشنىڭ يولى ئىدى. چۈنكى، بۇخارا ئىسلام دىنى ئىلمى بويىچە نوپۇزلۇق ئالىملار ۋە مەشھۇر مەدرىسلەر توپلانغان جاي ئىدى. شۇڭا، كىشىلەر «سەمەرقەند سەيقىلى ئالەم، بۇخارا قۇۋۋىتى ئىسلام»① دەپ تەرىپلىشەتتى.

ئابدۇقادىر داموللام قەشقەر «خانلىق مەدرىسە» سىدە ئىگىلىگەن بىلىملىرىگە قانائەت قىلماي، دىنىي ئىلمىدە كامالەتكە يېتىش ئۈچۈن بۇخاراغا بېرىپ، ئۇ يەردىكى «ئابدۇلئەزىزخان مەدرىسە»سىگە ئوقۇشقا كىرىپ، دىنىي ئىلمىنىڭ ھەرقايسى تۈرلىرى بويىچە كامالەتكە يېتىپلا قالماستىن، ئەدەبىيات، تارىخ، جۇغراپىيە، ئىلمىي مەنتىق، ھېساب پەنلىرىنى ۋە ئەرەب، پارس، ئوردۇ تىللىرىنى پىششىق ئىگىلىگەن. ئۇ بۇخارادا مەۋلانە ئابدۇرازاقى، بۇخارا مۇپتىسى داموللا ئەۋنۇ خوجەندى، قوقەندنىڭ شەيخۇلئىسلامى داموللا ئۇلۇغخان تۆرەملەردىن دەرس ئالغان. ساۋاقداشلىرى ۋە مەسلەكداش دوستلىرى ئۇرال تاتارلىرىدىن بولغان رىزائىددىن پەخرىدىن، مۇسا جارۇللا، ئەھمەد پەرىدى ئىبباس قاتارلىقلار بىلەن بەسلىشىپ ئىلىم ئۆگەنگەن، دىن ۋە مىللەت دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىلەر ئۈستىدە ئورتاق پىكىر يۈرگۈزۈشكەن.

---

① «سەمەرقەند سەيقىلى ئالەم، بۇخارا قۇۋۋىتى ئىسلام» دېگەن بۇ ئۇلۇغلاشنىڭ تارىخىي سەۋەبى بار بولۇپ، بۇ تۇراننىڭ ئۇلۇغ ھۆكۈمرانى ئەمىر تۆمۈر (1335 ~ 1405) نىڭ سەمەرقەندنى دۇنيا بويىچە ئەڭ كاتتا شەھەر قىلىپ قۇرۇپ چىققانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. شۇڭا، كىشىلەر «سەمەرقەند سەيقىلى ئالەم» (سەمەرقەنت ئالەم ئۇزۇكىنىڭ كۆزى) دەپ ماختاشقان. بۇخارامۇ ئىلىم ـ مەرىپەت جەھەتتىكى شۆھرىتى بىلەن «ئىسلامنىڭ قۇۋۋىتى» دەپ تەرىپلەنگەن.

ئابدۇقادىر دامۇللام ئوقۇشنى تاماملىغاندىن كېيىن سەمەرقەند، ئوفالاردا مۇدەررىسلىك قىلغان. مۇدەررىسلىك قىلىش جەريانىدا دەرسلىك ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇپ «ئاقائىد زۆرۈرىيە»، «ئىبادەت ئىسلامىيە» ناملىق كىتابلارنى تۈزۈپ ئوفادا باستۇرۇپ تارقاتقان.

ئابدۇقادىر دامۇللام قەشقەرگە قايتىشتىن ئىلگىرى ئىستانبول، قازان، خوجەنت، تاشكەنت قاتارلىق جايلاردا ئىلمىي زىيارەتتە بولۇپ، ئەينى يىللاردا ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تاتار مەرىپەتچىلىرى يولغا قويغان يېڭىچە ئوقۇتۇش شەكلى — «ئۇسۇلى جەدىد»نىڭ ئەنئەنىۋى ئوقۇتۇش شەكلى — «ئۇسۇلى قەدىمىي» دىن كۆپ ئىلغار ھەم ئۈنۈملۈك ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن.

ئوتتۇرا ئاسىيا مائارىپىدا «ئۇسۇلى جەدىد» نى بارلىققا كەلتۈرۈشتە ۋە ئومۇملاشتۇرۇشتا باشلامچى بولغان كىشى تاتار مىليونېر غەنىباي ئىدى. ئۇ كۆپىنى كۆرگەن، سەپخىي، مىللەتپەرۋەرلىك روھى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان كىشى بولۇپ جاي — جايلاردا سودا - سېتىق قىلىش جەريانىدا ياۋروپا مىللەتلىرىنىڭ تەرەققىياتى ۋە مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان ھەم بۇنىڭ سەۋەبىنى ئۇستىدە كۆپ ئويلانغان. ئۇ بۇ سەۋەبنى تەبئىي ھالدا مائارىپتا باغلاپ چۈشەنگەن.

1893 — يىلى ئىيۇندا، غەنىباي سەمەرقەند شەھىرىگە بارىدۇ. ئۇ سەمەرقەنتتىكى بىر مېھماندارچىلىقتا قىرغىلىق تاتار زىيالىسى، مەشھۇر مەدەنىيەت ئەربابى ئىسمايىلبېك غاسپىرالى ئەپەندى قاتارلىق 20 نەچچە بىلىملىك زات بىلەن بىللە بولۇپ قالىدۇ. بۇ سورۇندا ئۇ ئۆزىنىڭ ئويلىرىنى ئۇلارغا سۆزلەپ بېرىپ، ئەينى ۋاقىتتىكى مەدرىسىلەرنىڭ ئەھۋالىنى، ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنىڭ قالاقلىقىنى، شۇڭا يېڭىچە ئوقۇتۇش ئۇسۇلى تېيىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئېيتىدۇ. سورۇندىكىلەر ئۇنىڭ

سۆزىنى توغرا تاپىدۇ ۋە سەمەرقەنت شەھىرىدە پېگىچە مەكتەپ ئېچىپ سىناق قىلماقچى بولۇشىدۇ. غەنىباي مەكتەپ ئېچىشنىڭ بارلىق ئىقتىسادىي خراجىتىنى ئۈستىگە ئالىدۇ. ئىسمايىلبېك ئەپەندى بولسا دەرسلىك ۋە ئوقۇتقۇچى تېپىش ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئېلىپ، باكۇلۇق ئوقۇتقۇچى سۇلتان مەجىد غەنىزاتنى ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىدۇ. بۇ تەييارلىقلار پۈتكەندىن كېيىن، سەمەرقەند شەھىرىدىن ئوتتۇرغا يېقىن بالىنى يىغىپ بىر سىنىپ قىلىپ «ئۈسۇلى جەدىد» چە ئوقۇتۇشنى يولغا قويۇپ دەرس باشلايدۇ. دەرس ئۆتۈلۈپ قىرىق كۈنگىچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ساۋادى چىقىدۇ. سىناق مۇۋەپپەقىيەتلىك بولىدۇ. كىشىلەرمۇ ئاپىرىن ئوقۇشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيادا «ئۈسۇلى جەدىد» چە ئوقۇتۇشنى يولغا قويۇشنىڭ يولى ئېچىلىدۇ.

مەرىپەتپەرۋەر مىليونېر غەنىباي ئۇرىنبۇرگ، قازغالى شەھەرلىرىدە ئازقا ـ ئازقىدىن سىناق ئېلىپ بېرىپ كەڭ تاتار ئاممىسىغا جەدىتچە ئوقۇتۇشنىڭ ئىلغارلىقى ۋە ئۈنۈملۈكلۈكىنى نامايان قىلىدۇ. غەنىباي جەدىدتچە مائارىپ ئۈسۇلىنى پۈتكۈل تاتار خەلقىگە ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن 1902 ـ يىلى ۋاپات بولغانغا قەدەر كۈرەش قىلىدۇ. مىللەتپەرۋەر زىيالىيلار ئۈنىڭغا بار كۈچى بىلەن ھەمدەمدە بولىدۇ. نەتىجىدە، تاتار مىللىتىنىڭ مائارىپ ئېڭى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ئويغىنىپ 1900 ـ يىللارنىڭ بېشىدا تاتار خەلقى ئارىسىدا باشلانغۇچ مائارىپ ئاساسىي جەھەتتىن ئومۇملىشىدۇ. (1)

---

(1) مالىك چانىشىق (تاتار) «جۇگگو تاتار مائارىپ تارىخى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2001 ـ يىلى نەشرى.

تارىخىي نۇقتىدىن ئېيتقاندا تاتار مەرىپەتچىلىرىنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئويغىنىش ھەرىكىتى رۇسىيە قوشۇنلىرىنىڭ ئۇرال تاغلىرىدىن ھالقىپ ئوتتۇپ تاتار مىللىتىنىڭ زېمىنلىرىنى بىر – بىرلەپ ئىگىلەپ، ئۇلارنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىگە ۋە مادداىي مەنپەئىتىگە قوشلاپ زەربە بېرىشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىشكە باشلىغان. بۇنداق زور مىللىي خەۋپ ئاستىدا تاتار خەلقى ئۆزلىرىنىڭ مىللىي مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت سىستېمىسىدىكى قالاقلىقلارنى ئىسلاھ قىلىپ ئىسلام دىنى بىلەن يېڭىچە مائارىپنى ماسلاشتۇرۇشقا تۇتۇش قىلغان. بۇ تارىخىي ئويغىنىشنى بىر تۈركۈم تالانتلىق تاتار مۇتەپەككۇرلىرى بىلەن تاتار مىليونېرلىرى رويابقا چىقارغان. ئۇلارنىڭ ئويغىنىش ھەرىكىتى ئوتتۇرا ئاسىيادا مىسلى كۆرۈلمىگەن بىر ئىدىيۋى ئېقىمنى شەكىللەندۈرگەن. قازان، ئورېنبۇرگ، تروىسكى، ئاستراخان قاتارلىق تاتار شەھەرلىرى بۇ خىل ئىدىيۋى ئېقىمنىڭ مەركەزلىرى بولۇپ مەدرىسە، نەشر بويۇملىرىنىڭ تەسىرى يىراق – يېقىندىكى قېرىنداش خەلقلەر ئارىسىدا زىلزىلە قوزغىغان. 1905 — 1906- يىللىرى تۆۋەن نوۋگورود ۋە سانكىت پېتېر بۇرگدا تاتار مەرىپەتچىلىرى باشلامچىلىقىدا ئېچىلغان ئۇچ قېتىملىق ئىسلام قۇرۇلتىيى بۇ ھەرىكەتنى خەلقئارالىق تەسىرگە ئىگە قىلغان.

دەل شۇ يىللاردا بىرتانىيە مۇستەملىكىچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئىسلامىيەت دۇنياسىغا بولغان قارا نىيىتىنى سىستېمىلاشتۇرۇش، نۆۋەتتىكى مۇستەملىكە رايونلىرىدا ھەربىي غەلبىدىن تاشقىرى غەلبىلەرنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئالدىراشماقتا ئىدى. 1906 – يىلى قاھىرەدە چاقىرىلغان گوسپېل يىغىنى خرىستىئان دىنىنىڭ ئىسلام دىنىغا قاراتقان

ئومۇمىيۈزلۈك خرىستىان دىنىنى بەردى. ئەنگلىيە ئىشغالىيەتچى دائىرلىرىنىڭ مىسىرغا قارىتىلغان سىياسىي، ئىقتىسادىي كونترول‌لۇقىنىڭ تەدرىجىي كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ، غەرب مەدەنىيىتىمۇ سىڭىپ كىرىشنى جىددىيلەشتۈردى. مىسىردا خرىستىان دىنىنى تارقىتىش ئۈچۈن غەرب مىسسىئونېرلىرى مىسىرغا تۈركۈملەپ يېتىپ كەلدى. بۇ قېتىمقى يېڭى ئىسلام مەسىلىلىرىنى ۋە ئىسلامىيەتكە تاقابىل تۇرۇشنىڭ ئۇسۇللىرىنى، مەسىلەن، دوختۇرخانا ۋە يېغىۋېلىش ئورۇنلىرىنى قۇرۇش، مەكتەپ سېلىش قاتارلىق ئىشلارنى نۇقتىلىق مۇھاكىمە قىلدى. ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن خرىستىان ئۇنىۋېرسىتېتىنى قۇردى. ئۇلار «ئەڭ مۇھىم ۋاستە شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئوقۇغۇچىلارنى تاللاپ غەربكە تەربىيە ئېلىشقا ئەۋەتىش، ئۇلار دۆلىتىگە قايتقاندىن كېيىن گوسپېلنى تارقىتىدىغان ئىددىيۋى رەھبەرلەر بولۇشى كېرەك» ①. دەپ قارار قىلىشتى.

ئابدۇقادىر داموللام ئىسلامىيەت دۇنياسى جىددىي خرىستىان دۇچ كەلگەن مۇشۇ دەۋردە «تاتار مەدەنىيەت ئويغىنىشى» ئەۋجىگە چىققان شەھەرلەردە ئىلىم تەھسىل قىلدى. ئاشۇ ئىددىيۋى دولقۇنلاردا كۆرەش غايىسىنى مۇستەھكەملىدى. بۇ ۋاقىتتا ئۇ نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى ناھايىتى ئېنىق چۈشەنگەنىدى.

ئۇ ئۆزىنىڭ سەمەرقەند، ئوفالاردا مۇدەررىسلىك قىلىش جەريانىدا دەرسلىك سۈپىتىدە تۈركىي «ئاقائىد زۆرۈرىيە» ناملىق ئەسەرنى ئېنىق قىلىپ مۇنداق يازغان:

① «ھازىرقى زامانداشكى ئىسلامىزم» ئىقتىساد گېزىتى نەشرىياتى، بېيجىڭ، 1998- يىلى نەشرى، خەنزۇچە، 142- بەت.

ـــــــ ئىنسانىنىڭ خار ۋە زەبۇن بولىشىغا بائىس (سەۋەپ) نېمەدۇر؟ ـــ ئىككى نەرسىدۇر: بىرى، جاھالەت ۋە نادانلىق؛ ئىككىنچىسى، تەپرىق ۋە ئىختىلاپتۇر.

ـــــــ ئىززەت، ئابرۇي، قۇۋۋەت نېمە بىلەن بولىدۇ؟

ـــــــ ئىلىم ـ مەرىپەت، ئىتتىپاقلىق بىلەن بولىدۇ.

ئابدۇقادىر داموللام ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە تۈركىيىلەرنى ئايلىنىش، كۆزىتىش جەريانىدا تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىق ئاخىرقى ھېسابتا يۇرتىنىڭ، مىللەتنىڭ كۈلپەتلىك تەقدىرىنى ئوڭشاش ئۈچۈن چوقۇم ئىشنى مائارىپتىن، مەدەنىيەتتىن باشلاش زۆرۈرلۈكىنى تونۇپ يەتكەن. ئۇنىڭ بۇ خىل ئىسلاھاتچىلىق ئىدىيىسى، يەنى يېڭىلاش ـــ جەدىدچىلىق ئىدىيىسى مەشھۇر ئىسلام مۇتەپەككۇرلىرى جامالىدىن ئافغانى ۋە شەيخ مۇھەممەد ئابدۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇش ئارقىلىق تېخىمۇ قۇۋۋەت تاپقان.

ئۇ 1907 ـ يىلى ئانا يۇرتى ـــ قەشقەرگە قايتىپ كەلگەن. كۆپ يىللار چەت ئەللەردە يۈرگەن بۇ ئالىمنىڭ قەشقەردەك جاھالەت تۈتەكلىرى ئىچىدە بۇرۇقتۇرما بولۇپ قالغان شەھەردە ئۆز غايىلىرىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرالىشى ئۇنچە ئاسان ئەمەس ئىدى. ئالدى بىلەن چوقۇم نوپۇز تىكلەش، تەسىر پەيدا قىلىش، ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە بولۇش كېرەك ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قەشقەر مەشھۇر مەدرىسىلەرمۇ كۆپ، دىنىي ئۆلىمالارمۇ كۆپ قەدىمىي شەھەر بولغاچقا، ھە دېگەندىلا نوپۇز تىكلەش قىيىن ئىدى.

ئابدۇقادىر داموللام قەشقەرگە قايتىپ كەلگەن چاغ دەل

قەشقەردە يېڭىچە ئىپتىدائىي مەكتەپلەر ئاندا ـ ساندا يولغا قويۇلۇۋاتقان، ئەنئەنىۋى ئىسلام مائارىپىنىڭ ئوقۇتۇش مەزمۇنى ۋە ئۇسۇلىنى ئىسلاھ قىلىش مەسىلىسى ئانچە ـ مۇنچە تىلغا ئېلىنىۋاتقان بىر چاغ ئىدى. ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە تۈركىيە قاتارلىق جايلاردىكى يېڭى مائارىپنىڭ ۋەزىيىتى بىلەن پىششىق تونۇشۇپ، جەدىتىزملىق ئىدىيىسى مۇكەممەل شەكىللەنگەن ئابدۇقادىر داموللام يېڭىچە پەننىي مائارىپنىڭ ھامىيلىرى ۋە باشلامچىلىرى بولغان ئاكا ـ ئۈكا مۇسابايۇفلارنى قىزغىن قوللىدى. ئۇلار بىلەن مۇرىنى ـ مۇرىگە تىرەپ بىر سەپتە تۇردى. مەدرىسىلەرنىڭ دوگما تەلىم ـ تەربىيە ئۇسۇلىنى، قارىغۇلارچە يادلاتقۇزۇشنى ئاساس قىلىدىغان ئوقۇتۇش شەكلىنى، دەۋر تەلىپىگە ماس كەلمەيدىغان دەرسلىكلەرنى ئىسلاھ قىلىپ ـ جەدىتىزملىق مائارىپ ئىدىيىسىنى ئىزچىللاشتۇرۇشنى؛ ئوقۇتۇش ئۇسۇلى، ئوقۇتۇش مەزمۇنى، ئوقۇتۇش ماتېرىيالى قاتارلىق جەھەتلەردە بىر يۈرۈش ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ بېرىشنى نىيەت قىلدى. بۇ مۇشۇ مەقسەتتە «سەرىپ ـ نەھۋى» (مورفولوگىيە ۋە سىنتاكسىس)، «تەسھىلىل ھېساب» (ھېساب ئىلمى)، «جۇغراپىيە ئىلمى»، «ئاقائىد جەۋھەرىيە» (نېگىزلىك ئەقىدىلەر)، «مۇتالىئە ھىدايەت» (باشلامچى ئوقۇشلۇق)، «بىدا يەتۇس سەرپ» (لېكسىكىدىن دەسلەپكى ئاساس)، «بىدايەتۇننەھۋى» «تەئلىمۇس سىبيان» (گۆدەكلەرگە تەربىيە)، «تەجۇىد تۈركى»، «مىفتاھۇل ئەدەب» قاتارلىق دەرسلىكلەرنى تۈزۈپ تاش مەتبەئىدە باستۇرۇپ مەكتەپ ـ مەدرىسىلەرنى دەرسلىك بىلەن تەمىنلىگەن. ئۇزى دەسلەپ غۇجا چوڭىنىڭ قۇملۇقىدىكى ئۆزبېكلەر ئاچقان مەدرىسىگە، كېيىن بەشئېرىق

مەھەللىسىدىكى لايىپەشتاق مەدرىسىسىگە بېرىپ مۇدەررىسلىك قىلغان①.

ئەينى چاغدا، قەشقەر شەھىرىدە يىراق يېقىنغا نامى مەشھۇر مەدرىسلەردىن ئون بەشى بولۇپ، ئابدۇقادىر دامۇللامنىڭ لايىپەشتاق مەدرىسىسى ئەنە شۇ خانلىق مەدرىسىسى، ھېيتكاھ مەدرىسىسى، ئاخۇن ھاجى مەدرىسىسى، قازان مەدرىسىسى، ۋاڭلىق مەدرىسىسى، باھاۋۇدۇن مۆھتىرەم مەدرىسىسى، دورغا بەگ مەدرىسىسى، ناجى ھاكىمبەگ مەدرىسىسى، كەنجە ھاجى مەدرىسىسى، ئوردا ئالدى مەدرىسىسى قاتارلىق مەشھۇر مەدرىسلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ 200 دىن ئارتۇق تالىپى بار② مەشھۇر مەدرىسە بولغان.

ئابدۇقادىر دامۇللام تەبئىتى ئېسىل، ئىمانى كامىل، مەلۇماتى چوڭقۇر، پىكرى ئۆتكۈر، مۇنازىرىگە ماھىر، نۇتقى پاساھەتلىك ئالىم بولغاچقا ئۇزاق ئۆتمەي قەشقەردىلا ئەمەس پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيادا نامى مەشھۇر زاتقا ئايلانغان.

ئابدۇقادىر دامۇللام شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا جەدىتچىلىك مائارىپىنىڭ بايراقدارى، مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ سىمۋولى بولۇپ قالغان.

«ئابدۇقادىر دامۇللامنىڭ دىن بىلەن پەننى بىرلەشتۈرۈش، ئوقۇتۇشقا بىر قىسىم دۇنياۋى پەنلەرنى كىرگۈزۈش، ئۇسۇلى جەدىتنى يولغا قويۇش تەشەببۇسلىرى ئابدۇمۇتائالى خەلپىتىمنىڭ

---

① ئابدۇرېھىم سابىت: «ئىلىم ئۆلمەيدۇ، ئالىم ئۆلمەيدۇ»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 1999 ــ يىلى نەشرى، 6 ــ بەت.

② ئەھمەد كامال (تۈركىيە): «چىن يوللىرىدا ئۇنتۇلماس خاتىرىلەر»، ئۆتۈكەن نەشرىياتى، 1998 ــ يىل نەشرى، 94 ــ بەت.

ئىشەنچسىنى تېخمۇ ئاشۇرغان. نادانلىق ۋە جاھالەتكە قارشى تۇرۇپ، خەلقنى ئويغىتىش پائالىيەتلىرىنى تېخمۇ كۈچەيتكەن»①.

مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرى ۋەتەن ۋە مىللەتنىڭ تەقدىرى ئۈستىدە كۆپ باش قاتۇرغان ئۇيغۇر بالىسى ـــ نەزەر خوجا ئابدۇسەمەتوف ئۆزىنىڭ «يورۇق ساھىللار» ناملىق ئەسىرىدە 1914 ـ يىلى غۇلجىدىن چىقىپ مۇز ئارت داۋىنى ئارقىلىق ئالتە شەھەرگە قىلغان سەپەر جەريانىدا قالدۇرغان خاتىرىسىدە ئاقسۇ ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىجتىمائىي، مەنىۋى پاجىئەلىرىنى كۆرۈپ: «بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىستىقبالى بەك قاراڭغۇ، تۇمانلىق ۋە ۋەھىمە ئىچىدە ئىكەنلىكىنى سەزدىم. ئاقسۇدا ئەھۋال مۇنداق بولسىمۇ، باشقا ياقلاردا ئۇنداق ئەمەستۇ، قەشقەر خەلقى خېلى تەرەققىي قىلغان بولسا كېرەك، ئۇ يەردە تەرەققىيپەرۋەر مۇسابايۇفلار، ئابدۇقادىر دامۇللاملار بارغۇ دەپ ئۆزلىرىمىزگە تەسەللى بەرگەنىدۇق.»②دەپ يازغانلىقىنى كۆرىمىز.

ئەمما، 1914 ـ يىلى يازدا باھاۋۇددۇنباينىڭ مەبلىغى ۋە غەيرىتى بىلەن ئۈستۈن ئاتۇشتا ئېچىلغان ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىكى تۇنجى پېداگوگىكا مەكتىپى ـــ «دارىلمۇئەللىمىن ئىتتىھادى» (ھەبىبزادە دارىلمۇئەللىمىن) نىڭ باش مۇئەللىمى ئەھمەد كامالنى ۋە ئۇنىڭ مائارىپ ھەرىكىتىنى قوللاش ياكى قارشى تۇرۇش مەسىلىسىدە قەشقەردىكى دىنىي ئۆلىمالار ۋە باي ـ بايۋەتچىلەر ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈنۈپ كەتكەن. ئابدۇقادىر

---

① «ئۈمىد يۇلتۇزى» ـــ غۇلجا شەھەرلىك 2- ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقىغا بېغىشلانغان كىتاب، 2001- يىلى بېسىلغان نۇسخا، 288- بەت.

② ئەسەد سۇلايمان: «تەكلىماكانغا دۇملەنگەن روھ» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2000 ـ يىلى نەشرى، 96 ـ بەت .

داموللام، شەمسەددىن داموللام، زىرىپ قارى ھاجىم، ئابدۇقادىر ھاجىم، باۋۇدۇن باي، نورۇززادە ھاجى مۇھەممەد ئەلى، مەھمۇد ئاخون داموللام، ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم، باش قازى ئىسلام ھاجى قاتارلىق كىشىلەر قوللايدىغان گۇرۇھنى، ئۆمەر باي، سېلىم داموللا قاتارلىقلار قارشى تۇرىدىغان گورۇھنى تەشكىل قىلغان. قارشى تۇرىدىغان گۇرۇھ رۇس كونسۇلى ۋە ئەكسىيەتچى ئەمەلدارلار بىلەن بىرلىشىپ، بۇ كۆرەشتە ئۇستۇنلۇك قازانغان.

ئەھمەد كامال شۇ چاغدىكى ئەھۋاللار توغرىسىدا «بەيىساقلىق مەھمۇد ئاخۇن داموللام بىلەن ئابدۇقادىر داموللام ئەپەندىلەر قاراڭغۇ كېچىدە چاققان چاقماقتەك چىرايلىق ۋە مەنالىق سۆزلىرى بىلەن ئۇلار ئۆچۈرمەكچى بولۇۋاتقان مائارىپ مەشئىلىنى چاقنىتىش ئۈچۈن كۆپ تىرىشتى.»① دەپ يازغان. ئەمما، ئاخىرقى ھېسابتا ئەھمەد كامال قولغا ئېلىنغان، «دارىلمۇئەللىمىن ئىنتىھادى» تاقىۋېتىلگەن. قوللايدىغان گۇرۇھتىكىلەر ئامالسىز قالغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە شۇ يىللاردا 1 — دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشقان، بولشېۋىكلار رۇسىيە تېررىتورىيىسىدە ئۇستۇنلۇك قازانغان. بۇمۇ ئىسلامىيەت دۇنياسىنىڭ قاراڭغۇلۇقىنى كۆچەيتىۋەتكەن. مۇشۇنداق شارائىتتا، ئابدۇقادىر داموللام 1918 — يىلى ھەج پەرزىنى ئادا قىلىش باھانىسى بىلەن چەت ئەلگە قاراپ يول ئالدى. ئۇ تاشكەنت، شەمەي، ئۇفا، قازان، ئورال، تۈركىيە، ھىجاز، مىسىر قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئۇ يەردىكى ئالىم — ئۆلىمالار بىلەن پىكىر ئالماشتۇردى. ئازابلىق ئۆيلارغا غەرق بولدى. تېرەن تەپەككۇر

---

① ئەھمەد كامال (تۈركىيە) «چىن يوللىرىدا ئۇنتۇلماس خاتىرىلەر». ئۆتۈكەن نەشرىياتى، 1998 — يىل نەشرى، 108 — بەت.

تەلقىنلىرىنى جۇغلىدى. «ئابدۇقادىر داموللام ئۇلار بىلەن ئىلمىي سۆھبەتتە بولۇش جەريانىدا ئۆز خەلقىنىڭ ئىلىم ــ مەرىپەتتە ھەقسىزلىقىنى، بۇنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى ھۆكۈمران دائىرىلەرنىڭ خەلق ئاممىسىنى مەڭگۈ قوللۇقتا، نادانلىقتا تۇتۇش سىياسىتىدىن بولۇۋاتقانلىقىنى، ئەگەر ئۇلار بەنىلا ھېچ يەرنى كۆرمەي، ھېچ نەرسىنى چۈشەنمەي، دۇنيادىن بىخەۋەر ياشاۋەرسە، قوللۇق، جاھالەت، نادانلىقتىن ئەبەدىي قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى. ئۇ پۈتكۈل مىللەتنىڭ پەن ــ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشنى، مىللەتلەرنىڭ ھەقسىز باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى، ئۆز ئارا ئىتتىپاقلىق، مىللىي ئىناقلىقنى كۈچەيتىپ، بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئۈيۇشۇشنى ئۆزىنىڭ بىردىنبىر شوئارى ۋە كۈرەش نىشانى قىلدى.

ئۇ 1920 ــ يىلى قەشقەرگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، خەلقىنىڭ قان تەرى بەدىلىگە ياشاۋاتقان تەسلىمچى ئەمەلدارلارغا، جاھالەت ھامىيلىرى بولغان مەككار سوپى - ئىشانلارغا، ئاچ كۆز بايلارغا، قەشقەردىكى خرىستىئان دىن تارقاتقۇچىلىرىغا قارشى كۈرەشنى باتۇرلۇق بىلەن باشلىۋەتتى. ئۇلار ئابدۇقادىر داموللانىڭ: «ھەر قايسىلىرى يۈرتىنىڭ كۆزى، خەلقىنىڭ بېشى، ھالبۇكى خەلقىمىزنى ئىلىم ــ مەرىپەتكە، تەرەققىياتقا باشلىماستىن، پۈتكۈل ئىجتىھات ۋە ئىشتىياق بىلەن مۆھۈر ھەققىگە مەپتۇن بولۇپ، كۈندە چۈشكەن تەڭگىلەرنى ئەۋرەزگە كۆمۈپ خاتىرجەم ئۇخلاشسىلا، خەلقىمىزنىڭ ھالى قانداق بولار؟ بىز ئۆز بالىلىرىمىزغا مەكتەپ ئاچماي، ئۇلارنى تاشلىۋەتتۇق ... تېخى ھەر خىل جازا چارىلىرىنى قوللىنىپ، خەلقىنىڭ بېشىغا دەرد سېلىپ، ئۇلارنى

جاراھەتلەندۇرمەكتىمىز. ئەگەر بۇ توغرىدا قايغۇرمايدىغان بولساق، كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىز ئالدىدا بىز ناھايىتى ئۇياتقا قېلىشىمىز، لەنەت ــ نەپرەتكە كۆمۈلۈشىمىز مۇقەررەر گەپ» ① دېگەن خىتابلىرىنى ئەسەبىيلىك دەپ بىلىشىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۆھمەتلەر توقۇشتى.

ئابدۇقادىر دامولللام توقا ــ تۆھمەتلەرگە پىسەنت قىلماي، خەلقنىڭ ئەقىدە ــ ئېتىقادىنى چىڭىتىش، مەرىپەت روھىنى قوزغاش، ئادالەت تۈيغۇسىنى ئويغىتىش، ھۆرلۈك ئېڭىنى سەگىتىش مەقسىتىدە مەدرىسلەردە شاگىرت تەربىيىلەشنى ناھايىتى چىڭ تۇتتى. ئۇ ھەر كۈنى نامازدىگەردىن كېيىن، ھېيىتگاھ جامائىدە ئەمرىمەرۇپ، مۇنازىرە سورۇنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ۋەز ــ تەبلىغ قىلىپ خەلىقە ئۇزلۇكسىز تەشۋىقات، تەرغىبات ئېلىپ باردى. «نەسھەتى ئاما» ناملىق مەشھۇر ئەسىرىنى يېزىپ باستۇرۇپ تارقاتتى. ئۇ بۇ ئېسىل ئەسىرىدە مۇنداق مۇراجىئەت قىلدى: «بۇ زامان غەپلەت ۋە بىپەرۋالىق زامانى ئەمەس، ئويغىنىش ۋە سەزگۈرلۈك زامانىدۇر! جاھىللىق ۋە نادانلىق دەۋرى ئەمەس، ئىلىم ــ مەرىپەت دەۋرىدۇر. سۇسلۇق ۋە بىكارلىق ۋاقتى ئەمەس، تىرىشىش ۋە غەيرەت ۋاقتىدۇر. باشقا مىللەتلەر ئىلىم ــ مەرىپەت سايىسىدا ھاۋادا ئۇچۇپ پەرۋاز قىلماقتا، سۇ ئاستىدا بولسا خۇددى قۇرۇقلۇقتا يۈرگەندەك ئەركىن ئۇزۇشمەكتە. بىز تېخى غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتماقتىمىز. ئۇيقۇ ئۆلۈمنىڭ بۇرادىرى ۋە مۇقەددىمىسىدۇر. بۇ ھالەتتە دائىم ئۇخلىماق يوقلىش ۋە ئۆلۈم بولىدۇر! ھېلىھەم ۋاقىت ۋە پۇرسەت بار. جانابىي ئەللاھنىڭ رەھمەت

---

① ئابدۇرېھىم سابىت: «ئىلىم ئۆلمەيدۇ، ئالىم ئۆلمەيدۇ». قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى. 1999 - يىلى نەشرى، 7 ــ بەت.

ۋە ئىنسانىيەت خەزىنىسىنىڭ ئىشكى دائىم ئوچۇقتۇر. دۇنيادا ئۇمىدسىزلىك بىلەن ياشاش توغرا ئەمەس.

ئىنسان كىچىكلىكىدىن تارتىپ ئىلىم ئۆگىنىشى ۋە كەسىپ (ھۈنەر – سەنئەت) بىلەن شۇغۇللىنىشى كېرەككى، ھەرقانداق ئىشنى ئۆزلۈكىدىن مەيدانغا چىقىرىشنى ئەللاھ ئادەت قىلمىغاندۇر. بەلكى ھەر بىر ئىش تىرىشچانلىق ۋە ئىجتىھات بىلەن بەرپا بولىدۇ. ھەممە ئىشقا تىرىشچانلىق ۋە پىداكارلىق كۆرسىتىش ئەللاھنىڭ يوليورۇقىدۇر. «ئىنسانىڭ تىرىشچانلىقىغا لايىق نەتىجە باردۇر» دېگەن ئايەت بۇنىڭغا گۇۋاھ ــــ ئىسپاتتۇر.»①

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە قەشقەر تەۋەسىدىلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل تارىم ۋادىسىدا يېگانە كەيپىيات بارلىققا كەلگەن. كىشىلەر ۋەتەن ۋە مىللەتنىڭ تەقدىرى ئۈستىدە ئويلىشىدىغان، سۆزلىشىدىغان بولغان. ئۇ ھۈسەيىنخان تەجەللى، شەمسىدىن داموللام، ساۋۇت ئابدۇلباقى كامالى، قۇنلۇق شەۋقى، باھاۋۇددۇنباي قاتارلىق مەشھۇر مەرىپەت ئاشنالىرىنىڭ مەدەت بېرىشى ۋە بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ھەمدەمدە بولۇشى نەتىجىسىدە يېگانە بىر ئەۋلاد پىداكار شاگىرتلارنى نەربىيىلەپ چىققان.

ئەينى يىللاردا يەنى 1920 ــ يىللارنىڭ بېشىدا چار رۇسىيە، بريتانىيە كېگەيىمچىلىرىنىڭ شىنجاڭغا بولغان سىڭىپ كىرىش قارا نىيىتى، شىنجاڭنى ئۆزلىرىنىڭ تەسىر دائىرىسى ئىچىگە ئېلىش ئۇرۇنۇشلىرى قەشقەر ۋەزىيىتىنى ناھايىتى مۇرەككەپلەشتۈرۈۋەتكەن. ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك، مىللەتپەرۋەرلىك پائالىيەتلىرى ئۇلارنىڭ كۆتمىگەن يېرىدىن چىققان. شۇنىڭ بىلەن،

---

① ئابدۇقادىر داموللام: «نەسىھەتنى ئاڭما» ــ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژورنىلى 2000 ــ يىلى 1 ــ سان، 71 ــ بەت.

ئۇلارنىڭ رەزىل مەقسىتى كالتەپەم، بۇرنىنىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان، شەخسىيەتچى، ھەسەتخور يەرلىك مۇناپىق بأي – ئۆلىمالارنىڭ غالچىلىق قىلىپ ماسلىشىشى بىلەن ئەمەلگە ئاشقان.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇنەۋۋەر ئوغلى، مەنىۋى داھىيسى، پىداكار مۇتەپەككۇرى، ئوت يۈرەك جەدىتىزمچىسى ئابدۇقادىر داموللام 1924 – يىلى 8 – ئاينىڭ 14 – كۈنى تاڭ سەھەردە ئۆز ئۆيىدە يالالانغان قاتىل تەرىپىدىن قەستلەپ ئۆلتۈرۈلگەن. ئۇيغۇر خەلقى ئۇچۇن زور يوقىتىش ھېسابلانغان بۇ قاتىللىق ۋەقەسى پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىياغا پۇر كەتكەن. ئاۋام چەكسىز قايغۇ – ھەسرەتكە چۆمگەن، شائىرلار ئازابلىق ھېسسىياتى بىلەن مەرسىيىلەر يېزىشقان. يول باشچى ئابدۇقادىر داموللامنىڭ سۈيقەستكە ئۇچرىشى ھەقىقەتەنمۇ، زېمىنى ناھايىتى زور بولغان، ئۇيغۇر خەلقىنى مەڭگۈ ھەسرەتلەندۈرىدىغان تارىخىي تېررورلۇق ئىدى.

يالقۇن روزى

2002 – يىلى 11 - سىنتەبىر

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن

ھەر بىر ئەرەب تىلى ئۆگەنگۈچىنىڭ مورفولوگىيە، گراماتىكا، ۋە قىسقىچە سۆزلۈكلەرنى ئۆگەنگەندىن كېيىن دۇچ كېلىدىغان ئاساسلىق مەسىلە قىيىن، كەم ئۇچرايدىغان سۆزلۈكلەر ھەمدە تەرجىمە قابىلىيىتىنى ئاشۇرۇش مەسلىسىدۇر. يۇقىرقى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشنىڭ ياخشى ئۇسۇلى — كلاسسىك ئەرەبچە شېئىر، نەسرلەرنى پۈختا ئۆگىنىشتۇر. ئىلگىرىكى ئالىملىرىمىزمۇ «**سبع معلق**»، «**مقامات الادبية**» قاتارلىق مەشھۇر كلاسسىك ئەرەبچە شېئىر ، نەسر كىتابلىرىنى ئۆگىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ تەرجىمە قابىلىيىتىنى ۋە لۇغەت بايلىقىنى ئاشۇرغان. ھەتتا بەزى تىرىشچان ئالىملىرىمىز ئۆگىنىش يۇقىرقى كىتابلارنى ئەرەبچە، ئۇيغۇرچە يادقا ئوقۇپ ئەستە قالدۇرغان. (كېيىنچە يۇقىرىدىكى ئىككى كىتابنى ئەرەبچە، ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرما قىلىپ نەشرگە تەييارلاش پىلانىم بار.)

كەڭ ئەرەب تىلى ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ يۇقىرقى ئارزۇلىرىنى نەزەردە تۇتۇپ، دەسلەپكى قەدەمدە ئابدۇلقادىر (داموللام) ئابدۇلۋارس ئوغلى تۇزگەن (ئۆزى يازغان بىر قىسىم شېئىرلارمۇ بار) «**مفتاح الا دب لفهم كلام العرب**» ناملىق ئىككى قىسىملىق توپلامنىڭ بىرىنچى قىسمىنى ھىجرىيىنىڭ 1328 — يىلى سىراجۇددىن مەخدۇمنىڭ كۆچۈرگەن قولىيازمىسىغا ئاساسەن ئۆزبېكىستان غۇلامىيە مەتبەئەسىدە بېسىلغان ئەرەبچە نۇسخىسى ئاساس قىلىنىپ ئۇيغۇرچە نەسرى يەشمىسى ھەمدە ئاخىرىغا مەزكۇر توپلامدا ئۇچرايدىغان قىيىن سۆزلۈكلەر قوشۇلۇپ نەشرگە تەييارلاندى. (بىر قىسىم جايلىرى قىسقارتىلدى). كىتابنىڭ مۇقەددىمىسىدە ئىككىنچى قىسمىنىڭ بارلىقى ھەمدە ئۇنىڭ بەش باب ئىكەنلىكى تىلغا ئېلىنغان بولسىمۇ، ئۇنى تېپىشقا ئىمكان بولمىدى.

«**مفتاح الادب**» تىكى «**ادب**» سۆزى ئەرەب تىلىدا ئەدەپ — ئەخلاق ھەم ئەدەبىيات دېگەن قوش مەنىگە ئىگە ھەمدە توپلامنىڭ قۇرۇلمىسىدىن ئەدەبىيات، مەزمۇنىدىن ئەدەپ — ئەخلاق، پەندى — نەسىھەت قاتارلىقلار ئىپادىلەنگەچكە (پەخىرلىنىش، مەرسىيە، تارىخ، غەزەل قاتارلىقلارمۇ بار ئەلۋەتتە) «ئەدەب ئاچقۇچى» دېگەن يېڭى نام قوشۇپ قويۇلدى. توپلامغا شېئىرى كىرگۈزۈلگەن مۇئەللىپلەرنىڭ ياشىغان يىل دەۋرىگە قارىتا «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 2001 – يىللىق 5- سانىدا (بۇ سانىدا «**مفتاح الادب**» نىڭ بىرىنچى قىسىم بىرىنچى بابى ئەرەبچە، ئۇيغۇرچە نەزمىي شەكىلدە يېزىلغان.) شائىر ئۆمەر ئوسمان شىپائى: «كىتابنى ئوقۇغان ئەقىل ئىگىسى تەخمىنىي تارىخ نەزىرى بىلەن قاراپ باقسا، بۇ مەجمۇئەگە ئەسىرى كىرگۈزۈلگەن ئەبۇلئەلامەئەررى (973 — 1058) دىن تەجەللى (1856 — 1925) گىچە ئارىلىقتا ئۆتكەن كۆپلىگەن مۇتەپەككۇرلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن ھۆزۈر ئېلىش بىلەن...» دېگەن ئىبارىلەرنى كەلتۈرۈپ، توپلامدىكى شېئىر مۇئەللىپلىرىنىڭ «تارىخ»نى بايان قىلىپ، شېئىر مۇئەللىپلىرىنىڭ ياشىغان دەۋرىنىڭ 10 — ئەسىردىن 20 — ئەسىرگىچە ئىكەنلىكىدەك «تارىخ» نى كەلتۈرۈپ چىقاغان. بۇ خىل «تارىخ» توپلامنىڭ ئون بابىنىڭ بىرىنچى بابىنىلا كۆرگەن كىشىگە سەل ماس كېلىشى مۇمكىن. چۈنكى، ئىككىنچى بابىنىڭ بېشىدىلا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەشھۇر شائىر ساھابىسى ھەسسان ئىبنى سابىت (مىلادىيە 674 - يىلى ۋاپات بولغان)، كىچىك بالىلارمۇ «بىلال مۇئەززىن» دەپ ئاتىشىدىغان قارا تەنلىك ساھابە بىلال ئىبنى رەباھ (مىلادىيە 641 — يىلى ۋاپات بولغان) قاتارلىقلارنىڭ شېئىرلىرى، «**سبع معلق**» ناملىق شېئىرلار توپلىمىغا شېئىرى كىرگۈزۈلگەن ئايال شائىرە خەنسا (مىلادىيە 645 — يىلى ۋاپات بولغان ۋە شائىر ئەنتەرە تۇل ئەبەسى (552 — 616) قاتارلىقلارنىڭ شېئىرلىرىمۇ بار.

دېمەك، يۇقىرىقى ئىسپاتلاردىن توپلامغا ئەسىرى كىرگۈزۈلگەن ئەڭ ئىلگىرى ياشىغان مۇئەللىپلەرنىڭ يىل دەۋرى 6- ، 7- ئەسىر ئىكەنلىكى

ئېنىق ئىسپاتلانغان. چۈنكى، پەيغەمبىرىمىز ۋە ساھابىلەر ياشىغان دەۋرىنىڭ 10 -، 11- ئەسىر ئەمەس بەلكى، 6-، 7- ئەسىر ئىكەنلىكى جاھان ئەھلىگە ناھايىتى ئېنىق. يەنە شائىر ئۆمەر ئوسمان شىپائى «نەزمي يەشمە» سىنىڭ 15- ئىزاھاتىنى «شاپىئى - شاپىئى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ئەللاھ رازى بولغۇچى شاپى» 267 - يىلى ئۇزىدا تۇغۇلۇپ 820 - يىلى ۋاپات بولغان. ئىسلام دىنىدىكى شاپىئى مەزھىپىنىڭ ئىجادچىسى، پەيلاسوپ، شائىر.» دەپ ئىزاھلىغان. مېنىڭچە بۇ خىل ئىزاھلاش خاتا. توغرا ئىزاھات مۇنداق بولۇشى كېرەك: «شاپىئى — مۇھەممەد ئىبنى ئىدرىس شافىئى (ئەللاھ ئۇ كىشىگە رەھىم قىلغاي). ھىجرىيىنىڭ 93 – يىلى، مىلادىيىنىڭ 767 – يىلى پەلەستىننىڭ گازا شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئىسلام دىنىنىڭ سۈننىي مەزھىپىدىكى تۆت فىقھى ئېقىمىنىڭ بىرى بولغان شافىئىيە ئېقىمىنىڭ ئىمامى. مەدىنە شەھىرىدىكى ئىمام مالىك ئىبنى ئەنەس (ياشىغان دەۋرى ھىجرىيە 93 — 179، مىلادىيە 712 — 795) نىڭ خىزمىتىنى قىلىپ، شۇ كىشىدە تەلىم ئالغان. «**المسند**»، «**السنن**»، «**الام**»، «**الرسالة**» قاتارلىق كىتابلارنى يازغان. ھىجرىيىنىڭ 204 - يىلى، مىلادىيىنىڭ 820 - يىلى مىسىرنىڭ قاھىرە شەھىرىدە ۋاپات بولغان.)»

كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ يۇقىرقى ئىككى نۇقتىنى ئېنىق چۈشىنىۋېلىشىنى زۆرۈر دەپ قارايمەن. توپلامنىڭ ئەڭ ئىلىم ئەھلىلىرىگە تونۇش. شۇڭا، ئۇلارنىڭ بۇ ئەڭ بەچە، ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرما توپلامدىكى سەۋەنلىكلەرنى كۆرسىتىپ بېرىشلىرىنى چىن دىلىمدىن ئۈمىد قىلىمەن.

2002 - يىلى 11 – ئاينىڭ 12 – كۈنى.

ئابدۇلئەھەد ئەمىر قۇتلۇق

مۇقەددىمە

تىل بۇلبۇلىنى مەنە ۋە بايان گۈلزاربدا گۈزەل سۆز بىلەن سايراتقان ھاكىممۇتلەق ئەللاھقا ھەمدىدۇركى، مەخلۇقاتى ئىچىدىن ئىنسانىنى نۇتۇق ۋە بايان نېئمىتى بىلەن ئەزىز ۋە ھۆرمەتلىك قىلدى.

ئەڭ مۇھىم ئارزۇ دىل ۋە جاننىڭ شاھ تۇتىسى، فاساھەت ۋە بالاغەت شەكەرستانىدا ئىزلىرى بولغان ئەرەب ۋە ئەجەمنىڭ كاتتىسى، كائىناتنىڭ پەخرى پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ھەزرەتلىرىگە دۇرۇد ۋە سالام بولسۇنكى، ئۇ راست سۆز ۋە شېرىن كالام بىلەن كائىنات ھەقىقەتلىرى، ئىلاھىي مەرپىەتلەرنى بايان قىلىپ، ئەقىل ئىگىلىرىنى ئىلىم - ھېكمەت ۋە سائادىتى ئەبەدىييەنىڭ تاتلىق مېۋىسىگە ئېرىشتۇردى. بۇ كىشىگە، بۇ كىشىنىڭ ئائىلە — تاۋابئاتلىرىغا ۋە ساھابىلىرىغا پاساھەت قۇشلىرى بالاغەت ساھەسىدە كۆيلەپلا تۇرسا ئەللاھنىڭ رەھمىتى داۋاملىق يېتىپ تۇرغاي.

ئىلىم خادىملىرىنىڭ ئەڭ ئاددىيسى ئابدۇلقادىر ئىبنى ئابدۇلۋاھىس (ئەللاھ ئۇ ئىككىسىنىڭ گۇناھلىرىنى كەچۈرۈمتكەي) مۇنداق دەيدۇ: مەقسەتلەرنىڭ مۇھىمى، تەلەپلەرنىڭ ئۇلۇغى ئىبادەتكە ھەقلىق بولغان ئەللاھ تەئالانى ۋە سۈپەتلىرىنى، (ئىسلامنىڭ) ئەھكام پرىنسىپلىرىنى

ئەمر، نەھى ۋە ھۆكۈملەرنى جانابى ھەق تەئللىمگە مۇۋاپىق بىلىش ۋە تەستىق قىلماقتۇر. بۇنداق تونۇش ۋە بىلىشنى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىف تەكلىپ قىلىدۇ. يەنى «**كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِيْنٍ**» (بارلىق نەرسە روشەن كىتاب [قۇرئان كەرىم] دە بار) دېگەن ئايەت ھەم «**أُوْتِيْتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ**» (ماڭا بارلىق سۆزلەر جۈغلانمىسى [ھەدىس شەرىف] كەلتۈرۈلگەن) دېگەن ھەدىس شەرىف شاھىتتۇر. لېكىن، «قۇرئان كەرىم» ئايەتلىرى ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرىنى بىلىش ئۈچۈن ئەرەب تىلى ۋە ئۇنىڭ لەتىپى، ئىنچىكە ئۇسلۇبىنى بىلىشكە باغلىقتۇر. ئەرەب تىلىنىڭ لاتافەت ۋە بالاغىتى ئەرەبلەرنىڭ ھېكمەت، باتۇرلۇق، ئەخلاق، نەسىھەت ۋە باشقا لەتىپىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان فاساھەت ۋە بالاغەتلىك شېئىرلىرىدا كۆرۈلىدۇ.

كۇنلەرنىڭ بىرى ئەمرۇلمۇئمىنىن سەييىدىمىز ئۆمەر فارۇق ھەزرەتلىرى مىنبەردە: «**أَفَأَمِنَ الَّذِيْنَ مَكَرُو السَّيِّأَتِ**» دېگەن ئايەتنى «**أَوْيَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ**» گىچە ئوقۇپ ساھابە كىراملاردىن بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى سوراپتۇ. مەقسىتى «**أَلتَّخَوُّفِ**» نىڭ مەنىسىنى بىلىش ئىكەن. ساھابە كىراملار جاۋابتىن ئاجىز كېلىپ سۆكۈتكە چۈشۈپتۇ. بىرى تۇرۇپ: ئەي ئەمرۇلمۇئمىنىن، «**أَلتَّخَوُّفُ**» «**أَلتَّنَقُّصُ**» (كېمەيتىش) دېگەن بولىدۇ، دەپتۇ. ئۆمەر فارۇق ھەزرەتلىرى: ئەي شەيخ بۇ مەنىنى ئەرەبلەر بىلەرمۇ ؟ دەپتۇ. ئۇ كىشى، شائىرىمىز ئەبۇ كەبىر توغرا ئېيتقان:

تَخَوَّفَ الرَّحْلُ مِنْهَاتَامِكًا قَرِدًا * كَمَاتَخَوَّفَ عُوْدَالنَّبْعَةِ السَّفَنُ

(يىلىك ياغىچى ئاچا ياغاچنى ئۈپراتقاندەك، توقۇم تۆگىنىڭ يۇڭلۇق

لوكسسنى ئۇپراتتى (كېمەيتتى).

ئەمرۇلمۇئمىنىن ئۇلارغا خىتاب قىلىپ:

عَلَيْكُمْ بِدِيْوَانِكُمْ لاَتَضِلُّوا (ئېزىپ كەتمەسلىكىڭلار ئۈچۈن دىۋانىڭلارنى مەھكەم تۇتۇڭلار) دېگەنىكەن، ساھابە كىراملار:

ئۇ قايسى دىۋانىمىز؟ دەپ سوراپتۇ. ئۆمەر فارۇق ھەزرەتلىرى:

شِعْرُ الْجَاهِلِيَّةِ فَاِنَّ فِيْهِ تَفْسِيْرَ كِتَابِكُمْ وَمَعَانِيَ كَلاَمِكُمْ

([ئۇ] جاھىلىيەت دەۋرىدىكى شېئىرلىرىدۇر. چۈنكى، ئۇنىڭدا كىتابىڭلارنىڭ تەفسىرى ھەم سۆزلىرىڭلارنىڭ مەنىسى بار) دېگەن. بۇنى قازى بەيزاۋى ئۆز تەفسىرىدە بايان قىلغان. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، ھەزرىتى ئۆمەر فارۇقنىڭ سۆزلىرىگە بىنائەن ئەرەب شېئىرلىرى ئەرەب تىلىدا نازىل بولغان «قۇرئان كەرىم»نى تەفسىر قىلىشتا ياردىمى ناھايىتى زوردۇر. شۇ سەۋەبتىن ئىلگىرىكى ئالىملار ئەرەب تىلىنى ئاسانلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئەرەب شېئىرلىرىدىن ئەرەب تىلىنىڭ قائىدىسىنى، ئەدەبىي ئۇسلۇبىنى تەتقىق قىلىپ چىقىپ، بۇ قائىدە - ئۇسلۇب ئارقىلىق ئىسلام ئەھلىنى ئەللاھنىڭ كىتابى ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرىنى بىلىشكە يېتەكلىگەنىدى (ئەللاھ ئۇلاردىن رازى بولغاي). ئەپسۇس! ناھايىتى زور ئەپسۇسكى، دىيارىمىزدىكى ئىلىم تەھسىل قىلغۇچىلار ئەدەبىي ئۇسلۇب (كلاسسىك ئەرەبچە نەسر) ۋە ئەرەب شېئىرلىرىغا كۆڭۈل بۆلمەي، قىممەتلىك ئەزىز ئۆمۈرلىرىنى يۇنان مەنتىقىسىنىڭ مۇقەددىمىلىرى ۋە مەۋھۇم پەلسەپىلىرىنى ئۆگىنىشكە سەرپ قىلىپ، تۆۋەن ئىلىم بۇرجەكلىرىنىڭ چۇچىلىرىغا مەغرۇر بولۇپ، ئالىي ئىلىملارنى

ئۆگىنىشكە پىكىر يۈرگۈزۈشمىدى. يۇنان پەلسەپىلىرى، مەنتىقە مۇقەددىمىلىرى ۋە ئاددىي بىلىملەرنى ئۆگەنگەچكە، بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئىسلام ئالىملىرىنىڭ كېمىيىپ كېتىشى، ئىسلام مىللەتلىرىنىڭ چۈشكۈنلىشىشى ۋە خارابلىشىشىدىن باشقا نەتىجە بەرمىدى. ئوقۇغۇچىلارنى بارلىق ئىلىمدىن – قۇرئان كەرىم، ھەدىس شەرىف ۋە فىقھى بىلىملىرىدىن مەھرۇم قىلدى. بىر شائىر ياخشى ئېيتقان:

كُلُّ الْعُلُوْمِ سِوَى الْقُرْآنِ مَشْغَلَةٌ * اِلاَّ الْحَدِيْثَ وَاِلاَّ الْفِقْهَ فِى الدِّيْنِ
أَلْعِلْمُ مَاكَانَ فِيْهِ قَالَ حَدَّثَنَا * وَمَاسِوَى ذَاكَ وَسْوَاسُ الشَّيَاطِيْنِ

(قۇرئان كەرىم، ھەدىس شەرىف ۋە دىنىي فىقھە (دىننى چۈشەندۈرىدىغان، مۇسۇلمانلارغا ئېھتىياجلىق ئىلىملار) دىن باشقىسى ئىسراپچىلىق. ئىلىم دېگەن: «رەسۇلۇللاھ بىزگە مۇنداق دېدى» دېگەن سۆز بار ئىلىمدۇر. ئۇنىڭدىن باشقىسى شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىدۇر).

يەنە بىرى مۇنداق دېدى:

أَهْلُ الْحَدِيْثِ هُمْ اَهْلُ النَّبِيِّ * وَاِنْ لَمْ يَصْحَبُوْا نَفْسَهُ اَنْفَاسَه صَحِبُوْا

(ھەدىس ئەھلى دېگەن، ئۇلار پەيغەمبەر ئائىلىسىدۇر. گەرچە ئۇلار ئۇزىگە ھەم سۆھبەت بولالمىغان بولسىمۇ، تىنىقىغا ھەم سۆھبەت بولغان.)

يەنە بىرى مۇنداق دېدى:

أَيُّهَا الْمُعْتَدِىْ لِتَطْلُبَ عِلْمًا * كُلُّ عِلْمٍ عَبْدٌ لِعِلْمِ الرَّسُوْلِ
تَطْلُبُ الْعِلْمَ كَىْ تُصَحِّحَ اَصْلاً * كَيْفَ اَغْفَلْتَ عِلْمَ اَصْلِ الأُصُوْلِ

(ئەي بىلىمگە ئاتلانغان كىشى! بارلىق ئىلىم ھەدىس ئىلمىگە

قولدۇر. بىلىم ئاساسىنى توغرىلاش ئۈچۈن ئىلىم ئۆگىنىپ تۇرۇپ، ئەڭ ئاساسىي ئىلىمدىن قانداقمۇ خەۋەرسىز قالغانسەن؟)

ئەگەر مەدرىسلىرىمىزدىكى ئوقۇتۇش ئاشۇ قالاق ئۇسۇل بىلەن كېتىۋېرىدىغان بولسا، ئىسلام ئالىملىرىنىڭ ئۇستىگە يۆكلەنگەن شەرىئەت ھۆكۈملىرىنى يەتكۈزۈش، ئەللاھنىڭ سۆزىنى ئۇستۇنلۇككە ئىگە قىلىش، ئىسلام مىللىتىنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىلاش قاتارلىقلار قاچان ۋۇجۇدقا كېلەر؟ شەرىئەتنىڭ ھۆكۈم ئىشلىرىنى جاھىل نادانلارنىڭ قولىدىن قانداقمۇ قۇتۇلدۇرغىلى بولسۇن؟ شېئىر:

كَيْفَ يُرْجَى الصَّلاَحُ فِى اَمْرِقَوْمٍ * ضَيَّعُوا الْحَزْمَ فِيْه اَىَّ ضِيَاعٍ
فَمُطَاعُ الْمَقَالِ غَيْرُ سَدِيْدٍ * وَسَدِيْدُ الْمَقَالِ غَيْرُ مُطَاعٍ

(توغرا سۆزگە ئىشەنمەي، خاتا سۆزگە ئىشىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىشەنچىسىنى پۈتۈنلەي يوقاتقان مىللەت ئەھۋالىنىڭ ياخشىلىنىشىدىن قانداقمۇ ئۈمىد كۈتكىلى بولسۇن؟

ئىنتايىن تۆۋەنچىلىك بىلەن پۈتۈن تۈرك شەھەرلىرىدىكى ئىقتىدارلىق كىشىلەردىن ئۈمىد قىلمەنكى، دىنىي قىزغىنلىق بىلەن ھىممەت كۆرسىتىپ، ئوقۇغۇچىلار بەلكى ئومۇمىي ئەھلى ئىسلام ئىلگىرىكى ياخشى ئالىمالارنىڭ يولىدا مېڭىپ، مەنپەئەتلىك ئىلىم ۋە ئالىي مائارىپنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشقايلار. **أَلسَّلاَمُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى** (توغرا يولغا ئەگەشكەنلەرگە سالام!)

كەمىنە ئۆزىنىڭ تۆۋەن ئىقتىدارىغا باقماي ئوقۇغۇچىلارنى پايدىلىق ئىلىملارنى ئۆگىنىشكە قىزىقتۇرۇش نىيىتى بىلەن بالاغەتلىك ئەرەب

دۇانلىرىدىن: بىلىم – ھېكمەت، مەدھىيە، باتۇرلۇق، پەخىرلىنىش، غەزەل، گۈل، شاراب، ھەجۋى، تەنقىد، مەرسىيە، تارىخلار توغرۇلۇق نەفىس شېئىرلارنى تاللاپ ئەدەبىيات ئالىملىرىنىڭ ئەرەب تىلى قائىدىسى ۋە ئەدەبىيات ئۇسۇللىرىدىكى مەنە، بايان، بەدىئىي ئۇسلۇب، ئەروز، قاپىيىگە مۇناسىۋەتلىك خۇلاسە – پىكىرلەرنى توپلاپ بۇ توپلامنى ئىككى قىسىمغا بۆلۈپ، بىرىنچى قىسىمنى ئون باب ئىككىنچى قىسىمنى بەش باب قىلىپ تۈزدۇم. ھەمدە «تَلْخِيْصُ الْمِفْتَاحِ» دا بايان قىلىنغان شېئىرلانى بۇ توپلامغا قوشتۇم.

ئۈمىدىم، بۇ قىسقىغىنا توپلامنى ئوقۇغۇچىلار پاساھەت، بالاغەتلىك شېئىر يازىدىغان شائىرلار دۇانلىرىدىكى ئاجايىپ ئىستىلاھ (نەمۇنە، ئۇلگە ئېلىش) بەدىئىي مەنىلەردىن زوق ئېلىپ ئۆزىگە ھەمراھ قىلغاي. داڭلىق شائىرلار دۇانلىرىدىكى لاتافەت، بالاغەتلەرنىڭ ۋاستىسى بىلەن تەفسىر ئىلمى دېگىزىدىن گۆھەر قېزىشقا، ھەدىس شەرىف گۈللىرىدىن گۈللەرنى ئۈزۈشكە سەۋەب بولغاي دەپ، بۇ لاتاپەتلىك توپلامغا «مِفْتَاحُ الاَدَبِ لِفَهْمِ كَلاَمِ الْعَرَبِ» (ئەرەب تىلىنى چۈشۈنۈشتىكى ئەدەبىيات ئاچقۇچى) دەپ ئاتاش مۇناسىپ كۆرۈلدى. أَسْأَلُ اللهَ الْهِدَايَةَ والإِعَانَةَ وَهُوَحَسْبِيْ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ. (ئەللاھنىڭ توغرا يولغا باشلىشىنى، ياردەم بېرىشىنى تىلەيمەن. ئەللاھ ماڭا يېتەرلىك، ئەللاھ نېمىدېگەن ياخشى قوغدىغۇچى ھە!).

بِسْمِ اللهِ الرَّ حْمنِ الرَّ حِيْمِ

اَلْبَابُ الْاَوَّلُ فِى الْحكَمِ وَمَايُنَاسِبُهَا لِبَعْضِ الْعُلَمَاءِ

مَا وَهَبَ اللهُ لامْرِئٍ هِبَةً * أَحْسَنَ مِنْ عَقْلِهِ وَمِنْ أَدَبِهِ

هُمَا جَمَالُ الفَتَى فَإِنْ فُقِدَا * فَفَقْدُهُ لِلْحَيَاةِ أَجْمَلُ بِهِ

وَلِلأَخَـــــرِ

وَكُلُّ فَضِيْلَةٍ فِيْهَا سَنَاء'' * وَجَدْتُ الْعِلْمَ مِنْ هَاتِيْكَ أَسْنَى

فَلا تَعْتَدَّ غَيْرَ الْعِلْمِ ذُخْرًا * فَانَّ الْعِلْمَ كَنْزٌ لَيْسَ يَفْنَى

وَلِلأَخَـــــرِ

فَفُزْ بِعِلْمٍ تَعِشْ حَيًّا بِهِ أَبَدًا * اَلنَّاسُ مَوْتَى وَاَهْلُ الْعِلْمِ أَحْيَاءُ

4321.

1. باب بىلىم ــ ھېكمەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەر توغرىسىدا

بىر ئالىمنىڭ سۆزى:

ئەللاھ ئىنسانغا ئەقىل - ئەدەپتىن ئارتۇقراق تۇرىدىغان بىر نېمەتنى بەرگەن ئەمەس. ئەقىل ۋە ئەدەپ ياشلارنىڭ جامالىدۇر. ئادەمنىڭ ئۇ ئىككىسىدىن ئايرىلغىنىدىن كۆرە ھاياتىدىن ئايرىلىشى ياخشىراقتۇر.

بىر دانانىڭ سۆزى:

ھەر قانداق ئارتۇقچىلىقنىڭ يۈكسەك چوققىسى بولىدۇ، مەن بىلىمنىڭ ھەممىدىن يۈكسەك ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، سەن بىلىمدىن باشقا نەرسىنى يىغمەن دېمە، شۇبھىسزكى، بىلىم تۇگىمەس خەزىنىدۇر.

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئىلىم ئال! ئىلىم بىلەن مەڭگۈ ھايات (ياشايسەن)، ئىنسانلار ئۆلۈكلەرگە ئوخشاش، ھالبۇكى بىلىم ئەھلى (مەڭگۈ) ھايات.

وَلِلأخـــــــرِ

تَعَلَّمْ يَا فَتَى فَالْجَهْلُ عَارٌ * ولا يَرْضَى بِهِ إلاَّ حِمَارٌ

لِبَعْضِ الْـــــــفُضَلاءِ

يَا خَادِمَ الْجِسْمِ كَمْ تَسْعَى لِخِدْمَتِهِ * وَتَطْلُبُ الرِّبْحَ فِيْمَا فِيْهِ خُسْرَانُ

عَلَيْكَ بِالنَّفْسِ وَاسْتَكْمِلْ فَضَائِلَهَا * فَأَنْتَ بِالنَّفْسِ لاَ بِالْجِسْمِ انْسَانُ

لِفَيْلَسُوفِ الأَدَبَاءِ أَبِي الْعَلاَءِ

وَالْعُمْرُ أَنْفَسُ مَا الإِنْسَانُ يُنْفِقُهُ * فَاجْعَلْهُ للهِ تُحْمَدْ فِي سَجَايَاهُ

فَانْ قَدَرْتَ فَلا تَفْعَلْ سِوَى حَسَنٍ * بَيْنَ الأَنَامِ وَجَانِبْ كُلَّ مَا قَبُحَا

وَلَهُ أَيْضًا

وَلَمْ يَتَنَاوَلْ دُرَّةَ الْحَقِّ غَائِصٌ * مِنَ النَّاسِ الاَّ بِالرَّوِيَّةِ وَالْفِكْرِ

وَلَهُ أَيْضًا

وَإِنَّكَ إِنْ تَسْتَعْمِلِ الْعَقْلَ لاَ يَزَلْ * مَبِيْتُكَ فِي لَيْلٍ بِعَقْلِكَ مُشْمِسُ

وَلَهُ أَيْضًا

فَشَاوِرِ الْعَقْلَ وَاتْرُكْ غَيْرَهُ هَدَراً * فَالْعَقْلُ خَيْرُ مُشِيْرٍ ضَمَّهُ النَّادِي

بىر دانانىڭ سۆزى:
ئەي ئوغۇل، بىلىم ئۆگەنگىن! نادانلىق نومۇستۇر، بۇ نومۇسنى (كۆتۈرۈشكە) پەقەت ئېشەكلا رازى بولىدۇ.

بىر دانانىڭ سۆزى:
ئەي ئۆز تېنىڭنىڭ خىزمەتچىسى بولغان (ئىنسان)! سەن قاچانغىچە تېنىڭنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن شاپاشلايسەن ۋە زىيان چىقىدىغان نەرسىدىن پايدا ئىزدەيسەن؟! روھىڭنى كۆچەيتكىن، ئۇنىڭ پەزىلەتلىرىنى مۇكەممەللەشتۈرگىن. سەن تېنىڭ بىلەن ئەمەس، بەلكى روھىڭ بىلەن ئىنسانىدۇرسەن.

ئەدىب، پەيلاسوپ ئەبۇلئەلا① نىڭ سۆزى:
ئۆمۈر ئىنسان خىراجەت قىلىدىغان ئەڭ نەپىس نەرسىدۇر. ئۆمرۈڭنى ئەللاھ ئۈچۈن بېغىشلىغىن. ئەخلاقى جەھەتلەردە ماختاشقا سازاۋەر بولسەن. ئەگەر قادىر بولساڭ كىشىلەر ئارىسىدا ياخشىلىقلا قىلىپ (ئۆت)، بارلىق سەتچىلىكلەردىن يىراقتۇر.

ئەدىب، پەيلاسوپ ئەبۇلئەلانىڭ سۆزى:
ئىنسانلار ئىچىدىكى غەۋۋاسلار ھەقىقەت گۆھىرنى پەقەت چوڭقۇر ئويلىنىش ۋە تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىقلا قولغا كەلتۈرەلەيدۇ.

ئەدىب، پەيلاسوپ ئەبۇلئەلانىڭ سۆزى:
ئەگەر ئەقلىڭنى ئىشلەتسەڭ، سېنىڭ تۇرالغۇڭ تۇن كېچىلەردىمۇ ئەقلىڭ بىلەن يورۇق بولىدۇ.

ئەدىب، پەيلاسوپ ئەبۇلئەلانىڭ سۆزى:
ئەقلىڭ بىلەن كېڭەش، باشقىلار بىلەن ھېسابلاشما. (ھېچقانداق) مەجلىستە ئەقلىدىن ياخشىراق مەسلىھەتچى يوقتۇر.

---

① ئەبۇلئەلا مۇئەررى (973– 1058) ئابباسىيلار دەۋرىدە ئۆتكەن شائىر. ئۇچ يېشىدا ئىككى كۆزى ئەما بولۇپ قالغان.

لِابْنِ الْوَرْدِيِّ

اُطْلُبِ الْعِلْمَ وَلاَ تَكْسَلْ فَمَا * أَبْعَدَ الْخَيْرَ عَلَىَ أَهْلِ الْكَسَلِ
وَاحْتَفِلْ لِلْفِقْهِ فِى الدِّيْنِ وَلاَ * تَشْتَغِلْ عَنْهُ بِمَالٍ وَ خَوَلِ

لاَ تَقُلْ قَدْ ذَهَبَتْ أَرْبَابُهُ * كُلُّ مَنْ سَارَ عَلَىَ الدَّرْبِ وَصَلَ
فِى إِزْدِيَادِ الْعِلْمِ اِرْغَامُ الْعِدَى * وَجَمَالُ الْعِلْمِ إِصْلاَحُ الْعَمَلِ

جَمِّلِ الْمَنْطِقَ بِالنَّحْوِ فَمَنْ * يَحْرُمِ الإِعْرَابَ بِالنُّطْقِ اخْتَبَلَ
اِنْظِمِ الشِّعْرَ وَلاَزِمْ مَذْهَبِى * فِى طِرَاحِ الرِّفْدِ لاَ تَبْغِ النِّحَلِ

فَهُوَ عُنْوَانٌ عَلَى الْفَضْلِ وَمَا * أَحْسَنَ الشِّعْرَ إِذَا لَمْ يُبْتَذَلْ
إِطْرَحِ الدُّنْيَا فَمِنْ عَادَاتِهَا * تَخْفِضُ الْعَالِى وَتُعْلِى مَنْ سَفَلَ

كَمْ جَهُولٍ بَاتَ فِيْهَا مُكْثِرًا * وَعَلِيْمٍ بَاتَ مِنْهَا فِى عِلَلِ
كَمْ شُجَاعٍ لَمْ يَنَلْ فِيْهَا الْمُنَى * وَجَبَانٍ نَالَ غَايَاتِ الأَمَلِ

لا تَقُلْ أَصْلِى وَفَصْلِى أَبَدًا * إِنَّمَا أَصْلُ الْفَتَى مَا قَدْ حَصَلَ
قَدْ يَسُوْدُ الْمَرْءُ مِنْ دُوْنِ اَبٍ * وَبِحُسْنِ السَّبْكِ قَدْ يُنْفَى الدَّغَلُ
إِنَّمَا الْوَرْدُ مِنَ الشَّوْكِ وَمَا * يَنْبُتُ النَّرْجِسُ إِلاَّ مِنْ بَصَلٍ

ئىبنۇلۇھەردىينىڭ سۆزى:

ئىلىم تەلەپ قىل، بوشاشما، ھورۇنلار ياخشىلىقتىن ناھايىتى يىراقتۇر. دىن ئىلمى ئۇچۇن بارلىقىڭنى بېغىشلا، پۇل، مال، دوست-ياۋرنلەرنى دەپ ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرمىگىن. بۇ ئىلىمنىڭ ئىگىلىرىنى كېتىپ قالدى دېمە. يول بويلاپ ماڭغان ئادەم (نىشانغا) يەتمەي قالمايدۇ.

بىلىمنى ئاشۇرۇش بىلەنلا دۇشمەنلەرنى يەرگە قاراتقىلى بولىدۇ. ئەمەلىيەتتىڭ ياخشى بولۇشى بىلىمنىڭ ياخشى بولغانلىقىنىڭ (ئىسپاتىدۇر).

سۆزۈڭنى گىرامماتىكىغا (چۇشۇرۇش) بىلەن چىرايلىقلاشتۇر. ئىئرابتىن ① مەھرۇم بولغان ئادەم سۆزىنى بۇزىدۇ.

شېئىر ياز، مېنىڭ ئىزىمنى باس، (بىر كىمگە) ياخشىلىق قىلىشتا ئالاقە ئورنىتۇبلىشنى ئويلىما، شېئىر پەزىلەتلىكلەرنىڭ ئىپادىسىدۇر. (پۇل— مال ئۇچۇن يېزىلىش بىلەن) خارلانمىغان شېئىر ئاجايىپ ياخشى شېئىردۇر.

دۇنيانى چۆرۈۋەت، دۇنيانىڭ ئادەتلىرىدىن بىرى يۇقىرىنى تۆۋەن، تۆۋەنىنى يۇقىرى قىلىشتۇر. دۇنيادا نۇرغۇنلىغان نادانلار پۇلدار- بايلاردىن بولغان بولسا، يەنە نۇرغۇن بىلىملىكلەر جاپا-مۇشەققەت ئىچىدە ئۆتكەن.

كۆپلىگەن باھادىرلار دۇنيادا ئازرۇسىغا يېتەلمىگەن بولسا، نۇرغۇنلىغان قورقۇنچاقلار ئازرۇ - ئارمانلىرىنى تولۇق ئىشقا ئاشۇرغان.

ھەرگىزمۇ مېنىڭ ئەسلىم، ئىزۇرۇق - تۇغقانلىرىم (بار) دېمىگىن. چوقۇمكى يىگىتنىڭ ئەسلى - ۋەسلى قولىغا كەلتۇرگەن نەرسىدۇر (مۇۋەپپەقىيەتتۇر).

بەزىدە دادىسىز (يەنى دادىسى كاتتىلاردىن بولمىغان) ئىنسانلارمۇ كاتتىلاردىن بولۇپ قالىدۇ. بەزىدە (ئالتۇن - كۇمۇشلەر) ياخشى قۇيۇلۇشى بىلەن داغلاردىن خالىي بولىدۇ. ئالاھىدە پارقىرتىش كەتمەيدۇ.

شۇبھىسىزكى، گۇل تىكەندىن (ئۇزۇۋۇبلىنىدۇ)، شۇنداقلا نەرگىس گۇلىمۇ پىيازدىن ئۇنۇپ چىقىدۇ.

---

① ئەرەب تىلىدا ھەر خىل بەلگىلەرنى ئىپادىلەيدىغان زەۋەر، زىر، پىچ قاتارلىقلار دەپ ئاتىلىدۇ.

قِيْمَةُ الإِنْسَانِ مَا يُحْسِنُهُ * أَكْثَرَ الإِنْسَانُ مِنْهُ أَوْ أَقَلَّ

لَيْسَ يَخْلُو الْمَرْءُ مِنْ ضِدٍ وَلَوْ * حَاوَلَ الْعُزْلَةَ فِى رَأْسِ الْجَبَلِ
دَارِ جَارَ السُّوءِ بِالصَّبْرِ وَإِنْ * لَمْ تَجِدْ صَبْراً فَمَا اَحْلَى التَّقَلَ

جَانِبِ السُّلْطَانَ وَاحْذَرْ بَطْشَهُ * لا تُعَانِدْ مَنْ إِذَا قَالَ فَعَلَ
لا تَلِ الأَحْكَامَ إِنْ هُمْ سَأَلُوا * رَغْبَةً فِيْكَ وَخَالِفْ مَنْ عَدَلَ

إِنَّ نِصْفَ النَّاسِ أَعْدَاءٌ لِمَنْ * وَلِيَ الأَحْكَامَ هَذَا إِنْ عَدَلَ
قَصِّرِ الأَمَالَ فِى الدُّنْيَا تَفُزْ * فَدَلِيْلُ الْعَقْلِ تَقْصِيْرُ الأَمَلِ
غِبْ وَزُرْ غِبًّا تَزِدْ حُبًّا فَمَنْ * أَكْثَرَ التَّرْدَادَ أَقْصَاهُ الْمَلَلُ
لا يَضُرُّ الْفَضْلَ إِقْلالٌ كَمَا * لا يَضُرُّ الشَّمْسَ اِطْبَاقُ الطَّفَلِ

خُذْ بِنَصْلِ السَّيْفِ وَاتْرُكْ غَمْدَهُ * وَاعْتَبِرْ فَضْلَ الْفَتَى دُوْنَ الْحُلَلِ
حُبُّكَ الأَوْطَانَ عَجْزٌ ظَاهِرٌ * فَاغْتَرِبْ تَلْقَ عَنِ الآهْلِ بَدَلَ

فَبِمُكْثِ الْمَاءِ يَبْقَى آسِنًا * وَسُرَى الْبَدْرِ بِهِ الْبَدْرُ اكْتَمَلَ

ئىنسانىنىڭ قىممىتى ، مەيلى بىر ئىشنى كۆپ قىلسۇن ياكى ئاز قىلسۇن ، ئىنسان ياخشى قىلالايدىغان نەرسىدىدۇر .
ئىنسان تاغنىڭ چوققىسىدا يەككە-يېگانە تۇرىمەن دېگەن تەقدىردىمۇ ، (ئۇنداق ياكى بۇنداق) زىددىيەتلەردىن خالى بولالمايدۇ .
يامان قوشنىلار بىلەنمۇ سەۋرچانلىق بىلەن چىقىشىپ ئۆت ، ئەگەر سەۋر قىلالمىساڭ ، ئەڭ ياخشىسى كۆچۈپ كەت .
(شاھلاردىن) يىراقتۇر ، ئۇنىڭ قاتتىق زەربە بېرىشكە ئۇچراشتىن ھەزەر ئەيلە . قىلىمەن دېگىنىنى قىلماي قويمايدىغان كىشىلەر بىلەن ئۆچەكەشمە .
كىشىلەر قىزىقىپ تەلەپ قىلغان تەقدىردىمۇ ، ھۆكۈم ئىشلىرىنى ئۈستۈگگە ئالما ، مالامەت قىلغۇچىلارنىڭ ئەكسىچە ئىش تۇت .
شۇبھىسىزكى ، ئادالەتپەرۋەر بولغان تەقدىردىمۇ ، كىشىلەرنىڭ يېرىمى ھۆكۈم ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئالغان كىشىگە دۇشمەندۇر .
دۇنيادا ئارزۇلارنى ئاز قىل ، غالىپ بولسەن ، ئارزۇلارنى ئاز قىلىش - ئاقىللىقنىڭ ئىپادىسىدۇر .
دوستلىرىڭنى ئۆزۈن - ئۇزۇنداً يوقلا ، دوستلۇقنى كۈچەيتىسەن . كىمكى بېرىش - كېلىشنى كۆپ قىلسا ، ئاخىر زېرىكىش ئۇنى يىراقلاشتۇرۇپ قويىدۇ .
ھەر كۈنى كەچتە قۇياشنىڭ پېتىشى ئۇنىڭغا زىيان يەتكۈزەلمىگىنىدەك ، كەمبەغەل بولۇش پەزىلەتكە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ .
قىلىچنىڭ تىغىنى نەزەردە تۇت ، غىلىپى بىلەن كارىڭ بولمىسۇن ، يىگىتكىنىگىمۇ پەزىلىتىنى ھېسابقا ئال ، كۆرۈنۈشىگە قارىما .
يۈرتۇڭدىلا تۇرۇۋۈبلىشىڭ ئۈچۈچۈق ئاجىزلىقتۇر . باش ئىلىپ چىقىپ كەت . (يېڭى - يېڭى) ئۇرۇق - تۇغقانلارغا ئۇچرىشىسەن .
دېمەككى ، سۇ (كۆلدە) ئۇزۇن تۇرغانلىقتىن سېسىپ كېتىدۇ . تۇلۇن ئاي (كۆكتە) ئۇزۇپ يۈرگەچكە ، ئۇ تولۇپ (ئون تۆت كۈنلۈك) مۇكەممەل ئاي بولغان .

فِي الْمَوْعِظَةِ لِبَعْضِ الْمَشَايِخِ

وَارْحَمْ بُنَيَّ جَمِيْعَ الْخَلْقِ كُلَّهُمُ * وَانْظُرْ إِلَيْهِمْ بِعَيْنِ اللُّطْفِ وَالشَّفَقَةِ
وَقِّرْ كَبِيْرَهُمُ وَارْحَمْ صَغِيْرَهُمُ * وَرَاعِ فِي كُلِّ حَقٍّ حَقَّ مَنْ خَلَقَهُ

لِلْآخَرِ

اِزْرَعْ جَمِيْلاً وَلَوْ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ * فَلا يَضِيْعُ جَمِيْلٌ أَيْنَمَا وُضِعَا
إِنَّ الْجَمِيْلَ وَإِنْ طَالَ الزَّمَانُ بِهِ * فَلَيْسَ يَحْصُدُهُ إِلاَّ الَّذِي زَرَعَا

لِبَعْضِ الْكُرَمَاءِ

تَكَرَّمْ لِتَعْتَادَ الْجَمِيْلَ فَلَنْ تَرَى * أَخَا كَرَمٍ إِلاَّ بِأَنْ يَتَكَرَّمَا

لِبَعْضِ الْفُضَلاَءِ

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَشْرَبْ شَرَابًا عَلَى الْقَذَى * ظَمِئْتَ وَأَيُّ النَّاسِ تَصْفُو مَشَارِبُهُ
وَمَنْ ذَا الَّذِي تُرْضَى سَجَايَاهُ كُلُّهَا * كَفَى الْمَرْءَ نُبْلاً أَنْ تُعَدَّ مَعَايِبُهُ

لِلأَخَرِ

وَهَلْ يَنْفَعُ الْفِتْيَانَ حُسْنُ وُجُوهِهِمْ * إِذَا كَانَتِ الْأَخْلاَقُ غَيْرَ حِسَانِ
فَلا تَجْعَلِ الْحُسْنَ الدَّلِيْلَ عَلَى الْفَتَى * فَمَا كُلُّ مَصْقُولِ الْحَدِيْدِ يَمَانِ

بىر پىشۋانىڭ نەسىھىتى :

ئەي ئوغلۇم ، جانلىقلارنىڭ ھەممىسىگە رەھىم قىلغىن ، ئۇلارغا كۆيۈنۈش ۋە شەپقەت كۆزۈڭ بىلەن باق . ئۇلارنىڭ چوڭلىرىنى ھۆرمەتلە ، كىچىكلىرىگە رەھىم قىل . ھەر بىر ئىشتا ھەممىنى پەيدا قىلغۇچىنىڭ ھەققىگە رىئايە قىل .

بىر دانانىڭ سۆزى:

گەرچە لاياقەتسىز ئورۇنلار بولسىمۇ ياخشىلىق تېرىغىن (قىلغىن) ، ياخشىلىق قەيەرگىلا تېرىلسۇن ، زايا كەتمەيدۇ . ياخشى ئىشقا گەرچە ئۇزۇن زامانلار بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ھوسۇلىنى پەقەت تېرىغان كىشىلا كۆرىدۇ .

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئەگەر سەن سۆيۈگىنى ئەخلەت چۈشكەن دەپ ئىچمىسەڭ ، ئۇسسىز قالىسەن ، قانداق كىشىنىڭ سۆيىنىڭ ھەممىسى ساپ بولغان ؟ يەنە قانداق كىشىنىڭ ھەممە ئىشى دۇرۇس دەپ قارالغان ؟ ! كىشىنىڭ ئەيىبلىرىنىڭ سانالغانلىقى ئاشۇ كىشىنىڭ پەزىلەتلىك ئىكەنلىكىنىڭ يېتەرلىك ئىسپاتىدۇر .

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئىكرام قىل ، شۇنداق قىلساڭ ياخشى ئىش قىلىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرالايسەن . قىسقىسى ، (سېنى) ھۆرمەتلەيدىغان بىر ئادەمنى پەقەت (سەن باشقىلارنى) ھۆرمەتلەش بىلەنلا تاپالايسەن .

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئەگەر ئەخلاقى ياخشى بولمىسا ، كىشىلەرنىڭ يۈزىنىڭ چىرايلىقلىقى مەنپەئەت قىلامدۇ ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن سەن چىرايلىقلىقنى ئوغۇل بالىلىقنىڭ ئىپادىسى قىلما ، چۈنكى پارقىراق تۆمۈرنىڭ ھەممىسى يەمەنىنىڭ تۆمۈرى بولىۋەرمەيدۇ .

وَفِى هَذَا الْمَعْنَى

فَلا يَنْفَعُ الأصْلُ مِنْ هَاشِمٍ * إِذَا كَانَتِ النَّفْسُ مِنْ بَاهِلٍ

لِـــــلاَخَـــرِ

اَلنُّطْقُ زَيْنٌ وَالسُّكُوتُ سَلاَمَةٌ * فَإِذَا نَطَقْتَ فَلاَ تَكُنْ مِكْثَاراً

مَا انْ نَدِمْتُ عَلَى سُكُوتِىَ مَرَّةً * وَلَقَدْ نَدِمْتُ عَلَى الْكَلاَمِ مِرَاراً

لِلْـــبَعْضِ

لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ يُسْتَطَبُّ بِهِ * إلا الْحَمَاقَةَ اَعْيَتْ مَنْ يُدَاوِيْهَا

فِى الْقَضَاءِ وَالْقَدَرِ لِتَقِىِّ الدِّيْنِ

اَلْحَمْدُ لله كَمْ اَسْمُو بِعَزْمِى فِى * نَيْلِ الْعُلاَ وَقَضَاءُ الله يَنْكِسُهُ

كَأَنَّنِى الْبَدْرُ يَبْغِى الشَّرْقَ وَالْفَلَكُ الْ * أَعْلَى يُعَارِضُ مَسْرَاهُ فَيُعْكِسُهُ

لِلْبَعْـــــضِ

كَمْ مِنْ قَوِىٍّ قَوِىّ فِى تَقَلُّبِهِ * مُهَذَّبُ الرَّأْىِ عَنْهُ الرِّزْقُ مُنْحَرِفُ

وَكَمْ ضَعِيْفٍ ضَعِيْفٍ فِى تَقَلُّبِهِ * كَأَنَّهُ مِنْ خَلِيْجِ الْبَحْرِ يَغْتَرِفُ

مۇشۇ مەنىدىكى بىر سۆز:

ئەگەر كىشىنىڭ خۇي-پەيلى باھىل ① قەبىلىسىدىن بولسا، ئەجدادىنىڭ ھاشىم ② قەبىلىسىدىن بولۇشى مەنپەئەت بەرمەيدۇ.

سۆز زىننەتتۇر، سۈكۈت بولسا خاتىرجەملىكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، كۆپ سۆزلىمە. مەن سۈكۈت قىلغىنىمغا بىر قېتىمۇ پۇشايمان يېمىدىم. ئەمما، سۆزلىگىنىمگە كۆپ قېتىم پۇشايمان يېدىم.

بىر دانانىڭ سۆزى:

ھەر قانداق كىشىلىنىڭ دوستى بولىدۇ. پەقەت ھاماقەتلىكلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا، (تېۋىپلار) بۇ كىشىلىنى داۋالاشقا ئاجىزلىق قىلىدۇ.

تەقىيۇددىنىڭ قازا ۋە قەدەر ھەققىدىكى سۆزى:

ئەللاھقا شۈكرىكى، مەن يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلۈش يولىدا ئۇلۇغۋار ئىرادىلەرنى تىكلەيمەن، ئەللاھنىڭ قازاسى بولسا، ئۇنى ئەكسىگە ئۆرۈپ تۇرىدۇ.

گويا كى مەن شەرقنى ئىزدەۋاتقان بىر تۇلۇن ئايمەنكى، ئاسمان جىسىملىرى ئۇنىڭ مېڭىش يولىدا تۇرۇۋېلىپ ئەكسىگە قايتۇرۇپ تۇرىدۇ (ئەتىسى غەربتىن چىقىپ قالىدۇ.)

بىر دانانىڭ سۆزى:

(دۇنيادا) توغرا دۇنيا قاراشقا ئىگە، ھەربىرىدە جەھەتتە كۈچلۈك ئادەملەر نۇرغۇن. رىزىق ئۇنىڭدىن ئۆزىنى چەتكە ئالغان. يەنە نۇرغۇنلىغان ئاجىز، ھەربىرىدە جانسىز ئادەملەر بار. گويا كى ئۇ (بىپايان) دېڭىز قىرغىقىدا (رىزقىنى) چاڭگاللاپ ئالىدۇ.

---

② باھىل-نەسەب جەھەتتە ئەڭ تۆۋەن قەبىلە.

ھاشىم-نەسەب جەھەتتە ئەڭ يۇقىرى قەبىلە.

هَذَا دَلِيْلٌ عَلَى أَنَّ الإِلَهَ لَهُ * فِى الْخَلْقِ سِرٌّ خَفِىٌّ لَيْسَ يَنْكَشِفُ

لِلشَّافِعِىِّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ

لَوْ أَنَّ بِالْحِيَلِ الْغِنَى لَوَجَدْتَنِى * بِنُجُومِ أَفْلاَكِ السَّمَاءِ تَعَلُّقِى

لَكِنَّ مَنْ رُزِقَ الْحَجَا حَرُمَ الْغِنَى * ضِدَّانِ مُفْتَرِقَانِ أَىَّ تَفَرُّقِ

فَإِذَا سَمِعْتَ بِأَنَّ مَحْرُوْماً أَتَى * مَاءً لِيَشْرَبَهُ فَغَاضَ فَصَدِّقِ

أَوْ أَنَّ مَحْظُوظًا غَدَا فِى كَفِّهِ * عُوْدٌ فَأَوْرَقَ فِى يَدَيْهِ فَحَقِّقِ

وَلله دُرُّ الْقَائِلِ

لاَ تَحْرُصَنَّ عَلَى عِلْمٍ وَلاَ أَدَبٍ * فَقَدْ يَضُرُّ الْفَتَى عِلْمٌ وَتَحْقِيْقُ

أَهْلُ الْفَضَائِلِ وَالآدَابِ قَدْ كَسَدُوا * وَالْجَاهِلُونَ فَقَدْ قَامَتْ لَهُمْ سُوقُ

لِأَبِى تَمَّامٍ

يَنَالُ الْغِنَى فِى الدَّهْرِ مَنْ هُوَ جَاهِلٌ * وَيَكْدِى الْعَنَا فِى الدَّهْرِ مَنْ هُوَ عَالِمٌ

وَلَوْ كَانَتِ الأَرْزَاقُ تَجْرِى عَلَى الْحَجَا * إِذَنْ هَلَكَتْ مِنْ جَهْلِهِنَّ الْبَهَائِمُ

بۇ ئەللاھنىڭ مەخلۇقاتىدا ھەرگىز ئاچقىلى بولمايدىغان بىر سىرنىڭ بارلىقىنىڭ دەللىدۇر.

شافئىي رەھمە ھۇللاھنىڭ سۆزى:

ئەگەر تەدبىر بىلەن بايلىق تاپقىلى بولسا، مەن بۇ جەھەتتە ئۇكەر يۇلتۇزىغا قول سۇنغان بولاتتىم، لېكىن ئەقىل بىرىلگەنلەر بايلىقتىن مەھرۇم بولغان. بۇ ئىككىسى بىر - بىرىگە زىت بولغان ئىككى نەرسىدۇر.

ئەگەر سەن بىر بىتەلەي دەريا بويىغا سۇ ئىچكىلى كېلىۋىدى سۇ سىڭىپ كەتتى دەپ ئاڭلىساڭ سەن بۇ گەپكە ئىشەن. بىر تەلەيلىك كىشى قولىدا ياغاچ تۇتۇپ تۇراتتى، ياغاچ كۆكلەپ يوپۇرماق چىقاردى دېسە ھەق راست دېگىن.

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئىلىم ۋە ئەدەپكە ئۇنچىۋالا ھېرىس بولۇپ كەتمىگىن. بەزىدە كىشىگە ئىلىم ۋە تەقۋاتمۇ زىيان ئېلىپ كېلىدۇ. پەزىلەت ۋە ئەدەپ ئىگىلىرىنىڭ بازىرى كاساتلىشىپ نادانلارنىڭ بازىرى چىقتى.

ئەبۇ تەممامنىڭ ①سۆزى:

دۇنيادا بايلىققا نادانلار ئېرىشىپ، جاپانى ئالىملار تارتىدۇ. ناۋادا، رىزىق ئەقىلگە قاراپ بېرىلىدىغان بولسا، ئۇنداقتا ئۆزىنىڭ نادانلىقىدىن ھايۋانلار ھالاك بولغان بولاتتى.

ئەبۇ تەممام مىلادىيە 788– 846 يىللاردا ياشىغان.

لِلْبَعْضِ

يَا مَنْ عَلاَ وَعُلُوُهُ * أُعْجُوبَةٌ بَيْنَ الْبَشَرِ

اَلدَّهْرُ دُولاَبٌ وَلَيْسَ * يَدُورُ إِلاَّ بِالْبَقَرِ

لِلأَخَرِ

دَهْرٌ عَلاَ قَدْرُ الْوَضِيْعِ بِهِ * وَتَرَى الشَّرِيْفَ يَحُطُّهُ شَرَفُهُ

كَالْبَحْرِ يَرْسُبُ فِيْهِ لُؤْ لُوءُ هُ * سُفْلاً وَتَعْلُو فَوْقَهُ جِيَفُهُ

لِأَبِى تَمَّام

وَإِذاَ أَرَادَ اللهُ نَشْرَ فَضِيْلَةٍ * طُوِيَتْ أَطَاحَ لَهَا لِسَانَ حَسُودِ

لَوْلاَ اشْتِعَالُ النَّارِ فِيْمَا جَاوَرَتْ * مَاكَانَ يُعْرَفُ طِيْبُ عَرْفِ الْعُودِ

لِاَبِى الْحَسَنِ التَّهَامِى

وَمُكَلِّفُ الْأَيَّامِ ضِدَّ طِبَاعِهَا * مُتَطَلِّبٌ فِى الْمَـاءِ جَذْوَةَ نَارِ

لَيْسَ الزَّمَانُ وَإِنْ حَرَصْتَ مُسَالِمًا * خُلْقُ الزَّمَانِ عَدَاوَةُ الْاَحْرَارِ

لِاَبِى الطَّاهِرِ الْاِسْكَنْدَرِىّ

وَإِذاَ السَّعَادَةُ رَاقَبَتْكَ عُيُونُهاَ * نَمْ فَالْمُخَاوِفُ كُلُّهُنَّ أَمَانُ

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئەي ، - ئالىيلىقى كىشىلەر ئارىسىدا قىزىق نۇقتا بولغان ئالىي جانابلار ، دۇنيا بىر (سۇ تارتىدىغان) چاقپەلەكتۇر . ئۇ پەقەت كالا بىلەنلا ئايلىنىدۇ .

بىر دانانىڭ سۆزى:

دۇنيادا پەس كىشىلەر ئۇلۇغلاندى ، ئۇلۇغلارنىڭ بولسا يەرگە ئۇرۇلغانلىقىنى كۆرسەن (دېمەك دۇنيا) دېگىزغا ئوخشايدۇكى ، ئۇنىڭ تېگىدە مەرۋايىتلار تۆۋەنگە چۆكۈپ تۇرغان بولىدۇ ، چىرىغان جەسەتلەر ئۈستىدە لەيلەپ تۇرىدۇ .

ئەبۇ تەممامنىڭ سۆزى:

ئەگەر ئەللاھ يېپىلىپ قالغان بىرەر پەزىلەتنى تارقىتىشنى ئىرادە قىلسا ، ئۇ پەزىلەت ئۈچۈن ھەسەتخورلارنىڭ تىلىنى (غەيۋەت قىلىش ئۈچۈن) كۈزەتچىلىككە قويىدۇ . ئەگەر ئوت يېنىدىكى نەرسىلەرنى كۆيدۈرمىگەن بولسا ئىدى ، ئارچا ياغىچىنىڭ پۈرىقىنىڭ خۇش پۇراقلىقى بىلىنمىگەن بولاتتى .

ئەبۇلھەسەن تەھامىنىڭ سۆزى:

كۈنلەرنى ئۆز تەبىئىيتىنىڭ ئەكسىچە بولۇشقا تەكلىپ قىلغۇچى سۇ ئىچىدىن ئوت ئىزدىگۈچىگە ئوخشاشتۇر . دەۋر سەن ھەر قانچە كۆڭۈل بۆلسەڭمۇ خاتىرجەم قىلغۇچى ئەمەس . زاماننىڭ ئادىتى - ياخشىلارنى ئۆچ كۆرۈش .

ئەبۇ تاھىر ئىسكەندىرىيىنىڭ سۆزى:

ئەگەر ساڭا بەخت - سائادەت كۆزلىرىنى تىكسە ، ئۇخلا ، قورقۇنچلارنىڭ ھەممىسى خاتىرجەملىكتۇر .

وَاصْطَدْ بِهَا الْعَنْقَاءَ فَهِيَ حِبَالَةٌ * وَاقْتَدْ بِهَا الْجَوزَاءَ وَهِيَ عِنَانُ

فِي قِلَّةِ الْوَفَاءِ وَالْخِلُّ لِلَّهِ دُرُّ مَنْ قَالَ

كُنْ عَنِ النَّاسِ جَانِبًا * وَأَرْضَ بِاللهِ صَاحِباً

قَلِّبِ النَّاسَ كَيْفَ شِئْتَ * تَجِدْهُمْ عَقَـــارِبًا

وَلِلْبَعْضِ

اَلْخِلُّ وَالْغُوْلُ وَالْعَنْقَاءُ ثَالِثُهُ * أَسْمَاءُ أَشْيَاءَ لَمْ تُوْجَدْ وَلَمْ تَكُنْ

لِلاَفْوَهِ الْاَوْدِى

بَلَوْتُ النَّاسَ قَرْنًا بَعْدَ قَرْنٍ * فَلَمْ أَرَ غَيْرَ خَتَّالٍ وَقَالٍ

وَلَمْ أَرَ فِي الْخُطُوبِ أَشَدَّ وَقْعًا * وَأَصْعَبَ مِنْ مُعَادَاتِ الرِّجَالِ

وَذُقْتُ مِرارَةَ الْأَشْيَاءِ طُرًّا * فَمَا طَعْمٌ أَمَرُّ مِنَ السُّوَالِ

لِلْأَخَـــــــر

لاَ تَكُنْ طَالِباً لِمَا فِي يَدِ النَّا * سِ فَيَزْوَرُّعَنْ لِقَاكَ الصَّدِيْقُ

إِنَّمَا الذُّلُّ فِي سُؤَالِكَ لِلنَّا * سِ وَلَوْ فِي السُّؤَالِ أَيْنَ الطَّرِيْقُ

بەخت بىلەن ھۇما قۇشىنى ئوۋلا ، ئۇ قاپقاندۇر . بەخت بىلەن يۇلتۇزلارنى يېتىلە ، ئۇ چۇلۇۋردۇر .

ۋاپاسىزلىق ھەققىدە بىر داناىنىڭ سۆزى:

كىشىلەردىن ئۆزۈڭنى چەتكە ئېلىپ ، ئەللاھنىڭ ھەمراھلىقىغا رازى ھالدا ياشا ، كىشىلەرنى خالىغىنىڭچە سىناپ كۆر ، (ھامىنى) ئۇلارنىڭ بىر توپ چاياناىلار ئىكەنلىكىنى بايقايسەن .

بىر داناىنىڭ سۆزى:

دوستلۇق، ئېزىتقۇ، ئەنقا (بۇ ئۇچ نەرسە) ئەزەلدىن مەۋجۇت بولۇپ باقمىغان ھەم مەۋجۇت بولمايدىغان شەيئىلەرنىڭ ئىسمىدۇر .

ئەبۇلئەۋدىينىڭ سۆزى:

مەن كىشىلەرنى ئۇزۇندىن بۇيان سىناپ كەلدىم . نەتىجىدە، مەككار دۇشمەندىن باشقا بىرەر نەرسىنى ئۇچراتمىدىم . مەن ھادىسىلەر ئىچىدە كىشىلەر بىلەن دۇشمەنلەشكەندىنمۇ قاتتىقىراق تەسىر قىلىدىغان ۋە قىينىراق بولغان بىرەرسىنى كۆرمىدىم . مەن ئومۇمىيۈزلۈك ئاچچىق شەيئىلەرنى تېتىپ كۆردۇم . سوئالدىنمۇ (نەرسە تىلەش ، سوراشتىنمۇ) ئاچچىقراق تەم يوق ئىكەن .

بىر داناىنىڭ سۆزى:

كىشىلەرنىڭ قولىدىكى نەرسىلەرنى تەلەپ قىلغۇچى بولما . دوستلار سەن بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشتىن قاچىدۇ . شۇبھىسىزكى ، خارلىق دېگەن كىشىلەردىن بىر نەرسە سوراشتۇر . گەرچە (سېنىڭ سوربغىنىڭ) يوق دەمسەن ؟ دېگەن سوئال بولسىمۇ .

لِابْرَاهِيْمِ الشَّبْرَاوِى

سَأَلْتُ النَّاسَ عَنْ خِلٍّ وَفِيٍّ * فَقَالُوا مَا إِلَى هَذَا سَبِيْلُ

تَمَسَّكْ إِنْ ظَفَرْتَ بِذَيْلِ حُرٍّ * فَإِنَّ الْحُرَّ فِى الدُّنْيَا قَلِيْلُ

لِاَبِى بَكْرِ الْاَرْجَانِى

وَإِنِّى بَلَوْتُ النَّاسَ أَطْلُبُ مِنْهُمْ * أَخَا ثِقَةٍ عِنْدَ اعْتِرَاضِ الشَّدَائِدِ

فَلَمْ أَرَ فِيْمَا سَاءَ نِى غَيْرَ شَامِتٍ * وَلَمْ أَرَ فِيْمَا سَرَّنِى غَيْرَ حَاسِدِ

لِهَرُونِ الرَّشِيْدِ

أَلاَ إِنَّ إِخْوَانِى الَّذِيْنَ عَهِدْتُهُمْ * أَفَاعِى رِمَالٍ لاَ تُقَصِّرُ عَنْ لَسْعِى

ظَنَنْتُ بِهِمْ خَيْراً فَلَمَّا بَلَوْتُهُمْ * نَزَلْتُ بِوَادٍ مِنْهُمُ غَيْرِ ذِى زَرْعِ

لِلْبَعْضِ

أُعَلِّمُهُ الرِّمَايَةَ كُلَّ يَوْمٍ * فَلَمَّا اشْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِى

إِبْنُ الرُّومِى

تَخَذْتُكُمْ دِرْعاً حَصِيْنًا لِتَدْفَعُوا * سِهَامَ الْعِدَى عَنِّى فَكُنْتُمْ نِصَالَهَا

ئىبراھىم شىبراۋىنىڭ سۆزى:
مەن كىشىلەردىن ۋاپادار دوست ھەققىدە سوراپ ئۇلار ئۇنىڭغا (ئىبرىشىشنىڭ) يولى يوق دېيىشتى. ئەگەر تاپالساڭ ئەركىن ئادەملەرنىڭ پېشىگە ئېسىل. دۇنيادا ئەركىن ئادەملەر يوق دېيەرلىكتۇر.

ئەبۇ بەكرىلئەرجانىنىڭ سۆزى:
مەن كىشىلەرنى سىنىدىم. ئۇلاردىن قىينىچىلىققا يولۇققان چاغلاردا ئىشەنچ قىلالمىغۇدەك دوست بولۇشىنى تەلەپ قىلاتتىم. نەتىجىدە، مېنى خاپا قىلغان ئىشلاردا خۇشال بولغۇچىدىن باشقىنى، مېنى خۇشال قىلغان ئىشلاردا ھەسەت قىلغۇچىدىن باشقىنى كۆرمىدىم.

ھارۇن رەشىد① نىڭ سۆزى:
بىلىپ قېلىڭلاركى، مېنىڭ ئەھدىلەشكەن قېرىنداشلىرىم مېنى چېقىشتىن يانمايدىغان قۇرۇقلۇق يىلانلىرىدۇر. مەن ئۇلارنى ياخشى دەپ ئويلاپ، ئۇلارنى سىناپ بېقىۋىدىم، ئۇلار ئىچىدىن بىر زىرائەتسىز ۋادىغا چۈشتۈم (يەنى ئۇلار كۆتكىنىمدەك چىقمىدى، ئۈمىدىمنى ئاقلىيالمىدى.)

بىر دانانىڭ سۆزى:
مەن ئۇنىڭغا ھەر كۈنى ئوق ئېتىشنى ئۆگەتتىم، ئۇنىڭ بىلىكى رۇسلىنىپلا مېنى ئاتتى.

ئىبنى رۇمىنىڭ سۆزى:
مەن سىلەرنى مەندىن دۈشمەنلىنىڭ ئوقىنى قايتۇرار دەپ قوغدايدىغان ساۋۇت قىلىۋالغانىدىم. ئەمما، سىلەر دۈشمەن ئوقىنىڭ ئوچى بولدۇڭلار.

---

① ھارۇن رەشىد (786– 809) ئابباسىيلارنىڭ 15- خەلىپىسى، يىگىرمە ئۈچ يىل خەلىپە بولغان.

لِلْبَعْضِ

إِحْذَرْ عَدُوَّكَ مَرَّةً * وَإِحْذَرْ صَدِيْقَكَ أَلْفَ مَرَّةٍ

فَلَرُبَّمَا انْقَلَبَ الصَّدِيْقُ * فَكَانَ اَعْلَمَ بِالْمَضَرَّةِ

لِلْبَعْضِ

دَعْوَى الاِخَاءِ عَلَى الرَّخَاءِ كَثِيْرَةٌ * بَلْ فِي الشَّدَائِدِ تُعْرَفُ الإِخْوَانُ

لِاَبِى الْفَتْحِ

شَرُّ السِّبَاعِ الْعَوَادِى دُوْنَهُ وَزَرٌ * وَالنَّاسُ شَرُّهُمُ مَا دُوْنَهُ وَزَر

كَمْ مَعْشَرٍ سَلِمُوا لَمْ يُؤْذِ هِمْ سَبُعٌ * وَمَا تَرَى بَشَرًا لَمْ يُؤْذِهِ بَشَرُ

لِلْبَعْضِ

بِلاَدِى وَاِنْ جَارَتْ عَلَىَّ عَزِيْزَةٌ * وَقَوْمِى وَاِنْ ضَنُّوا عَلَىَّ كِرَامُ

لِلْمُتَنَبِّى

وَالظُّلْمُ مِنْ شِيَمِ النُّفُوسِ فَاِنْ تَجِدْ * ذَا عِفَّةٍ فَلِعِلَّةٍ لاَ يَظْلِمُ

بىر دانانىڭ سۆزى:
دۇشمىنىڭدىن بىر قېتىم ئېھتىيات قىل ، دوستۇڭدىن مىڭ قېتىم . كۈنلەرنىڭ بىرىدە دوست دۇشمەنىڭگە ئايلىنىپ قالسا ، زىيان سېلىشقا ناھايىتى قابىل بولۇپ چىقىدۇ . (ئەجەللىك يېرىڭنى بىلىپ زەربە بېرىدۇ) .

بىر دانانىڭ سۆزى:
باياشاتچىلىقتا بۇرادەرلىكنى دەۋا قىلىدىغانلار ناھايىتى كۆپ . بۇرادەرچىلىكنى پەقەت قىيىن (ھالقىلىق) پەيتلەردىلا بىلگىلى بولىدۇ .

ئەبۇلفەتھىنىڭ سۆزى:
ئەڭ ياماڭ يىرتقۇچلارنىڭمۇ ئالدىنى توسىدىغان بىرەر نەرسە بولماي قالمايدۇ . ياماڭ ئادەملەرنىڭ بولسا ئالدىنى توسىدىغان نەرسە بولمايدۇ . يىرتقۇچلار ئازار بەرمىگەن ئادەملەر ناھايىتى كۆپ ، ئادەملەر ئازار بەرمىگەن بىرمۇ ئىنسانىنى ئۇچرىتالمايسەن .

بىر دانانىڭ سۆزى:
مېنىڭ يۇرتۇم ماڭا زۇلۇم قىلغان تەقدىردىمۇ سۆيۈملۈكتۇر ، مېنىڭ خەلقىم ماڭا بېخىلىق قىلغان تەقدىردىمۇ سېخىيدۇر .

مۇتەنەببىنىڭ سۆزى:
زۇلۇم ئىنسانلارنىڭ ئەسلىي تەبىئىيىتىدۇر . ئەگەر زۇلۇم قىلمايدىغان ئادەم بار دېيىلگەن تەقدىردىمۇ ، ئۇنىڭ زۇلۇم قىلماسلىقىنىڭ سەۋەبى بار .

مۇتەنەببى (915– 965) داڭلىق شائىر.

لِلْمُتَنَبِّى

وَمَنْ يَجْعَلِ الضِّرْغَامَ لِلصَّيْدِ بَازَهُ * تَصَيَّدَهُ الضِّرْغَامُ فِيْمَا تَصَيَّدَا

وَمَا قَتَلَ الْأَحْرَارَ كَالعفْوِ عَنْهُمُ * وَمَنْ لَكَ بِالْحُرِّالَّذِى يَحْفَظُ الْيَدَا

إِذَا أَنْتَ أَكْرَمْتَ الْكَرِيْمَ مَلَكْتَهُ * وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّئِيْمَ تَمَرَّدَا

وَوَضْعُ النَّدَى فِى مَوْضِعِ السَيْفِ بِالْعُلَى * مُضِرٌّ كَوَضْعِ السَّيْفِ فِى مَوْضِعِ النَّدَى

لِلأَخَـــــرِ

لاَ تَلْطُفَنَّ بِذِى لُؤْمٍ فَتُطْغِيَهُ * وَاغْلُظْ لَهُ يَاءْتِ مِطْوَاعاً وَ مِذْعَانَا

إِنَّ الْحَدِيْدَ تُلِيْنُ النَّارُ قَسْوَتَهُ * وَلَوْ صَبَبْتَ عَلَيْهِ الْبَحْرَ مَا لاَ نَا

لِلْمَنْصُورِ

إِذَا كُنْتَ ذَارَأْيٍ فَكُنْ ذَا عَزِيْمَةٍ * فَإِنَّ فَسَادَ الرَّأْيِ أَنْ يَتَرَدَّدَا

وَلاَ تُمْهِلِ الْاَعْدَاءَ يَوْماً بِقُدْرَةٍ * وَبَادِرْهُمُ أَنْ يَمْلِكُوا مِثْلَهَا غَدَا

لِنَاصِحِ الاَرْجَانِى فِى الْمَشْوَرَةِ

شَاوِرْ سِوَاكَ إِذَا نَابَتْكَ نَائِبَةٌ * يَوْماً وَإِنْ كُنْتَ مِنْ أَهْلِ الْمَشُورَاتِ

فَالْعَيْنُ تَنْظُرُ مِنْهَا مَا دَنَا وَنَأَى * وَلاَ تَرَى نَفْسَهَا اِلاَّ بِمِرْأَةِ

مۇتەنەببىنلىك سۆزى:

كىمىكى ئۇۋلاش ئۈچۈن شىرنى قارچىغا ئورنىدا ئىشلەتسە، شىر ئۇ ئادەمنى ئۇۋ قاتاردا ئۇۋلايدۇ. ھۆر تەبىئەت ئادەملەر ئۈچۈن ئېيىتقاندا ئەپۇ قىلىنىش ئۆلتۈرۈلگەندىنمۇ ئېغىر. كىممۇ ساڭا ياخشىلىقنى بىلدىغان ھۆر تەبىئەتلىك ئادەملەرنى (تېپىپ بېرىشكە) كاپالەتلىك قىلالايدۇ! ئەگەر سەن ئالىيجاناب كىشىلەرنى ھۆرمەتلىسەڭ ئۇ ساڭا بويسۇنىدۇ. ناكەس، پەسەندىلەرنى ھۆرمەتلىسەڭ، تېخىمۇ چەكتىن ئاشىدۇ. شارائىتى بار تۈرۈپ قىلىچ ئورنىغا ياخشىلىق ئىشلىتىش خۇددى ياخشىلىق ئورنىدا قىلىچ ئىشلەتكەندەكلا زىيانلىقتۇر.

بىر دانانىڭ سۆزى:

پەسەندىلەرگە ھەرگىزمۇ مېھرىبانلىق كۆرسەتمە، ئۇنى ھەددىدىن ئاشۇرۇپ قويىسەن. قوپاللىق قىل، ئىتائەت قىلىپ، باش ئەگكەن ھالدا ئالدىڭغا كېلىدۇ. شۇبھىسىزكى، تۆھمۈرنى پەقەت ئوتلا يۇمشىتىدۇ، ئەمما ئۇنىڭغا پۈتۈن دېڭىز سۇيىنى قۇيساڭمۇ يۇمشىمايدۇ.

مەنسۇرنىڭ سۆزى:

ئەگەر سەن ئەقىللىق بولساڭ، كەسكىن بول. شۇبھىسىزكى، ئىككىلىنىش پىكىرنىڭ بۇزۇلغانلىقىدۇر. ئىمكانىيىتىڭ بولسا، دۇشمەنگە بىر كۈنمۇ پۇرسەت بەرمە. دۇشمەن شۇنداق ئىمكانىيەتكە ئېرىشىشتىن ئاۋال سەن قول سالغىن.

ناسىھلىئەرجانىنىڭ كېڭەش ھەققىدىكى سۆزى:

ئەگەر كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىرەر مەسلىگە يولۇقۇپ قالساڭ، (گەرچە سەن باشقىلارغا مەسلىھەت بېرىدىغان دانىشمەن كىشىلەردىن بولساڭمۇ) باشقىلارغا مەسلىھەت سال. كۆز ئۆزۈنىڭ يېنى ۋە يىراقلارنى كۆرەلەيدۇ. ئۆزىنى ئەينەكسىز ئەسلا كۆرەلمەيدۇ.

لِهَرُونِ الرَّشِيْدِ

تَأَنَّ وَ شَاوِرْ فَانَّ الْأُمُو * رَ مِنْهَا جَلِيٌّ وَمُسْتَغْمِضُ

فَرَأْيَانِ أَفْضَلُ مِنْ وَاحِدٍ * وَرَأْىُ الثَّلَثَةِ لاَ يَنْقَضُ

لِلْبَعْضِ

وَمَنْ يَحْمَدِ الدُّنْيَا لِشَيْئٍ يَسُرُّهُ * فَسَوْفَ لَعَمْرِى عَنْ قَلِيْلٍ يَلُومُهَا

إِذَا أَدْبَرَتْ كَانَتْ عَلَى الْمَرْءِ حَسْرَةً * وَإِنْ أَقْبَلَتْ كَانَتْ كَثِيْراً هُمُومُهَا

لِعَبْدِ اللهِ ابْنِ طَاهِرٍ

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الدَّهْرَ يَهْدِمُ مَا بَنَى * وَيَأْخُذُ مَا أَعْطَى وَ يُفْسِدُ مَا أَسْدَى

فَمَنَ سَرَّهُ أَنْ لاَ يَرَى مَا يَسوءُهُ * فَلاَ يَتَّخِذْ شَيْئاً يَنَالُ بِهِ فَقْدَا

لِلْأَخَـــــرِ

لِمَا تُؤْذِنُ الدُّنْيَا بِهِ مِنْ صُرُوفِهَا * يَكُونُ بُكَاءُ الطِّفْلِ سَاعَةَ يُوْلَدُ

وَالاَّ فَمَا يُبْكِيْهِ مِنْهَا وَانَّهَا * لَا وْسَعُ مِمَّا كَانَ فِيْهِ وَأَرْغَدُ

إِذَا أَبْصَرَ الدُّنْيَا إِسْتَهَلَّ كَانَّهُ * بِمَا سَوْفَ يَلْقَى مِنْ أَذَاهَا يُهَدَّدُ

هارۇن رەشىدنىڭ سۆزى:

كېڭەش قىل، مەسلىھەتلەش، ئىشلارنىڭ ئىچىدە ئوچۇق ئىشلارمۇ، غۇۋا ئىشلارمۇ بولىدۇ. ئىككى ئادەمنىڭ پىكرى بىر ئادەمنىڭكىدىن ئارتۇقتۇر. ئۇچ كىشىنىڭ پىكرى بۇزۇلماستۇر.

بىر دانانىڭ سۆزى:

كىمكى ئۆزىنى خۇشال قىلىدىغان ئىشلار ئۈچۈن دۇنيا (بايلىق) نى ماختىسا، قەسەم قىلمەنكى، ھېچقانچە ئۆتمەيلا ئۇنى ئەيىبلەيدۇ. ئەگەر دۇنيانىڭ قولدىن كەتكەنلىكى، ئۇنىڭ ھەسرىتى بولسا، كەلگەنلىكى ئۇنىڭ غېمىنى كۆپەيتىدۇ.

ئابدۇللا ئىبن تاھىرنىڭ سۆزى:

قارىمامسەنكى، دەۋر بىزنا قىلغانلىرىنى ئۆرۈپ، بەرگەنلىرىنى ئېلىپ، ئىسلاھ قىلغانلىرىنى بۇزىدۇ. كىمكى ئۆزى ياقتۇرمايدىغان نەرسىلەرنى كۆرۈشنى خالىمسا ھامان قولدىن چىقىپ كەتكەن نەرسىگە (ئېرىشىمەن دەپ چېپىپ) يۇرمىسۇن.

بىر دانانىڭ سۆزى:

بوۋاقلارنىڭ تۇغۇلغان چاغدىكى يىغىسى دۇنيانىڭ ئۇنىڭغا ئۆزىدىكى ھادىسىلەرنى بىلدۈرگەنلىكىدىن بولىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، قورساقتىن دۇنيانىڭ كەڭرى ياخشى جايىغا چىقىپمۇ يىغلىغىنىنىڭ سەۋەبى نىمە؟ بالا دۇنيانى كۆرۈپلا دۇچ كېلىدىغان ئازابلارنىڭ تەھدىتىنى ھېس قىلغاندەك يىغلاپ كېتىدۇ.

لِلْبَعْضِ

وَفِي قَبْضِ كَفِّ الطِّفْلِ عِنْدَ وِلاَدِهِ * دَلِيْلٌ عَلَى الْحِرْصِ الْمُرَكَّبِ فِي الْحَيِّ

وَفِي بَسْطِهَا عِنْدَ الْمَمَاتِ إِشَارَةٌ * أَلاَ فَانْظُرُوا أَنِّي خَرَجْتُ بِلاَ شَيْئِ

لِلْأَخَـــرِ

فَكَمْ أَنْتَ تَنْهَى وَلاَ تَنْتَهِي * وَ تُسْمِعُ وَعْظًا وَلاَ تَسْمَعُ

فَيَا حَجَرَالشَّحْذِيِّ حَتَّى مَتَى * تُسِنُّ الْحَدِيْدَ وَلاَ تَقْطَعُ

لِلْـــــبَعْضِ

إِذَا الْمَرْءُ أَفْشَى سِرَّهُ بِلِسَانِهِ * وَلاَمَ عَلَيْهِ غَيْرَهُ فَهُوَ أَحْمَقُ

إِذَا ضَاقَ صَدْرُ الْمَرْءِ عَنْ نَفْسِهِ * فَصَدْرُ الَّذِي يُسْتَوْدَعُ السِّرُّ أَضْيَقُ

وَلِلْـــمُتَنَبِّي

وَكَمْ مِنْ عَائِبٍ قَوْلاً صَحِيْحاً * وَآفَتُهُ مِنَ الْفَهْمِ السَّقِيْمِ

وَلَكِنْ تُأْخَذُ الأَفْهَامُ مِنْهُ * عَلَى قَدْرِ الْقَرَائِحِ وَالْعُلُومِ

بىر دانانىڭ سۆزى:

بوۋاقىنىڭ تۇغۇلغاندا ئالقىنىنى يۇمۇۋالغانلىقى هاياتلىقتىكى هېرىسمەنلىكنىڭ بېشارىتىدۇر. ئۆلەر ۋاقتىدا ئالقىنىنى ئېچىپ قويغانلىقى بولسا، «ئاگاھ بولۇڭلار، مەن دۇنيادىن هېچ نەرسە ئالماي كەتتىم» دېگەننىڭ ئىشارىتىدۇر.

بىر دانانىڭ سۆزى:

سەن قانچە قېتىم توسۇسەن، هالبۇكى، ئۆزۈڭ يانمايسەن (قانچە قېتىم) نەسىهەت قىلسەنۇ، ئۆزۈڭ ئاڭلىمايسەن؟! هەي، بىلەيتاش، سەن قاچانغىچە تۆمۈرلەرنى ئىتتىكلىتىپ (نىمىشقا) ئۆزۈڭ كەسمەيسەن؟!

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئەگەر ئادەم ئۆزىنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ئۆزى ئاشكارلاپ بولۇپ ئۇنى يېيىۋەتتى دەپ ئۆزگىلەرنى ئەيىبلىسە، ئۇ ئەخمەقتۇر. قەلبى ئۆزىنىڭ مەخپىيەتلىكىنى سىغدۇرالمىغانكەن، مەخپىيەتلىك ئامانەت قويۇلغان قەلب ئۇنىڭدىنمۇ تارراقتۇر.

مۇتەئەببىنىڭ سۆزى:

توغرا سۆزنى ئەيىبلەيدىغان كىشىلەر نۇرغۇنكى، ئۇنىڭغا (تەگكەن) ئاپەت كېسەل (خاتا) چۈشەنچىلەردىن كېلىپ چىققاندۇر. (هەر كىم هەر قاچان) توغرا سۆزلەردىن چۈشەنچىنى قابىلىيەت ۋە بىلىمگە يارىشا ئالىدۇ.

لِلْـــــبَعْضِ

صِنِ الْعِرْضَ وَابْذُلْ كُلَّ مَالٍ مَلَكْتَهُ * فَإِنَّ ابْتِذَالَ الْمَالِ لِلْعِرْضِ اَصْوَنُ
وَلاَ تُطْلِقَنْ مِنْكَ اللِّسَانَ بِسَوْءَةٍ * فَعِنْدَكَ عَوْرَاتٌ وَلِلنَّاسِ أَلْسُنُ

وَعَيْنُكَ إِنْ أَهْدَتْ إِلَيْكَ مُعَائِباً * لِقَوْمٍ فَقُلْ يَا عَيْنُ لِلنَّاسِ أَعْيُنُ

لِغَيْـــــرِهِ

قَبِيْحٌ مِنَ لْلأَنْسَانِ يَنْسَي عُيُوبَهُ * وَيَذْكُرُغَيْبًا فِى أَخِيْهِ قَدْ اخْتَفَى
فَلَوْ كَانَ ذَا عَقْلٍ لَمَا عَابَ غَيْرَهُ * وَفِيْهِ عُيُوبٌ لَوْ رَأَهَا بِهَا إِكْتَفَى

لِلْـــــبَعْضِ

غَيْرُ الْمَقُولِ عُيُوبُهُ كَالْوَاوِ مِنْ * عَمْرٍو يُرَى وَاللَّفْظُ مِنْهُ قَصِيْرُ
كَالنُّونِ مِنْ زَيْدٍ يُقَالُ مَدِيْحُهُ * بِاللَّفْظِ لَكِنْ لاَيَرَاهُ بَصِيْرُ

لِلْـــــبَعْضِ

لاَتَلُومَنَّ بِالسَّفَاهَةِ أَعْمَى * فَسُكُوتُ اللَّبِيْبِ مِنْهُ صَوَابُ
كَيْفَ تَرْجُو مِنَ الضَّرِيْرِ حَيَاءً * وَمَكَانُ الْحَيَاءِ مِنْهُ خَرَابُ

بىر دانانىڭ سۆزى:

سەن قولۇڭدىكى بارلىق ئىقتىسادنى سەرپ قىلىپ ئابرۇيىڭنى ساقلا، شۇبھىسىزكى، ئىقتىساد سەرپ قىلىش ئابرۇيىڭنى ناھايىتى ياخشى ساقلايدۇ. تىلىڭنى ناچار سۆزلەرگە قويۇۋەتمە. سېنىڭمۇ ئەيىبلىرىڭ بار. خەقلەرنىڭ تىلى بار. ئەگەر سېنىڭ كۆزۈڭ ساڭا كىشىلەرنىڭ ئەيىبلىرىنى كۆرسەتسە، «ھەي كۆز، خەقلەرنىڭمۇ كۆزى بار دېگىن.»

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئىنساندىكى ئەڭ يامان ئىش ئۆزىنىڭ ئەيىبنى ئۇنتۇپ قېلىش ۋە قېرىندىشىدىكى يېپىلىپ قالغان ئەيىبلەرنى تىلغا ئېلىپ يۈرۈشتۇر. ئەگەر ئىنسان ئەقىل ئىگىسى بولغان بولسا، (ئۆزىگە قارىسا) يېتەرلىك ئەيىبلىرى تۇرغان يەردە باشقىلارنى ئەيىبلىمىگەن بولاتتى.

بىر دانانىڭ سۆزى:

(ئەيىبى) دېيىلمىگەن كىشىلەرنىڭ ئەيىبلىرى خۇددى كۆرگىلى بولمىغان، تەلەپپۇز قىلىنمايدىغان «ئەمرىن» نىڭ ۋاۋسىغا① ئوخشاشتۇر. ئۇنىڭ مەدھىيىلىنىدىغان پەزىلەتلىرى تەلەپپۇزدا ئېيتىمىدىغان، لېكىن كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان «زەيدىن» نىڭ «نۇن» غا② ئوخشاشتۇر.

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئەمالارنى دۆت دەپ ئەيىبلىمە. بۇ مەسلىدە دانالارنىڭ سۆكۈت قىلىشى توغرىدۇر. سەن قارىغۇلاردىن ھايا كۆتمە، ئۇنىڭدىكى ھايانىڭ ئورنى خارابتۇر.

---

① ② ئەرەب تىلىدا بۇ ئىككى سۆزنىڭ «ۋاۋ» ى «نۇن» لىرى بىر-بىرىنىڭ ئەكسىچە بىرى يېزىلىدۇ، ئوقۇلمايدۇ. بىرى ئوقۇلىدۇ، يېزىلمايدۇ. شائىر بۇنىڭغا بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ دېگىلى بولمايدىغان ئەيىبلىرى سىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۆزىدە مەۋجۇت بولمىغان مەدھىيە سۆيەتلىرىگە ئوخشاتقان.

فى الصَّبْرِ لمَجْدِ الْمَلك

هِيَ شِدَّةٌ يَأْتِي الرَّخَاءُ عَقِيْبَهاَ * وَأَسىً يُبَشِّرُ بِالسُّرُورِ الْعَاجِلِ
وَإِذاَ نَظَرْتَ فَإِنَّ بُؤْساً زَائِلاً * لِلْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ نَعِيْمٍ زَائِلِ

لأَبِى تَمَّام

إِذاَ إِشْتَمَلَتْ عَلَى الْيَأْسِ الْقُلُوبُ * وَضاَقَ لماَ بِه الصَّدْرُ الرَّحِيْبُ
وَأَوْطَنَتِ الْمَكاَرِهُ وَاطْمَأَنَّتْ * وَأَرْسَتْ فِى مَكاَنِهاَ الْخُطُوبُ

فَلَمْ تَرَ لِإِنْكِشاَفِ الضُّرِّ وَجْهاً * وَلاَ أَغْنىَ بِحِيْلَتِه الْأَرِيْبُ
أَتاَكَ عَلىَ قُنُوطٍ مِنْكَ غَوْثٌ * يَمُنُّ بِهِ اللَّطِيْفُ الْمُسْتَجِيْبُ

فَكُلُّ الْحاَدِثاَتِ إِذاَ تَناَهَتْ * فَمَوْصُولٌ بِهاَ فَرْجٌ قَرِيْبُ

لِلْأَخَـــــرِ

اَلدَّهْرُ لاَيَبْقَى عَلىَ حاَلَة * لَكِنَّهُ يُقْبِلُ اَوْ يُدْبِرُ
فَإِنْ تَلَقَّاكَ بِمَكْرُوهِهِ * فَاصْبِرْ فَاِنَّ الدَّهْرَ لاَ يَصْبِرُ

لِلصَّفِيِّ الْحُلْيِ

تَنَقَّلْ فَلَذَّاتُ الْهَوَى فِى التَّنَقُّلِ * وَرِدْ كُلَّ صاَفٍ لاَ تَقِفْ عِنْدَ مَنْهَلِ

مەجدۇلمەلىكنىڭ سەۋر ھەققىدىكى سۆزى:

(ئۇ) ئارقىسىدىن شاد - خۇرامىلىق كېلىدىغان بىر قىسىنچىلىقتۇر. ھايالىشماي كېلىدىغان خۇشاللىقتىن خەۋەر بېرىدىغان بىر قايغۇدۇر. (ئوبدان) نەزەر سالساڭ ئىنسانغا نىسبەتەن ئۆتكۈنچى خاپىلىق ئۆتكۈنچى بايىاشاتلىقتىن ياخشىدۇر.

ئەبۇ تەممامنىڭ سۆزى:

قەلبىلەرنى ئۇمىدسىزلىك چۈلغۇۋىلىپ، ئۇمىدسىزلىكتىن يۈرەكلەر سىقىلسا، كۆڭۈلسىز ئىشلار ئومۇملاشسا، ئۇ ئىشلارنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغا ھادىسىلەر مۇستەھكەم يوشۇرۇنسا، سەن زىيانلارنى كۆتۈرۈۋېتىش ئۈچۈن ھېچقانداق يولنى كۆرمىسەڭ، ئاقىللارنىڭ تەدبىرلىرىمۇ كارغا كەلمىسە (مۇشۇ چاغدا)، سەن ئۇمىدسىزلىنىپ تۇرغانىنىڭ ئۈستىگە، كۆيۈمچان ئىجابەت قىلغۇچى ئاتا قىلغان يارەم (يېتىپ) كېلىدۇ. ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسى چېكىگە يەتسە، ئارقىدىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا كۆڭۈل ئازادىلىكى يېتىپ كېلىدۇ.

بىر دانانىڭ سۆزى:

دەۋر بىر خىل ھالەتتە تۇرمايدۇ. لېكىن ئۇ ئالدىنى قىلىدۇ ياكى ئارقىسىنى قىلىدۇ. ئەگەر ئۇ سېنى سەن ياقتۇرمايدىغان ئىشلارغا ئۇچراشتۇرسا، سەۋر قىل، دەۋر سەۋر قىلمايدۇ.

سەفىيۇلھۇلىمىنىڭ سۆزى:

كۆچۈپ تۇر. كۆڭۈل خاھىشىنىڭ لەززەتلىرى كۆچۈشتە. سۈزۈك سۇ ئىزدە، بىرلا قاينام (بۇلاق) قېشىدا توختاپ قالما.

فَفِي الْأَرْضِ أَحْبَابٌ وَفِيهَا مَنَازِلُ * فَلاَ تَبْكِ مِنْ ذِكْرَى حَبِيْبٍ وَمَنْزِلِ

وَلاَ تَسْتَمِعْ قَوْلَ امْرِئِ الْقَيْسِ اِنَّهُ * مُضِلٌّ وَمَنْ ذَايَهْتَدِى بِمُضَلِّلِ

لِلْـــبَعْضِ

لَا يَصْبِرُ الْحُرُّ تَحْتَ ضَيْمٍ * وَإِنَّمَا يَصْبِرُ الْحِمَارُ

فَلاَ تَقُولَنَّ لِيْ دِيَارٌ * لِلْمَرْءِ كُلُّ الْبِلاَدِ دَارُ

أَبُو الْفَتْحِ الْبُسْتِي

لَئِنْ تَنَقَّلْتَ مِنْ دَارٍ إِلَى دَارٍ * وَصِرْتَ بَعْدَ ثَوْءِ رَهْنَ أَسْفَارِ

فَالْحُرُّ حُرٌّ عَزِيْزُ النَّفْسِ حَيْثُ ثَوَى * وَالشَّمْسُ فِى كُلِّ بُرْجٍ ذَاتُ أَنْوَارِ

يەر شارىدا مەھبۇبلارمۇ ، مەنزىلگاھلارمۇ بار. مەھبۇبنى ۋە مەنزىلنى ئەسلەپ يىغلىما ، ئىمرۇل قەيىس① نىڭ سۆزىنى ئاڭلىما ، ئۇ ئازدۇرغۇچىدۇر. قانداق كىشى ئازدۇرغۇچىغا ئەگىشىپ ، توغرا يول تاپالىسۇن ؟!

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئەركىن ئادەملەر زۇلۇم ئاستىدا سەۋرچان بولالمايدۇ . زۇلۇمغا سەۋر قىلىدىغىنى پەقەت ئېشەك ، مېنىڭ ئۆي ماكانىم بار ئىدى دېمە ، ئىنسان ئۇچۇن يۇرت– ۋەتەننىڭ ھەممىسى ئۆي– ماكاندۇر.

ئەبۇلفەتھىل بوستىنىنىڭ سۆزى:

ئەگەر بىر يۇرتتىن بىر يۇرۇتقا كۆچسەمۇ ، (بىر يەرگە) ئورۇنلاشقاندىن كېيىن ، يەنە سەپەرنىڭ تۇتقۇنىغا ئايلانسەمۇ ، ئەركىن ئادەم يەنىلا ئەركىن ئادەمدۇر. قەيەردە تۇرمىسۇن قىممەتلىكتۇر. قۇياش قايسى بۇرجىدا بولسۇن ، نۇرلۇق بولغاندەك .

---

① ئىمرۇل قەيىس (540 - 500) جاھىلىيەت دەۋرىدە ئۆتكەن داڭلىق ئەدىب ، شائىر. مەشھۇر كلاسسىك شائىرلار توپلىمى – « سبع معلق » نىڭ مۇئەللىپلىرىنىڭ بىرى. ئۇ ئۆزىنىڭ ياشلىق ، ئىشقىۋازلىق ھەققىدىكى شېئىرلىرى بىلەن جاھىلىيەت ئەرەب ئەدەبىياتىنىڭ پېشۋالىرىدىن سانالغان .)

لِمَوْلاَنَا التَّجَلِّي الْمُجَلَّى

وَمَا كَانَ كُنْزٌ لِلَّئِيْمِ بِزَائِنٍ * كَمَا لَيْسَ قُلٌّ لِلْكَرِيْمِ بِعَائِبِ
غِنَى الْقَلْبِ عِنْدَ الْعَارِفِيْنَ هُوَ الْغِنَى * وَذَالِكَ كَنْزٌ فَوْقَهُ أَلْفُ رَاسِبِ

وَخَيْرُ الْوَرَى مَنْ كَانَ يَنْفَعُ لِلْوَرَى * بِكَفِّ الْأَذَى عَنْهُمْ وَفَكِّ الْمَوَاهِبِ

لِكَعْبِ ابْنِ زُهَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

لَوْ كُنْتُ أَعْجَبُ مِنْ شَيْءٍ لَأَ عْجَبَنِى * سَعْيُ الْفَتَى وَهُوَ مَخْبُوءٌ لَهُ الْقَدَرُ
يَسْعَى الْفَتَى لِأُمُورٍ لَيْسَ يُدْرِكُهَا * وَالنَّفْسُ وَاحِدَةٌ وَالْهَمُّ مُنْتَشِرُ
وَالْمَرْءُ مَا عَاشَ مَمْدُودٌ لَهُ أَمَلٌ * لاَ تَنْتَهِى الْعَيْنُ حَتَّى يَنْتَهِى الْأَثَرُ

پېشۋايىمىز تەجەللى مۇجەللىنىڭ سۆزى:

پۇلدار بولۇش پەسەندىلەرگە زىننەت ئەمەستۇر. شۇنىڭدەك بوقسوللۇق ياخشىلار ئۈچۈنمۇ ئەيىب ئەمەس. دانالارنىڭ قارىشىدا قەلبىنىڭ بايلىقى دانالارنىڭ قارىشىدا ھەقىقىي بايلىقتۇر. بۇ بايلىق بولسا ئۈستىدە نەچچە مىڭ تاغ بولغان كاندۇر. ئىنسانلارنىڭ ياخشىسى ئۇلاردىن ئازارلىقلارنى قايتۇرۇش ۋە ياخشىلىقلارنى قىلىش ئارقىلىق كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزىدىغان كىشىلەردۇر.

كەئىب ئىبىن زۇھەيرنىڭ سۆزى:

ئەگەر مەن بىر نەرسىدىن ھەيران قالىدىغان بولسام، مېنى تەقدىرى مەخپىي (بېكىتۈبتىلگەن) كىشىلەرنىڭ شاپاشلىشى ھەيران قالدۇرغان بولاتتى. كىشىلەر ئۆزى قولغا كەلتۈرەلمەيدىغان ئىشلار بىلەن ھەپىلىشىدۇ. ھالبۇكى، جان بىر، غەم كۆپتۇر. ئىنسان ھاياتلا بولىدىكەن، ئۇنىڭ ئارزۇسىنىڭ چېكى بولمايدۇ. قەدەم ئىزى توختىمىغىچە (ئادەم ئۆلمىگىچە) كۆز توختىمايدۇ. (يەنى كۆز تويمايدۇ).

اَلْبَابُ الثَّانِى

فِى الْمَدِيْحِ وَمَا يُنَاسِبُهُ مِنَ الْكَلَامِ فِى الْجُوْدِ

قَالَ بَعْضُ السُّعَدَاءِ فِى مَدْحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

وَأَحْسَنَ مِنْكَ لَمْ تَرَ قَطُّ عَيْنٌ * وَأَجْمَلَ مِنْكَ لَمْ تَلِدِ النِّسَاءُ
خُلِقْتَ مُبَـــرَّ أً مِنْ كُلِّ عَيْبٍ * كَأَنَّكَ قَدْ خُلِقْتَ كَمَا تَشَاءُ

لِلصَّرْصَرِيِّ فِى مَدْحِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ

قَلِيْلٌ لِمَدْحِ الْمُصْطَفَى اَلْخَطُّ بِالذَّهَبِ * عَلَى وَرَقٍ مِنْ خَطِّ أَحْسَنَ مَنْ كَتَبَ
وَأَنْ تَنْهَضَ الْأَشْرَافُ عِنْدَ سِمَاعِهِ * قِيَاماً صُفُوفاً اَوْ جِثِيّاً عَلَى الرُّكَبِ

لَمَّا أَتَى بِلَالٌ مِنْ بِلَادِ الْحَبَشَةِ إِلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْشَدَ بِلِسَانِ الْحَبَشَةِ

أَرَهْ بَرَهْ كَنْكَرَهْ، كَرَا كِرِىْ مَنْدَرَهْ

فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِحَسَّانِ ابْنِ ثَابِتٍ ، إِجْعَلْ مَعْنَاهُ عَرَبِيًّا. فَقَالَ حَسَّانُ :

إِذِا الْمَكَارِمُ فِى اَفَاقِنَا ذُكِرَتْ * فَإِنَّمَا بِكَ فِيْنَا يُضْرَبُ الْمَثَلُ

2. باب مەدھىيە، سېخىيلىق ۋە بېخىللىق

ھەققىدە

ئۇلۇغلاردىن بىرسى پەيغەمبىرىمىزنى مەدھىيىلەپ مۇنداق دېدى :

سەندىن ئېسىلنى كۆرگەن ئەمەس كۆز ،
تۇغۇلماس ئىنسان سەندىن گۈزەلرەك .
ھېچبىر ئەيىبسىز تۆرەلدىڭ ساپساق ،
خالىغىنىڭچە (كەتمەس تۇزىتمەك) .

سەرسەرىنىڭ پەيغەمبىرىمىزنى مەدھىيىلەپ يازغان سۆزى:

مۇستاپانى مەدھىيىلەش ئۈچۈن ئەڭ ئېسىل خىسلەت يازىدىغان كىشى كۆمۈش قەغەزگە ئالتۇن ھەل بىلەن خەت يازسىمۇ ئازلىق قىلىدۇ . ئۇلۇغلارنىڭ ئۇ پەيغەمبىرىمىزنىڭ مەدھىيىسىنى ئاڭلىغان ۋاقىتلاردا ، سەپ-سەپ بولغان ھالدا يا كى تىزلانغان ھالدا تۇرۇشى (ئازلىق قىلىدۇ) .

بىلال ھەبەشىستاندىن پەيغەمبىرىمىزنىڭ يېنىغا كەلگەندە ھەبەش تىلىدا مۇنداق شېئىر ئوقۇدى :

«ئەرەھ بەرەھ كەنكەرەھ .»

«كەراكىرى مەندەرەھ .»

پەيغەمبىرىمىز ھەسسان ئىبن سابىتقا «ئۇنىڭ مەنىسىنى ئەرەبچىگە ئايلاندۇر» دېۋىدى ، ھەسسان ئىبنى سابىت مۇنداق دېدى :

ئەگەر بىزلەر تەرەپتە ياخشى ئىشلار ، گۈزەل ئەخلاق تىلغا ئېلىنسا ، بىزنىڭ ئىچىمىزدە سېنى ئۇلۇگە قىلىپ كۆرسىتىلىدۇ .

لِحَسَّانَ فِي الصِّدِّيْقِ الأَكْبَرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

وَثَانِيَ اثْنَيْنِ فِي الْغَارِ الْمُنِيْفِ وَقَدْ * طَافَ الْعَدُوُّ بِهِ اذْ صَاعَدَ الْجَبَلاَ
وَكَانَ حِبَّ رَسُولِ اللهِ قَدْ عَلِمُوا * مِنَ الْبَرِيَّةِ لَمْ يَعْدِلْ بِهِ رَجُلاً

لِاَعْرَابِيٍّ قَالَهُ فِي نُعْمَانَ ابْنِ مُنْذِرٍ

لَهُ يَوْمُ بُؤْسٍ فِيْهِ لِلنَّاسِ أَبْؤُسُ * وَيَوْمُ نَعِيْمٍ فِيْهِ لِلنَّاسِ أَنْعُمُ
فَيُمْطِرُ يَوْمَ الْجُودِ مِنْ كَفِّهِ النَّدَى * وَيُمْطِرُ يَوْمَ الْبُؤْسِ مِنْ كَفِّهِ الدَّمُ

فَلَوْ أَنَّ يَوْمَ الْبُؤْسِ فَرَّغَ كَفَّهُ * لِبَذْلِ النَّدَى لَمْ يَبْقَ فِي الْاَرْضِ مُعْدِمُ
وَلَوْ أَنَّ يَوْمَ الْجُوْدِ لَمْ يَثْنِ كَفَّهُ * عَنِ الْبَأْسِ لَمْ يُصْبِحْ عَلَى الْاَرْضِ مُجْرِمُ

لِفَتَاةٍ مِنَ الْعَرَبِ فِي مَعْنِ بْنِ زَائِدَةَ

وَمِنْ جُوْدِهِ يَرْمِي الْعِدَاةَ بِاَسْهُمٍ * مِنَ الذَّهَبِ الْإِبْرِيْزِ صِيْغَتْ نِصَالُهَا
لِيُنْفِقَهَا الْمَجْرُوحُ عِنْدَ إِنْقِطَاعِهِ * وَيَشْتَرِيَ الْاَكْفَانَ مِنْهَا قَتِيْلُهَا

لِمِهْيَارِ الدَّيْلَمِيِّ

ضَرَبُوا بِمَدْرَجَةِ الطَّرِيْقِ قُبَابَهُمْ * يَتَقَارَعُونَ عَلَى قِرَى الْضَّيْفَانِ

ھەسسان ئىبنى سابىتنىڭ ئەبۇ بەكرى سىددىق ھەققىدىكى سۆزى:

(ئۇ) دۇشمەنلەر ئايلىنىپ يۈرگەن چاغدىكى ئېگىز تاغ غاردا تۇرغان ئىككى كىشىنىڭ بىرىدۇر. يەنى ئۇ رەسۇلۇللاھنىڭ ياخشى كۆرگەن كىشىسىدۇر. ھەممىگە ئايانكى رەسۇلۇللاھ يەر شارىدا ھېچكىمنى ئۇنىڭغا تەڭ قىلمىغان.

بىر ئەرەبنىڭ ئۇئىمان ئىبنى مۇنزىر ھەققىدە ئېيتقانلىرى:

ئۇنىڭ خاپا بولىدىغان بىر كۈنى بار، (ئۇ كۈندە) كىشىلەرگە كۆپلىگەن خاپىلىقلار يېتىدۇ. ئۇنىڭ ياخشىلىق قىلىدىغان بىر كۈنى بار، (ئۇ كۈندە) كىشىلەر نۇرغۇن ياخشىلىقلارغا ئېرىشىدۇ. ئۇنىڭ سېخىيلىقى تۇتقان كۈنى ئالىقىنىدىن ئىنئام ياغسا، خاپىلىق كۈنى ئۇنىڭ ئالىقىنىدىن قان تامىدۇ. ئەگەر ئۇ خاپا بولىدىغان كۈندىمۇ ئىنئام ئۈچۈن ئالىقىنىنى ئاچقان بولسا، يەر شارىدا بىرمۇ يوقسۇل قالمىغان بولاتتى. ئەگەر ياخشىلىق قىلىدىغان كۈنى دەھشەتلىك ئىشلاردىن قولىنى يىغمىغان بولسا، يەر شارىدا بىرمۇ گۇناھكار قالمىغان بولاتتى.

بىر ئەرەب قىزىنىڭ مەئىن زائىدە ھەققىدە ئېيتقان سۆزى:

ئۇ ئۆزىنىڭ سېخىيلىقىدىن دۇشمەنلەرنى ساپ ئالتۇندىن قۇيۇلغان ئوقلار بىلەن ئاتىدۇ. (مۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى) يارىلانغانلارنىڭ تىرىكچىلىك يولى ئۈزۈلۈپ قالغان چاغدا ئىشلىتىشى، ئۆلگەنلەرنىڭ ئۇ ئوققا كېپەنلىك سېتىۋېلىشى ئۈچۈندۇر.

مىھيار ئەددەيلەمنىڭ سۆزى:

ئۇلار مېھمانلارنى كۈتۈۋالمىز، دەپ چەك تاشلىشىپ، يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا چېدىر تىكىشىدۇ.

وَيَكَادُ مُوْقِدُهُمْ يَجُودُ بِنَفْسِهِ * حُبَّ الْقِرَى حَطَباً عَلَى النِّيْرَانِ

وَلِلْاَخَـــــرِ

وَمِنْ عَجَبٍ اَنَّ الصَّوَارِمَ وَالْقَنَا * تَحِيْضُ بِأَيْدِى الْقَوْمِ وَهِىَ ذُكُورُ

وَأَعْجَبُ مِنْ ذَا اَنَّهَا فِى اَكُفِّهِمْ * تَاَجَّجُ نَاراً وَالاَ كُفُّ بُحُورُ

لِلْبَعْضِ فِى جُودِ الْعَجَمِ

مَا سَمَّتِ الْعَجَمُ الْمِهْمَانَ مِهْمَانَا * اِلاَّ لِاكْرَامِ ضَيْفٍ نَالَ مَا كَانَا

فَالْمِهُ سَيِّدُهُمْ وَالْمَانُ مَنْزِلُهُمْ * وَالضَّيْفُ سَيِّدُهُمْ مَا لاَزَمَ الْمَانَا

فِى الْبُخْلِ لِلْمُسْتَنْجِدِ

وَبَاخِلٍ اَشْعَلَ فِى بَيْتِهِ * تَكْرِمَةً مِنْهُ لَنَا شَمْعَةً

فَمَا جَرَتْ مِنْ عَيْنِهَا دَمْعَةٌ * حَتَّى جَرَتْ مِنْ عَيْنِهِ دَمْعَهُ

لِلْبَعْـــــضِ

رَأَىَ الضَّيْفَ مَكْتُوباً عَلَى بَابِ دَارِهِ * فَصَحَّفَهُ ضَيْفاً فَقَامَ اِلَى السَّيْفِ

فَقُلْنَا لَهُ خَيْراً فَظَنَّ بِأَنَّنَا * نَقُولُ لَهُ خُبْزاً فَمَاتَ مِنْ الْخَوْفِ

ئۇلارنىڭ ئوچاققا ئوت قالىغۇچىلىرىمۇ مېھماندارچىلىق قىلىشنى ياخشى كۆرگەنلىكتىن ئۆزىنى ئوتقا ئوتۇن قىلىپ قالمۇەتكىلى ئارانلا قالىدۇ.

بىر دانانىڭ سۆزى:

ھەيران قالارلىق بىر ئىشكى، قىلىچ ۋە نەيزىلەر ئەركەك تۇرۇپمۇ بۇ كىشىلەرنىڭ قولىدا ھەيز كۆرىدۇ. ئۇنىڭدىنمۇ ھەيران قالارلىقى شۇكى، قىلىچ، نەيزىلەر ئۇلارنىڭ ئالىقانلىرى (سېخىيلىقتا) دېگىزدەك تۇرسىمۇ ئوت چاچرىتىدۇ.

بىر دانانىڭ تۇركىلەرنىڭ مېھماندوستلۇقى ھەققىدە ئېيتقان سۆزى:

تۇركىلەرنىڭ مېھمانلارنى مېھمان دېيىشى مېھمانلارنى قاتتىق ئېكرام قىلغانلىقىدىندۇر. «مېھ» - ئۇلارنىڭ خوجىسى. «مان» ئۇلارنىڭ تۇرالغۇسى. (دېمەك) مېھمان ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن ئايرىلمىسلا ئۇلارنىڭ خوجىسىدۇر.

مۇستەنجىدنىڭ بېخىللىق ھەققىدىكى سۆزى:

شۇنداق بىر بېخىل بارىكى، ئۇ بىرنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن ئۆيىدە شام يانىدۇردى. شامنىڭ كۆزىدىن ياش ئاقا - ئاقمايلا ئونىڭ كۆزلىرىدىن ياش ئېقىشقا باشلىدى.

بىر شائىرنىڭ سۆزى:

ئۇ ھويلىنىڭ ئىشىكىگە يېزىلغان «ياز»①دېگەن خەتنى كۆرۈپ، ئۇ خەتنى «مېھمان»② دەپ خاتا ئوقۇدى-دە، قىلىچىغا تەمشەلدى. بىز ئونىڭغا «ياخشىلىق» ③ (تىلەيمىز) دېۋىدۇق، ئۇ بىرنى «نان»④ (تىلەيمىز) دەۋاتىدۇ، دەپ قورقۇنچتىن ئۆلدى.

---

① ② ③④ ئەرەب تىلىدا «ياز» پەسلى، «مېھمان»، «ياخشىلىق» ۋە «نان» دېگەن خەتلەرنىڭ يېزىلىشى ۋە ئوقۇلۇشى جەھەتتە كۆپ تەرەپلەردە بىر-بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ.

لابْنِ الْجَوْزِىْ

مَاتَ الْكِرَامُ وَوَلَّوْا وَانْقَضَوا وَمَضَوْا * وَمَاتَ مِنْ بَعْدِهِمْ تِلْكَ الْكَرَامَاتُ

وَخَلَّفُونِىَ فِى قَوْمٍ ذَوِى بُخُلٍ * لَوْ أَبْصَرُوا طَيْفَ ضَيْفٍ فِى الْكَرَى مَاتُوا

اَهْجَى بَيْتٍ قَالَتْهُ الْعَرَبُ قَوْلُ الْاَخْطَلِ

قَوْمٌ إِذَا اسْتَنْبَحَ الْاَضْيَافُ كَلْبَهُمِ * قَالُوا لِاُمِّهِمِ بُولِى عَلَىَ النَّارِ

فَضَيَّقَتْ فَرْجَهَا بُخْلاً بِبَوْلَتِهَا * فَلاَ تَبُولُ لَهَا الاَّ بِمِقْدَارِ

لِمُحَمَّدِ ابْنِ اَسْعَدَ فِى سُلْطَانِ صَلاَحِ الدِّيْنِ

أَتَرَى مَنَاماً مَا بِعَيْنِىَ أُبْصِرُ * اَلْقُدْسُ يُفْتَحُ وَالنَّصَارَى تُكْسَرُ

وَقُمَامَةٌ قُمَّتْ مِنَ الرِّجْسِ الَّذِى * بِزَوَالِهِ وَزَوَالِهَا يَتَطَهَّرُ

وَمَلِيْكُهُمْ فِى الْقَيْدِ مَصْفُودٌ وَلَمْ * يُرَ قَبْلَ ذَاكَ لَهُمْ مَلِيْكٌ يُوْسَرُ

قَدْ جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ الَّذِى * وُعِدَ الرَّسُولُ فَسَبِّحُوا وَاسْتَغْفِرُوا

يَا يُوسُفُ الصِّدِّيْقُ أَنْتَ لِفَتْحِهَا * فَارُوقُهَا عُمَرُ الإِمَامُ الْاَطْهَرُ

ئىبنى جەۋزىنىڭ سۆزى:

ئۇلۇغلار ئۆلۈپ كەتتى، كېتىپ قالدى تۇغدى، دۇنيادىن ئۆتتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئاشۇ مەردلىكىلەرمۇ كېتىپ قالدى. ئۇلار مېنى شۇنداق پىخسىق ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا قالدۇرۇپ كەتتىكى، ئەگەر ئۇلار چۈشىدە مېھمانىنىڭ سىماسىنى كۆرسىمۇ ئۆلۈپ قالىدۇ!

ئەختەلنىڭ ئەرەبلەرنىڭ تارىخىدىكى ئەڭ ھەجۋى سۆزى:

ئۇلار شۇنداق بىر كىشىلەركى، مېھمانلار ئۇلارنىڭ ئىتلىرىنى قاۋاتسا (يەنى مېھمانلار ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە ئىتلىرىنىڭ قاۋىغان ئاۋازىنى ئاڭلىسا،) ئانىلىرىغا ئوتقا سىيىۋەتكىن دېيىشىدۇ. سۈيدۈككىمۇ بېخىلىق قىلغانلىقتىن ئۇلارنىڭ ئانىلىرى قىسىپ تۇرۇپ، ئوتقا پەقەت ئۆلچەم بىلەنلا سىيىپ بېرىدۇ.

مۇھەممەت ئىبنى سەئىدنىڭ سۆلتان سالاھىددىن ھەققىدە ئېيتقان سۆزى:

مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن نەرسىنى سەن چۈشۈڭدە كۆردۇق دەپ قارايتامسەن؟ قۇددۇس پەتھى قىلىنىۋاتىدۇ. ناساراالار مەغلۇپ قىلىنىۋاتىدۇ. چېركاۋ نىجاسەتتىن (بۇتتىن) تازىلاندى. بۇ ئىككىسىنىڭ يوقۇلۇشى بىلەن قۇددۇس پاكلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ پادىشاھى كىشەنلەندى. بۇنىڭدىن بۇرۇن، ئۇلارنىڭ ھېچقانداق پادىشاھىنىڭ ئەسىر ئېلىنغانلىقى كۆرۈلگەن ئەمەس. ئەللاھنىڭ ياردىمى ۋە رەسۇلۇللاھقا ۋەدە قىلىنغان ئازادلىق يېتىپ كەلدى:

تەسبىھ ۋە تەشەككۇر ئېيتىڭلار، «ئى، راستچىل يۈسۈپ، سەن قۇددۇسنى پەتھى قىلىشقا (لايىق كىشىسەن) سەن قۇدۇسنىڭ فارۇقى، پاك بېتەكچى ئۆمەرسەن.①

---

① ئۆمەر فارۇق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ شېئىردا سالاھىددىن ئۆمەرگە ئوخشىتىلغان.

لِأَبِي تَمَّامٍ فِي الْمُعْتَضِدِ بِاللهِ

الَى قُطُبِ الدُّنْيَا الَّذى لَوْ بِفَضْلِه * مَدَحْتُ بَنِي الدُّنْيَا كَفَتْهُمْ فَضَائِلُهُ
مَنِ الْبَأْسُ وَالْمَعْرُوْفُ وَالْجُودُ وَالتُّقَى * عَيَالٌ عَلَيْهِ رِزْقُهُنَّ شَمَائِلُهُ

هُوَ الْبَحْرُ مِنْ أَيِّ النَّوَاحِي أَتَيْتَهُ * فَلُجَّتُهُ الْمَعْرُوْفُ وَالْجُودُ سَاحِلُهُ
تَعَوَّدَ بَسْطَ الْكَفِّ حَتَّى لَوْ انَّهُ * ثَنَاهَا لِقَبْضٍ لَمْ تُطِعْهُ أَنَامِلُهُ

وَلَوْ لَمْ يَكُنْ فِي كَفِّهِ غَيْرُنَفْسِهِ * لَجَادَ بِهَا فَلْيَتَّقِ اللهَ آمِلُهُ

قَالَ بَشَّارٌ مَا مِنْ شِعْرٍ تَقُولُهُ إِمْرَأَةٌ الاَّ وَفِيْهِ سِمَةُ الْأُنُوثَةِ قِيْلَ لَهُ فَمَا تَقُولُ فِي الْخَنْسَاءِ قَالَ لاَ تِلْكَ لَهَا اَرْبَعُ خُصَىً وَلَهَا فِي أُخَيَّةَ صَخْرٌ

وَمَا بَلَغَتْ كَفُّ إِمْرِءٍ مُتَنَاوِلٍ * مِنَ الْمَجْدِ الاَّ كَانَ مَا نِلْتَ أَطْوَلُ
وَلاَ بَلَغَ الْمُهْدُونَ فِي الْقَوْلِ مِدْحَةً * وَإِنْ أَكْثَرُوا الاَّ وَمَا فِيْكَ أَفْضَلُ

وَقِيْلَ لِجَرِيْرٍ مَنْ أَشْعَرُ النَّاسِ فَقَالَ لَوْ لاَ هَذِهِ العَاهِرَةُ يَعْنِي الْخَنْسَاءَ فَقِيْلَ بِمَ فَضَّلْتَكَ فَقَالَ لِقَوْلِهَا

إِنَّ الزَّمَانَ وَمَا يَفْنِي عَجَايِبُهُ * اَبْقَى لَنَا ذَنْباً وَاسْتُوصِلَ الرَّأْسُ
أَبْقَى لَنَا كُلَّ مَكْرُوْهٍ وَفَجَّعَنَا * بِالْاَكْرَمِيْنَ فَهُمْ هَامٌ وَاَرْمَاسُ

ئەبۇ تەمامنىڭ مۇئتەزىد بىللاھ ھەققىدە يازغان سۆزى:

سالام، دۇنيانىڭ قۇتۇپ يۇلتۇزىغا، ئەگەر ئۇنىڭ پەزىلەتلىرى بىلەن پۈتكۈل ئىنسانلارنى ماختىسام، ئۇنىڭ پەزىلەتلىرى (ئىنسانلارنى ماختاشقا) يېتمىدۇ. كۆچ-قۇۋۋەت، ياخشى ئىش، سېخىيلىق ۋە تەقۋادارلىق ئۇنىڭ بالا- چاقىلىرىدۇر. ئۇلارنىڭ رىزقى ئۇ كىشىنىڭ ياخشى خىسلەتلىرىدۇر. ئۇ بىر دېگىزدۇر. ئۇنىڭغا قايسى تەرەپتىن كەلسەڭ ئۇنىڭ دولقۇنى ياخشىلىقتۇر. ئۇنىڭ ساھىلى سېخىيلىقتۇر. ئۇ ئالىقىنىنى ئوچۇق قويۇپ ئادەتلەنگەن. ھەتتاكى ئۇ ئالىقىنىنى يۇمۇۋېلىش ئۇچۇن ئەگسە بارماقلىرى ئۇنىڭغا بوي سۇنمايدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ئالىقىنىدا جېنىدىن باشقا نەرسە بولمىسا، ئۇنىمۇ سېخىيلىق بىلەن بېرىۋەتكەن بولاتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنىڭدىن تەمە قىلغانلار ئەللاھدىن قورقسۇن.

ئاتاقلىق شائىر بەششار ھەرقانداق ئايالنىڭ شېئىردا ئايالىلىق ئىپادىسى (ئاجىزلىق) بولىدۇ، دېگەنده كىشىلەر خەنسا ھەققىده نېمە دەيسەن؟ دېيىشىپتۇ. ئۇ ياق. خەنسانىڭ شېئىر جەھەتته ئىككى ئەرنىڭكىدەك تالانتى بار، دېگەنىكەن.

بۇ ئايالنىڭ بىر قېرىندىشى ھەققىدىكى سۆزى:

شان - شەرەپكە ئېرىشكەن ئىنسانلارنىڭ قولى ئۇلۇغلۇقتىن نەگە يەتكەن بولمىسۇن، سەن يەتكەن نەرسە (ھەر قاچان) ئۇزۇندۇر. سۆزلىرىده مەدھىيە بىلەن نەتىجە يارىتقانلار ھەر قانچە كۆپ سۆزلىگەن، خېلى ئېسىل مەدھىيە ئىبارىلىرىنى تىزغان بولسىمۇ، ئەمما پەقەت سەندىكى پەزىلەت ھەمىدىن ئەۋزەلدۇر.

جەرىرگە كىشىلەر ئىچىدىكى ئەڭ ئۇستا شائىر كىم؟ دېگەنده، ئۇ بۇزۇق (خەنسا) بولمسا، ئەڭ ئۇستىسى مەن، دېدى. ئۇ نېمىسى بىلەن سەندىن ئارتۇق تۇرغان؟ دېيىلگەنده، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ سۆزى بىلەن (مەندىن ئارتۇق تۇرىدۇ) دېگەن:

زامان، ئۇنىڭ ئاجايىپ - غارايىپلىرى تۇگىمەيدۇ. ئۇ قۇيرۇقىنى قالدۇرۇپ، باشىنى يۇلۇۋالىدۇ. بىزگە بىر پەقەت ياقتۇرمايدىغانلارنى قالدۇرۇپ قويۇپ، ئۇلۇغلارنى (ئېلىپ كېتىش) ئارقىلىق بىزنى ئەنسىزلىككە سالىدۇ. ئۇلۇغلار ھازىر بىر دۆۋە ئۇستىخان ۋە توپىدۇر.

إِنَّ الْجَدِيْدَيْنِ فِى طَوْرِ إِخْتِلاَفِهِمَا * لاَ يُفْسِدَانِ وَلَكِنْ يُفْسِدُ النَّاسُ

لِاَبِى الْعَتَاهِيَّةِ فِى الْمَهْدِىِّ

أَتَتْهُ الْخلاَفَةُ مُنْقَادَةً * إِلَيْهِ تُجَرْجِرُ أَذْيَالَهَا

فَلَمْ تَكُ تَصْلُحُ إِلاَّ لَهُ * وَلَمْ يَكُ يَصْلُحُ إِلاَّ لَهَا

وَلَوْ رَامَهَا أَحَدٌ غَيْرُهُ * لَزُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا

لِلْمُتَنَبِّى فِى سَيْفِ الدَّوْلَةِ

وَقَفْتَ وَمَا فِى الْمَوْتِ شَكٌّ لِوَاقِفٍ * كَأَنَّكَ فِى جَفْنِ الرَّدَى وَهُوَ نَائِمُ

تَمُرُّ بِكَ الْأَبْطَالُ كَلْمَى هَزِيْمَةً * وَوَجْهُكَ وَضَّاحٌ وَثَغْرُكَ بَاسِمُ

تَجَاوَزْتَ مِقْدَارَ الشَّجَاعَةِ وَالنُّهَى * إِلَى قَوْلِ قَوْمٍ أَنْتَ بِالْغَيْبِ عَالِمُ

ضَمَمْتَ جَنَاحَيْهِمْ عَلَى الْقَلْبِ ضَمَّةً * تَمُوتُ الْخَوَافِى تَحْتَهَا وَالْقَوَادِمُ

بِضَرْبٍ أَتَى الْهَامَاتِ وَالنَّصْرُ غَائِبُ * وَصَارَ إِلَى اللُّبَّاتِ وَالنَّصْرُ قَادِمُ

أَلاَ أَيُّهَا السَّيْفُ الَّذِى لَسْتَ مُغْمَدًا * وَلاَ فِيْكَ مُرْتَابٌ وَلاَ مِنْكَ عَاصِمُ

هَنِيْئًا لِضَرْبِ الْهَامِ وَالْمَجْدِ وَالْعُلَى * وَرَاجِيْكَ وَالْإِسْلاَمِ إِنَّكَ سَالِمُ

شۇبھىسىزكى ، كىچە بىلەن كۈندۈز ئۆزئارا ئالمىشىش جەريانى بۇزۇلمايدۇ . لېكىن، ئىنسانلار بۇزىدۇ .

ئەبۇل ئەتاھيەنىڭ مەھدى ھەققىدىكى سۆزى:

(مەھدىگە) خەلىپىلىك ئۆزلۈكىدىن ئېتەكلىرىنى سۆرەپ كېلىدى . خەلىپىلىك ئۇنىڭغىلا ماس ئىدى . ئۇمۇ پەقەت خەلىپىلىككە ماس ئىدى . ئەگەر خەلىپىلىكنى ئۇنىڭدىن باشقا بىرسى مەقسەت قىلغان بولسا ، يەر - زېمىن لەرزىگە كەلگەن بولاتتى .

مۇتەئەببىنىڭ سەيفۇددەۋلە ھەققىدىكى سۆزى:

سەن توختىمدىڭ ، ھالىبۇكى توختىغان كىشىنىڭ ئۆلۈشىدە شەك يوق . سېنىڭ بۇ تۇرقۇڭ خۇددى ئۇخلاۋاتقان ھالاكەتنىڭ كىرپىكىدە (تۇرغانغا) غا ئوخشايتتى . باھادىرلار قېشىڭدىن يارىلانغان ، مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان ھالەتتە ئۆتەتتى . سېنىڭ يۈزۈڭ بولسا (ھامان) نۇرلانغان ، چېھرىڭ تەبەسسۇم قىلغان ھالدا ئىدى . باھادىرلىق ۋە ئاقىلانىلىكىنىڭ رېكورتىنى بۇزدۇڭ ، كىشىلەرنىڭ دېيىشىچە ، سەندە باھادىرلىقتا ئالاھىدە بەلگىلەر بار ئىكەن. (ئارمىيەنىڭ) ئىككى قانىتىنى قەلبىكە قوشتۇڭ ، بۇ قوشۇش بىلەن قانات ۋە قاناتنىڭ ئالدىنقى قىسمى رەئىس قىسمىغا كەلگەن زەربە بىلەن ئۆلىدۇ ، (بۇيەردە سەيفۇددەۋلەت تەرىپىدىن ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنلاشتۇرۇلغان بىر قوشۇن كۆزدە تۇتۇلىدۇ .) دۇشمەنىنىڭ چوقىلىرى (باشلىرىغا) ئۇردۇڭ. نۇسرەت تېغى غايىپتۇر . ئۇ نۇسرەت زەربىلەر كۆكرەكلىرگە تەگكەندە كېلىدۇ . ئى ، قېنىندىن سۇغۇرۇلغان قىلىچ! ئاگاھ بولغىنكى ، سېنىڭ ھەققىدە گۇمان قىلغۇچىمۇ ۋە سەندىن قۇتۇلۇپ قالغۇچىمۇ يوق . (دۇشمەنگە زەربە بېرىشكە) باشلارغا ئۇرۇشقا ئۇلۇغلۇققا ، ئالىيلىققا ۋە سەندىن ئۇمىدۋار بولغۇچىغا، ئىسلامغا مۇبارەككى ، سەن سالامەت دۇرسەن .

لِأَبِي بَكْرِ ابْنِ عَمَّارٍ فِي الْمُعْتَضِدِ بِاللهِ

اَلسَّيْفُ اَفْصَحُ مِنْ زِيَادٍ خُطْبَةً * فِي الْحَرْبِ إِنْ كَانَتْ يَمِيْنُكَ مِنْبَراً
أَثْمَرْتَ رُمْحَكَ مِنْ رُؤُسِ كُمَاتِهِمْ * لَمَّا رَأَيْتَ الْغُصْنَ يُعْشَقُ مُثْمِراً

وَصَبَغْتَ درْعَكَ مِنْ دِماءِ مُلُوكِهِمْ * لَمَّا عَلِمْتَ الْحُسْنَ يَلْبِسُ أَحْمَرَا
مَنْ ذَا يُنَافِحُنِي وَذِكْرُكَ صَنْدَلٌ * أَوْرَدْتُهُ مِنْ نَارِ فِكْرِي مِجْمَرَا

لِإِبْنِ الرُّمِيِّ

آرَاؤُكُمْ وَوُجُوهُكُمْ وَسُيُوفُكُمْ * فِي الْحَادِثَاتِ إِذَا دَجَوْنَ نُجُومُ
مِنْهَا مَعَالِمُ لِلْهُدَى وَمَصَابِيْحُ * تَجْلُو الدُّجَى وَالْأُخْرَيَاتُ رُجُومُ

لِأَبِي حَوْثَةَ

قَوْمٌ إِذَا إِقْتَحَمُوا الْعَجَاجَ رَأَيْتَهُمْ * أُسُداً وَخِلْتَ وُجُوهَهُمْ أَقْمَاراً
لَا يَعْدِلُونَ بِرِفْدِهِمْ عَنْ سَائِلٍ * عَدَلَ الزَّمَانُ إِلَيْهِمْ اَوْجَاراً

وَإِذَا الصَّرِيْخُ دَعَاهُمْ لِمُلِمَّةٍ * بَذَلُوا النُّفُوسَ وَفَارَقُوا الْأَعْمَارَا
وَإِذَا زَنَادَ الْحَرْبِ أَخْمَدَ نَارَهَا * قَدَحُوا بِأَطْرَافِ الْأَسِنَّةِ نَارَا

ئەبۇ بەكرى ئىبنى ئەممارنىڭ مۇنتەزىد بىللاھ ھەققىدە يازغان سۆزى:

جەڭدە قىلىچ - سىنىڭ ئوڭ قولۇڭ ئۇنىڭغا مۇنبەر بولسا- زىيادىنىڭ نۇتۇقلىرىدىنمۇ پاساھەتلىكىرەكتۇر. سەن شاخلارنىڭ مېۋىلەشكەن ۋاقىتتا (باشقىلارنىڭ) ئۇنىڭغا ئاشىق بولىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، سىنىڭ نەيزەڭ دۇشمەن باتۇرلىرىنىڭ بېشىدىن مېۋە قىلىپ بەردىڭ. سەن گۈزەللەرنىڭ قىزىل كىيىم كىيىدىغانلىقىنى بىلگىنىڭدە، ساۋۇت - دۇبۇلغاڭنى ئۇلارنىڭ پادىشاھلىرىنىڭ قېنىدا بويىدىڭ، سىنىڭ ئارچا ياغىچىدەك نامىڭنى مېنىڭ پىكرىمنىڭ يالقۇنىدىن ئىبارەت ئىسرىقدانىغا سالغان تۇرسام، كىم مەن بىلەن خۇش پۇراقلىقتا بەسلىشەلىسۇن؟

ئىبنى رۇمىنىڭ سۆزى:

سىلەرنىڭ پىكرىڭلار، يۇزلىرىڭلار، قىلىچىڭلار ھادىسە بولۇپ ئەتراپ ھادىسە زۇلمىتى بىلەن قاراڭغۇلاشقاندا يۇلتۇزغا ئوخشاشتۇر. بۇ يۇلتۇزلار ئىچىدە ھىدايەتنىڭ بەلگىلىرى، قاراڭغۇلۇقنى يورۇتىدىغان چىراغلار بار. قالغانلىرى (يارىماس پەسەندىلەرنى) قوغلىغۇچىدۇر.

ئەبۇ ھەۋسەنىڭ سۆزى:

ئۇلار شۇنداق كىشىلەردۇركى، ئۇرۇش تۇمانلىرى ئىچىگە كىرسە، سەن ئۇلارنى يولۋاس سۈپىتىدە كۆرىسەن. ئۇلارنىڭ يۇزلىرىنى ئاي دەپ تەسەۋۋۇر قىلىسەن. ئۇلار مەيلى زامان ئۇلارغا ئادالەتپەرۋەر بولسۇن ياكى زۇلۇم قىلسۇن، بىر نەرسە سۇرىغۇچىدىن ئۆزلىرىنىڭ خەيرى ئېھسانلىرىنى ئايىمايدۇ. ئەگەر بىر ئامالسىز قالغۇچى ئۇلارنى بىرەر ھادىسىدە يارىدەمگە چاقىرسا، ئۇلار جانلىرىنى پىدا قىلىپ ھاياتىدىن ئايرىلىدۇ. ئەگەر جەڭ چاقماقلىرى ئوتلىرىنى ئۆچۈرۈۋالسا، ئۇلار نەيزىلىرىنىڭ ئۇچى بىلەن ئوت ياندۇرىدۇ.

لِلنَّابِغَةِ

إِذَا مَا غَزَوْا بِالْجَيْشِ حَلَقَ فَوْقَهُمْ * عَصَائِبُ طَيْرٍ تَهْتَدِى بِعَصَائِبِ
يُصَاحِبْنَهُمْ حَتَّى يَفُزْنَ مَفَازَهُمْ * مِنَ الضَّارِيَاتِ بِالدِّمَاءِ السَّوَاكِبِ

وَلاَ عَيْبَ فِيْهِمْ غَيْرَ أَنَّ سُيُوفَهُمْ * بِهِنَّ فُلُولٌ مِنْ قِرَاعِ الْكَتَائِبِ

لِمَرْوَانَ ابْنِ أَبِى حَفْصَةَ

تَجَنَّبَ لاَ فِى الْقَوْلِ حَتَّى كَأَنَّهُ * حَرَامٌ عَلَيْهِ قَوْلُ لاَحِيْنَ يُسْأَلُ
تَشَابَهَ يَوماَهُ عَلَيْنَا فَأَشْكَلاَ * فَلَمْ نَكُ نَدْرِى أَيَّ يَوْمَيْهِ أَفْضَلُ

أَيَوْمُ نَدَاهُ الْغَمْرِ أَمْ يَوْمُ بُؤْسِهِ * وَمَا مِنْهُمَا إِلاَّ أَغَرُّ مُحَجَّلُ
بِهَالِيْلُ فِى الْإِسْلاَمِ سَادُوا وَلَمْ يَكُنْ * كَأَوَّلِهِمْ فِى الْجَاهِلِيَّةِ أَوَّلُ

هُمُ الْقَوْمُ انْ قَالُوا أَصَابُوا وَإِنْ دُعُوا * أَجَابُوا وَإِنْ اَعْطَوا أَطَابُوا وَأَجْزَلُوا
وَمَا يَسْتَطِيْعُ الْفَاعِلُونَ فِعَالَهُمْ * وَإِنْ أَحْسَنُوا فِى النَّائِبَاتِ وَأَجْمَلُوا

لِلْمُتَنَبِّى فِى سَيْفِ الدَّوْلَةِ

ضَاقَ الزَّمَانُ وَوَجْهُ الْأَرْضِ عَنْ مَلِكٍ * مِلْءَ الزَّمَانِ وَمِلْءَ السَّهْلِ وَالْجَبَلِ

نابغه ① نىڭ سۆزى:

ئەگەر ئۇلار بىرەر قوشۇن بىلەن ئۇرۇش قىلسا ، ئۇلارنىڭ باشلىرى ئۈستىگە بىر – بىرىگە ئەگىشىپ توپ-توپ قۇشلار كېلىۋالىدۇ . تۆكۈلگەن قانغا ئادەتلەنگەن بۇ جەڭ غەلبىسىنى قولغا كەلتۈرگەن جايغا قۇشلار تاكى ئۇلار مەقسىتىگە يەتكەنگە قەدەر ئۇلاردىن ئايرىلمايدۇ . ئۇلاردا قىلىچلىرى دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى چاپقاندا ئۇچۇپ كەتكىنىدىن باشقا ھېچ ئەيىب يوقتۇر .

مەرۋان ئىبنى ئەبى ھەفسە سۆزى:

(كىشىلەر) ئۇنىڭدىن بىر نەرسە سورىغاندا ، ئۇنىڭغا «يوق» دېگەن سۆز ھارامدەك تۇيۇلىدۇ ، ئۇنىڭ مول ئېھسان قىلغان كۈنى ئەۋزەلمۇ ياكى قاتتىق قوللۇق قىلغان كۈنى (ئەۋزەلمۇ) ، بىز قايسى كۈنىنىڭ ئەۋزەل ئىكەنلىكىنى بىلمەيلا قالدۇق . ئۇنىڭ ھەربىر كۈنى شانلىق– پارلاق كۈنلەردۇر. ئۇ ئىسلامدىكى بارلىق ياخشى خىسلەتلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەن كاتتىلاردىندۇر . جاھىلىيەتتىمۇ (ھېچكىم) ئۇلار ئالدىدا (ماڭغاندەك) ماڭغان ئەمەس . ئۇلار شۇنداق كىشىلەركى ، ئەگەر (قىلىمەن) دېسە توغرا قىلىدۇ . ئەگەر تەكلىپ قىلىنسا بارىدۇ . ئەگەر بەرمەكچى بولسا ، ياخشىسىنى بېرىدۇ . كۆپ بېرىدۇ . ئۇلارغا ئوخشاش ئىش قىلغۇچىلارمۇ گەرچە ھادىسە كەلگەندە خەيرى– ئېھسان قىلىپ ، ياخشى ئىش قىلسىمۇ ، ئۇلاردەك قىلىپ كېتەلمەيدۇ .

مۇتەنەببىنىڭ سەيفۇددەۋلەت ھەققىدىكى سۆزى:

زامان ۋە يەر يۈزى (دۇنيا) (شان-شەۋكىتى) زامان تۈزلەڭلىك ۋە تاغلارنى قاپلىغان پادىشاھقا تارلىق قىلدى .

---

① نابغه (؟ - 604) جاھىلىيەت دەۋرىدىكى داڭلىق شائىر.

فَنَحْنُ فِي جَذَلٍ وَالرُّومُ فِي وَجَلٍ * وَالْبَرُّ فِي شُغُلٍ وَالْبَحْرُ فِي خَجَلِ

لَيْتَ الْمَدائِحَ تَسْتَوْفِي مَنَاقِبَهُ * فَمَا كُلَيْبٌ وَأَهْلُ الْلآ عْصُرِ الْأُوَلِ
خُذْ مَا تَرَاهُ وَدَعْ شَيْئاً سَمِعْتَ بِهِ * فِي طَلْعَةِ الْبَدْرِ مَا يُغْنِيْكَ عَنْ زُحَلِ

وَقَدْ وَجَدْتَ مَكَانَ الْقَوْلِ ذَا سعَةٍ * فَإِنْ وَجَدْتَ لسَانَاً قَائلاً فَقُلِ
إِنَّ الْهُمَامَ الَّذِي فَخَرَ الْأَنَامُ بِهِ * خَيْرُالسُّيُوفِ بِكَفَّيْ خَيْرَةِ الدُّوَلِ

تُمْسِي الْأَمَانِيُّ صَرْعَى دُوْنَ مَبْلَغِهِ * فَمَا يَقُولُ لِشَيْءٍ لَيْتَ ذَالِكَ لِي

لِلشَّـــيْخِ إِبْرَاهِـــــــيْمَ

حاوَلْتُ أَنْ أُثْنِيَ عَلَيْكَ فَخانَنِي * قَلَمٌ أَرَاهُ غَداَ بِكَفَّيْ مِغْزَلاَ
فَرَأَيْتُ مَدْحَكَ لاَ تَفِيْهِ عِبارَةٌ * وَرَأَيْتَ مَدْحَ الْأَكْثَرِيْنِ تَمَحُّلاً

وَعَذَلْتُ تَقْصِيْرِي بِوَصْفِكَ عاجِزاً * وَعَلِمْتَهُ فَعَذَرْتَنِي مُتَفَضِّلاَ
وَلَعَلَّ عَجْزِيَ فِي مَدِيْحِكَ نَاطِقٌ * عَنِّي بِأَفْصَحَ مِنْ ثَنَايَ وَأَطْوَلاَ

وَالصُّبْحُ أَوْضَحُ مِنْ مَقَالَةِ قَائِلٍ * لاَحَ الصَّبَاحُ إِذاَ تَأَلَّقَ وَإِنْجَلَى

بىز شادلىقتا ، رۇملىقلار قورقۇنچتا ، قۇرۇقلۇق ئالدىراشچىلىقتا ، دېڭىز خىجىلچىلىقتىدۇر . ماختاشلار ئۇنىڭ گۈزەل خىسلىتىنى تولۇق دەپ بېرەلمىسە ئىدى كاشكى ! كولەيىب (ئەينى دەۋردىكى داڭلىق ئەرەب شائىرىنىڭ بىرسى) ۋە ئالدىنقى ئەسىردىكى كىشىلەر نېمە ئۈزى ؟ كۆرگىنىڭنى ئال (شائىر ئۆزىگە دېمەكچى) ئاڭلىغان گەپلەرنى قوي . تولۇن ئاي چىققاندا زۇھەل يۇلتۇزى بولمىسمۇ بولىدۇ . سەن دەيدىغانلا كەڭرى ئورۇننى تاپتىڭ ، ئەگەر سۆزلىگىڭ بولسا سۆزلەۋەر . كىشىلەر نامى بىلەن پەخىرلىنىپ كېلىۋاتقان مۇبارەك كىشى ، دۆلەتلەرنىڭ ياخشىسىنىڭ قولىدىكى قىلىچلارنىڭ ياخشىسىدۇر . (يەردە سەيفۇد دەۋلەت دېگەن كىشىنىڭ ئىسمىنىڭ دۆلەتنىڭ قىلچى دېگەن مەنىسى كۆزدە تۇتۇلغان .) ئارزۇ-ئارمانلار ئۇ يەتكەن چوققىغا يېتەلمەي يىقىلىپ قالدۇ . ئۇ (ھېچقاچان) ھېچ نەرسىنى ، مېنىڭ بولسىچۇ دەپ باقمىغان .

شەيخ ئىبراھىمنىڭ سۆزى:

مەن سېنى مەدھىيىلىمەكچى ئىدىم . مېنىڭ قولۇمدىكى قەلەم ماڭا خيانەت قىلىپ ،بىرك ياغىچىغا ئايلىنىپ قالدى . مەن سېنى مەدھىيىلەشكە ئىبارىنىڭ ئاجىز كېلىدىغانلىقىنى بىلدىم . نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ مەدھىيىسىنىڭ ساڭا ئېھتىياجى بولغانلىقىدىن ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتتىم . مېنىڭ سېنى سۈيەتلەش جەھەتتىكى يېتەرسىزلىكىمنى ئاجىزلىق دەپ ئەيىبلىدىم . سەن بۇنى چۈشىنىپ يېتىپ مەرھەمەت قىلىش يۈزىسىدىن مېنىڭ ئۆزرەمنى قوبۇل قىلدىڭ ، بەلكىم مېنىڭ سېنى مەدھىيىلەش جەھەتتىكى ئاجىزلىقىم مېنىڭ سېنى مەدھىيىلىشىمدىنمۇ پاساھەتلىك . ئۇنىڭدىنمۇ ئۆزۈن (سۆز - ئىبارىلەر) بىلەن مەدھىيىلىگەنگە باراۋەر بولۇشى مۇمكىن . ئەلۋەتتە ، سۈبھى تاڭ يورۇپ نۇر تارالغاندا ‹‹سۈبھى ۋاقتى بولدى›› دېگەن كىشىنىڭ سۆزىدىن ئۇچۇقراق .

قَالَ بَعْضُ شُعَرَاءِ الْمَوْصِلِ يَمْدَحُ الْأَمِيرَ قَرْوَاشَ وَقَدْ أَمَرَهُ أَنْ يَعْبَثَ بِهَجْوِ وَزِيرِهِ سُلَيْمَانَ ابْنِ فَهْدٍ وَحَاجِبِهِ أَبِي جَابِرٍ وَمُغَنِّيهِ الْبَرْقَعِيدِيِّ فِي لَيْلَةٍ مِنْ لَيَالِي الشِّتَاءِ وَأَرَادَ بِذَالِكَ الدَّعَابَةَ وَالْوَلْعَ بِهِمْ فِي مَجْلِسِ الشَّرَابِ

وَلَيْلٍ كَوَجْهِ الْبَرْقَعِيدِي ظُلْمَةً * وَبَرْدٍ أُعَانِيهِ وَطُولَ قُرُونِهِ
سَرَيْتُ وَنَوْمِي فِيهِ نَوْمٌ مُشَرَّدٌ * كَعَقْلِ سُلَيْمَانَ بْنِ فَهْدٍ وَدِينِهِ

عَلَى أَبْلَقَ فِيهِ الْتِفَاتٌ كَأَنَّهُ * أَبُو جَابِرٍ فِي طَيْشِهِ وَجُنُونِهِ
إِلَى أَنْ بَدَا ضَوْءُ الصَّبَاحِ كَأَنَّهُ * سَنَا وَجْهِ قَرْوَاشٍ وَضَوْءُ جَبِينِهِ

لِلْجَعْبَرِي

بَدَا مَلِيحُ اللُّمَا يَهْتَزُّ فِي الْحُلَلِ * كَأَنَّهُ الْبَدْرُ أَوْ كَالشَّمْسِ فِي الْحَمَلِ
يَغَارُ حُسْنُ النَّقَا مِنْ حُسْنِ قَامَتِهِ * وَيَخْتَفِي الْبَدْرُ تَحْتَ الْغَيْمِ فِي الْخَجَلِ

مُهَفْهَفُ الْقَدِّ مَعْسُولُ اللُّمَا قَمَرٌ * وَالْفَمُ وَالرِّيقُ كَالْعَسَّالِ وَالْعَسَلِ
فَكَمْ فَتًى هَامَ وَجْداً فِي الْغَرَامِ بِهِ * وَكَمْ قَتِيلٍ لَهُ بِالْأَعْيُنِ النَّجَلِ

ظَبْيٌ كَحِيلٌ يَصِيدُ الْأُسْدَ وَاعَجَبَا * إِنَّ الظِّبَاءَ تَصِيدُ الْأُسْدَ بِالْمُقَلِ

مەۋسىلىنىڭ بىر داناسىنىڭ ئەمىر قەرۋاشنى مەدھىيىلەپ ئوقۇغان سۆزى:

ئەمىر قەرۋاش بۇ شائىرنى ئۆزىنىڭ ۋەزىرى سۈلايمان ئىبنى پەھدىنى ، ھاجىپى جابىرنى ، ناخشىچى بەرقەئىدنى ھەجۋىي قىلىپ قىززىقچىلىق قىلىشقا بۇيرىغان . بۇ مەلۇم بىر قىش كېچىسى بولۇپ ، ئەمىر قەرۋاش بۇ ئارقىلىق ئولتۇرۇشتا ئۇلارغا چاقچاق قىلماقچى ئىكەن :

بەرقەئىدنىڭ يۈزىگە ئوخشايدىغان زۇلمەت بىر كېچە ، مەن (چىشىمنى چىشمىغا چىشلەپ) مېنى قىينىاپ جىنىمدىن ئۆتكەن ، ئۇزۇن داۋاملاشقان سوغۇقتا يول يۈردۈم ، مېنىڭ بۇ كېچىدىكى ئۈيقۇم سۈلايمان ئىبنى پەھدىنىڭ ئەقلى ۋە دىنىغا ئوخشاش قاچقان . مەن ئۆزىنىڭ تەنتەكلىكى ۋە ساراڭلىقىدا خۇددى ئەبۇ جابىرغا ئوخشاش بىر ئاساۋ ئالا ئاتقا مىنىۋالغان ئىدىم . (بۇ ئىش) تاكى سۈبھى نۇرى خۇددى قەرۋاشنىڭ سىماسى ۋە پىشانىسىنىڭ نۇرىغا ئوخشاش پارلىغانغا قەدەر (داۋاملاشتى) .

جەئبەرنىڭ سۆزى:

قىزىل لەۋلىك مەھبۇپ تولۇن ئايدەك ياكى باھاردىكى قۇياشتەك ئازادە كىيىم ئىچىدە جىلۋىلىنىپ چىقىپ كەلدى . قارىغاي ئۇنىڭ ھۆسنى ، ئۇنىڭ قامىتىنىڭ گۈزەللىكىگە رەشك قىلاتتى . تولۇن ئاي خىجىللىقتا بۇلۇت ئارىسىغا يوشۇرۇناتتى . ئۇ قەددى-قامىتى غۇنچە بوي ، لەۋلىرى شەرىن بىر ئايدۇركى ، ئىغىزى ۋە ئىغىز سۈبى (تۈكرۈكى) ھەسەل قۇتۇسى ۋە ھەسەلگە ئوخشايدۇ . كۆپلىگەن يىگىتلەر ئۇنىڭ ئىشقىدا كۆيۈپ سەۋدايى بولغاندۇر . يەنە كۆپلىرى ئۇنىڭ چوڭ - چوڭ كۆزلىرى تەرىپىدىن شېھىت قىلىنغاندۇر .

ئۇ شىرنى ئوۋلايدىغان كۆزلىرى چىرايلىق بىر كېپىكدۇر . كېپىكنىڭ شىرنى كۆز قارىچۇقى بىلەن ئوۋلىغانلىقى بىر ئاجايىپ ئىش .

أُعَلِّلُ الْقَلْبَ مِنْ وَجْدِى بِهَلْ وَعَسَى * لَعَلَّ بِالْوَصْلِ مَنْ أَهْوَاهُ يَسْمَحُ لِى

أَنَا الْمُتَيَّمُ فِي مَنْ قَدْ سَمَا وَعَلاَ * فَخْراً عَلَىَ سَائِرِالاْمَلاَكِ وَالرُّسُلِ
مُحَمَّدُ الْمُصْطَفَى الْمَبْعُوثُ مِنْ مُضَرٍ * وَفَضْلُهُ بَيْنَ أَمْلاَكِ السَّمَاءِ تُلِى

وَهُوَ النَّبِيُّ الَّذى مَامِثْلُهُ أَحَدٌ * وَهُوَ الْمُبَرَّاءُ مِنْ نَقْصٍ وَمِنْ ذَلَلِ
وَهُوَالشَّفِيْعُ غَدًا مِنْ حَرِّ نَارِ لَظَى * وَالنَّاسُ كُلُّهُمُ مِنْهَا عَلَى وَجَلِ

صَلَّى عَلَيْهِ اِلَهُ الْعَرْشِ مَا طَلَعَتْ * شَمْسٌ وَمَا نَاحَ قُمْرِيٌّ عَلَى طَلَلِ

لِمَوْلاَنَا التَّجَلِّى الْمُجَلِّيِّ أَرْسَلَهَا مِنْ نَوَاحِي يَارْكَنْدَ لأَحْبَابه مِنْ
فُضَلاَءِ بَلْدَةِ كَاشْغَرَ وَقَالَ فِي آخِرِهَا تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ لِعَشَرَةٍ فَاضِلَةٍ

أَخِلاَّئِيَ الزُّهْرُالسَّلاَمُ عَلَيْكُمُ * وَمَا زِلْتُ مُشْتَاقًا أَحِنُّ إِلَيْكُمُ
وَمَا عِنْدِيَ الْقَلْبُ الَّذِى كَانَ صَاحِبِى * وَلَكِنَّهُ مُذْ غِبْتُ عَنْكُمْ لَدَيْكُمُ

لَئِنْ كُنْتُ بِالْجُثْمَانِ عَنْكُمْ عَلَى نَوًى * فَرُوحِي بِذَاكَ الْقُرْبِ بَيْنَ يَدَيْكُمُ
مَحَاسِنُكُمْ فِى لَوْحِ ذِكْرِى رَقَائِمُ * فَلاَ الأُنْسَ أَنْسَاهُ وَلاَ رَقْمَتَيْكُمُ

حَضَارَتُكُمْ وَالْبَدْوُ سِيَّان نَدْوَةً * وَخَصْبًا فَمَا أَبْهَى قِرَى قَرْيَتَيْكُمُ
تَجُرُّوْنَ أَذْيَالَ الْمُرُوَّةِ وَالْوَفَا * وَيَقْصُرُ رِيْطُ النَّاسِ عَنْ حُلَّتَيْكُمُ

مەن ئىشقى ئازابىدىن قەلبىمنى «. . . مدۇ» «بەلكىم» لەر بىلەن بەزلەيمەن.

مەن سۆيگەن كىشىنىڭ ۋەسلىگە يېتىشمىگە ئىمكان بەرىشنى ئۈمىد (قىلىمەن). مەن فەخرى- ئىپتىخار (پەخرىلەت) جەھەتتە باشقا پەرىشتىلەر ۋە پەيغەمبەرلەردىن ئۈستۈن تۇرغان ۋە ئالىي بولغان كىشىنىڭ مۇھەببىتىدە سەرسانداۋرىمەن ئۇ مۇزەر قەبىلىسىدىن پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلگەن.

ئارتۇقچىلىقى ئاسمان پەرىشتىلىرى ئارىسىدا تىلاۋەت قىلىنغان مۇھەممەد مۇستافادۇر. ئۇ تەڭدىشى يوق پەيغەمبەردۇر. ئۇ يېتەرسىزلىك ۋە خاتالىقلاردىن پاكتۇر. ئۇ ئەتە (قىيامەتتە) پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى قورقىدىغان دوزاخنىڭ يالقۇنلۇق ئوتتىن شاپائەت قىلغۇچىدۇر. قۇياش چىقىپلا تۇرسا، دۆڭلەر ئۈستىدە كەكلىك سايراپلا تۇرسا، ئۇنىڭغا ئەرىشنىڭ ئىلاھى رەھمەت قىلسۇن.

ئۇستازىمىز تەجەللى مۇجەللىنىڭ سۆزى:

ئۇستاز بۇ شېئىرنى يەكەن ناھىيىسىدىن قەشقەر شەھىرىنىڭ ئۇلۇغلىرىدىن بولغان دوستلىرىغا يوللىغان. ئۇ كىشى بۇ شېئىرنىڭ ئاخىرىدا: «مانا بۇ ئون ئۇلۇغ ئۇچۇن (يېزىلغان) تولۇق ئون (كۇبلېتلىق نەزمە)دۇر.» دېگەن.

ئى گۈل يۈزلۈك دوستلىرىم، سىلەرگە سالام يوللايمەن. مەن كۆپتىن بۇيان سىلەرنى سېغىنىپ، سىلەرگە تەلپۈنۈپ كەلدىم. مەندىكى يۈرەك (ئەمدى) مەندە يوق. ئۇمەن سىلەرنىڭ يېنىڭلاردىن كەتكەندىن بۇيان سىلەرنىڭ يېنىڭلاردىدۇر. جىسمىم بىلەن سىلەردىن يىراقتا تۇرغان بولسامۇ، مېنىڭ روھىم سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا (سىلەرگە) شۇنچە يېقىندۇر. سىلەرنىڭ گۈزەل ئىش ئىزلىرىڭلار مېنىڭ ئەسلەش (خاتىرە) تاختىيىمغا يېزىلغىتۇر. مەن ئۇلۇپەتلەرنى ۋە سىلەرنىڭ چېھرىڭلارنى ئۇنتۇپ قالغىنىم يوق. ئاۋاتلىق ۋە مەمۇرچىلىقتا سىلەرنىڭ يېزا-شەھەرلىرىڭلار باراۋەردۇر. سىلەرنىڭ ئىككى كەنتىڭلار (شەھەر ۋە يېزىنى كۆزدە تۇتىدۇ) نىڭ مېھماندارچىلىقى نېمىدېگەن ئېسىل- ھە! سىلەر ئادەمگەرچىلىكنىڭ ۋە ۋاپانىڭ پىشىنى سۆرەيسىلەر. (ئادەمگەرچىلىك ۋە ۋاپادارلىقىڭلار ناھايىتى مۇكەممەلدۇر.) كىشىلەرنىڭ پۈركەنچىلىرىمۇ سىلەرنىڭ تونىڭلارغا يېتەلمەيدۇ.

وَأَشْكُرُ حُسْنَ الْخُلْقِ مِنْكُمْ وَعِلْمَكُمُ * لَقَدْ كَانَ لِي رِزْقًا جَنَى جَنَّتَيْكُمُ
جِبَالٌ وَأَرْيَاضٌ وَسُحْبٌ وَأَنْجُمٌ * فَأَنْتُمْ جَمِيْعُ الْخَلْقِ عِنْدِيَ وَيْكُمُ

أَجَدَّ مَدَى كَرِّ الأَجَدَّيْنَ رَبُّنَا * عَلَيْكُمْ بُرُودَ الْفَضْلِ فِي اَبْرَدَيْكُمُ
وَدُمْتُمْ كَمَا رُمْتُمْ وَلاَ زَالَ وَافِدًا * ثَنَاءُ الْمُجَلِّي وَالسَّــلاَمُ عَلَيْكُمُ

لِلْـــــــحَقِيْـــــرِ

سَلاَمٌ عَلَى طِيْبِ النَّسِيْمِ الَّذِي أَتَى * بِنَفْحَةِ خَرْتَنْجٍ كَمِسْكٍ وَعَنْبَرِ
وَفِيْهَا ضَرِيْجٌ طَيِّبُ الْعَرْفِ وَالشَّذَى * لِكَنْزِ أَحَادِيْثِ النَّبِيِّ الْمُطَهَّرِ

وَلَوْ بَاهَتِ الدُّنْيَا بِخَرْتَنْجٍ لاَئِقٌ * بِهَا إِنَّهَا حَازَتْ لِقَبْرٍ مُعَطَّرِ
لِحَافِظِ أَنْوَاعِ الْعُلُوْمِ وَخَيْرِهَا * وَحُجَّةِ أَصْحَابِ الْحَدِيْثِ الْمُحَبَّرِ

وَكَانَ أَمِيْرَ الْمُؤْمِنِيْنَ بِنَقْدِهِ * صَحِيْحَ الْحَدِيْثِ مِنْ ضَعِيْفٍ مُكَدَّرِ
كَأَنَّهُ عَرْشِيٌّ وَأَنَّ كِتَابَهُ * كِتَابٌ سَمَاوِيٌّ شَبِيْـــــهٌ بِكَوْثَرِ

سَمِعْتُ ثِقَاتَ الْعِلْمِ أَنَّ وُجُوْدَهُ * لَمُعْجِزَةٌ كَانَتْ لِطَهَ الْمُنَوَّرِ
فَيُعْجِزُ كُلَّ الْمَادِحِيْنَ مَدِيْحُهُ * وَنَاهِيْكَ رَيًّا ذَا الضَّرِيْحِ الْمُعَطَّرِ

مەن سىلەرنىڭ گۈزەل ئەخلاقىڭلارغا ۋە بىلىمىڭلارغا تەشەككۇر ئېيتىمەن. ماڭا سىلەرنىڭ ئىككى جەننىتىڭلارنىڭ گۈزەل ئەخلاق ۋە ئىلىم مېۋىلىرى ئوزۇق بولدى. (سىلەر) تاغ، (سىلەر) باغ، (سىلەر) بۇلۇت، (سىلەر) يۇلتۇز. سىلەرگە مەسلىكىم (ئامراقلىقىم) كېلىدۇ. سىلەر مېنىڭ قارىشىمدا، مەخلۇقاتلارنىڭ ھەممىسى كېچە-كۈندۈز ئايلىنىپلا تۇرسا، ئەتىگەن-ئاخشاملاردا پەرۋەردىگارىمىز سىلەرگە پەزىلەتنىڭ يېڭى-يېڭى تونلىرىنى بەرسۇن، سىلەر داۋاملىق كۈتكىنىڭلاردەك بولۇڭلار (داۋاملىق ياخشى تۇرۇڭلار) مۇجەللىنىڭ مەدھىيىسىمۇ داۋاملىق يوللىنىپ تۇرىدۇ. سىلەرگە سالامەتلىك (يار بولسۇن)!

ئابدۇقادىر دامۇللانىڭ سۆزى:

خەرتەڭ (سەھەرقەندنىڭ شىمالىدىن 2 پەرسەخ يىراقلىقتىكى بىر يېزىنىڭ نامى.) نىڭ ئىپار - ئەنبەرگە ئوخشاش پۇرىقىنى ئېلىپ كەلگەن خۇش پۇراق شامالغا سالام. بۇ يېزىدا پاك پەيغەمبەرنىڭ ھەدىس كانىنىڭ (ئىمام بۇخارىنىڭ) خۇش پۇراق، ئۆتكۈر ئىپار پۇرايدىغان قەبرىسى بار. ئەگەر دۇنيا خەرتەڭ بىلەن پەخرلەنسە، پەخرلىنىشكە لايىقتۇر. چۈنكى ئۇ خۇشبۇي قەبرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. (ئۇ قەبرە) تۇرلۇك ئىلىملارنىڭ ياخشىنى يادا بىلگۈچى، ھەدىسشۇناسلارنىڭ پاكىتى (يەنى سۆزىنى شۇلار پاكىت قىلىدىغان) ئىلىمدا كامالەتكە يەتكەن كىشىنىڭ قەبرىسىدۇر. ئۇ كىشى سەھەب ھەدىسلەرنى، زەئىپ ھەدىسلەرنى ئايرىشتا مۆمىنلەرنىڭ سەردارى ئىدى. خۇددى ئۇ كىشى ئەرىشتىن چۈشكەندەك، ئۇنىڭ كىتابى كەۋسەرگە ئوخشاش ساماۋى كىتابتەكتۇر. مەن ئىشەنچلىك، ئىلىملىك ئادەملەردىن شۇنداق ئاڭلىدىمكى، بۇ كىشىنىڭ دۇنياغا كېلىشى تاھائى مۇنەۋۋەرنىڭ (رەسۇلۇللاھنى دېمەكچى) مۆجىزىسىدۇر. ئۇنىڭ مەدھىيىسى ھەممە مەدھىيىسى مەغلۇپ قىلىدۇ. مانا بۇ خۇشبۇي تۇپراقنىڭ ئىگىسى مېنى ئۆزىنىڭ خۇشبۇي پۇرىقى بىلەن باشقىلارنىڭ خۇش پۇرىقىنى (ئىزدەشتىن) بىھاجەت قىلىدۇ.

قُلْتُهُ حِيْنَ تَشَرَّفْتُ بِزِيَارَةِ ضَرِيْحِهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [28] شَعْبَـــانَ مِنْ سَـــنَةِ 1327

لِلْحَقِيْـــــرِفِي مَدْحِ اُسْتَاذِ التَّحْقِيْقِ وَالتَّدْقِيْقِ صُدُوْرِ الْعُلَمَاءِ
وَالْمُفْتِيْنَ مَوْلاَنَا عَبْدُالرَّازِقِ أَطَالَ اللهُ عُمْرَهُ وَأَبْقَـــــــــــــاهُ

نَيْلُ الْمُنَى بَعْدَ الْعَنَاءِ بَقَاءُ * وَالصَّبْرُ لِلدَّاءِ الْعُضَالِ دَوَاءُ
وَالأَسَدُ تَسْعَى بِإِجْتِهَادٍ كَامِلٍ * فَمَصِيْدُهَا سِرْبُ الْمَهَا وَظِبَاءُ

أَضْحَى الْهِلاَلُ بِسَيْرِهِ بَدْرًا لَهُ * شَرَفٌ وَ عُلْوُ مَنَازِلٍ وَرُوَاءُ
أَعْلَى الْمَطَالِبِ عِنْدَ قَلْبِي أَنْ أَرَى * مَوْلَى لِقَاهُ بَهْجَةٌ وَشِفَاءُ

فَالرَّازِقُ الْعَلاَّمُ سَمَّى عَبْدَهُ * اسْمٌ عَلَيْهِ فِي الأَنَامِ ثَنَاءُ
صَدْرُ الْعُلَى فَاقَ الْكِرَامَ بِفَضْلِهِ * فَلِفَضْلِهِ كُلُّ الْكَمَالِ فِدَاءُ

مَا خَابَ رَاجِي مِنْ مَكَارِمِ فَضْلِه * فَلِاَخْذِه يَتَوَارَدُ الْفُضَلاَءُ
فَأَنَا الْمُقِيْمُ عَلَى الْمَحَبَّةِ صَادِقًا * فَوِدَادُهُ عِنْدَ اللَّبِيْبِ عَلاَءُ

اُسْتَاذُ أَنْوَاعِ الْعُلُومِ بِاَسْرِهَا * عَلَمُ الْهُدَى يَهْدِى بِهِ الْعُلَمَاءُ
شَمْسُ الْمَعَارِفِ وَالْفَضَائِلِ وَالْعُلَى * بِضِيَائِهِ يَتَنَوَّرُ الْحُكَـــــمَاءُ

مەن بۇ شېئىرنى ھىجرىيە 1327- يىلى شەئبان ئېيىنىڭ 27- كۈنى بۇ زاتنى مۇبارەكنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلىش شەرىپىگە ئېرىشكەندە يازغانىدىم.

تەتقىق قىلغۇچى ۋە ئىنچىكە تەكشۈرگۈچى ئالىم ۋە مۇپتىلارنىڭ سەرداری ئابدۇرازاق ھەققىدىكى پېقىر(ئابدۇقادىر داموللام) نىڭ سۆزى:

ئەللاھ ئۇ كىشىگە ئۇزۇن ئۆمۈر ئاتا قىلغاي!

مۇشەققەتلەردىن كېيىن ئارزۇلارغا يېتىش (مەگگۈلۈك) بولۇپ قالىدۇ. داۋالاش قىيىن بولغان كېسەلگە سەۋرى قىلىش داۋا بولىدۇ. يولۇاس پۈتكۈل تىرىشچانلىقى بىلەن يۈگۈرگەچ، ئوۋلايدىغىنى ياۋا كالا پادىسى ۋە ياۋا كىيىكلەردىن ئىبارەتتۇر. ئاي ئۆزىنىڭ سەيرى قىلىشى بىلەنلا ئۇلۇغلۇققا، ئالى مەنزىلگە ۋە گۈزەللىككە ئىگە (تولۇن ئايغا) ئايلانغان. مېنىڭ قەلبىمدىكى ئەڭ يۈكسەك ئارزۇ - ئۈچرىشىش، شاد - خۇراملىق ۋە (دەردلەرگە) شىپالىق ئېلىپ كېلىدىغان يېقىنىمنى كۆرۈشتۇر، رىزىق بەرگۈچى، ھەممىنى بىلگۈچى ئەللاھ. ئۇ كىشىگە رىزىق بەرگۈچى (ئەللاھ) نىڭ بەندىسى ... دىگەن ئىسىمنى ئاتا قىلغان. مانا بۇ ئۇنىڭ خالايىق ئىچىدىكى مەدھىيىگە سازاۋەر ئېسىل نامىدۇر. (ئۇ) ئۇلۇغلارنىڭ سەرداردۇر. (ئۇ) ئۆز پەزلەتلىرى بىلەن ئۇلۇغلاردىن يۇقىرىدۇر. پۈتكۈل كامالەتلەر ئۇنىڭ پەزلەتلىرىگە قۇربانداۇر. (باشقىلار) ئۇنىڭ يۈكسەك پەزلەتلىرىنى ئېلىش (ئۆگىنىش) ئۈچۈن كېلىپ تۇرىدۇ. مەن ئۇنىڭ مۇھەببىتىدە سەممىي ھالدا چىڭ تۇرغۇچىمەن. چۈنكى ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇش دانالارنىڭ قارىشىدا يۈكسەكلىكتۇر. (ئۇ) ئىلىم تۇرلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۇستازىدۇر. ئالىملارنى يېتەكلەيدىغان ھىدايەت بايرىقىدۇر. (ئۇ) مەرىپەت، پەزلەت ۋە ئالىيلىقنىڭ قۇياشى بولۇپ ھۆكۈمالار ئۇنىڭ نۇرىدىن نۇر ئالىدۇ.

بَشَرٌ أَرَى كَنْزَ الْمَحَاسِنِ وَالنُّهَى * حِبْرٌ وَلَكِنْ لِلْكَمَالِ سَمَاءُ
لِلْعِلْمِ وَالتَّحْقِيْقِ وَالتَّدْقِيْقِ وَالـ * ـإِيْقَانِ وَالإِرْشَادِ مِنْهُ نَمَاءُ

بَدْرٌ تَكَامَلَ فِي سَمَاءِ سَعَادَةٍ * يَتَيَمَّنُوْنَ بَعْدَهُ السُّعَدَاءُ
وَإِذَا يَفُوْهُ تَنَاثَرَتْ مِنْ لَفْظِهِ * دُرَرٌ يُقَلِّدُهَا الْعُلَى وَبَهَاءُ

دَرَسَتْ بِهِمَّتِهِ الْعَلِيَّةِ بِدْعَةٌ * إِخْتَارَهَا الْهِلْبَاجَةُ الشَّنْعَاءُ
أَرْضَى الرَّسُوْلَ وَدِيْنَهُ بِحَمِيَّةٍ * دِيْنِيَّةٍ تُشْجَى بِهَا الأَعْدَاءُ

لِمُحِبِّهِ الاَصْفَى سُرُوْرٌ دَائِمٌ * أَبَدًا لِقَالِيْهِ الْحَسُوْدُ بُكَاءُ
لاَزَالَ لِلإِرْشَادِ أَسْعَدَ طَالِعٍ * وَتَدَاوَلَتْهُ الرُّتْبَةُ الْعَلْيَاءُ

(ئۇ) بىر ئىنساندۇركى ، مەن ئۇنى گۈزەل پەزىلەت ، ئەقىل - ئىدراكىنىڭ كانى دەپ قارايمەن (ئۇ) ياخشى ئالىمدۇر . ياق ، كامالەتنىڭ ئاسمىنىدۇر . بىلىم - تەتقىقات ، ئىنچىكە ئىزدىنىش ، ئىشەنچ ، توغرا يول كۆرسىتىشنىڭ يۈكسىلىشى شۇ كىشىنى مەنبە قىلىدۇ . (ئۇ) بەختلىكلەر ئۇنىڭ بەختىنى تەۋەررۈك دەپ بىلىدىغان سائادەت ئاسمىنىدا تولغان تولۇن ئايدۇر . (ئۇ) سۆزلىگۈدەك بولسا ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدىن ئالىيلىق ۋە گۈزەللىك ئۆرنەك قىلىدىغان گۆھەر چېچىلىدۇ . ئۇنىڭ ئالىي ھىممىتى بىلەن بەتبەشىرە مەتۈلار تالىلىۋالغان بىدئەت گۈمران بولغاندۇر . ئۇنىڭ ياخشى دوستلىرىغا مەڭگۈ خۇشاللىق (يار بولسۇن) ، ئۇنىڭ چىدىماس دۈشمەنلىرىگە (ئازاب) يىغا يار بولسۇن . ئۇ داۋاملىق ھىدايەتنىڭ ئەڭ ياخشى يۈلتۇزى بولسۇن ، ئۇنى يۈكسەك مەرتىۋىلەر قولدىن-قولغا ئۆتكۈزۈپ تۇرسۇن .

اَلْبَابُ الثَّالِـــثُ فِى الْحَمَاسَةِ

لِعَنْتَرَةَ الْعَبَـــسِيِّ

وَلَقَدْ ذَكَرْتُكَ وَالرِّمَاحُ نَوَاهِلُ * مِنِّى وَبِيْضُ الْهِنْدِ تَقْطُرُ مِنْ دَمِى

فَوَدَدْتُ تَقْبِيْلَ السُّيُوفِ لِأَنَّهَا * لَمَعَتْ كَبَارِقِ ثَغْرِكَ الْمُتَبَسِّمِ

وَلَهُ أَيْـــضًا

خُلِقْتُ لِلْحَرْبِ أَحْمِيْهَا إِذَا بَرَدَتْ * وَأَصْطَلِى بِلَظَاهَا حَيْثُ أَحْتَرِقُ

لَوْ سَابَقَتْنِى الْمَنَايَا وَهِىَ طَالِبَةٌ * قَبْضَ النُّفُوسِ اَتَانِى قَبْلَهَا السَّبَقُ

وَلَـــــــهُ

وَرَمَيْتُ مُهْرِى فِى الْعَجَاجِ فَخَاضَهُ * وَالنَّارُ تَقْدَحُ مِنْ شِفَارِ الأَنْصُلِ

خَاضَ الْعَجَاجَ مُحَجَّلاً حَتَّى إِذَا * شَهِدَ الْوَقِيْعَةَ عَادَ غَيْرَ مُحَجَّلِ

لِلْمُتَنَبِّى

فَلَوْ بَرَزَ الزَّمَانُ اِلَىَّ شَخْصًا * لَخَضَّبَ شَعْرَ مَفْرَقِهِ حُسَامِى

3. باب باتۇرلۇق ھەققىدە

ئەنتەرەتۇل ① ئەبەسنىڭ سۆزى:

مەن سېنى ياد ئەتتىم. بۇ چاغدا نەيزىلەر مېنىڭ قېنىمدىن سىراپ بولغان (ئىچىپ قانغان) ئىدى. ئاپئاق ھىندى قىلىچنىڭ تەسىرىدىن مېنىڭ قېنىم ئېقىپ تۇراتتى. (شۇنداقتىمۇ) مەن قىلىچنى بىر سۆيۈۋېلىشنى ئارزۇ قىلدىم. چۈنكى ئۇ سېنىڭ تەبەسسۇم قىلىپ تۇرغان ئاپئاق چىشىڭغا ئوخشاش يالتىرىغانىدى.

ئەنتەرەنىڭ سۆزى:

مەن جەڭ ئۇچۇن يارىتىلغانمەن. ناۋادا ئۇ سوۋۇپ قالسا، مەن ئۇنى قىزىتىمەن. توڭۇپ كېتىدىغان بولسام ئۇنىڭ ئوتى بىلەن ئىسسىنىمەن. ناۋادا، دەھشەتلىك ئۆلۈم كېلىپ مېنىڭ جېنىمنى ئالماقچى بولسا مەن ئۇنىڭ ئالدىغا (تېخىمۇ) ئالدىراپ بارىمەن.

ئەنتەرەنىڭ سۆزى:

مەن تاپچىقمىنى جەڭ قايىنىمى ئىچىگە چاپتۇردۇم. ئۇ تۇمان ئىچىگە چۆمۈپ كەتتى. (بۇ چاغدا) تىغلارنىڭ بىسىدىن ئوت چاقنايتتى. ئۇرۇش تۇمانلىرى ئىچىگە قاشقىسى بىلەن كىرىپ كەتكەن ئېتىم جەڭنى باشتىن كەچۈرگەن (دىن كېيىن) بولسا، قاشقىسىز قايتىپ چىقتى. (يەنى چاڭ– نوزان ۋە دۇشمەن قېنى دەستىدىن ئاتنىڭ قاشقىسىمۇ ئۆچۈپ كەتكەنىدى.)

مۇتەنەببىنىڭ سۆزى:

ئەگەر دەۋر بىر شەخس سۈپىتىدە ماڭا نامايان بولسا، (يەنى مەن بىلەن جەڭ قىلىش ئۇچۇن مەيدانغا چۈشسە)، مېنىڭ قىلىچىم ئۇنىڭ چوققىسىنى قانغا بويايدۇ.

---

① ئەنتەرە ئىبن شەددات ئەبەسى (552– 616) «سبع معلق» نىڭ مۇئەللىپلىرىنىڭ بىرى.

إِذَا إِمْتَلَأَتْ عُيُونُ الْخَيْلِ مِنّى * فَوَيْلٌ بِالتَّيَقُّظِ وَالْمَنَامِ

لِلْمُسْتَرْشِدِ

أَنَا الأَشْقَرُ الْمَدْعُوُّبِى فِى الْمَلاَحِمِ * وَمَنْ يَمْلِكُ الدُّنْيَا بِغَيْرِ مَزَاحِمِ

سَتَبْلُغُ أَرْضَ الرُّوْمِ خَيْلِى وَيَنْتَضِى * بِأَقْصَى بِلاَدِ الصِّيْنِ بِيْضُ صَوَارِمِى

وَلَهُ أَيْضًا لَمَّا أُسِرَ

وَلاَ عَجَبًا لِلأُسْدِ انْ ظَفَرَتْ بِهَا * كِلاَبُ الْأَعَادِى مِنْ فَصِيْحٍ وَأَعْجَمِ

فَحِرْبَةُ وَحْشِيٍّ سَقَتْ حَمْزَةَ الرَّدَى * وَمَوْتُ عَلِيٍّ مِنْ حُسَامِ أَبْنِ مُلْجَمِ

لِلْبَعْضِ

إِنَّ قَوْمِى تَحَلَّقُوا وَبِقَتْلِى تَحَدَّثُوا * لاَ أُبَالِى بِجَمْعِهِمْ كُلُّ جَمْعٍ مُؤَنَّثُ

لِمُرَّةَ

وَإِنِّى حِيْنَ تَشْتَجِرُ الْعَوَالِى * أُعِيْدُ الرُّمْحَ فِى أَثَرِ الْجَرَاحِ

شَدِيْدُ الْبَأْسِ لَيْسَ بِذِى عَيَاءٍ * وَلَكِنِّى أَبُوءُ إِلَى الْفَلاَحِ

ئەگەر ئاتالارنىڭ كۆزى مەن بىلەن تولسا (مەن ئاتلىقلار بىلەن جەڭگە چۈشسەم)، ئويغاق ۋە ئۇخلاپ قالغانلارنىڭ ھالىغا ۋاي!

مۇستەرشىدنىڭ سۆزى:

مەن جەڭ مەيدانلىرىدا (ياردەمگە) چاقىرىلغۇچى بۇغداي ئۆڭلۈك ئادەممەن. ئۇرۇش قىلمايلا دۇنيانى ئىگىلەيدىغان كىم ئۇ؟! مېنىڭ ئېتىم يېقىن كەلگۈسىدە رۇم زېمىنىغا يېتىپ بارىدۇ، ئاپئاق قىلىچلىرىم يىراق شەرق ئەللىرىدە ئۇپرايدۇ.

مۇستەر شىدنىڭ ئەسىر ئېلىنغان ۋاقىتتائۇقۇغان سۆزى:

يولۋاسىنى سۆزلىيەلەيدىغان ۋە سۆزلىيەلمەيدىغان (ئەرەب ۋە ئەرەب بولمىغانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.) دۇشمەنلەرنىڭ ئىتلىرىنىڭ يېگىپ قويۇشى ھەيران قالارلىق ئىش ئەمەس، چۈنكى ۋەھشىيىنىڭ نەيزىسى ھەمزىگە (ئۇلۇم سۆيىنى) ئىچۈرگەن بولسا، ئەلىنىڭ ئۆلۈمى ئىبنى مۇلجەمنىڭ قىلىچىدىن بولغاندۇر.

بىر دانانىڭ سۆزى:

مېنىڭ قەۋمىم (بىر جايغا) يىغىلىپ مېنى ئۆلتۈرۈش ھەققىدە سۆزلەشتى. ئۇلارنىڭ يىغىلىشىغا پەرۋايىم پەلەك، ھەر بىر جەمئىيى مۇئەننەستۇر. (مۇئەننەس-ئاياللىق تۇرىگە مەنسۇپ دىگەن سۆز بولۇپ، شائىر بۇ يەردە ئۆز مەقسىتىنى گرامماتىكىلىق ئۇقۇم بىلەن ئىپادىلىگەن).

مۇررەنىڭ سۆزى:

مەن نەيزىلەر گىرەلىشىپ كەتكەندە، نەيزىنى جاراھەتنىڭ ئىزىغا قايتۇرىمەن (تەكرار نەيزە ئۇرىمەن). قاتتىق كۆچتۇگگۇرمەن، ھېرىپ قالىدىغانلاردىن ئەمەسمەن. لېكىن، نىجاتلىققا چاقىرىمەن.

سَأَلْبَسُ ثَوْبَهَا وَأَذُبُّ عَنْهَا * بِأَطْرَافِ الْعَوَالِي وَالصِّفَاحِ
فَمَا يَبْقَى لِعِتْرَتِهِ ذَلِيْلٌ * فَتَمْنَعُهُ مِنَ الْقَدْرِ الْمُتَاحِ

وَأَجْمَلُ مِنْ حَيَاةِ الذُّلِّ مَوْتٌ * وَبَعْضُ الْعَارِ لاَ يَمْحُوه رِمَاحُ
لِصَفِّي الدِّيْنِ

إِنَّا لَقَوْمٌ أَبَتْ أَخْلاَقُنَا شَرَفًا * أَنْ نَبْتَدِى بِالْأَذَى مَنْ لَيْسَ يُؤْذِيْنَا
لاَ يَظْهَرُ الْعَجْزُ مِنَّا دُونَ نَيْلِ مُنًى * وَلَوْ رَأَيْنَا الْمَنَايَا فِى أَمَانِيْنَا
لِبَعْضِ فُضَلاَءِ زَمَانِنَا

أَعِيْشُ فِى طِيْبِ نَفْسٍ حَيْثُ كُنْتُ فَمَا * أَخَافُ مِنْ وَقْعِ أَفَاتٍ وَلاَ ضَرَرِ
لِلْـــــــــمُهَلْهَلِ

إِنَّا بَنُو تَغْلَبٍ شَمٌّ مَعَاطِسُنَا * بِيْضُ الْوُجُوهِ إِذَا مَا أُفْزِعَ الْبَلَدُ
قَوْمٌ إِذَا عَاهَدُوا وَفَوْا وَإِنْ عَقَدُوا * شَدُّوا وَإِنْ شَهِدُوا يَوْم الْوَغَى إِجْتَهَدُوا

وَإِنْ دَعَوْتَهُمُ يَوْمًا لِمَكْرَمَةٍ * جَاؤُا سِرَاعًا وَإِنْ قَامَ الْخَنَا قَعَدُوا
لاَ يَرْقُدُوْنَ عَلَى وَتَرٍ يَكُوْنُ لَهُمْ * إِنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُمْ وَتْرُ الْعِدَى رَقَدُوا

مەن باتۇرلۇق كىيىمىنى كىيىپ، ئۇنى ئۈزۈن نەيزە ۋە قىلىچلارنىڭ ئۇچى بىلەن قوغدايمەن. نىجاتلىق ئەۋلادلىرى (ئىچىدە) ئاتا قىلىنغان ئىمكانىيەتلەردىن مەھرۇم قىلغىلى بولىدىغان بىرمۇ خار ئادەم قالمايدۇ. خارلىق ئىچىدىكى ھاياتتىن ئۆلۈم گۈزەلدۇر. بىر قىسىم ئار - نومۇسلار بارکى، ئۇنى نەيزىلەر يۇيۇۋېتەلمەيدۇ.

سەفىيىۋىددىننىڭ سۆزى:

بىز شۇنداق كىشىلەردۇرمىزكى، بىزنىڭ ئەخلاقىمىز، شەرەپ يۈزىسىدىن بىزگە چېقىلمايدىغان كىشىلەرگە ئالدى بىلەن چېقىلىشقا يول قويمايدۇ. مەقسەتكە يەتمەي توختاپ قېلىش بىزدە كۆرۈلمەيدۇ. گەرچە بىز ئۆز ئارزۇلىرىمىزدا ئۆلۈمنى كۆرسەكمۇ...

بىزنىڭ ئاتاقلىق بىر زاماندىشىمىزنىڭ سۆزى:

مەن قەيەردە بولاي، كۆڭلۈم خۇشال ياشايمەن. (نېمىلا بولسۇن) ئاپەت، زىيانلاردىن قورقۇپ قالمايمەن.

مۇھەللەلنىڭ سۆزى:

بىز تەغلەپ ئەۋلادى (قەبىلە ئىسمى) ھالى يۇقىرى كىشىلەرمىز. ئەلگە قورقۇنچ سېلىنسىمۇ يۈزلىرىمىز ئاق (تۇرۇۋېرىمىز) بىز ۋەدە قىلسا ۋاپا قىلىدىغان، توختام تۈزسە چىڭ تۇرىدىغان، جەڭ كۈنى كېلىپ قالسا (قاتتىق) تىرىشىدىغان كىشىلەرمىز. ئەگەر سەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇلارنى زىيادە تىكە چاقىرىپ قالساڭ، ئالدىراش يېتىپ كېلىدىغان جەڭگى-جېدەل باشلانغان ھامان ئولتۇرۇۋالىدىغان (ئۆزىنى چەتكە ئالىدىغان) كىشىلەرمىز. (باشقىلاردىن ئالىدىغان) قىساسى بولسا بەگەم ياتمايدىغان، ئەگەر دۈشمەنلەرنىڭ ئۇلاردا قىساسى بولسا (بەخىرامان) ئۇخلايدىغان كىشىلەرمىز (يەنى قوقۇنچسىز كىشىلەرمىز).

لأَبِى مُسْلِمِ الْخُرَاسَانِى

أَدْرَكْتُ بِالْحَزْمِ وَالْكِتْمَانِ مَا عَجَزَتْ * عَنْهُ مُلُوكُ بَنِى مَرْوَانَ إِذْ حَشَدُوا
مَا زِلْتُ أَسْعَى بِجُهْدِى فِى دِمَارِهِمُ * وَالْقَوْمُ فِى غَفْلَةٍ بِالشَّامِ قَدْ رَقَدُوا

حَتَّى ضَرَبْتُهُمُ بِالسَّيْفِ فَانْتَبَهُوا * مِنْ نَوْمَةٍ لَمْ يَنُمْهَا قَبْلَهُمْ أَحَدُ
وَمَنْ رَعَى غَنَمًا فِى أَرْضِ مَسْبَعَةٍ * وَنَامَ عَنْهَا تَوَلَّى رَعْيَهَا الأَسَدُ

لِلرِّيَاشِى

لَمْ يَبْقَ مِنْ طَلَبِ الْعُلاَ * إِلاَّ التَّعَرُّضُ لِلْحُتُوْفِ
فَلأَقْـــــــــذِفَنَّ بِمُهْجَتِى * بَيْنَ الْسِنَّةِ وَالسُّيُوفِ

وَلَأَطْلُبَنَّ وَلَوْ رَأَيْتُ * الْمَوْتَ يَلْمَعُ فِى الصُّفُوفِ

لِعَنْـــــتَرَةَ

إِنَّ الْمَنِيَّةَ لَوْ تَمَثَّلَ شَخْصُهَا * لِيَ فِي الْعَجَاجِ طَعَنْتُهَا فِى الْلاَّ وَّل
وَإِذَا حَمَلْتُ عَلَى الْكَرِيْهَةِ لَمْ أَقُلْ * بَعْدَ الْكَرِيْهَةِ لَيْتَـــنِى لَمْ أَفْعَلِ

لأَبِى الشَّمَقْـــمَـــقِ

بَرَزْتُ مِنَ الْمَنَازِلِ وَالْقُبَابِ * فَلَمْ يُعْسِرْ عَلَى أَحَدٍ حِجَابِى

ئەبۇ مۇسلىم خۇراسانىينىڭ سۆزى:

مەن ئىھتىيات ۋە مەخپىيەتلىكنى ساقلاش ئارقىلىق بەنۇ مەرۋان پادىشاھلىرى بىر يەرگە كېلىپمۇ (يەنى توپلانسىمۇ) قىلالمىغان ئىشلارنى قىلدىم. مەن پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ئۇلارنى گۈمران قىلىشقا تىرىشتىم. ھالبۇكى، باشقىلار شامدا غەپلەت ئىچىدە ئۇخلاپ كەتكەنىدى. مەن ئۇلارنى قىلىچ بىلەن ئورىۋېدىم. ئۇلار قاتتىق ئۇيقۇسىدىن ئويغانىدى. ئۇلاردىن ئىلگىرى ھېچكىم ئۇنداق ئۇخلاپ باقمىغانىدى. كىمدە كىم يىرتقۇچ بار زېمىندا پادا باقسا ۋە پادا بېقىۋېتىپ ئۇخلاپ قالسا، ئۇنىڭ پادىسىغا يولۋاس ئىگە بولۇۋالىدۇ.

رىياشنىڭ سۆزى:

ئۇلۇغ ۋار نىشانلارنى ئىزدىگەن كىشى ئۇچۇن پەقەت ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىش (يولىلا) قالدى. شۇنىڭ ئۇچۇن، جېنىمنى نەيزە ۋە قىلىچلارنىڭ ئالدىغا ئاتىمەن. چوقۇم (غايەمنى) ئىزدەيمەن. گەرچە ئۆلۈمنىڭ سەپلەرگە (تىزىلىپ) يالتىراپ تۇرغانلىقىنى كۆرسەمۇ.

ئەنتەرەنىڭ سۆزى:

ئۆلۈم ئەگەر ئۇنىڭ ئوبرازى ماڭا ئۇرۇش يالقۇنلىرى ئىچىدە كۆرۈنگىنىدەك بولسا، مەن ئۇنىڭغا ئالدى بىلەن نەيزە سانچىيمەن. ئەگەر مەن بىر ناچار ئىشقا ھۇجۇم قىلغان بولسام ناچار ئىشنى (يوقاتقاندىن) كېيىن، بۇ ئىشنى «ئىست قىلمىسامچۇ» دېمەيمەن.

ئەبۇ شەمەقمەنىڭ سۆزى:

مەن تۇرالغۇ ۋە چېدىرلىرىمدىن چىقتىم، شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ پەردەم ھېچكىمگە ئېغىر كەلمىدى (يەنى كىشىلەرنىڭ ئىشىكىمنى چېكىشىنىڭ، پەردىلەرنى قايرىشىنىڭ ھاجىتى قالمىدى).

فَمَنْزِلِيَ الْفَضَاءُ وَسَقْفُ بَيْتِي * سَمَاءُ اللهِ أَوْ قِطَعُ السَّحَابِ

وَأَنْتَ إِذَا أَرَدْتَ دُخُولَ بَيْتِي * دَخَلْتَ مُسَلِّمًا مِنْ غَيْرِ بَابِ

لأَنِّي لَمْ أَجِدْ مِصْرَاعَ بَابٍ * يَكُونُ مِنَ السَّحَابِ إِلَى التُّرَابِ

لأَبِي الدَّلَفِ

أَطْيَبُ الطَّيِّبَاتِ قَتْلُ الأَعَادِي * وَاخْتِيَالِي عَلَى مُتُونِ الْجِيَادِ

وَرَسُولٌ يَأْتِي بِوَعْدِ حَبِيبٍ * وَحَبِيبٌ يَأْتِي بِلاَ مِيعَادِ

لأَبِي الطَّيِّبِ

وَإِذَا أَتَتْكَ مَذَمَّتِي مِنْ نَاقِصٍ * فَهِيَ الشَّهَادَةُ لِي بِأَنِّي كَامِلُ

مېنىڭ ئۆيۈم بوشلۇقتۇر. ئۆگزەم ئەللاھنىڭ ئاسمىنى ياكى بۇلۇت پارچىسىدۇر. ئەگەر سەن مېنىڭ ئۆيۈمگە كىرمەكچى بولساڭ، سالام بەرگەن پېتى ئىشىكسىز كىرىسەن. چۈنكى، مەن بۇلۇتتىن تۇپراقتىچە بولىدىغان ئىشىكنىڭ يان ياغىچىنى تاپالمىدىم. (شۇڭا ئىشىك ياساتمىدىم).

ئەبۇد دەلەفنىڭ سۆزى:

ياخشى ئىشنىڭ ئەڭ ياخشىسى دۇشمەنلەرنى ئۆلتۈرۈشتۇر ۋە مېنىڭ ياخشى ئاتا ئۇستىدە مەغرۇر (ئولتۇرۇشۇمدۇر)، مەھبۇبىنىڭ ۋەدىسىنى ئېلىپ كېلىدىغان ئەلچى ۋە قەرەلسىز كېلىدىغان مەھبۇبىدۇر.

ئەبۇت تەييبىنىڭ سۆزى:

ئەگەر ساڭا بىر سولتەكتىن مېنى ئەيىبلەيدىغان (گەپ سۆزلەر) كەلسە، بۇ مېنىڭ مۇكەممەل (ئىنسان) ئىكەنلىكىمنىڭ شاھىدىدۇر.

اَلْبَابُ الرَّابِعُ فِى الْفَخْرِ

لِعَبْدِ الْمُطَّلِبِ جَدِّ النَّبِىِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

لَنَا نُفُوسٌ لِنَيْلِ الْمَجْدِ طَالِبَةٌ * وَلَوْ تَسَلَّتْ أَسَلْنَاهَا عَلَى الأَسَلِ

لاَ يَنْزِلُ الْمَجْدُ إِلاَّ فِى مَنَازِلِنَا * كَالنَّوْمِ لَيْسَ لَهُ مَأْوًى سِوَى الْمُقَلِ

لِحَسَّانِ ابْنِ ثَابِتٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ

وَلَقَدْ تُقَلِّدُنَا الْعَشِيْرَةُ أَمْرَهَا * وَنَسُودُ يَوْمَ النَّائِبَاتِ وَنَعْتَلِى

وَتَزُورُ أَبْوَابَ الْمُلُوكِ رِكَابُنَا * وَمَتَى نُحَكِّمْ فِى الْبَرِيَّةِ نَعْدِلِ

وَنُحَاوِلُ الأَمْرَ الْمُهِمَّ خِطَابُهُ * فِيْهِمْ وَ نَفْصِلُ كُلَّ أَمْرٍ مُعْضَلِ

لاَبِى الْجَرَاحِ الْبَكْرِىِّ

انَّا لَنَبْنِى عَلَى مَا شَيَّدَتْهُ لَنَا * أَبَاؤُنَا الْغُرُّ مِنْ مَجْدٍ وَمِنْ كَرَمِ

لاَ يَرْفَعُ الضَّيْفُ عَيْنًا فِى مَنَازِلِنَا * إِلاَّ إِلَى ضَاحِكٍ مِنَّا وَمُبْتَسِمِ

إِنِّى إِذَا كَانَ قَوْمِى فِى الْوَرَى عَلَمًا * فَإِنَّنِى عَلَمٌ فِى ذَلِكَ الْعَلَمِ

4. باب پەخىرلىنىش ھەققىدە

رەسۇلىمىزنىڭ چوڭ دادىسى ئابدۇلمۇتتەلىبنىڭ سۆزى:

بىزنىڭ شۇنداق روھىمىز بارکى، ئۇ روھ ئۇلۇغلۇققا يېتىشنى ئىزدەيدۇ. ئەگەر روھ چىقماقچى بولسا، بىز ئۇنى قىلىچ بىلەن چىقىرىمىز. ئۇلۇغلۇق پەقەت كۆز قارچۇقىدىن باشقا چۈشىدىغان جايى بولمىغان ئۈيقۇغا ئوخشاش بىزنىڭ ئۆيىمىزگىلا چۈشىدۇ.

ھەسسان ئىبنى سابىتنىڭ سۆزى:

قەبىلىلەر ئۆز ئىشلىرىدا بىزگە تەقلىد قىلىدۇ. كېلىشىمەسلىكلەر يۈز بەرگەن كۈنى بىز ئۇلۇغ - كاتتىلارغا ئايلىنىمىز. بىزنىڭ ئۆزەڭگىلىرىمىز شاھلارنىڭ ئىشكىلىرىنى زىيارەت قىلىپ تۇرىدۇ. ئەگەر بىز يەر شارىنىڭ ھۆكۈمرانىغا ئايلانساقمۇ ئادالەتپەرۋەر بولىمىز. قەبىلىلەر ئارا مۇھىم تەسىرگە ئىگە ئىشلارنى (تۈزەشكە) كۈچ چىقىرىمىز ۋە ھەرقانداق قىيىن ئىشنى ھەل قىلىمىز.

ئەبۇل جىراھل بەكرىنىڭ سۆزى:

بىز ئاتا-ئانىلىرىمىز قۇرغان شان- شەرەپ ۋە سېخىيلىق بىناسىنىڭ ئۈستىگە بىنا سالىمىز. بىزنىڭ ئۆيىمىزگە كەلگەن ھەر قانداق مېھمانىنىڭ كۆزى تكىلسلا ئۇنىڭ كۆزى كۆلۈپ تۇرغۇچىدىن ۋە تەبەسسۇم قىلغۇچىدىن باشقىسىغا چۈشمەيدۇ. مېنىڭ قەۋمىم خالايىق ئىچىدىكى بىر تاغ بولغان بولسا، مەن ئاشۇ تاغ ئۈستىدىكى بىر بايراقتۇرمەن.

لِغَيْرِهِ

وَنَحْنُ أُنَاسٌ يَعْرِفُ النَّاسُ فَضْلَنَا * بِأَلْسُنِنَا زِيْنَتْ صُدُورُ الْمَحَافِلِ
تُنِيْرُ وُجُوهُ الْحَقِّ عِنْدَ جَوَابِنَا * إِذَا اَظْلَمَتْ يَوْمًا وُجُوهُ الْمَسَائِلِ

صَمَتْنَا فَلَمْ نَتْرُكْ مَقَالاً لِصَامِتٍ * وَقُلْنَا فَلَمْ نَتْرُكْ مَقَالاً لِقَائِلِ

لِجَعْفَرٍ

أَنَا الذَّهَبُ الْإِبْرِيْزُ مَالِيَ اَفَةٌ * سِوَى نَقْصِ تَمْيِيْزِ الْمُعَانِدِ فِي نَقْدِي
وَرُبَّ جَهُولٍ عَابَنِي بِمَحَاسِنِي * وَيَقْبَحُ ضَوْءُ الشَّمْسِ فِي أَعْيُنِ الرَّمَدِ

لِبَعْضِ الأَفَاضِلِ

أُقَلِّدُ وَجْدِي فَلْيُبَرْهِنْ مُفَنِّدِي * وَمَا أَضْيَعَ الْبُرْهَانَ عِنْدَ مُقَلِّدِ

لأَبِي الْعَلاَءِ الْمُعَرِّي

أَلاَ فِي سَبِيْلِ الْمَجْدِ مَا أَنَا فَاعِلُ * عِفَافٌ وَاقْدَامٌ وَحَزْمٌ وَنَائِلُ
تُعَدُّ ذُنُوبِي عِنْدَ قَوْمٍ كَثِيْرَةً * وَلاَ ذَنْبَ لِي إِلاَّ الْعُلَى وَالْفَضَائِلُ

وَقَدْ سَارَ ذِكْرِي فِي الْبِلاَدِ فَمَنْ لَهُمْ * بِإِخْفَاءِ شَمْسٍ ضَوْءُهُ مُتَكَامِلُ

بىر دانانىڭ سۆزى:

بىز شۇنداق كىشىلەرمىزكى، ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ ئارتۇقچىلىقىمىزنى بىلىدۇ. ئولتۇرۇشلارنىڭ قەلبى (ئولتۇرۇشلارنىڭ تۆرى) بىزنىڭ تىلىمىز بىلەن زىننەتلەنگەندۇر. كۆنىلەرنىڭ بىرىدە مەسىلىلەرنىڭ يۈزى غۇۋالىشىپ قالسا، ھەق يولىنىڭ يۈزى بىز بەرگەن جاۋاب بىلەن نۇرلىنىدۇ. بىز سۆكۈتتە تۇرساق، سۆكۈتتە تۇرغۇچىلار ئۇچۇن ھېچقانداق ئورۇن قالدۇرمايمىز. گەپ قىلساق، گەپ قىلغۇچىلار ئۇچۇن ھېچقانداق ئورۇن قالدۇرمايمىز.

جەئفەرنىڭ سۆزى:

مەن قارىلىغۇچى گەدەنكەشىلەرنىڭ مېنى پەرقلەندۇرۇش يېتەرسىزلىكىدىن باشقا، ھېچقانداق (ئاپەت تەگمەيدىغان) ساپ ئالتۇندۇرمەن. بىر قىسىم نادانلار مېنىڭ ياخشى ئىشلىرىم بىلەن مېنى ئەيىبلىدى. قۇياش نۇرىنىڭ چاپاقلارنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈندىغىنى (دەر ھەقىقەت).

بىر ئۇلۇغ كىشىنىڭ سۆزى:

مەن ئۆزۈمنىڭ ئىشقىمغا تەقلىد قىلىمەن. مېنى مالامەت قىلغۇچىلارمۇ پاكىتنى كەلتۇرۇپ باقسۇن. پاكىت تەقلىد قىلغۇچى (دوراملار)نىڭ ئالدىدا نەقەدەر كارغا كەلمەيدۇ- ھە!

ئەبۇل ئەلائىل مۇئەررىنىڭ سۆزى:

ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭلاركى، مەن ئۇلۇغلۇق يولىدا قىلىدىغان ئىشلار ئىپپەتلىك بولۇش، جۇرئەتلىك بولۇش، ئىرادىلىك بولۇش ۋە خەيرى- ئېھسان قىلىشتۇر. بەزى كىشىلەرنىڭ قارىشىدا مېنىڭ گۇناھىم ناھايىتى كۆپ ھېسابلىنىدۇ. ھالبۇكى، مېنىڭ ئارتۇقچىلىق ۋە پەزىلەتتىن باشقا گۇناھىم يوق. مېنىڭ نامىم يۇرت-يۇرتلارغا تاراپ كەتتى، كىم ئۇلارغا (نامىمنىڭ) نۇرلۇق قۇياشىنى ئۆچۈرۈپ بېرىشكە كاپالەتلىك قىلالايدۇ؟!

وَإِنِّي وَإِنْ كُنْتُ الأَخِيْرَ زَمَانُهُ * لَآتٍ بِمَا لَمْ تَسْتَطِعْهُ الأَوَائِلُ

وَلَمَّا رَأَيْتُ الْجَهْلَ فِي النَّاسِ فَاشِيًا * تَجَاهَلْتُ حَتَّى ظُنَّ أَنِّي جَاهِلُ

فَوَا عَجَبًا كَمْ يَدَّعِي الْفَضْلَ نَاقِصٌ * وَوَا أَسَفًا كَمْ يُظْهِرُ النَّقْصَ فَاضِلُ

لِمَوْلاَنَا التَّجَلِّي الْمُجَلِّي مِنْ قَصِيْدَتِه الْغَرَّاء الْمُسَمَّاة بِفَخَارَةِ الْكِرَامِ بِقَرَابَةِ سَيِّدِ الأَنَامِ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ

فَإِنْ لَمْ تَعْرِفِيْنِي فَأَعْرِفِيْنِي * أَنَا أَبْنُ جَلِي مُجَلِّي الْحَلْبَتَيْنِ

فَإِنَّ لَنَا لَبَيْتًا مِنْ عَلاَءٍ * وَبَيْتًا مِنْ هُدَى مُسْتَشْرِفَيْنِ

ذَوِي شَرَفٍ طِوَالٍ كَالْعَوَالِي * مِنَ الشَّرَفِ الْبَعِيْدِ الْغَايَتَيْنِ

مُفَرَّشَيِ الرَّحَابِ بِمَكْرُمَاتٍ * وَبِالْهِمَمِ الْعَلِيَّةِ مُعْمَدَيْنِ

وَإِنَّ مِنَ النَّدَى بِهِمَا عُيُونًا * وَمِنْ بُشْرَى وَ يُسْرَى جَنَّتَيْنِ

شُمُوعُ دِرَايَةٍ وَشُمُوسُ سُودٍ * يُزِيْنُهُمَا خِلاَلَ الْكَرَّتَيْنِ

بِحِيْطَانِ الْمَكَارِمِ قَدْ أُحِيْطَا * عَلَى الْمَجْدِ الْأَثِيْلِ مُؤَسَّسَيْنِ

مُرَفَّعَيِ السَّمَاءِ بِأَرْضِ عِزٍّ * مَهَابِطُهَا فُوَيْقَ الْفَرْقَدَيْنِ

مەن گەرچە زامان جەھەتتە ئۇلارنىڭ ئاخىرقى كىشىسى بولسامۇ ، ئالدىنقىلار قىلىشقا قادىر بولالمىغان ئىشلارنى (ۋۇجۇدقا) چىقىرىدىغان كىشىدۇرمەن . مەن نادانلىقنىڭ كىشىلەر ئىچىدە ئومۇملىشىپ كەتكىنىنى كۆرگىنىمدە زورمۇ زور نادان بولۇۋالدىم . (شۇنداق قىلىپ) كىشىلەر مېنى نادان دەپ ئويلاشتى . قىزىقارلىق يېرى شۇكى ، نۇرغۇنلىغان يېتەرسىز كىشىلەر پەزىلەتنى دەۋا قىلىشىدۇ . ئەپسۇسلىنارلىق يېرى شۇكى كۆپ ھاللاردا پەزىلەتلىك كىشى نۇقسان - يېتەرسىزلىكنى ئىزھار قىلىدۇ .

تەجەللى مۇجەللى ھەزرىتىمىنىڭ «ئۇلۇغلارنىڭ پەيغەمبىرىمىزگە بولغان نەسەب جەھەتتىكى يېقىنلىقى بىلەن پەخىرلىنىشى» دەپ ئاتالغان مەشھۇر قەسىدىسىدىن پارچە .

ئەگەر مېنى بىلمىسەڭ ئەمدى بىلىۋال . مەن ئىككى مەيدان مۇسابىقىدە ئۇتۇپ چىققان كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىمەن . بىزنىڭ ئىگىز (سىبلىنغان) ھىدايەتتىن بىر ئۆيىمىز ، ئۇلۇغلۇقتىن بىر ئۆيىمىز بار . بىز ئىككى چېكى ناھايىتى يىراق ، نەيزە كەبى ئۇزۇن ، يۇكسەك ، شەرەپ ئىگىسىمىز . (ئۇ ئىككى ئۆينىڭ ھويلىسىغا) ئۇلۇغ خىسلەتلەر بىلەن كۆرپە سىبلىنغاندۇر . ۋە ئۇنىڭغا يۇكسەك ھىممەتلەر بىلەن تۇۋرۇك قويۇلغاندۇر . (بىزنىڭ ئىككى) ئۆيىمىزنىڭ خەير - ساخاۋەت بۇلاقلىرى ، خۇشال قىلىش ۋە ئاسانچىلىق تۇغدۇرۇپ بېرىشتىن ئىبارەت ئىككى بېغى باردۇر . بىلىم شاملىرى ۋە ئۇلۇغلۇق قۇياشى ئەتىگەن - ئاخشاملاردا ئۇ ئىككى ئۆيگە زىننەت بولىدۇ . بۇ ئىككى ئۆي پاكلىق ، ئۇلۇغلۇق ئۇستىگە قۇرۇلغان ، گۈزەل ئەخلاق تاملىرى بىلەن قاشالانغاندۇر . ئۆينىڭ ئۆگزىسى ئىززەت زىمىنىغا قوپۇرۇلغان ، ئۇنىڭ پەلەمپەيلىرى شىمالىي قۇتۇپ يۇلتۇزىدىن ئۇستۇندۇر .

شَرَفْنَا كُلَّ ذى عِلْمٍ وَ حِلْمٍ * وَفُقْنَا كُلَّهُمْ بِالْمَنْصَبَيْنِ
فَلاَ يَسْتَطِيْعُ ذُو بَطْشٍ حِمَانَا * وَلاَ تَعْلُوهُ ذَاتُ جُنَيَّحَيْنِ

عَلَيْنَا بُرْدَ مَجْد هَاشِمِيٍّ * وَعِزّ غَالِبِيٍّ فَاخِرَيْنِ
فَكَانَ الطَوْلُ وَالطُّوْلَى جَمِيْعًا * لَنَا بِذُيُولِنَا مُتَشَبِّثَيْنِ

وَاِنَّا عِنْدَمَا بَلَغَتْ قُلُوبٌ * حَنَاجِرَهَا مِنَ الْقَاشُوْرَتَيْنِ
نَحَرْنَا كُلَّ يَوْمٍ لِلْيَتَامَى * وَاَحْرَارِ النَّدَامَى مَرَّتَيْنِ

خَلاَيَا صَفْصَفٍ حُمُرًا وَبِيْضًا * كَأَعْلاَمِ الزُّبَيْرَجِ وَاللُّجَيْنِ
كَاَنَّ نُحَاضَهُنَّ أَرِيْسُ قَزٍّ * وَغَضُّ الشَّحْمِ مَنْدُوفُ الْقُطَيْنِ

وَفِيْنَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ نُوْرًا * بِهِ رُفِعَتْ دَوَاهِي ظُلْمَتَيْنِ
ظِلاَمُ خَصَامَةٍ وَظِلاَمُ كُفْرٍ * فَعَادَا زَاهِقَيْنِ مُدَابِرَيْنِ

قَدْ أَرْسَخْنَا عَلَى قِلَلِ الْمَعَالِى * مِنَ الْبُشْرَى وَنُذْرَى رَايَتَيْنِ
سَلِيْنَا عَنْ جِيَادٍ صَافِنَاتٍ * وَحَدِّ الْمَشْرَفِيَّةِ وَالرُّدَيْنِ

وَأَرْشِدْنَا بِبَارِقَتَىْ كِتَابٍ * وَقَضَّابٍ غُوَاةَ الْفَتْرَتَيْنِ

بىز ھام ۋە سام ئەۋلادىدىن كېيىن، قوش پەيغەمبەرلىك ئىگىسى بوۋىمىز يافەس ئەۋلادىنى توغرا يول تەرەپكە يېتەكلىدۇق. ئۇلارنى دىن ۋە يۈكسەك ئىقتىدار بىلەن يېتەكلىدۇق. بىز ئومۇميۈزلۈك نەسەبى ئېسىل كىشىلەرمىز. بىز (دۇنيا-ئاخىرەتتىن ئىبارەت) ئىككى سائادەتنىڭ قارارگاھىدۇرمىز.

ئەبۇ فراسنىڭ سۆزى:

زامان دەھشەتلىك بولۇپ، ھادىسىلەر كەينى-كەينىدىن پەيدا بولسا، ئۆيىمىزنىڭ ئەتراپىدا باتۇرلۇق ۋە سېخىيلىقلارنى ئۇچرىتسەن. دۇشمەن بىلەن ئېلىشىش ئۈچۈن يالتىراق قىلىچىمىز (تەييار)، خەير - ئېھسان ئۈچۈن قىزىل تۆگىمىز (تەييار). مانا بۇلار بىزنىڭ ئادىتىمىزدۇر. قانغا تۆلەم تۆلىنىدۇ. ۋە (يەنە) قان تۆكۈلىدۇ.

مۇتەئەببىنىڭ سۆزى:

بىزنىڭ مەجلىسىمىزگە كەلگەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسى مېنىڭ قەدەم ئېلىپ ماڭىدىغان (يەردە سەپ تۇرالايدىغان) كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى ئىكەنلىكىمنى بىلىدۇ. مېنىڭ ئەدىپىمگە (ئەدەبىي ئەسەرلىرىمگە) ئەمالار(ھەۋەس قىلىپ قارىغان، گاسلار سۆزۈمنى ئاڭلىغان كىشىمەن. ئات، كېچە، سەھرا، قىلىچ-نەيزە، قەغەز-قەلەملەر مېنى تونۇيدۇ.

هَدَيْنَا آلَ يَافَثَ بَعْدَ حَامٍ * وَسَامٍ جَدِّنَا ذِى الْبِعْثَتَيْنِ

فَئِدْنَاهُمْ وَقِدْنَاهُمْ جَمِيْعًا * بِدِيْنٍ وَإِقْتِدَارٍ سَامِيَيْنِ

فَنَحْنُ عُصَارَةُ الْأَحْسَابِ طُرًّا * وَنَحْنُ قَرَارَةٌ لِسَعَادَتَيْنِ

لِأَبِى فِرَاسٍ

انَّا إِذَا إِشْتَدَّ الزَّمَانُ * وَنَابَ خَطْبٌ وَأَدْلَهَمَ

أَلْفَيْتَ حَوْلَ بُيُوتِنَا * عُدَدَ الشَّجَاعَةِ وَالْكَرَمِ

لِلِقَا الْعِدَى بِيْضُ السُّيُوفِ * وَلِلنَّدَى حُمْرُ النَّعَمِ

هَذَا وَهَذَا دَأْبُنَا * يُؤْدَى دَمٌ وَ يُرَاقُ دَمُ

لِلْمُتَنَبِّى

سَيَعْلَمُ الْجَمْعُ مِمَّنْ ضَمَّ مَجْلِسُنَا * بِأَنَّنِى خَيْرُ مَنْ تَسْعَى بِهِ قَدَمُ

أَنَا الَّذِى نَظَرَ الْأَعْمَى إِلَى أَدَبِى * وَأَسْمَعَتْ كَلِمَاتِى مَنْ بِهِ صَمَمُ

اَلْخَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْبَيْدَاُ تَعْرِفُنِى * وَالسَّيْفُ وَالرُّمْحُ وَالْقِرْطَاسُ وَالْقَلَمُ

بىز ھەممە بىلىملىكلەر ۋە كۆيۈمچان كىشىلەردىن ئۇلۇغ بولىدۇق ۋە (بىلىم ۋە كۆيۈمچانلىق دىن ئىبارەت) ئىككى مەنسەپ بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى بېسىپ چۈشتۇق. سەلتەنەت ئىگىلىرى بىزنىڭ قورغىنىمىزغا (كىرىشكە) پېتىنالمايدۇ. قاناتلىقلارمۇ ئۇنىڭدىن ئۆرلىيەلمەيدۇ. بىزنىڭ ئۈستىمىزدە بىزنىڭ ھاشىمى (پەيغەمبەر ئەجدادلىرى) بولغىنىمىزنىڭ ئۇلۇغلۇق، غالىب بولغانلىقىمىزنىڭ پەخرىلىك ئىككى تونى بار. قۇدرەت ۋە بايلىق ھەر ئىككىسى بىزنىڭ پەشلىرىمىزگە ئېسىلغان كىشىلەرمىز. بىز قەھەتچىلىكتىن جان ھەلقۇمىغا يەتكەندە بېتىملەر ۋە ياخشى ئۇلپەتلەر ئۇچۇن ھەر كۈنى ئىككى قېتىم ئالتۇن ۋە كۈمۈش تاغلارغا ئوخشاش قىزىل ۋە ئاق بوش تۆگىلەرنى (يايلاقتىكى تۆگىلەرنى) سويغان بىز، ئۇ تۆگىلەرنىڭ گۆشلىرى ساپ، ئېسىل يىپەككە ئوخشىسا، ياغلىرىنىڭ چىرايلىقلىقى ئېتىلغان پاختىغا ئوخشاش ئىدى. رەھمان تەئالا بىزنىڭ ئىچىمىزگە بىر نۇرنى چۈشۈرگەن بولۇپ، بۇ نۇر بىلەن ئۆچ-ئاداۋەت ۋە كۈفرى زۇلمىتىدىن ئىبارەت ئىككى زۇلمەتنىڭ ئاپەتلىرى كۆتۈرۈۋېتىلدى. بۇ ئىككى ئاپەت ئارقىسىنى قىلىپ يوقالدى. ئىگىز تاغلارنىڭ چوققىسىغا بىز بېشارەت ۋە ئاگاھلاندۇرۇشتىن ئىبارەت ئىككى بايراقنى قادىدۇق. ئۇچقۇر ئارغىماقلار ۋە مەشرەفى رۇدەيىنى تىغلىرىنى (جاي ئىسىملىرى، قورال - ياراغلىرى بىلەن مەشھۇر) بىزدىن سورىغىن. بىز كىتابنىڭ ۋە ئۆتكۈر قىلىچنىڭ يالتىرىشى بىلەن پەيغەمبەر ئۇزۇلگەن دەۋرىدىكى گۈمراھلارنى توغرا يولغا بېتەكلىدۇق.

لِلْحَقِيْرِ

أَنَا الَّذِى الصِّدْقُ وَالْآدَابُ مِنْ شِيَمِى * وَعِنْدِىَ الْفَضْلُ وَالْأَخْلَاقُ وَالْهِمَمُ

جُودِى وَمَجْدِى دَلِيْلَانِ عَلَى شَرَفِى * أَدْنَى شَمَائِلِىَ الْإِحْسَانُ وَالْكَرَمُ

اَلرَّأْىُ وَالْحَزْمُ وَالْأَيْقَانُ يَعْرِفُنِى * وَالْعِلْمُ وَالذَّوْقُ وَالْعِرْفَانُ وَالْحِكَمُ

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ سۆزى:

مەن شۇنداق كىشىمەنكى، سەمىمىيلىك ۋە ئەدەپ-ئەخلاق مېنىڭ تەبىئىيتىمدۇر. ئارتۇقچىلىق، ئەخلاق ۋە ھىممەتلەر مەندە باردۇر. سېخىيلىقىم كاتتىلىقىم شەرىپىمنىڭ دەللىدۇر. خىسلەتلىرىمنىڭ ئەڭ ئەقەللىيسىي خەيرى - ئېھسان قىلىش ۋە سېخىيلىق قىلىشتۇر. دانالىق، ئېھتىياتچانلىق، ئىشەنچ، بىلىم ۋە ئىشتىياق، ئىلىم - ئېرپان ۋە ھېكمەتلەرمۇ مېنى تونۇيدۇ.

اَلْبَابُ الْخَامِسُ فِى الْغَزَلِ

لِسَيِّدِى عَبْدِ الْقَادِرِ جِيْلاَنِىّ

إِكْشِفْ حِجَابَ التَّجَلِّى وَأَحِيْنِى بِالتَّمَلِّى * وَإِنْ بَدَ ا لَكَ قَتْلِى فَأَنْتَ فِى أَلْفِ حِلِّ

مَالِى سِوَى الرُّوْحِ خُذْهَا وَالرُّوْحُ جُهْدُ الْمُقِلِّ * أَخَذْتَ مِنِّى بَعْضِى فَلَيْتَنِى كُنْتُ كُلِّى

صَرَفْتَ عَنِّىَ قَلْبِى سَلَبْتَ مِنِّىَ عَقْلِى * وَقَفْتُ بِالْبَابِ دَهْرًا عَسَى أَفُوزُ بِوَصْلِى

مَنْ لِى بِاَنْ تَرْتَضِيَنِى عُبَيْدُ بَابِكَ مَنْ لِى * مَالِى بِغَيْرِكَ شُغْلٌ وَأَنْتَ غَايَةُ شُغْلِى

أَنْشَدَ بَعْضُ الْأَعْرَابِ هَذِهِ الْأَبْيَاتَ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

أَقْبَلَتْ فَلاَحَ لَهَا عَارِضَانِ كَالسَّبَجِ * أَدْبَرَتْ فَقُلْتُ لَهَا وَالْفُؤَادُ فِى وَهَجِ

هَلْ عَلَىَّ وَيْحَكُمَا * إِنْ عَشِقْتُ مِنْ حَرَجِ

فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ لاَ حَرَجَ إِنْ شَاءَ اللهُ

وَلِاَبِى حَامِدِ الْغَزَّالِىِّ قَدَّسَ سِرَّهُ

حَلَّتْ عَقَارِبُ صُدْغِهِ فِى خَدِّهِ * قَمَرًا فَجَلَّ بِهَا عَنِ التَّشْبِيْهِ

5. باب غەزەللەر ھەققىدە

ئابدۇقادىر جىلانىنىڭ سۆزى:

نۇرنىڭ (ئالدىدىكى) پەردىنى كۆتۈرۈپتىپ مېنى (ئۇنىڭ بىلەن) بەھرىمەن بولۇپ ياشىغىلى قويۇ. ئەگەر سەن مېنىڭ جېنىمنى ئېلىشنى مۇڭاپىق تاپساڭ سەن مىڭ خىل يولغا ئىگىسەن. (قايسى خىل ئامال بىلەن بولمىسۇن، جېنىمنى ئېلىشقا قادىرسەن). مېنىڭ روھىمدىن باشقا نەرسەم يوق. ئۇنى ئالغىن يوقسۇللارنىڭ بار نەرسىسى ئۇنىڭ روھىدۇر. سەن مېنىڭ بىر قىسمىنى ئالدىڭ (جېنىمنىڭ يېرىمنى ئالدىڭ).

مەن پۈتۈن بولۇپ كەتسەمچۇ، دەپ ئارزۇ قىلىمەن. سەن مەندىن يۈرىكىمنى قايتۇرۇڭالدىڭ، ئەقلىمنى تارتىۋالدىڭ. مەن ئىشكىگە ڭىسالغا يېتىش ئۈمىدىدە ناھايىتى ئۇزۇن تۇردۇم. كىم ماڭا سېنىڭ مەندىن رازى بولۇشىڭغا (كاپالەتلىك قىلالايدۇ؟) (مەن) سېنىڭ ئىشكىگدىكى بىر ئەرزىمەس قۇلمەن. مەن سېنىڭ غەيرىڭ بىلەن مەشغۇل ئەمەسمەن. مېنىڭ ھەرىكەت نىشانىم سەن.

ئەرەبلەردىن بىرسى پەيغەمبىرىمىزنىڭ يېنىدا مۇنۇ شېئىرنى ئوقۇدى:

ئۇ (مەھبۇب) كەلدى، ئۇنىڭ قارا مارجان كەبى چېچى نامايان بولدى. ئۇ كەتتى، مەن ئۇنىڭغا يۈرەك مۇھەببەت يالقۇنىدا قالدى دېدىم. مەن ئاشىق بولۇپ قالسام، بۇ ماڭا گۇناھ ھېسابلىنامدۇ؟

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەللاھ خالىسا مۇشكۈلچىلىك (گۇناھ) بولمايدۇ، دېدى.

ئەبۇ ھامىد غەززالىينىڭ سۆزى:

ئۇنىڭ چېكە چايان بۇرجى (چاچلىرى) ئاي سۈپەت مەڭزىگە چۈشتى. شۇنىڭ بىلەن، (بىر نەرسىگە) ئوخشاتقىلى بولمايدىغان (گۈزەل) بولۇپ كەتتى.

وَلَقَدْ عَهِدْنَاهُ يَحِلُّ بِبُرْجِهَا * فَمِنَ الْعَجَايِبِ كَيْفَ حَلَّتْ فِيْهِ

لِلصَّفِيِّ الْحُلْيِ

قِيْلَ إِنَّ الْعَقِيْقَ قَدْ يُبْطِلُ السِّحْرَ بِتَخْتِيْمِهِ لِسِرٍّ حَقِيْقِيٍّ

وَأَرَى مُقْلَتَيْكَ تَنْفُثُ سِحْرًا * وَعَلَى فِيْكَ خَاتَمٌ مِنْ عَقِيْقِ

لِبَعْضِهِمْ فِى الْإِقْتِبَاسِ مِنَ الْفِقْهِ

أَنْبَتَ وَرْدًا نَاضِرًا نَاظِرِى * فِي وَجْنَةٍ كَالْقَمَرِ الطَّالِعِ

فَلِمَ مَنَعْتُمْ شَفَتِى لَثْمَهُ * وَالْحَقُّ أَنَّ الزَّرْعَ لِلزَّارِعِ

جَوَابُهُ لِأَبِى صَاحِبِ الْكَشْكُوْلِ

لِأَنَّ أَهْلَ الْحُبِّ فِى حَيِّنَا * عَبِيْدُ نَا فِى شَرْعِنَا الْوَاسِعِ

وَالْعَبْدُ لَامُلْكَ لَهُ عِنْدَنَا * فَزَرْعُهُ لِلسَّيِّدِ الْمَانِعِ

لَيْلَى ——— مَجْنُوْنُ

لَمْ يَكُنِ الْمَجْنُوْنُ فِى حَالَةٍ * إِلاَّ وَقَدْ كُنْتُ كَمَا كَانَا

لَكِنْ لِيَ الْفَضْلُ عَلَيْهِ بِأَنْ * بَاحَ وَإِنِّى مُتُّ كِتْمَانَا

بىز بۇرۇندىن ئايىنى چايان بۇرجىغا چۈشىدۇ دەپ بىلەتتۇق ، ئۇ بۇرجىنىڭ ئايغا چۈشۈپ قالغانلىقى قىزىق- دە .

سەفىيۇل ھۇلىنىڭ سۆزى:

ئېيتىلىشىچە ، قىزىل كۆز مۇنچاق ھەقىقىي سىرلىق بولغىنى ئۈچۈن ئۇزۇك قىلىۋالسا ، سېھرىنى يوق قىلارمىش .

مەن سېنىڭ كۆز قارچۇقۇڭنىڭ سېھرىنى ھۇرۇۋاتقانلىقىنى ، ئاغزىڭدا بولسا ، قىزىل مۇنچاق تاشتىن بولغان بىر ئۇزۇكنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم .

بىر دانانىڭ فىقھىدىن ئاربىيەسى :

مېنىڭ كۆزۈم تولۇن ئايغا ئوخشاش مەڭزىدە گۈزەل بىر گۈلنى ئۈندۈردى . نېمە ئۈچۈن سىلەر مېنىڭ لېۋىمنى ئۇ گۈلنى سۆيۈشتىن توسۇسىلەر ؟ زىرائەت تېرىغۇچىنىڭ بولىدىغىنى ھەقىقەتقۇ ؟

ئەبۇ ساھىبل كەشكۈلنىڭ بۇ شېئىرغا يازغان جاۋابى

چۈنكى ، مۇھەببەت ئەھلى يۈرتىمىزنىڭ ئۆرۈپ- ئادىتىدە بىزنىڭ قۇللىرىمىزدۇر . بىزدە قۇل دېگەننىڭ مۈلكى بولمايدۇ ، ئۇنىڭ زىرائىتى قوغدىغۇچىسى بولغان خوجايىننىڭدۇر .

لەيلى - مەجنۇن ھەققىدە سۆز:

مەجنۇن قايسى ئەھۋالدا بولغان بولسا ، مەن ئۇنىڭدىن قىلچە پەرقلەنمەيدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدىم . لېكىن، مېنىڭ مەجنۇندىن شۇ ئارتۇقچىلىقىم بارکى ، ئۇ (ئۆز مۇھەببىتىنى) ئىزھار قىلغان بولسا ، مەن يوشۇرغان پېتى ئۆلدۈم .

وَلَهَا أَيْضًا

بَاحَ مَجْنُوْنُ عَامِرٍ بِهَوَاهُ * وَكَتَمْتُ الْهَوَى فَمُتُّ بِوَجْدِى
فَإِذَا كَانَ بِالْقِيَامَةِ نُوْدِى * مَنْ قَتِيْلُ الْهَوَى تَقَدَّمْتُ وَحْدِى

لِلْمُعْتَضِدِ

يَا لاَحِظِى بِالْفُتُورِ وَالدَّعَجِ * وَقَاتِلِى بَالدَّلاَّلِ وَالْغَنَجِ

أَشْكُو إِلَيْكَ الَّذِى بَقِيَتْ مِنَ الْوَجْدِ فَهَلْ لِى إِلَيْكَ مِنْ فَرَجِ
حَلَلْتَ بِالطَّرْفِ وَالْجَمَالِ مِنَ النَّاسِ مَحَلَّ الْعُيُونِ وَالْمُهَجِ

إِبْنُ اسْرَائِيْلَ

وَأَسْمَرَ عَسْجَدِىِّ اللَّوْنِ يَحْكِى * مَعَاطِفُ قَدِّهِ السُّمُرَ الْعَوَالِى
يُدِيْرُ عَلَى الشَّقِيْقِ عِذَارَ رَأْسٍ * وَيَبْسِمُ بِالْعَقِيْقِ عَنِ اللُّآلِى

لِلشَّيْخِ الْأَكْبَرِ قَدَّهُ

إِذَا تَبَدَّى حَبِيْبِى بِأَيِّ عَيْنٍ أَرَاهُ * بِعَيْنِهِ لاَ بِعَيْنِى فَمَا يَرَاهُ سِوَاهُ

لەيلى نىڭ سۆزى:

ئامىرنىڭ مەجنۇنى مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلدى. مەن بولسام مۇھەببىتىمنى يوشۇرۇپ دەردتە ئۆلۈپ كەتتىم. ئەگەر قىيامەت كۈنى بولۇپ، مۇھەببەتنىڭ قۇربانى كىم؟ دەپ ندا قىلىنسا، مەن يەككە-يېگانە ئالدىغا چىقىمەن.

مۇئىتەزىدنىڭ سۆزى:

ئەي ماڭا ئىللىق، خۇمار كۆز بىلەن قارىغۇچى، ناز - كەرەشمىسى ۋە تەكەببۇرلۇقى بىلەن مېنى قەتىل قىلغۇچى، مەن ساڭا ئىشقىتىن قالغان (ئازابلىرىمنى) شىكايەت قىلىمەن. مەن ئۇچۇن سەن تەرەپكە چىقىش يولى بارمىدۇ. سەن كۆز ۋە جامالىڭ بىلەن كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىنى ۋە جانلىرىنى ئىگىلىدىڭ.

ئىبنۇلئىسرائىلنىڭ سۆزى:

ئالتۇن رەڭ، بۇغداي ئۆڭلۈك مەشۇقلار بارىكى، ئۇنىڭ زىلۋا قەددى ئۇزۇن نەيزىلەرنى ئەسلىتىدۇ. چېچىنى قىزىل گۈل ئۈستىدە ئايلاندۇرىدۇ. (مەڭزى قىزىل گۈلنىڭ بەرگىگە ئوخشاش) قىزىل كۆز مۇنچاق بىلەن (مارجاندەك كىچىك ئىبغىزى بىلەن) ئۇنچىلەردىن كۈلىدۇ. (ئىبغىزى قىزىل مەرۋايىتقا ئوخشىسا، ئۇنىڭ چىشى ئۇنچىگە ئوخشايدۇ).

شەيخۇل ئەكبەرنىڭ سۆزى:

مېنىڭ مەھبۇبىم ئالدىمغا كەلسە، مەن ئۇنى قايسى كۆز بىلەن كۆرەرمەن؟ مېنىڭ كۆزۈم بىلەن ئەمەس، ئۇنىڭ كۆزى بىلەن (كۆرەي)، ئۇنى ئۆز كۆزىدىن باشقا كۆز كۆرەلمەيدۇ.

لِلْقَاضِي عِيَاضٍ قَدَّسَ سِرهُ

رَأَتْ قَمَرَ السَّمَاءِ فَذَكَّرَتْنِي * لَيَالِيَ وَصْلِهَا بِالرَّقْمَتَيْنِ
كِلاَنَا نَاظِرٌ قَمَرًا وَلَكِنْ * رَأَيْتُ بِعَيْنِهَا وَرَأَتْ بِعَيْنِي

لِبَعْضِ الْأُدَبَاءِ

وَتُرْكِيٍّ لَهُ فِي الْخَدِّ خَالٌ * كَمِسْكٍ فَوْقَ كَافُورِ النَّدِيِّ
تَعَجَّبَ نَاظِرِي لَمَّا رَآهُ * فَقَالَ الْخَالُ صَلِّ عَلَى النَّبِيِّ

فَقُلْتُ لَقَدْ مَلَكْتَ نِصَابَ حُسْنٍ * فَأَدِّ زَكَوةَ ذَا الْحُسْنِ الْبَهِيِّ
فَقَالَ أَبُو حَنِيْفَةَ لِي إِمَامٌ * يَرَى أَنْ لاَزَكَوةَ عَلَى الصَّبِيِّ

فَإِنْ تَكُ شَافِعِيَّ الْقَوْلِ أَوْ مَنْ * يَرَى رَأْيَ الْإِمَامِ الْمَالِكِيِّ
فَلاَ تَطْلُبْ زَكَوةَ الْحُسْنِ مِنِّي * فَإِخْرَاجُ الزَّكَوةِ عَلَى الْوَلِيِّ

فَقُلْتُ فَأَدِّهَا طَوْعًا وَإِلاَّ * أَخَذْنَاهَا بِرَأْيِ الْحَنْبَلِيِّ
لِلْمُعَلِّمِ بُطْرُسْ كَرَامَةَ

اَمِنْ خَدِّهَاالْوَرْدِيِّ اَفْتَـنَكَ الْخَالُ * فَسَحَّ مِنَ الْأَجْفَانِ مَدْمَعَكَ الْخَالُ
وَاَوْمَضَ بَرْقٌ مِنْ مُحَيَّا جَمَالِهَا * لِعَيْنَيْكَ اَمْ مِنْ ثَغْرِهَا اَوْمَضَ الْخَالُ

قازى ئىيازنىڭ سۆزى:

ئۇ مەھبۇب ئاسمانىنىڭ ئېيىغا قاراپ ماڭغا «رەقەمە تەين» دېگەن جايدا ئۇنىڭ ۋەسلىگە يەتكەن كېچىلىرىنى يادىمغا سالدى. ھەر ئىككىمىز ئايغا قاراپ تۇراتتۇق. لېكىن، مەن ئۇنىڭ كۆزى بىلەن كۆرگەن، ئۇمۇ مېنىڭ كۆزۈم بىلەن كۆرگەنىدى.

بىر ئەدىبنىڭ سۆزى:

(تەڭداشسىز) بىر تۇرك (مەھبۇب) بار. ئۇنىڭ مەڭزىدە خالى بار. (بۇ خال خۇددى) ئىسىل كافۇر (بىر خىل خۇش پۇراق دورا) ئۈستىدىكى ئىپارغا ئوخشايدۇ. ئۇنى كۆرگەن ھامان مېنىڭ كۆزۈم ئەجەبلىنىپ (قېتىپ تۇرۇپ) قالدى. خال «پەيغەمبەرگە دۇرۇد يوللىغىن» دىدى. مەن دېدىم: «سېنىڭ ھۆسنىڭ نىسابىغا يېتىپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاشۇ گۈزەل چىرايىنىڭ زاكىتىنى بېرىۋەت.» ئۇ: «ئەبۇ ھەنىفە مېنىڭ ئىمامىمدۇر. ئۇ كىچىك بالىغا زاكات كەلمەيدۇ دەپ قارايدۇ. ئەگەر سەن شافئىي مەزھىپىگە قايىل بولساڭ ياكى ئىمام مالىكنىڭ كۆز قارىشىغا قوشۇلىدىغان كىشى بولساڭ مەندىن گۈزەللىكنىڭ زاكىتىنى تەلەپ قىلما، چۈنكى زاكات بېرىش (بۇ ئىككى ئىمامنىڭ قارىشىچە) ۋەلىنىڭ ئىشىدۇر.» دېدى. مەن «زاكاتنى چىرايلىقچە بەر، بولمىسا بىز ئۇنى ئەھمەد ھەنبەلنىڭ كۆز قارىشى بويىچە ئالىمىز» دىدىم.

مۇئەللىم بۇتروس كەرامەنىڭ سۆزى:

ئۇنىڭ قىزىل گۈلسىمان مەڭزىدىكى خالى سېنى سەرسان قىلىپ، بۇلۇت كىرپىكلىرىڭدىن يېشىڭنى تۆكتىمۇ؟ سېنىڭ كۆزۈڭگە ئۇنىڭ يارقىن جامالىدىن چاقماق چاقتىمۇ؟ ياكى ئۇنىڭ چىشلىرى ئارىسىدىن يانغىن يانديمۇ؟

رَعَى اللهُ ذِيَّاكَ الْقَوَامَ وَانْ يَكُنْ * تُلاَعِبُ فِي اَعْطَافِهِ التِّيْهُ وَالْخَالُ

وَلِلّهِ هَاتِيْكَ الْجُفُونُ فَإِنَّهَا * عَلَي الْفَتْكِ يَهْوَاهَا اَخُو الْعِشْقِ وَالْخَالُ

مَهَاةٌ بِأُمِّي اَفْتَدِيْهَا وَوَالِدِى * وَانْ لاَمَ عَمِّي الطَّيِّبُ الْاَصْلِ وَالْخَالُ

اَرَتْنَا كَثِيْبًا فَوْقَهُ خَيْزُرَانَةٌ * بِرُوْحِي تِلْكَ الْخَيْزُرَانَةٌ وَالْخَالُ

غَلاَئِلُهَا وَالدُّرُّ اَضْحَى بِجِيْدِهَا * نَسِيْجَانِ دِيْبَاجِ الْمَلاَحَةِ وَالْخَالُ

وَلَمَّا تَوَلَّي طَرْفُهَا كُلَّ مُهْجَةٍ * عَلَي قَدِّهَا مِنْ فَرْعِهَا عُقِدَ الْخَالُ

إِذَا فَتَكَتْ اَهْلُ الْجَمَالِ فَإِنَّمَا * لَهُنَّ عَلَي اَهْلِ الْهَوَى الْمُلْكُ وَالْخَالُ

وَلَيْسَ الْهَوَى الاَّ الْمُرُوَّةُ وَالْوَفَا * وَلَيْسَ لَهُ الاَّ امْرُؤٌ مَاجِدُ الْخَالُ

وَكَمْ يَدَّعِي بِالْحُبِّ مَنْ لَيْسَ اَهْلُهُ * وَهَيْهَاتَ اَيْنَ الْحُبُّ وَالْاَحْمَقُ الْخَالُ

مُعَذِّبَتِي لاَتَجْحَدِى الْحُبَّ بَيْنَنَا * لِمَا اَتْهَمَ الْوَاشِي فَاِنِّي الْفَتَي الْخَالُ

وَلِي شِيْمَةٌ طَابَتْ ثَنَاءً وَعِفَّةً * تُصَاحِبُنِي حَتَّي يُصَاحِبَنِي الْخَالُ

سَلِي عَنْ غَرَامِي كُلَّ مَنْ يَعْرِفُ الْهَوَى * تَرَى اَنَّنِي رَبُّ الصَّبَابَةِ وَالْخَالُ

وَلاَتَسْتَمِعْ قَوْلَ الْعَذُوْلِ فَاِنَّهُ * لَقَدْ سَاءَ فِيْنَا ظَنُّهُ السُّوءُ وَالْخَالُ

گەرچە ئۇنىڭ تۇرقىدا گۈزەللىك ۋە تەكەببۇرلۇق ئويناپ تۇرسىمۇ ، ئۇ قەددى — قامەتنى ئەللاھ ئۆز ساقلىسۇن. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇچۇن ئەللاھ قويغان ئۇ قەددى — قامەتنى ئەللاھ ئۆزى ساقلىسۇن. بۇ كىرپىكلەر ئۆلتۈرمەكچى بولسىمۇ ، ئۇنى ئىشىق ئىگىلىرىمۇ ۋە ئىشقتىن خالىي ئادەملەرمۇ ياخشى كۆرىدۇ . ئۇنىڭ ئۇچۇن ئاتا - ئانام پىدا . گەرچە ئەسلىدىنلا ياخشى بولغان تاغلىرىم ماڭا مالامەت قىلسىمۇ ، ئۇ بىزگە ئۇستىدە بامبۇك دەرىخى بار بىر دۆڭنى ئەسلىتىدۇ ، ئەنە شۇ بامبۇك ۋە ئەنە شۇ دۆڭ مېنىڭ جېنىم بىلەن باراۋەردۇر. ئۇنىڭ بويىنىغا گۆھەرلەر (ئېسىلغان) ، كىيىملىرى يۇمشاق يىپەك ۋە يۇمشاق رەختلەردىندۇر. ئۇنىڭ كۆزى ھەر بىر جانغا ئىگە بولغان ھامان (كۆرگەن ھامان) ، ئۇنىڭ قەددىگە (بويىغا) چاچلىرىدىن بايراق ئېسىلىدۇ . (يەنى ئۇنى كۆرگەن ھەر بىر جان سەرسان-سەرگەردان دەرۋىشكە ئايلىنىدۇ .)

ئەگەر گۈزەللىك ئىگىلىرى سۈيقەست ئىشلەتسە ، ئۇلار ھاۋايى-ھەۋەس ئىگىلىرىنى ئىگىلەپ ، ئۇلارغا باشلىق بولىدۇ . ھەۋەس دېگەنمۇ ئىنسانىيەرۋەرلىك ۋە ۋاپادارلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس . ئۇنىڭغا پەقەت كاتتا ، ئۇلۇغ ، سېخىي ئادەملەرلا لايىق كېلىدۇ . سالاھىيىتى توشماي تۇرۇپمۇ ئىشق - مۇھەببەت دەۋاسىنى قىلىدىغان ئادەملەر ھېسابسىزدۇر. مۇھەببەت بىلەن يۈرىكى ئاجىز ئەخمەقلەرنىڭ ئارىسى نېمىدېگەن يىراق-ھە ! ئىي مېنىڭ ئازابلىغۇچۇم ! سۇخەنچىنىڭ تۆھمىتىگە ئاساسەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى مۇھەببەتنى ئىنكار قىلما . مەن پاك يىگىتمەن . مېنىڭ مەدھىيىلەشكە تېگىشلىك ئىپپەتلىك بولغان ياخشى ئەخلاقىم تاكى ماڭا كېپەن ھەمراھ بولغانغا قەدەر مەندىن ئايرىلمايدۇ . سەن مېنىڭ ئىشقىم توغرىلىق مۇھەببەت بىلىدىغان مەيلى كىمدىن سورىما ، مېنىڭ ئىشق ۋە كاۋاپ (بولغان يۈرەك) نىڭ ئىگىسى ئىكەنلىكىمدىر. خەۋەر تاپسەن . مالامەت قىلغۇچىنىڭ گېپىنى ئاڭلىما ، ئۇنىڭ ئەسلىدىلا خاتا بولغان گۇمانى ۋە خىيالى بىزگە كەلگەندە (تېخىمۇ) خاتا بولغان

سَعَي بَيْنَنَا سَعْيَ الْحَسُوْدِ فَلَيْتَهُ * اَشَلُّ وَفِي رِجْلَيْهِ اَوْثَقَهُ الْخَالُ

وَظَبْيَةُ حُسْنٍ مُذْ رَأَيْتُ ابْتِسَامَهَا * عَشِقْتُ وَلَمْ تُخْطِي الْفِرَاسَةُ وَالْخَالُ
تَوَسَّمَ طَرْفِي فِي مَحَاسِنِ وَجْهِهَا * فَلاَحَ لَهُ فِي بَدْرِ سِيْمَائِهَا الْخَالُ

اَلِي مِثْلِهَا يَرْنُو الْحَلِيْمُ صَبَابَةً * وَيَعْشَقُهَا سَامِي النُّبَاهَةِ وَالْخَالُ
اَيَا رَاكِبًا تَطْوِى الْفَلاَةَ بِبَكْرَةٍ * يُبَاعُ بِهَا النَّهْدُ الْمُطَهَّمُ وَالْخَالُ

بِعَيْشِكَ اِنْ جِئْتَ الشَّامَ فَعُجْ اِلَى * مَهَبِّ الصَّبَا الْغَرْبِي يَعُنُّ لَكَ الْخَالُ
وَسَلِّمْ بِاَشْوَاقِي عَلَى مَرْبَعٍ عَفَا * كَاَنَّ رَبَاهُ بَعْدَنَا الْاَقْفَرُ الْخَال

وَاِنْ نَاشَدَتْكَ الْغَيْدُ عَنِّى فَقُلْ عَلَى * عُهُوْدِ الْهَوَى فَهُوَ الْمُحَافِظُ وَالْخَالُ
وَاِنْ قُلْنَ هَلْ سَامَ التَّصَبُّرَ بَعْدَنَا * فَقُلْ صَبْرُهُ وَلَّى وَفَرْطُ الْحَوَى خَالّ

لِكُلِّ جِمَاحٍ اِنْ تَمَادَى شَكِيْمَةٌ * وَلَكِنْ جِمَاحُ الدَّهْرِ لَيْسَ لَهُ خَالّ

لِغَيْرِهِ

لَهُ خَالٌ عَلَى صَفَحَاتِ خَدٍّ * كَنُقْطَةِ عَنْبَرٍ فِي صَحْنِ مَرْمَرْ
وَ الْحَاظٌ بِأَسْيَافٍ تُنَادِى * عَلَي عَاصِى الْهَوَى اللهُ اَكْبَرُ

ئۇ ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا چىدىماسلارچە (پىتنە تېرىش ئۈچۈن) شاپاسلىغان، كاشكى ئۇ قولى تۇتماس، پۇتىغا بولسا (مىدىرلاتمايدىغان) كىشەن سېلىنغان بولسىچۇ؟

(ئۇ تەڭداشسىز) چىرايلىق بىر كىنىكتۇركى، مەن ئۇنىڭ تەبەسسۇمىنى كۆرگەندىن بۇيان ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالدىم. (بۇ ئىشتا) مېنىڭ پاراسىتىم، خىيالىم خاتالاشمىدى. مېنىڭ كۆزۈم ئۇنىڭ گۈزەل يۈزىگە سىنچىلاپ قارىۋىدى، كۆزۈمگە ئۇنىڭ سىماسىنىڭ تۈلۈن ئېيىدا پەم - پاراسىتى نامايان بولدى. مانا شۇلارغا باغرى يۇمشاق ئادەملەر ئىشىق بىلەن باقىدۇ. مانا شۇنداقلارغا يېتۈك، دانا ئادەملەرنىڭ ئەڭ يۈكسەكلىرىلا ئاشىق بولىدۇ. ھەي، سېمىز ئات ۋە چوڭ تۆگىلەر سودىسى بولۇپ تۇرغان يەردە بىر ياش (كىچىك) تۆگىنى مىنىپ باياۋانىنى كېسىپ ئۆتۈۋاتقان بولۇچى! قەسەمكى، سەن ھاياتلا بولۇپ شامغا كېلىپ قالساڭ، مەرب شامىلى ئۇرغان تەرەپكە بۇرۇلغىن، سېنىڭ (ئالدىڭدا) بىر چوڭ ناغ نامايان بولىدۇ. مېنىڭ سېغىنىشلىرىمنى بىز (كەتكەندىن) كېيىن ئۇنىڭ كۆزىتىش ئورۇنلىرى (پوتەي ۋە مۇنارلىرى)، ئادەمسىز جاڭگالغا ئوخشاش چۆلدەرەپ قالغان كەپىلەرگە يەتكۈزگىن. ئەگەر سەندىن نارۋاڭ بەدەن (مەھبۇب) مەن توغرۇلۇق سوراپ قالسا، ئۇ (تېخى) مۇھەببەت ۋەدىسىدە شۇ ۋەدىنى ساقلاپ مۇستەھكەم (تۇرماقتا) دېگىن. ئەگەر ئۇلار ئۇ بىزدىن ئايرىلغاندىن كېيىن سەۋر قىلىپ تۇرۇشتىن زېرىكىپتىمۇ دېسە، ئۇنىڭ سەۋرسىز تۇگەپتۇ، ھەددىدىن ئاشقان ئىشىق تېخى بار ئىكەن. ھەر قانداق ئاساۋا ئاتقا يۈگەن بار، لېكىن ۋاقىت دېگەن ئاساۋا ئاتنى ئارقىسىغا ياندۇرغىلى بولمايدۇ، دېگىن.

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئۇنىڭ مەگزىدە مەرمەر سەھنىدىكى ئەنبەر چەكىتكە ئوخشاش بىر خال ۋە قىلىچلار (كەبى) يالتىراش (قىلىچتەك ئۆتكۈر قاراشلىرى) بارىكى، ئۇ قاراش سۆيگۈ ئاسىيغا «ئەللاھھۇ ئەكبەر» دەپ نىدا قىلىدۇ (جېنىنى ئالىدۇ).

لِلْآخَرِ

شَهِدَتْ لَوَاحِظُهُ عَلَيَّ بِرِيْبَةٍ * وَاَتَتْ بِحَطِّ عِذَارِهِ تِذْكَارًا

يَا قَاضِيَ الْحُبِّ اِتَّئِدْ فِي قَتْلِي * فَالْخَطُّ زُورٌ وَالشُّهُودُ سُكَارَى

لِلّٰهِ دُرُّ الْقَائِلِ

لَوْ كُنْتَ تَعْلَمُ مَا اَقُوْلُ عَذَرْتَنِي * اَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ مَا تَقُوْلُ عَذَلْتُكَا

لَكِنْ جَهِلْتَ مَقَالَتِي فَعَذَلْتَنِي * وَعَلِمْتُ اَنَّكَ جَاهِلٌ فَعَذَرْتُكَا

لِغَيْرِهِ

قَدْ قَالَ لِي الْعَاذِلُ فِي حُبِّهِ * وَقَوْلُهُ زُوْرٌ وَبُهْتَانُ

مَا وَجْهُ مَنْ اَحْبَبْتَهُ قُبْلَةً * قُلْتُ وَلاَ قَوْلُكَ قُرْانُ

وَلِلْآخَرِ

وَشَادِنٍ مُبْتَسِمٍ عَنْ حَبَبٍ * مُتَوَرِّدِ الْخَدِّ مَلِيْحِ الشَّنَبِ

يَلُومُنِي الْعَاذِلُ فِي حُبِّهِ * وَمَا دَرَى شَعْبَانُ أَنِّي رَجَبُ

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئۇنىڭ بېقىشلىرى ماڭا گۈمان بىلەن گۈڭۈاھلىق بەردى. ئۇنىڭ ماڭلاي چاچلىرىنى ھۆججەت قىلىپ كەلتۈردى. ئى سۆيگۈ سوتچىسى! مېنى ئۆلتۈرۈشكە ئالدىرىما، خەت (گۈڭۈاھلىق خېتى) يالغاندۇر. گۈڭۈاھچىلار مەستتۇر.

گۆھەر سۆزلەر

ئېيتىلىشىچە، بىر ئادەمنىڭ بىر دادىسى بار ئىكەن. ئۇ كىشى ھەمىشە «قىلىق، قىلماق» دەيدىكەن. بالىسى جامائەت ئالدىغا چىقىپ: «دادام سالاڭ بولۇپ قالدى» دەپتىكەن، دادىسى بالىسىغا قاراپ مۇشۇ شېئىرنى ئوقۇپتۇ:

ئەگەر سەن مېنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىمنى بىلگەن بولساڭ، مېنى توغرا چۈشەنگەن بولاتتىڭ ياكى مەن سېنىڭ دېگەنلىرىڭنى بىلگەن بولسام، مەن سېنى ئەيىبلىگەن بولاتتىم، لېكىن سەن مېنىڭ سۆزۈمنى بىلمىدىڭ، مېنى ئەيىبلىدىڭ، مەن سېنىڭ نادانلىقىڭنى بىلىپ توغرا چۈشەندىم.

بىر دانانىڭ سۆزى:

مالامەتچى ئەزۈەيلىدى بىھۇدە،
بەك قارايسەن مۇھەببىتىڭ قىبلەڭمۇ.
مەنمۇ دېدىم ئەزۈەيلەپسەن شۇنچە قىپ،
تىڭشىغۇدەك سېنىڭ سۆزۈڭ قۇرئانمۇ؟

بىر دانانىڭ سۆزى:

تەڭداشسىز ئۇنچىلەردەك (ئۇنچىدەك چىشلىرىنى چىقىرىپ) كۈلدىغان كېيىكلەرمۇ بارىدۇر. مەڭزى قىزىل گۈلسىمان، لەۋلىرى بارىدۇر. ئەيىبلىگۈچى مېنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرگەنلىكىم ھەققىدە مالامەت قىلىدۇ. شەيتان ئېيى رەجەپ ئېيىنى نېمە بىلسۇن؟

لِلْبَعْضِ

لَمَّا تَبَدَّى عَلَي الْعُشَّاقِ مُبْتَسِمًا * وَحَارَتِ النَّاسُ جَمْعًا فِي مَعَانِيْهِ

فَقُلْتُ قَوْلَ زُلَيْخَا فِي عَوَاذِلِهَا * فَذَلِكُنَّ الَّذِى لُمْتُنَّنِي فِيْهِ

لِلْجَعْبَرِيِّ

رَشَقْتَنِي بِاَسْهُمٍ مِنْ عُيُوْنٍ * فَجَرَتْ اَدْمُعِي كَشِبْهِ الْعُيُوْنِ

فَاَصَابَتْ مُقَاتِلِي ثُمَّ قَالَتْ * مَنْ يُصَلِّي عَلَي قَتِيْلِ الْعُيُوْنِ

وَلَهُ اَيْضًا

يَا مَنْ شَفَى بِرِيْقِهِ كُلَّ عَلِيْلٍ * كَمْ فِي كَبِدِى وَمُهْجَتِي مِنْكَ غَلِيْلُ

مَا ضَرَّكَ لَوْسَمَحْتَ بِالْوَصْلِ فَقَدْ * اَصْبَحْتُ مِنَ الْغَرَامِ وَالْوَجْدِ قَتِيْلُ

وَلَهُ اَيْضًا

اَهْوَى قَمَرًا وَكُلُّ مَا فِيْهِ مَلِيْحُ * فِي الْقَلْبِ سَكَنٌ وَمَا بَدَا مِنْهُ قَبِيْحُ

مَا اَكْرَمَ كَفَّهُ وَمَا اَسْخَاهُ * لَكِنْ بِوِصَالِهِ عَلَى الصَّبِّ شَحِيْحُ

لِلْحَقِيْرِ

اَفُيُوْضُ دَمعْكَ قَانِيًا مِنْ ضِدِّهِ * اَمْ مِنْ جَفَاهُ بِالْخِلَافِ لِوَعْدِهِ

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئۇ ئاشقىلارغا تەبەسسۇم قىلغان پېتى كۆرۈنۈۋېدى ۋە پۈتۈن ئىنسانلار ئۈنىڭ گۈزەل جامالىغا ھەيرانۇ ھەس بولۇۋېدى، مەن (ئۇلارغا) زۇلەيخانىڭ ئۆزىنى ئەيىبلىگۈچىلەرگە قارىتا ئېيتقان «سىلەر مېنى ئاشۇنداق گۈزەل ئالدىدا ئېزىنقانلىقىم توغرۇلۇق ئەيىبلىدىڭلار» دېگەن سۆزىنى دېدىم.

جەئىبەرنىڭ سۆزى:

ئۇ مېنى كۆز ئوقلىرى بىلەن ئېتىۋېدى، مېنىڭ ياشلىرىم بۇلاققا ئوخشاش ئاقتى. مېنىڭ قاتىلىم نىشانغا تەگكۈزۈپ بولغاندىن كېيىن، كۆز تېگىپ ئۆلگەن كىشىنىڭ نامىزىنى كىم چۈشۈرىدۇ؟ دېدى.

يەنە جەئىبەرنىڭ سۆزى:

ئەي تۆكۈرۈكى بىلەن كېسەلنى ساقايتالايدىغان كىشى، مېنىڭ يۈرىكىم ۋە جېنىمدا سېنىڭ سەۋەبىڭدىن بولغان كۆيۈك قانچىلىكتۇر؟! ۋەسلىگە يېتىشمەكە رۇخسەت قىلغان بولساڭ ساڭا ھېچقانداق زىيىنى يوق ئىدى. چۈنكى، مەن ئىشق ۋە ئازابتىن ئۆلۈپ بولغانىدىم.

يەنە جەئىبەرنىڭ سۆزى:

مەن بىر ئايىنى ياخشى كۆرىمەن، ئايدىكى بارلىق خىسلەتلەر شېرىندۇر. قەلبىم (دېگەندەك) تىنىچ. ئۇ ئېپادىسى ناھايىتى ناچار، ئۇ ناھايىتى كەڭ قول، ناھايىتى مەرد بولسىمۇ لېكىن ئاشىقلىرىنى ۋىسالغا يەتكۈزۈشكە كەلگەندە پىخسىقتۇر.

ئابدۇقادىر دامۇللامنىڭ سۆزى:

سېنىڭ ياشلىرىڭنىڭ ئېقىشى ئۈنىڭ (مەھبۇبىنىڭ) يۈز ئۆرۈگەنلىكىدىن ياكى ئۈنىڭ ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىش ئارقىلىق سېنى خاپا قىلغانلىقىدىنمۇ؟

اَمْ مِنْ غَرَامٍ زَادَ فِيْكَ تَلَهُّفَا * اَمْ مِنْ عِتَابٍ مُنْبِئٍ عَنْ بُعْدِهِ

اَوْ كَثْرَةِ الرُّقَبَاءِ تَخْشَى اَنَّهُمُ * نَظَرُوْا اِلَي خَالٍ لَهُ فِي خَدِّهِ
كَمْ لاَئِمٍ قَدْ لاَمَنِي فِي حُبِّهِ * مَا زَادَنِي اِلاَّ الْغَرَامَ بِوَجْدِهِ

اَضْحَي عَذُوْلِي عَاذِرًا لَمَّا رَأَى * يَحْكِي قَضِيْبَ الْخَيْزُرَانِ بِقَدِّهِ
قَسَمًا بِضَوْءِ جَبِيْنِهِ وَبِثَغْرِهِ * وَهِلاَلِ حَاجِبِهِ وَسُنْبُلِ جَعْدِهِ

وَبِحُسْنِ مُقْلَتِهِ وَعَنْبَرِ صُدْغِهِ * وَبِمِسْكِ نَكْهَتِهِ وَلَذَّةِ شَهْدِهِ
وَبِغُصْنِ قَامَتِهِ وَرِقَّةِ خِصْرِهِ * اَقْصِرْ فَلَسْتَ بِرَاغِبٍ عَنْ وُدِّهِ

اَعْجِبْ بِمَحْبُوْبٍ حُسَامٍ لِحَاظُهُ * جَرَحَ الْقُلُوْبَ وَمَا بَدَا مِنْ غِمْدِهِ
فَحَوَى كَمَالَ الْحُسْنِ اِلاَّ اَنَّهُ * سُلْطَانُ حُسْنٍ وَالْبَهَا مِنْ جُنْدِهِ

بَدْرٌ تَكَامَلَ فِي سَمَاءِ شَرَافَةٍ * فَالْمُشْتَرِي نَالَ الْمُنَى مِنْ سَعْدِهِ
وَلَهُ الْقُلُوْبُ مَنَازِلٌ لَكِنَّهُ * شَرَفٌ اِذَا حَلَّ الْفُوَادَ لِعَبْدِهِ

وَتَرَى ثَنَاهُ لاَتَفِيْهِ عِبَارَةٌ * لَكِنْ لِقَلْبِي رَاحَةٌ مِنْ وِرْدِهِ
حُلْوٌ خَلاَئِقُهُ لَطِيْفٌ طَبْعُهُ * فَرْدٌ بَدِيْعُ زَمَانِهِ فِي رُشْدِهِ

ياكى سېنىڭ ئىنتىلىشىڭنى تېخىمۇ كۈچەيتكەن ئىشەقتىن ياكى ئۇنىڭ سەندىن يىراقلاپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان كايىشىدىنمۇ؟ ياكى سەن مەھبۇبىنىڭ مەڭزىدىكى خالغا قارىۋالىشىدىن ئەنسىرەيدىغان رەقىبلەرنىڭ كۆپلىكىدىنمۇ؟ بەزىلەر مېنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن ئەيىبلەشتى. بۇ مالامەتلەر مېنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئىشقى - مۇھەببىتىمنى تېخىمۇ ئاشۇردى. مېنى مالامەت قىلغۇچىلار ئۇ (مەھبۇبنىڭ) تال چۈشقىتەك قەددى - قامىتىنى كۆرگەندە (ماڭا) ئۆزرە ئېيتقۇچىلاردىن بولۇپ قالدۇ. مەن ئۇنىڭ پېشانىسىنىڭ نۇرلۇقلىقى، چىشلىرىنىڭ پارقىراقلىقى، ئورغاق ئايدەك قېشى ۋە قارا بۇدۇرە چېچى، يارىشىملىق كۆزى، ئەنبەردەك خۇش پۇراق ماڭلاي چېچى، ئىپارەدەك پۈرىقى، ھەسەلدەك تاتلىقلىقى، ئەۋرىشىمدەك قامىتى، ئىنچىكە بېلى بىلەن قەسەم قىلمەنكى، (سەن ماڭا مالامەت قىلىشتىن) توختاپ قال، مەن ئۇنى ياخشى كۆرۈشتىن يانالمايمەن.

مەن قاراشلىرى غىلاپىدىن چىقار-چىقمايلا قەلبىلەرنى يارىلاندۇرىدىغان قىلىچقا (ئوخشاش) مەھبۇبنى ياخشى كۆرىمەن. ئۇ ھۆسنىنىڭ كامالىتىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەندىن سىرت يەنە گۈزەللىك شاھىدۇر. نازاكەتلىك ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىدۇر. ئۇ ئۇلۇغلۇق ئاسمىنىدا تولغان ئاي بولۇپ مۇشتەرى (بىر خىل يۇلتۇزنىڭ ئىسمى) ئۇنىڭ بەختى سەۋەبىدىنلا ئارزۇسىغا يەتكەن. قەلبىلەر ئۇنىڭ تۇرالغۇلىرى، لېكىن، ئۇ ئۆز قۇلىنىڭ (ئۆزىنىڭ ئاشىقىنىڭ) قەلبىگە چۈشسە بۇ (ئۇ قەلب ئۇچۇن) شەرەپتۇر. سەن ئۇنى مەدھىيىلەشكە سۆز يېتىشمەيدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايسەن. لېكىن، مېنىڭ قەلبىم ئۇنىڭ (تاپشۇرغان) غۇنچىلىرىدىن ھۆزۈر ئالغۇچىدۇر. ئۇ ئەخلاقىي ئېسىل، تەبىئىيتى نازۇك بىردىنبىر ئىنسانىدۇر) ئەخلاق جەھەتتە ئۇ زامانىسىدىكى بىردىنبىر (تەڭداشسىز كىشىدۇر).

لِلْبَغْضِ

وَلَسْتُ بِرَاءٍ عَيْبَ ذِى الْوُدِّ كُلِّهِ * وَلاَ بَعْضَ مَا فِيْهِ اِذَا كُنْتُ رَاضِيًا

فَعَيْنُ الرِّضَا عَنْ كُلِّ عَيْبٍ كَلِيْلَةٌ * كَمَا اَنَّ عَيْنَ السُّخْطِ تُبْدِى الْمَسَاوِيَا

لِمُجِيْرِ الدِّيْنِ

يَا مُحْرِقًا بِالنَّارِ وَجْهَ مُحِبِّهِ * مَهْلاً فَاِنَّ مَدَامِعِي تُطْفِيْهِ

اَحْرِق بِهَا جَسَدِى وَكُلَّ جَوَارِحِي * وَاحْرُصْ عَلَي قَلْبِى فَاِنَّكَ فِيْهِ

لِعَوْنِ الدِّيْنِ

لَهِيْبُ الْخَدِّ حِيْنَ بَدَا لِعَيْنِى * هَوَى قَلْبِي عَلَيْهِ كَالْفَرَاشِ

فَاَحْرَقَهُ فَصَارَ عَلَيْهِ خَالاً * وَذَا اَثَرُ الدُّخَانِ عَلَي الْحَوَاشِى

لِبَعْضِهِمْ

لَمْ اَضَعْ لِلسَّلاَمِ كَفِّيْ بِصَدْرِى * حِيْنَ حَيَّا بِالْحَاجِبِ الْمَقْرُوْنِ

اِنَّمَا قَدْ وَضَعْتُ كَفِّيْ لِاَدْرِى * اَيْنَ حَلَّتْ سِهَامُ تِلْكَ الْعُيُوْنِ

بىر دانانىڭ سۆزى:

ناۋادا رازى بولسام دوستلىرىمنىڭ ئەيىبىنىڭ ھەممىسىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئاز بىر قىسىم ئەيىبلىرىنىمۇ كۆرمەيمەن خۇددى نەپرەت كۆزى ئەيىبىتىن باشقىنى كۆرمىگەندەك دوستلۇق كۆزى ئەيىبلەرنى كۆرۈشتىن ئاجىزدۇر.

مۇجىيرددىننىڭ سۆزى:

ئەي ئاشىقىنىڭ جىسمىنى ئوت بىلەن كۆيدۈرگۈچى توختا! مېنىڭ ياشلىرىم ئۇ ئوتلىرىڭنى ئۆچۈرۈۋېتىدۇ. سەن ئوتۇڭ بىلەن مېنىڭ جىسمىمنى ۋە بارلىقىمنى كۆيدۈر. پەقەت يۈرىكىمنى ساقلاپ قال، چۈنكى سەن ئۇنىڭدا.

ئەۋنىددىننىڭ سۆزى:

مەكتەپ ئوتتەك قىزىل مەھبۇب ئالدىمدا نامايەن بولغاندا، مېنىڭ قەلبىم ئۇ يۈزگە پەرۋانىدەك ئۆزىنى ئوردى. ئۇ يۈزنىڭ يالقۇنى قەلبىمنى كۆيدۈرۈپ ئۇنى ئۆزگە خال قىلىۋالدى. مانا مۇشۇ يۈزنىڭ ئەتراپىدىكى ئاشۇ (مەكتەپ) تۈتۈنىنىڭ ئىزناسىدۇر.

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئۇ ماڭا قوشۇما قاشلىرى بىلەن سالام بەرگەن چاغدا، مەن قولۇمنى كۆكسۈمگە قويدۇم. بۇ سالام بېرىش ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى ئاشۇ كۆزلەرنىڭ ئوقلىرىنىڭ قەيەرگە تەگكەنلىكىنى بىلىش ئۇچۇندۇر.

لِلْمُتَنَبِّي

نَشَرَتْ ثَلاَثَ ذَوَائِبَ مِنْ شَعْرِهَا * فِي لَيْلَةٍ فَارَتْ لَيَالِي اَرْبَعَا
وَاسْتَقْبَلَتْ قَمَرَ السَّمَاءِ بِوَجْهِهَا * فَاَرَتْنِي الْقَمَرَيْنِ فِي وَقْتٍ مَعَا

لِلْاَمِيْرِ مُحَمَّدٍ

قَمَرٌ اِذَا فَكَّرْتُ فِيْهِ تَعَتَّبَا * وَاِذَا رَاَنِي فِي الْمَنَامِ تَحَجَّبَا
صَادَفْتُهُ فَتَنَاوَلَتْ لَحَظَاتُهُ * عَقْلِي وَاَعْرَضَ نَافِرًا مُتَجَنِّبَا

مُتَوَرِّدُ الْوَجْنَاتِ خَشْيَةَ نَاظِرٍ * اَضْحَى بِرِيْحَانِ الْعِذَارِ مُنَقَّبَا
اَنَا مِنْهُ رَاضٍ بِالصُّدُوْدِ لِاَنَّنِي * اَجِدُ الْهَوَانَ لَدَى الْهَوَى مُسْتَعْذَبَا

وَلَهُ اَيْضًا

لَمَّا صَفَتْ مِرْاَةُ وَجْهِكَ اَيْقَنَتْ * عَيْنَايَ اَنِّي عُدْتُ فِيْهِ خَيَالاً
فَظَنَنْتُ اَهْدَابِي بِوَجْهِكَ عَارِضًا * وَحَسِبْتُ اَنْسَانِي بِخَدِّكَ خَالاً

وَلَهُ اَيْضًا

وَمُقَرْطِقٍ يُغْنِي النَّدِيْمَ بِوَجْهِهِ * عَنْ كَأْسِهِ الْمَلْاَى وَعَنْ اِبْرِيْقِهِ
فِعْلُ الْمُدَامِ وَلَوْنُهَا وَمَذَاقُهَا * مِنْ مُقْلَتَيْهِ وَوَجْنَتَيْهِ وَرِيْقِهِ

مۇتەئەببىنىك سۆزى:

ئۇ بىر كىچىسى ئۇچ تال ئۆرۈمە چىچىنى يېيىۋېدى، كىچە تۆت بولۇپ كۆرۈندى. يۇزى (ئۇ گۈزەل جامالى) بىلەن ئاسمانىنىڭ ئىيىغا قارىۋىدى، ماڭا بىرلا ۋاقىتتا ئاي ئىككى بولۇپ كۆرۈندى.

ئەمىر مۇھەممەدنىڭ سۆزى:

(ئۇ مەھبۇب) بىر ئايدۇر. ئەگەر مەن ئۇنى ئەسلىسەم، ئۇ ماڭا كايىيدۇ. ئەگەر ئۇ مېنى چۈشىدە كۆرسە يۇزىنى يېپىۋالىدۇ. مەن ئۇنىڭ بىلەن تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قېلىۋېدىم، ئۇنىڭ قاراشلىرى مېنىڭ ئەقلىمنى لال قىلدى. ۋە مەندىن چۆچۈپ يۇز ئۆرۈپ قاچتى. كىشىلەرنىڭ (ئاچ كۆزلەرچە) تىكىلىپ بېقىشلىرىدىن قورققان گۈل يۇزلۈك (مەھبۇب) چېكە چاچلىرى بىلەن نىقابلىنىۋالدى. مەن ئۇنىڭ ئىللىق بېقىشلىرىغا مۇيەسسەر بولالمىسامۇ رازىمەن، چۈنكى مەن سۆيگۈ ئالدىدىكى خورلۇقنى لەززەت دەپ بىلىمەن.

ئەمىر مۇھەممەدنىڭ سۆزى:

سېنىڭ يۇزۈڭنىڭ ئەينىكى سۈزۈلگەن ۋاقىتتا، مېنىڭ كۆزلىرىم ئۇ ئەينەكتە بىر خىيالغا ئايلىنىپ قالغانلىقىمنى جەزم قىلدى. كىرپىكلىرىم يۇزۈڭگە چۈشكەندە چېكە چاچلىرىڭ دەپ ئويلىسام، كۆز قارچۇقۇمنى مەڭزىڭدىكى خال دەپ گۇمان قىلىمەن.

يەنە ئەمىر مۇھەممەدنىڭ سۆزى:

ئۇ (تەڭداشسىز) قىزىل لىباس كىيگۈچى ئۇلۇپەتلەرنى ئۆز سىماسى بىلەن تولدۇرۇلغان قەدەھلەر ۋە كوزىلاردىن بىھاجەت قىلىدۇ. شارابنىڭ تەسىرى، رەڭگى، تەمى ئۇنىڭ كۆز قارچۇقى مەڭزى ۋە تۇكرۇكلىرىدىن كەلگەندۇر.

لِعَمْرِو بْنِ رَبِيْعَةَ

وَلَوْ تَفَلَتْ فِي الْبَحْرِ وَالْبَحْرُ مَالِحُ * لَاَصْبَحَ مَاءُ الْبَحْرِ مِنْ رِيْقِهَا عَذْبَا

لِلْآخَرِ

اَلْقَى يَدَيْهِ عَلَي صَدْرِى فَقُلْتُ لَهُ * اَبْرَأَتَ مِنّي فُؤَادًا اَنْتَ مُوجِعُهُ
فَقَالَ لاَتَطْمَعَنْ عَيْنَايَ قَدْ رَمَتَا * سَهْمًا فَاَحْبَبْتُ اَدْرِى اَيْنَ مَوْقِعُهُ

لِاَبِي فِرَاسٍ

اَرَاكَ عَصِيَّ الدَّمْعِ شِيْمَتُكَ الصَّبْرُ * اَمَا لِلْهَوَى نَهْيٌ عَلَيْكَ وَلاَ اَمْرُ
بَلَى اَنَا مُشْتَاقٌ وَعِنْدِى لَوْعَةٌ * وَلَكِنَّ مِثْلِي لاَ يُذَاعُ لَهُ سِرُّ

تَكَادُ تُضِيْئُ النَّارُ بَيْنَ جَوَانِحِى * اِذَا هِيَ اَذْكَتْهَا الصَّبَابَةُ وَالْفِكْرُ
مُعَلِّلَتِي بِالْوَعْدِ وَالْمَوْتُ دُوْنَهُ * اِذَا مِتُّ ظَمْآنًا فَلاَ نَزَلَ الْقَطْرُ

تُسَائِلُنِي مَنْ اَنْتَ وَهِيَ عَلِيْمَةٌ * وَهَلْ بِفَتًى مِثْلِي عَلَي حَالِهِ نُكْرُ

وَقَالَتْ لَقَدْ اَزْرَى بِكَ الدَّهْرُ بَعْدَنَا * فَقُلْتُ مَعَاذَ اللهِ بَلْ اَنْتَ لاَالدَّهْرُ

ئەمىر ئىبنى رەبىئەنىڭ سۆزى:

ئەگەر ئۇ دېگىز (تۇزلۇق دېگىز) غا تۆكۈرۈپ قويسا دېگىز سۇيى ئۇنىڭ تۆكۈرۈكىنىڭ (تەسىرىدىن) شېرىنلىشىپ كەتكەن بولاتتى.

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئۇ قولىنى مېنىڭ كۆكسۈمگە قويدى. مەن «سەن مېنىڭ ئۆزۈڭ ئاغرىتىپ قويغان يۈرىكىمنى ساقايتىپ قويدۇڭ» دېدىم. ئۇ «مۇنداق تەمەدە بولما. مېنىڭ كۆزۈم ئوق ئۇزگەن ئىدى، مەن ئوقنىڭ قەيەرگە چۈشكەنلىكىنى بىلىپ باقاي دېدىم، شۇ» دېدى.

ئەبۇ فراسنىڭ سۆزى:

مەن سېنىڭ (كۆز) يېشىگىنىڭ ئىسيانكار ئىكەنلىكىنى، سەۋرچانلىقىنىڭ ساقا ئادەت بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن، مۇھەببەتنىڭ ساقا چەكلىمىلىرى ۋە بۇيرۇقلىرى يوقمۇ؟ بار، مەنمۇ سېغىنىمەن، مەندىمۇ مۇھەببەت ئوتى بار. لېكىن، مەندەك ئادەملەرنىڭ سىرى ئېچىۋېتىلمەيدۇ. مېنىڭ كۆكرەك قەپىسىم ئارىسىدا ئوت يانىاي دەپ قالدى. مانا قارا، ئۇ ئوتىنى ئىشىق ۋە ئەسلەش ئوتى قوشۇلۇپ يالقۇنجاتماقتا.

ئۇ ۋەدىلىرى بىلەن مېنى ئالداپ قويغۇچىدۇر. ۋەسالەنكى ئۇ ۋەدىنىڭ ئالدىدا ئۆلۈم (نىڭ كېلىشى) مۇقەررەردۇر. مەن تەشنالىقتىن ئۆلسەم بىر تامچە (سۇنىمۇ) چۈشۈرۈپ بەرمىگەن (تاش يۈرەك). ئۇ مەندىن بىلىپ تۇرۇپ «سەن كىم» دەپ سورايدۇ. مەن كىمگە بىر يىگىتنىڭ ئەھۋالىنىمۇ بىلمەيدىغان ئىش بولامدۇ؟ ئۇ بىزدىن كېيىن سېنى زامان خورلاپتۇ، دېدى. ئەللاھ ساقلىسۇن، زامان ئەمەس، بەلكى سەن كەمستىتىڭ دېدىم.

لِابْرَاهِيْمَ التَّقِيْبِ

يَا تَارِكًا جَسَدِيْ بِغَيْرِ فُؤَادِ * اَسْرَفْتَ فِي الْهِجْرَانِ وَالْاِبْعَادِ
اِنْ كَانَ يَمْنَعُكَ الزِّيَارَةَ اَعْيُنٌ * فَادْخُلْ اِلَيَّ بِعِلَّةِ الْعُوَّادِ

اِنَّ الْعُيُوْنَ عَلَي الْقُلُوْبِ اِذَا جَنَتْ * كَانَتْ بَلِيَّتُهَا عَلَى الْاَجْسَادِ

لِمُحْيِ الدِّيْنِ قَرْنَاصٍ

اَرَاقَ دَمِي بِسَيْفِ اللَّحْظِ ظُلْمًا * وَهَا اَثَرُ الدِّمَاءِ بِوَجْنَتَيْهِ
فَلَمَّا خَافَ مِنْ طَلَبِي لِثَارِي * اَدَارَ عِذَارَهُ زَرَدًا عَلَيْهِ

لِاَبِي تَمَّامٍ

اَنْتَ فِي حِلٍّ فَزِدْنِي سَقَمًا * اَفْنِ جِسْمِي وَاجْعَلِ الدَّمْعَ دَمًا
وَارْضَ لِيَ الْمَوْتَ بِهِجْرَيْكَ فَاِنْ * اَلَمَتْ نَفْسِي فَزِدْهَا اَلَمًا

مِحْنَةُ الْعَاشِقِ فِي ذُلِّ الْهَوَى * فَاِذَا اسْتُوْدِعَ سِرًّا كَتَمَا
لَيْسَ مِنَّا مَنْ شَكَي عِلَّتَهُ * مَنْ شَكَا ظُلْمَ حَبِيْبٍ ظَلَمَا

لِلْبَحْتَرِي

رُوْحِي وَرُوْحُكَ مَضْمُوْمَانِ فِي جَسَدٍ * يَا مَنْ رَأَى جَسَدًا قَدْ ضَمَّ رُوْحَيْنِ

ئىبراھىم نەقىبنىڭ سۆزى:

ئەي مېنىڭ جىسمىمنى يۇرىكىمدىن ئايرىغان ھالدا تاشلاپ قويغۇچى، سەن ھىجران ۋە ئۆزۈڭنى چەتكە ئېلىشتا ھەددىدىن ئاشتىڭ، ئەگەر نازارەتچىلەر مېنى زىيارەت قىلغىلى يول قويمىسا، سەن مېنىڭ قېشىمغا (كېسىلىنى) يوقلايمەن دېگەن باھانە بىلەن كىرگىن. شۇبھىسىزكى، كۆزلىرىڭ قەلبلەرگە تېپىپ بەرگەن خاپىلىقىنىڭ بالاسى تەڭگە بولىدۇ.

مۇھىددىن قەرناسنىڭ سۆزى:

ئۇ قىلىچتەك يالت - يۇلت قاراشلىرى بىلەن مېنىڭ قېنىمنى زورمۇ — زور تۆكتى. مانا، قانىنىڭ ئىزلىرى ئۇنىڭ مەڭزىدە (تۇرۇپتۇ)، ئۇ مېنىڭ قىساس تەلەپ قىلىشىمدىن ئەنسىرىگەندە بولسا چىكە چاچلىرىنى ئۆزىگە ساۋۇت قىلىۋالدى.

ئەبۇ تەممامنىڭ سۆزى:

سېنىڭ (ھەر نېمە قىلىش) ئىمكانىيىتىڭ بار. مېنى تېخىمۇ كېسەل قىلىۋەتكىن. مېنىڭ جىسمىمنى تۈگىتىۋەت. يېشىمنى قانغا ئايلاندۇرۇۋەت. سېنىڭ ھىجرانىڭدا ئۆلۈپ كېتىشىمگە رازى بول. ئەگەر مېنىڭ روھىم ئازابلانسا ئۇنى تېخىمۇ ئازابلا، ئاشقىنىڭ ئىمتىھانى ئىشقىنىڭ خارلىقى ئىچىدە ئېلىنىدۇ. ئەگەر ھەر بىر مەخپىيەتلىك ئۇنىڭغا تاپشۇرۇلسا ئۇ مەخپىيەتلىكنى چىڭ ساقلايدۇ. ئۆزىنىڭ كېسىلىنى شىكايەت قىلغان كىشى بىز (ئاشىقلاردىن) ئەمەس. مەھبۇبىنىڭ زۇلۇمىنى شىكايەت قىلغان كىشى (مەھبۇبنىڭ) زۇلۇم قىلغان بولىدۇ.

بەھتەرىنىڭ سۆزى:

مېنىڭ روھىم بىلەن سېنىڭ روھىڭ بىر جىسىمغا قوشۇپ كەتكەندۇر.

يَا بَاعِثَ السِّحْرِ مِنْ طَرْفٍ يُقَلِّبُهُ * هَارُوْتُ لاَ تَسْقِنِى خَمْرًا بِكَأْسَيْنِ

وَيَا مُحَرِّكَ عَيْنِهِ لِيَقْتُلَنِي * اِنِّي اَخَافُ عَلَيْكَ الْعَيْنَ مِنْ عَيْنِي

لِلْبَعْضِ

جَارِيَةٌ اَعْجَبَهَا حُسْنُهَا * وَمِثْلُهَا فِي النَّاسِ لَمْ يُخْلَقِ

خَبَّرْتُهَا اَنِّي مُحِبٌّ لَهَا * فَأَقْبَلَتْ تَضْحَكُ مِنْ مَنْطِقِي

فَالْتَفَتَتْ نَحْوَ فَتَاةٍ لَهَا * كَالرِّشَاءِ الْوَثْنَانِ فِى الْقَرْطَفِ

قَالَتْ لَهَا قُوْلِي لِهَذَا الْفَتَى * اُنْظُرْ اِلَي وَجْهِكَ ثُمَّ اعْشَقِ

لِبَعْضِهِمْ

وَرَأَيْتُهُ فِي الطِّرْسِ يَكْتُبُ مَرَّةً * غَلَطًا وَيَمْحُو خَطَّهُ بِرُضَابِهِ

فَوَدَدْتُ لَوْ اَنِّيْ اَكُوْنُ صَحِيْفَةً * وَوَدَدْتُ اَنْ لاَ يَهْتَدِى لِصَوَابِهِ

لِمَرْوَانِ ابْنِ اَبِي حَفْصَةَ

وَلَمَّا الْتَقَيْنَا لِلْوَدَاعِ وَدَمْعُهَا * وَدَمْعِي بُفِيْضَانِ الصَّبَابَةَ وَالْوَجْدَا

بَكَتْ لُؤْلُؤً رَطْبًا فَفَاضَتْ مَدَامِعِي * عَقِيْقًا فَصَارَ الْكُلُّ فِي نَحْرِهَا عِقْدَا

ئەي كۆز بېقىشلىرى بىلەن سېھىر قوزغىغۇچى ، ئەي ھارۇت ، سەن ئىككى (كۆزۈڭدىن ئىبارەت) قەدەھتىكى شاراب بىلەن مېنىڭ تەشنالىقىمنى باسما ، ئەي مېنى ئۆلتۈرۈش ئۇچۇن ماڭا كۆز تاشلىغۇچى مەن سېنىڭ كۆزۈمنىڭ ساڭا تېگىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيمەن .

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئۇ بىر قىزدۇركى ، ئۇنىڭ ھۆسنى كېلىشكەن . ئىنسانلار ئىچىدە ئۇنىڭدەك بىرى يارىتىلمىغاندۇر . مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈمنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى ئېيتىۋىدىم ، ئۇ مېنىڭ سۆزۈمدىن كۈلۈپ كەتتى ۋە يېنىدىكى قىزچاقلا بۇرۇلۇپ ئۇ قىزچاقلا گۈل بەرگىدىكى شەبنەم كەبى بېقىپ : « ئۇ يىگىتكە چىرايىڭغا قاراپ ئاشىق بول » دەپ قويغىن ، دېدى .

بىر دانانىڭ سۆزى:

مەن بىر قېتىم ئۇنىڭ قەغەزگە خاتا خەت يېزىپ خەتلىرىنى ئۆزىنىڭ تۈكۈرۈكى بىلەن ئۆچۈرۈاتقانلىقىنى كۆردۈم . مەن «كاشكى ، دەپتەر بولۇپ قالسامكەنمەن . كاشكى ، ئۇ (مەكتۇپ) خېتىنى توغرا يازالمىسكەن» دەپ ئارزۇ قىلدىم .

مەرۋان ئىبنى ھەفسىنىڭ سۆزى:

بىز خوشلىشىش ئۇچۇن ئۇچراشقان ۋاقتىمىزدا ھەر ئىككىمىزنىڭ يېشى ئىشق ۋە ئوت يالقۇنى چاچاتتى ، ئۇ ھۆل مەرۋايىتەك ياش تۆكتى . (ئۇنىڭ ئاققان يېشى ھۆل بولۇپ كەتكەن مەرۋايىتقا ئوخشايتتى .) مېنىڭ ياشلىرىم قىزىل مونچاقتەك ئېقىپ ھەر ئىككىسى ئۇنىڭ بوينىدا مارجان بولۇپ قالدى .

لِلسَّيِّدِ الشِّيْرَازِيِّ قَدَّهُ

أُشَاهِدُ مَنْ اَهْوَى بِغَيْرِ وَسِيْلَةٍ * فَيَلْحَقُنِي شَأْنٌ اَضَلُّ طَرِيْقًا

يُوَهِّجُ نَارًا ثُمَّ يُطْفِي بِرَشَّةٍ * لِذَاكَ تَرَانِي مُحْرَقًا وَغَرِيْقًا

لِلْحَسَنِ بْنِ هَانِي

يَا قَمَرًا اَبْصَرْتُ فِي مَاتَمٍ * يَنْدُبُ شَجْوًا بَيْنَ اَتْرَابِ

يَبْكِي فَيُلْقِي الدُّرَّ مِنْ نَرْجِسٍ * وَيَلْطِمُ الْوَرْدَ بِعُنَّابِ

لِاخَرَ

حَجَبُوكَ عَنْ مُقَلِ الْعِبَادِ مَخَافَةً * مِنْ اَنْ تَخْدِشَ خَدَّكَ الْاَبْصَارُ

فَتَوَهَّمُوْكَ وَلَمْ يَرَوْكَ فَاَصْبَحَتْ * مِنْ وَهْمِهِمْ فِي خَدِّكَ الْاَثَارِ

لِابْنِ زَوْلَاقٍ

وَمِنْ عَجَبٍ اَنْ يَحْرِسُوكَ بِخَادِمٍ * وَخَادِمُ هَذَا الْحُسْنِ مِنْ ذَاكَ اَكْثَرُ

عِذَارُكَ رَيْحَانٌ وَثَغْرُكَ جَوْهَرٌ * وَخَدُّكَ يَا قُوتٌ وَخَالُكَ عَنْبَرُ

سەئىدى شىرازىنىڭ سۆزى:

مەن ئۆزۈم ياخشى كۆرىدىغان كىشىنى ھېچقانداق ۋاستە قوللانماي تۇرۇپمۇ كۆرەلەيمەن ، شۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ ئازغان (تېخىمۇ ناچار) بىر ئەھۋالغا دۇچار بولىمەن. ئۇ ئوت ياقىدۇ . ئارقىدىن سۇ سېپىپ ئۆچۈرىدۇ . سىزنىڭ مېنى بەزىدە كۆيۈپ كەتكەن ، بەزىدە غەرق بولغان ھالەتتە كۆرۈشىڭىزنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇدۇر .

ھەسەن ئىبنى ھانىينىڭ سۆزى:

ئاھ ! مەن ماتەم مۇراسىمىدا ئۆز تەڭتۇشلىرى ئارىسىدا غەم-قايغۇنى چىللاۋاتقان بىر ئايىنى كۆردۇم . ئۇ يىغلاپ كۆزىدىن ئۇنچىلەرنى تۆكەتتى ، قىزىل گۈلگە (مەڭزىگە) چىلان بىلەن (خېنە قويۇپ چىلاندەك قىزارتىلغان قوللىرى) بىلەن ئۇراتتى .

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئۇلار سېنىڭ مەڭزىڭنى كۆزلەر جاراھەتلەندۈرمىسۇن دەپ كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىدىن يېپىپ قويۇشتى . ئۇلار سېنى كۆرۈش كويىدا بولغان بولسىمۇ ، ئەمما كۆرەلمەيدۇ . ئۇلارنىڭ سېنى كۆرمەي تۇرۇپ سۈرگەن خىياللىرىدىن مەڭزىڭدە ئىزلار پەيدا بولدى .

ئىبنى زەۋلاقنىڭ سۆزى:

ئۇلارنىڭ ساڭا بىر خىزمەتچىنى مۇھاپىزەت قىلىشقا قويغانلىقى ناھايىتى قىزىقارلىقتۇر . ھالبۇكى (سېنىڭ) ھۆسنىڭنىڭ خىزمەتكارلىرى بۇنىڭدىنمۇ كۆپتۇر . چېھرىڭ گۈل ، چىشىڭ گۆھەر ، مەڭزىڭ ياقۇت ، خالىڭ ئەنبەردۇر .

لِلْمَأْمُوْنِ

لِسَانِي كَتُومٌ لِاَسْرَارِكُمْ * وَدَمْعِي نَمُومٌ لِسِرِّي مُذِيْعٌ
فَلَوْلاَ دُمُوعِي كَتَمْتُ الْهَوَى * وَلَوْلاَ الْهَوَى لَمْ يَكُنْ لِي دُمُوعُ

لِاَبِي الْعَبَّاسِ النَّاشِي

بَكَتْ لِلْفِرَاقِ وَقَدْ رَاعَنِي * بُكَاءُ الْحَبِيْبِ لِفَقْدِ الدِّيَارِ
كَأَنَّ الدُّمُوعَ عَلَى خَدِّهَا * بَقِيَّةُ طَلٍّ عَلَي جُلَّنَارِ

لِغَيْرِهِ

وَمِنْ عَجَبٍ اَنِّي اَحِنُّ اِلَيْهِمُ * وَاَسْأَلُ عَنْهُمْ مَنْ لَقِيْتُ وَهُمْ مَعِي
وَتَطْلُبُهُمْ عَيْنِي وَهُمْ فِي سَوَادِهَا * وَيَشْتَاقُهُمْ قَلْبِي وَهُمْ بَيْنَ اَضْلُعِي

لِلْاَرْجَانِي

شَكَوْتُ اِلَي الْحَبِيْبَةِ سُوْءَ حَظِّي * وَمَا قَاسَيْتُ مِنْ اَلَمِ الْبِعَادِ
فَقَالَتْ اِنَّ حَظَّكَ مِثْلُ عَيْنِي * فَقُلْتُ نَعَمْ وَلَكِنْ فِي السَّوَادِ

مەئمۇننىڭ سۆزى:

مېنىڭ تىلىم سىلەرنىڭ سىرلىرىڭلارنى يوشۇرالايدۇ. مېنىڭ يېشىم بولسا سىرلىرىمنى پاش قىلىدىغان سۇخەنچىدۇر. ياشلىرىم بولمىغان بولسا سۆيگۈنى يوشۇرۇپ قالالايتتىم. سۆيگۈ بولمىغان بولسا ياشلىرىممۇ بولمىغان بولاتتى.

ئەبۇل ئابباس ناشىنىڭ سۆزى:

ئۇ ئايرىلغانلىقىمىز ئۈچۈن يىغلىدى. مەھبۇبىنىڭ يۈرتىتىن ئايرىلغاندىكى يىغىسى مېنى بىئارام قىلماقتا ئىدى. (ئۇنىڭ) مەكىزىدىكى ياشلىرى خۇددى ئانار گۈلى ئۈستىدىكى قالدۇق شەبنەمگىلا ئوخشايتتى.

بىر دانانىڭ سۆزى:

قېرىقارلىق ئىشىكى، مەن ئۇلارنى سېغىنىمەن ۋە ئۇچرىغانلىكى كىشىدىن ئۇلارنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىمەن. ۋە ھالبۇكى ئۇلار مەن بىلله بىللە كۆزلىرىم ئۇلارنى ئىزدەيدۇ. ئۇلار بولسا كۆزلىرىمنىڭ قارىسىدا. قەلبىم ئۇلارغا تەلپۈنىدۇ، ئۇلار بولسا كۆكرەك قەپىسىم ئىچىدە.

ئەرجانىنىڭ سۆزى:

مەن ئۇ مەھبۇبقا ئۆزۈمنىڭ بەختسىزلىكىمنى ۋە مەن باشتىن كەچۈرگەن ھىجران ئازابىنى شىكايەت قىلدىم. ئۇ دېدى: «سېنىڭ تەلىيىڭ مېنىڭ كۆزۈمگە ئوخشايدىكەن.» مەن دېدىم: «شۇنداق، ئۇ كۆزۈڭنىڭ قارىسىغا ئوخشايدۇ.» (كۆزۈڭنىڭ قارىسىغا ئوخشاش تەلىيىمۇ قارا تەتۇر بولۇپ قالدى)

لِبُرْهَانِ الدِّيْنِ الْقِيْرَاطِيِّ

قَسَمًا بِرَوْضَةِ خَدِّه وَنَبَاتِهَا * وَبِآسِهَا الْمُخْضَرِّ فِي جَنَبَاتِهَا
وَبِسُوْرَةِ الْحُسْنِ الَّتِي فِي وَجْهِهِ * كَتَبَ الْعِذَارَ بِخَطِّهِ اَيَاتِهَا

وَبِقَامَةٍ كَالْغُصْنِ الاَّ اَنَّنِي * لَمْ اَجْنِ غَيْرَ الصَّدِّ مِنْ ثَمَرَاتِهَا
اَمُحَرِّكَ الْاَوْتَارِ انَّ نُفُوسَنَا * سَكَنَاتُهَا وَقْفٌ عَلَي حَرَكَاتِهَا

دَارِ الْعِذَارَ بِحُسْنِ وَجْهِكَ مُنْشَدَا * لاَتُخْرِجِ الْاَقْمَارَ عَنْ هَالاَتِهَا

لِاَبِي نَوَّاسٍ

صَلِيْتُ مِنْ حُبِّهَا نَارَيْنِ وَاحِدَةً * فِي وَجْنَتَيْهَا وَاُخْرَى بَيْنَ اَحْشَائِي
يَا وَيْحَ اَهْلِي يَرَوْنِي بَيْنَ اَعْيُنِهِمْ * عَلَي الْفِرَاشِ وَمَا يَدْرُوْنَ مَادَائِي

لَوْ كَانَ زُهْدُكَ فِي الدُّنْيَا كَزُهْدِكَ فِي * وَصْلِي مَشَيْتَ بِلاَ شَكٍّ عَلَي الْمَاءِ

لِلْحَرِيْرِي

سَاَلْتُهَا حِيْنَ زَارَتْ نَضْوَ بُرْقُعِهَا اَلْ * قَانِي وَاِيْدَاعَ سَمْعِي اَطْيَبَ الْخَبَرِ
فَزَحْزَحَتْ شَفَقًا غَشَّى سَنَّى قَمَرٍ * وَسَاقَطَتْ لُؤْلُؤً مِنْ خَاتَمٍ عَطِرِ

بۇرھانىددىن قىيراتنىڭ سۆزى:

ئۇنىڭ مەكىزى باغچىسى ، بۇ باغچىنىڭ گۈل-گىياھلىرى ، ۋە ئۇنىڭ ياقىسىدىكى يېشىل قارىغايلىرى ، چېكە چېچى ئۆز خېتى بىلەن ئايەتلىرىنى يازغان يۈزىدىكى ھۆسن سۈرىسى (بۇ شېئىردىكى مەھبۇبنىڭ ھۆسنى گۈزەللىكتە ، لاتاپەتتە قۇرئاندىكى سۈرىگە ئوخشىتىلغان .) بىلەن قەسەمكى ، مەن يۈز ئۆرۈشتىن باشقا مېۋىنى ئۈزۈپ باقمىغان بولساممۇ (يەنىلا) نوتا شاخقا ئوخشاش بولغان زىلۋا بوي بىلەن قەسەمكى ، ئەي يۈرەك تارتىلىرىنى تىترەتكۈچى بىزنىڭ كۆڭلىمىزنىڭ ئارامچىلىقى ئۇنىڭ ھەربىتىگە باغلىقتۇر. سەن چېكە چاچلىرىڭنى - مەن سېنىڭ ھۆسنى جامالىڭ بىلەن ئۆتۈنۈپ سورايمەن - گۈزەل ئۇنىڭ ھەربىتىگە باغلىقتۇر جامالىڭدىن ئايلاندۇرغىن . (يۈزۈڭنى چاچلىرىڭ بىلەن ئورا) ئايلارنى قوتىنىدىن چىقىرىۋەتمە .

ئەبۇ نەۋۋاسنىڭ سۆزى:

مەن ئۇنىڭ مۇھەببىتى سەۋەبىدىن بىر قېتىمدىلا ئىككى ئوتقا كىردىم . ئۇنىڭ بىرى مەكىزىدىكى (ئوت) يەنە بىرسى بولسا، كۆكرىكىم ئارىسىدا. ئىسىت ، ئائىلەمدىكىلەر مېنى كۆزلىرى ئالدىدا كۆرپە ئۈستىدە كۆرىدۇيۇ ، مېنىڭ كېسىلىمنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ . (ئەي مەھبۇب) سېنىڭ دۇنياغا نىسبەتەن زاھىتلىقىڭ مېنىڭ ۋەسلىمگە نىسبەتەن بولغان زاھىتلىقىڭ ئوخشاش بولسا (ۋىسالغا يېتىشكە قىزىقمىغانىدەك دۇنياغىمۇ قىزىقمىغان بولساڭ) شەكسىزكى ، سۇنىڭ ئۈستىدە ماڭغان بولاتتىڭ .

ھەربىرىنىڭ سۆزى:

مەن ئۇ مەھبۇب يوقلاپ كەلگەندە ئۆزىنىڭ قىپقىزىل چۈمبىلىنى ئېلىۋېتىشنى، ئەڭ ياخشى خەۋەرنى مېنىڭ قۇلىقىمغا قويۇشنى سۆزلىدىم ئۇنىڭ يۈزىنى يېپقان شەپەقتەك چۈمپەردىسىنى چەتكە ئالدى ۋە خۇش پۇراق ئۈزۈكىدىن (ئويماقتەك ئېغىزىدىن) مەرۋايىتلارنى تۆكتى .

وَاَقْبَلَتْ يَوْمَ جَدَّ الْبَيْنُ فِي حُلَلٍ * سُوْدٍ تَعُضُّ بَنَانَ النَّادِمِ الْحَصِرِ
فَلاَحَ لَيْلٌ عَلَى صُبْحٍ اَقَلَّهُمَا * غُصْنٌ وَضَرَّسَتِ الْبُلُّورَ بِالدُّرَرِ

لِاخَرَ

سَأَلْتُهَا عَنْ فُؤَادِي اَيْنَ مَوْضِعُهُ * فَاِنَّهُ ضِلَّ عَنِّي عِنْدَ مَسْرَاهَا
قَالَتْ لَدَيْنَا قُلُوبٌ جَمَّةٌ جُمِعَتْ * فَأَيَّهَا اَنْتَ تَعْنِي قُلْتُ اَشْقَاهَا

لِابْنِ خَفَّاجَةَ

وَمُهَفْهَفٍ طَاوِى الْحَشَى * خَنْثِ الْمَعَاطِفِ وَالنَّظَرْ
مَلَأَ الْعُيُونَ بِصُوْرَةٍ * تُلِيَتْ مَحَاسِنُهَا سُوَرْ

فَاِذَا دَنَا وَاِذَا مَشَى * وَاِذَا شَدَا وَاِذَا سَفَرْ
فَضَحَ الْغَزَالَةَ وَالْغَمَامَةَ * وَالْحَمَامَةَ وَالْقَمَرْ

لِبَعْضِهِمْ وَقَدْ اَحَاطَ بِالْحُبِّ كُلِّه

رَأَى فَحَبَّ فَرَامَ الْوَصْلَ فَامْتَنَعُوْا * فَسَامَ صَبْرًا فَأَعْيَا نَيْلُهُ فَقَضَي

(كىيىن) جۇدالىق چېكىنغا چىققان كۈنى مۇھاسىرىدە قالغان كىشى پۈشايمان يەپ بارمىقىنى چىشلىگەندەك بارماق چىشلەپ، قارا كىيىم (ماتەم كىيىمى) كىيىپ يېتىپ كەلدى. سۈبھى ئۇستىدە (يەنە بىر كىچە) پەيدا بولدى. بۇ ئىككىسىنى بىر نوتا (مەھبۇسنىڭ قامىتى) كۆتۈرۈۋالغانىدى. ئۇ گۆھەر بىلەن قاشتېشىنى چىشلىدى (يەنى گۆھەر - مەرۋايىتقا ئوخشايدىغان چىشلىرى بىلەن قاشتېشىغا ئوخشايدىغان سۆزلۈك بارماقلىرىنى چىشلىدى).

بىر دانانىڭ سۆزى:

مەن ئۇ مەھبۇسنىڭ يۈرىكىم ھەققىدە «ئۇنىڭ ئورنى قەيەردە؟ ئۇ يولدىن ئېزىقىپ كەتتى» دەپ سورىسام، ئۇ: «بىزدە يېغىپ قويۇلغان نۇرغۇن يۈرەكلەر بار، سىز قايسىسىنى دېمەكچىسىز؟» دېدى. مەن «(شۇ يۈرەكلەر ئىچىدىكى) ئەڭ بەختسىزىنى» دېدىم.

ئىنىنى خەپفاجەنىڭ سۆزى:

(ئۇ تەڭداشسىز) غۇنچە بوي نازاكەتلىك قامىتى ۋە بېقىشلىرى نازۇك مەھبۇبتۇر. كۆزلىرىنى شۇنداق سۈرەتلەر بىلەن توشقۇزۇۋېتىدۇكى، ئۇنىڭ (سۈرىتىنىڭ) گۈزەل جايلىرى (خۇددى) سۈرىلەردەك (سۈرىدەك لاتاپەتلىك) ئوقۇلىدۇ. ئۇ قارىسا، ماڭسا، شېئىر ئوقۇسا، چىراي ئاچسا، كېيىكىنى (قاراشتا)، بۇلۇتنى (مېڭىشنىڭ سىلىقلىقىدا)، كەپتەرنى خۇش (ئاۋازلىقتا)، ئايىنى (سۈزۈكلۈكتە) خىجىل قىلىدۇ.

بىر دانانىڭ سۆزى:

ئۇ كۆردى- دە، ياخشى كۆرۈپ قېلىپ ۋىسال ئىزدىدى. ئۇلار قوشۇلمىدى. سەۋر قىلىپ زېرىكتى. ئارزۇلىرىغا يېتىشتىن ئاجىزلىق قىلدى. ئۇنى ھارغۇزۇپ قويدى. ئاخىرىدا (مەغلۇپ) بولۇپ ئۆلدى.

لِشَيْخِ شِهَابِ الدِّيْنِ السَّهْرَ وَرْدِيِّ

اَيَاتُ قِيَامَةِ الْهَوَى لِي ظَهَرَتْ * قَبْلِي سَتَرَتْ وَفِي زَمَانِي اشْتَهَرَتْ

هَذَا كَبِدِي اِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ * شَوْقًا وَكَوَاكِبُ الدُّمُوْعِ انْتَثَرَتْ

لِلتَّجَلِّيِّ الْمُجَلِّي

فَدَيْتُكَ لاَتُرِدْ صَرْمًا لِحَبْلِي * فَلاَيَكُ لِلسَّفِيْنِ لَكَ الرُّكُونُ

فَاِنْ تَكُ مِنْ رُكُوبِ الْبَحْرِ تَبْغِي * عَجَائِبَهُ الَّتِي فِيْهِ تَكُونُ

فَاَعْجَبُ مِنْ عَبَابِ الْبَحْرِ دَمْعِي * وَاَغْرَبُ مِنْ سَفَائِنِهِ الْعُيُوْنُ

فَتِلْكَ السُّفُونُ بَيْنَ الْبَحْرِ تَجْرِى * وَهَذَا الْبَحْرُ مَجْرَاهُ السَّفِيْنُ

وَلَهُ اَيْضًا

اَبْدَتْ وَجْهًا وَاَظْهَرَتْ لِي شَعْرًا * دَمْعِي نَثْرًا وَعَلَّمَانِي الشِّعْرَا

فَالْقَلْبُ هَوَى يَسْجُدُ كَالنَّجْمِ هَوَى * سُبْحَانَكَ ذَا الْجَلاَلِ رَبِّ الشِّعْرَى

شىھا بۇددىننىڭ سۆزى:

سۆيگۈ قىيامىتىنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ ئالامەتلىرى مەندە كۆرۈلدى. (بۇ ئىش) مەندىن بۇرۇن مەخپىي ئىدى. مېنىڭ دەۋرىمدە مەشھۇر بولدى. مانا بۇ مېنىڭ يۈرىكىم ئىشتىياق سەۋەبىدىن ئاسمانىدەك يېرىلدى. ياشلىرىمنىڭ يۈلتۇزى چېچىلدى. (بۇ شېئىردىكى ئاسمان يېرىلىش، يۇلتۇزلار چېچىلىش دېگەنلەر سۆزە ئىنفىتاردىكى ئاسماننىڭ يېرىلىشى ۋە يۇلتۇزلارنىڭ چېچىلىشىدىن ئىبارەت قىيامەت كۈنىنىڭ قورقۇنچلۇق ئىشلىرىدىن ئىبلىنغان.)

تەجەللى مۇجەللىنىڭ سۆزى:

ساڭا جېنىم پىدا بولسۇن، مېنىڭ ئارغامچامنى ئۇزمەكچى بولما. مېنى تاشلاپ كەتمىگىن. شۇنداقلا، سەن كېمە تەرەپكىمۇ بۇرالمىغىن. ئەگەر سەن كېمىگە چىقىشتىن، دېڭىزدىكى قىزىقارلىق مەنزىرىلەرنى (كۆرۈشنى) ئىزدىسەڭ، دەريانىڭ دولقۇنلىرىدىن مېنىڭ يېشىم تېخىمۇ قىزىقارلىق، ئۇنىڭدىكى كېمىلەردىن كۆزلىرىم ئاجايىپتۇر. ئۇ كېمىلەر دېڭىزدا ماڭىدۇ، ماۋۇ دېڭىز بولسا، (كۆز يېشىم). ئۇنىڭ ئاقىدىغان ئورنى كېمىدىدۇر.

تەجەللىنىڭ سۆزى:

ئۇ جامالىنى نامايان قىلدى. چاچلىرىنى ئاشكارا قىلدى. ئۇ ئىككىسى مېنىڭ يېشىمنى تۆكتى ۋە ماڭا شېئىر يېزىشنى ئۆگەتتى. قەلبىم ساقىغان يۇلتۇزغا ئوخشاش پەسكە چۈشتى. ئەي (بۇ گۈزەللىكنى ياراتقان) شائىرا يۇلتۇزنىڭ پەرۋەردىگارى، بۈيۈك سەلتەنەت ئىگىسى! سەن ئەيىبلەردىن، نۇقسانلاردىن پاكتۇرسەن دەپ سەجدە بەجا كەلتۈردى.

اَلْبَابُ السَّادِسُ فِي الْعِتَابِ

لِلْمُتَنَبِّي

اَرَى ذَالِكَ الْقُرْبَ صَارَ ازْوِرَارًا * وَصَارَ طَوِيْلُ السَّلَامِ اخْتِصَارًا

تَرَكْتَنِيَ الْيَوْمَ فِي خَجْلَةٍ * اَمُوْتُ مِرَارًا وَأَحْيَ مِرَارًا

اُسَارِقُكَ اللَّحْظَ مُسْتَحْيِيًا * وَاَزْجُرُ فِي الْخَيْلِ مُهْرِي سِرَارًا

وَاَعْلَمُ اَنِّي اِذَا مَا اعْتَذَرْتُ * اِلَيْكَ اَرَادَ اعْتِذَارِي اعْتِذَارَا

وَلَهُ

اَبِعَيْنٍ مُفْتَقِرٍ اِلَيْهِ نَظَرْتَنِي * فَاَهَنْتَنِي وَقَذَفْتَنِي مِنْ حَالِقِ

لَسْتَ الْمَلُومَ اَنَا الْمَلُومُ لِاَنَّنِي * اَنْزَلْتُ اَمَالِي بِغَيْرِ الْخَالِقِ

لِبَعْضِهِمْ

عَرَضْنَا اَنْفُسًا عَزَّتْ عَلَيْنَا * عَلَيْكُمْ فَاسْتَخَفَّ بِهَا الْهَوَانُ

وَلَوْ اَنَّا مَنَعْنَاهَا لَعَزَّتْ * وَلَكِنْ كُلُّ مَعْرُوْضٍ مُهَانُ

6. باب كايىش ھەققىدە

مۇتەئەببىنىڭ سۆزى:

مېنىڭ قارىشىمچە، ئۇ يېقىنلىق يېراقلىشىشقا، ئۆزۈن سالاملىرىمىز قىسقىراشقا يۈزلەندى. سەن بۈگۈن مېنى شۇنداق خىجىللىقتا قويدۇڭكى، مەن نەچچە ئۆلۈپ، نەچچە تىرىلدىم. مەن خىجىل بولغانلىقىمدىن ساڭا ئوغرىلىقچە قارىۋالاتتىم، ئاتلار ئىچىدە ئۆزۈمنىڭ تايچىقىنى يوشۇرۇنچە چاپتۇرۇۋالاتتىم. ماڭا شۇ ئايان ئىدىكى، مەن ئەگەر ساڭا ئۆزرە ئېيتسام، مېنىڭ ئۆزرە ئېيتىشىم باشقا ئۆزرە ئېيتىشلارنى قوبۇل قىلىشىمنى تەلەپ قىلاتتى.

مۇتەئەببىنىڭ سۆزى:

سەن موھتاجغا باشپاناھ بولغۇچىنىڭ كۆزى بىلەن ماڭا باقتىڭمۇ؟ مېنى ھاقارەتلەپ يار ئۈستىدىن ئىتتىرىۋەتتىڭمۇ؟ سەن ئەيىبلىنىشكە تېگىشلىك ئەمەس بەلكى مەن. چۈنكى، مەن ئارزۇلىرىمنى ياراتقۇچىدىن باشقىسىغا چۈشۈرگەن (ھەل قىلىپ بېرىشنى تىلىگەن) مەن.

بىر دانانىڭ سۆزى:

بىز ئۆزىمىزنى قەدىرلەپ (ئاسرايدىغان كىشىلىرىمىزنى) سىلەرگە كۆرسىتۈبدۇق. سىلەر (ئۇلارنى) كۆزگە ئىلمىدىڭلار. ئەگەر بىز ئۇلارنى چەكلىگەن بولساق (سىلەر بىلەن ئۇچراشتۇرمىغان بولساق)، ئۇلار قەدىرلىك بولار ئىدى. دەر ھەقىقەتكى، ھەر قانداق (بىكارغا) بېرىلگۈچى كەمسىتىلىدۇ.

لِمَنْصُوْرِ الْفَقْهِيِّ

سَرَرْتُ بِحَجْرِكَ لَمَّا عَلِمْتُ * اَنَّ لِقَلْبِكَ فِيْهِ سُرُوْرًا
وَلَوْلاَ سُرُورُكَ مَا سَرَّنِي * وَلاَكُنْتُ يَوْمًا عَلَيْهِ صَبُورًا

لِاَنِّي اَرَاى كُلَّ مَا سَاءَنِي * اِذَا كَانَ يُرْضِيْكَ سَهْلاً يَسِيْرًا

لِابْنِ زَيْدُوْنَ

بَنِي جَهْوَرٍ اَحْرَقْتُمْ بِجَفَائِكُمْ * جَنَانِي فَمَا بَالُ الْمَدَائِحِ تَعْبَقُ
تُعِدُّوْنَنِي كَالْعَنْبَرِالْوَرْدِ اِنَّمَا * تَطِيْبُ لَكُمْ اَنْفَاسُهُ حِيْنَ يُحْرَقُ

لِنَاصِحِ الدِّيْنِ

وَمِنَ الدَّلِيْلِ عَلَي مَلاَلِكَ اَنَّنِي * قَدْ غِبْتُ اَيَّامًا وَمَالِي طَالِبُ
وَاِذَا رَأَيْتَ الْعَبْدَ يَهْرِبُ ثُمَّ لَمْ * يُطْلَبْ فَمَوْلَي الْعَبْدِ مِنْهُ هَارِبُ

لِابْنِ الْخَيَّاطِ

رَأَيْتُكَ لَمَّا شُمْتُ بَرْقَكَ خَالِيًا * وَمَا اَرَبِي فِي عَارِضٍ لَيْسَ يُمْطِرُ
فَاَخْطَأَنِي مِنْكَ الَّذِي كُنْتُ اَرْتَجِي * وَاَدْرَكَنِي مِنْكَ الَّذِي كُنْتُ اَحْذَرُ

مەنسۇرۇل فەقىھنىڭ سۆزى:

مەن (ئايرىلىساق) سېنىڭ قەلبىڭگە شادلىقنىڭ مەنسۇپ بولغانلىغىنى بىلگىنىمدە جۇدالىقتىن ناھايىتى خۇرسەن بولدۇم. ئەگەر سېنىڭ خۇشاللىقىڭ بولمىسا، (بۇ ھىجران) مېنى خۇشال قىلالمايتتى مەن بىر كۈنمۇ سەۋرى قىلىپ بولالمايتتىم. خۇشال بولۇشۇمنىڭ سەۋەبى شۇكى، مەن سېنى رازى قىلىدىغانلا بولسام، مېنى ئازابلايدىغان ھەرقانداق نەرسىنى ئاسان دەپ بىلىمەن.

ئىبنى زەيدنىڭ سۆزى:

ئەي جەھۇر ئوغلانلىرى، سىلەر خاپىلىقچىلار بىلەن مېنىڭ ئىچ باغرىمنى كۆيدۈردۈڭلار. مەدھىيە ۋە ئالقىشلارنىڭ چاپلىشىپ قالغىنى نېمىسى؟ (سىلەر خاپىلىقلار بىلەن مېنىڭ يۈرىكىمنى ئۆرتىدىڭلار. شۇنداق تۇرۇپ مەن يەنە نېمە ئۈچۈن سىلەرنى مەدھىيىلەيمەن؟. سىلەر مېنى گۈلى ئەنبەرەگە ئوخشاش دەپ بىلىسىلەر. ھالبۇكى، شۇ ئەنبەرنىڭ خۇش پۇرىقى پەقەت كۆيگەندىلا چىقىدۇ.

ناسىھىددىننىڭ سۆزى:

سېنىڭ مالال بولغانلىقىڭنى ئېپادىلەيدىغان نەرسە شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، مەن بىرنەچچە كۈن يوقاپ كېتىۋېدىم مېنى ئىزدەيدىغان كىشى چىقمىدى. ئەگەر سەن بىر قۇلنىڭ قېچىپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلسەڭ، كېيىن ئۇنىڭ ئىز - دېرىكى قىلىنمىسا، دېمەكچى، بۇ قۇلنىڭ خوجايىنىنىڭمۇ ئۇنىڭدىن قاچقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ئىبنى خەييانىنىڭ سۆزى:

سېنىڭ يامغۇرسىز چاقماقلىرىڭغا قاراپ مەن سېنىڭ (ئەسلىي قىياپىتىڭنى) بىلدىم. مېنىڭ يامغۇرى يوق ئۇلۇتقا نېمە ئىھتىياجىم بولسۇن؟! قىسقىسى، مەن سەندىن كۆتكەنلىرىمگە ئېرىشەلمەي، مەن ھەزەر قىلغان نەرسىگە دۇچار بولدۇم.

لِبَعْضِ الْاَفَاضِلِ

دَعَوْتُ اللهَ اَنْ تَسْمُوَ وَتَعْلُوَ * عُلُوَّ النَّجْمِ فِي أُفُقِ السَّمَاءِ

فَلَمَّا اَنْ سَمَوْتَ بَعَدْتَ عَنِّي * فَكَانَ اِذًا عَلَي نَفْسِي دُعَائِي

بىر دانانىڭ سۆزى:

مەن ئەللاھدىن ئاسماندىكى يۇلتۇزنىڭ ئۈستۈن بولغىنىدەك ، سېنىڭ ئۈستۈن ۋە ئالىي بولۇشۇڭنى تىلىدىم . سەن ئۈستۈن بولۇشۇڭ بىلەنلا مەندىن يىراقلاپ كەتتىڭ . دېمەك ، بۇ تىلىكىم ئۆزۈمگە زىيان ئېلىپ كەلدى .

اَلْبَابُ السَّابِعُ فِي الزَّهْرِ

لِابْنِ النُّبَيْه

رَوْضَة وَجْنَاتِ الْوَرْدِ قَدْ خَجِلَتْ * فِيْهَا ضُحَيَّ وَعُيُونُ النَّرْجِسِ انْفَتَحَتْ
تَشَاجَرَ الطَّيْرُ فِي اَفْنَانِهَا سَحَرًا * وَمَالَتِ الْقَضْبُ لِلتَّعْنِيْقِ وَاصْطَلَحَتْ

وَالْقَطْرُ قَدْ رُشَّ ثَوْبَ الدَّوْحِ حِيْنَ رَأَى * مَجَامِرَ الزَّهْرِ فِي اَذْيَالِهِ نَفَحَتْ

لِصَفِيِّ الدِّيْنِ

زَنْبَقٌ بَيْنَ قَضْبِ آسٍ وَبَانٍ * وَاقَاحٍ وَنَرْجِسٍ وَوُرُودِ
كَجَبِيْنٍ وَعَارِضٍ وَقَوَامٍ * وَثُغُورٍ وَاَعْيُنٍ وَخُدُودِ

وَلَهُ اَيْضًا

وَرَدَ الرَّبِيْعُ فَمَرْحَبًا بِوُرُوْدِه * وَبِنُوْرِ بَهْجَتِه وَنَوْرِ وُرُوْدِه
وَبِحُسْنِ مَنْظَرِهِ وَطِيْبِ نَسِيْمِه * وَاَنِيْقِ مَلْبَسِهِ وَوَشْيِ بُرُوْدِه

فَصْلٌ اِذَا افْتَخَرَ الزَّمَانُ فَاِنَّهُ * اِنْسَانُ مُقْلَتِه وَبَيْتُ قَصِيْدِه

7. باب گۈل ھەققىدە

ئىبنى نۇبەيھىنىڭ سۆزى:

ئۇ تەڭداشسىز بىر باغدۇركى، چاشكا قۇياشى ئۇ باغدىكى گۈل شاخلىرى ئالدىدا خىجىللىقتا چۆمىدۇ. پىياز گۈلىنىڭ كۆزلىرى ئېچىلىدۇ. سەھەر ۋاقتىدا ئۇنىڭ شاخلىرىدا قۇشلار سايرىشىدۇ. دەرەخ شاخلىرى ئالدىدا گىرەلىشىش ئۇچۇن ئىرغاڭلىشىدۇ. يەنە ئەسلىگە قايتىدۇ. چوڭ دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىغا چۈشكەن يامغۇر دەرەخ تۈۋىدىكى گۈلنىڭ غۇنچىلىرى خۇش پۇراق تارتقانلىقىنى كۆرۈپ (دەرەخ يوپۇرماقلىرى ۋە گۈلگە قاراپ) ئاقىدۇ.

سەفىيۇددىننىڭ سۆزى:

قارغاي، شەمشاد، كاپكاپ، پىياز گۈلى ۋە قىزىل گۈللەر ئارىسىدىكى ياسىمەن گۈلى ھەممىسى (مەھبۇبنىڭ) پېشانە، ماڭلاي چېچى، قامەت، لەۋ، كۆز ۋە مەڭزىگە ئوخشاشتۇر.

سەفىيۇددىننىڭ سۆزى:

باھار كەلدى. ئۇنىڭ كەلگەنلىكىگە، يارقىن نۇرى ۋە كەلگەنلىكىدىن (دېرەك بېرىدىغان) گۈل - چېچەكلىرىگە، ئۇنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىگە، خۇش پۇراق، مەيىن شامىلىغا، ئۇنىڭ كۆركەم لىباسىغا رەڭگارەڭ تونلىرىغا مەرھابا. ئۇ بىر پەسىلدۇركى، ئەگەر زامان پەخىرلەنگۈدەك بولسا، باھار ئۇ زامانىنىڭ كۆزىنىڭ قارىسى ۋە مەدھىيە نامىدۇر.

يُغْنِي الْمِزَاجَ عَنِ الْعِلاَجِ نَسِيْمُهُ * بِاللُّطْفِ عِنْدَ هُبُوْبِهِ وَرُكُوْدِهِ

يَا حَبَّذَا اَزْهَارُهُ وَثِمَارُهُ * وَنَبَاتُ نَاجِمِهِ وَحَبُّ حَصِيْدِهِ
وَتَجَاوُبُ الْاَطْيَارِ فِي اَشْجَارِهِ * كَبَنَاتِ مَعْبَدٍ فِي مَوَاجِبِ عُوْدِهِ

لِعَلِيِّ بْنِ سَعِيْدِ الْاُنْدُلُسِي

كَاَنَّمَا النَّهْرُ صَفْحَةٌ كُتِبَتْ * اُسْطُرُهَا وَالنَّسِيْمُ مُنْشِئُهَا
لَمَّا اَبَانَتْ عَنْ حُسْنِ مَنْظَرِهَا * مَالَتْ اِلَيْهِ الْغُصُوْنُ تَقْرَأُهَا

لِبَعْضِهِمْ

سَاَلْتُ الْغُصْنَ لِمَ تَعْرَى شِتَاءً * وَتَبْدُوْ فِي الْمَصِيْفِ وَاَنْتَ كَاسِ
فَقِيْلَ لِيَ الرَّبِيْعُ عَلَي قُدُوْمٍ * خَلَعْتُ عَلَي الْبَشِيْرِ بِهِ لِبَاسِي

لِابْنِ الْمُعْتَزِّ

قَضِيبٌ مِنَ الرَّيْحَانِ شَابَهَ لَوْنُهُ * اِذَا مَابَدَا لِلْعَيْنِ لَوْنَ الزُّمُرَّدِ
وَشَبَّهْتُهُ لَمَّا تَأَمَّلْتُ حُسْنَهُ * عِذَارًا تَدَلَّي فِي عَوَارِضِ اَمْرَدِ

باھارنىڭ مەيىن شامىلى چىقىشان ۋە توختىغان ۋاقىتلىرىدا ئەللاھنىڭ لۇتفى بىلەن ئادەمنىڭ مىجەزىنى داۋالاشتىن بىھاجەت قىلىدۇ. ئاھ ئۇنىڭ ئېسىل گۈللىرى، مېۋىلىرى رەڭدار ئۆسۈملۈكلىرى ۋە پىشىپ كەتكەن ئاشلىقلىرى، دەرەخلىرىدىكى قۇشلارنىڭ سايراشلىرى خۇددى ئۇد كۆيلىرىدىكى مەئبەدىنىڭ (ئاتاقلىق سەنئەتكار) قىزلىرىغا ئوخشاش بولۇپ، (بۇلار) نەقەدەر ئېسىل- ھە!

ئەلى ئىبنى سەئىد ئىسپانىيىنىڭ سۆزى:

دەريا گويىاكى قۇرلىرىغا خەت يېزىلغان بىر قەغەزدۇركى، ئۇنى ۋۇجۇدقا كەلتۈۋگۈچى شامالدۇر. ئۇ قۇرلار ئۆزىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى نامايان قىلغاندا دەرەخ شاخلىرى ئۇنى ئوقۇش ئۈچۈن ئىگىلگەندۇر (دەريا ۋە قىرغاقتىكى دەرەخلەر مۇشۇنىڭغا ئوخشىشىدۇ.)

بىر دانانىڭ سۆزى:

مەن دەرەخ شاخلىرىدىن «نېمە ئۈچۈن قىشتا يالىڭاچ بولۇۋېلىپ، يازدا كىيىم كىيىپ ئوتتۇرغا چىقىسەن؟» دەپ سورىسام، ئۇ شاخ (كۆزدە) باھار كېلىش ئالدىدا دەپ خۇش خەۋەر ئاڭلاپ، خەۋەر قىلغۇچىغا سۆيۈنچە قىلىپ كىيىمىنى بېرىۋەتكەنمەن دېدى.

ئىبنى مۇئتەزنىڭ سۆزى:

ئۇ بىر گۈل شېخىدۇركى بىر قاراشتا، ئۇنىڭ رەڭگى كۆپكۆك زۇمرەت تېشىنىڭ رەڭگىگە ئوخشايدۇ. مەن ئۇنىڭ ھۆسنىنى خىيال قىلسام، شاش ئاتنىڭ پېشانىسىدىكى (كۆز تەگمىسۇن ئۈچۈن ئېسىپ قويۇلغان) تۆۋەنگە چۈشۈپ تۇرغان چېكە چاچقا ئوخشاپ كەتتى.

لِعَلِيّ بْنِ رُسْتُم

وَالطَّلُّ فِي سِلْكِ الْغُصُوْنِ كَلُؤْلُؤٍ * رَطْبٍ يُصَافِحُهُ النَّسِيْمُ فَيُسْقِطُ
وَالطَّيْرُ تَقْرَأُ وَالْغَدِيْرُ صَحِيْفَةٌ * وَالرِّيْحُ يَكْتُبُ وَالْغَمَامُ يُنَقِّطُ

لِآخَرَ

وَوَرْدَةٍ جَمَعَتْ لَوْنَيْنِ قَدْ حَكَيَا * خَدَّيْ حَبِيْبٍ وَخَدَّيْ هَائِمٍ عَشِقَا
تَعَانَقَا وَبَدَا وَاشٍ فَرَاعَهُمَا * فَاحْمَرَّ ذَا خَجَلاً وَاصْفَرَّ ذَا فَرَقَا

لِأَبِي الْفِرَاسِ

وَيَوْمٍ جَلاَ فِيْهِ الرَّبِيْعُ رِيَاضُهُ * بِأَنْوَاعِ حُلْيٍ فَوْقَ أَثْوَابِهِ الْخُضْرِ
كَأَنَّ ذُيُوْلَ الْجُلَّنَارِ مُطَلَّةٌ * فُضُوْلُ ذُيُوْلِ الْغَانِيَاتِ مِنَ الْأَزْرِ

جَاءَ الرَّبِيْعُ بِبِيْضِهِ وَبِسُوْدِهِ * صِنْفَانِ مِنْ سَادَاتِهِ وَعَبِيْدِهِ
جَيْشٌ ذَوَابِلُهُ الْغُصُوْنُ وَفَوْقَهَا * أَوْرَاقُهَا مَنْشُوْرَةٌ كَبُنُوْدِهِ

ئەلى ئىبنى رۇستەمنىڭ سۆزى:

ھۆل شاختىن ئىبارەت يىپقا ئۆتكۈزۈلگەن شەبنەم ھۆل ئۇنچىگە ئوخشاشتۇر. مەيىن شامالنىڭ ئۇ شاختا تېگىشى بىلەن شەبنەم (سىياھ بولۇپ) يەرگە چۈشىدۇ. قۇش سايراپ ئوقۇيدۇ. كۆل قەغەز بولۇپ شامال خەت يازىدۇ. بۇلۇت چېكىت قويىدۇ.

بىر دانانىڭ سۆزى:

گۈل ئىككى رەڭنى (ئىككى رەڭ قىزىل ۋە سېرىقنى كۆرسىتىدۇ.) ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، بۇ ئىككى رەڭ گىرەلىشىپ قالغان مەھبۇبىنىڭ مەڭزى بىلەن ئىشقىدا سەرسان بولغان ئاشىقنىڭ مەڭزىنى سۈرەتلەپ بېرىدۇ. دەل شۇ چاغدا، بىر چېبىقمچى ئوتتۇرىغا چىقىپ ئىككىسىگە تەھدىت سالدى. بىرى خىجىللىقتىن قىزىرىپ كەتسە، بىرى قورقىنىلىقتىن سارغىيىپ كەتتى.

ئەبۇل فراسنىڭ سۆزى:

(بۇ كۈنلەر) باھار ۋە باھارنىڭ گۈزەللىكلىرى يېشىل تونى ئۈستىگە زىننەتلەرنى تاقاپ جىلۋە قىلغان كۈندۈر. ئانار گۈلى ۋە ئانار گۈلىنىڭ بەرگى گۈزەللىكتە ئۈستۈلچى قىزلارنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى ئەسلىتىدۇ.

ئىبنى سەھلنىڭ سۆزى:

باھار ئېقى ۋە قارىسى (شېئىردىكى ئاق-قارا كېچە بىلەن كۈندۈزنى، قۇل ۋە خوجايىن، گۈل ۋە ياپراقلارنى كۆرسىتىدۇ.) ئۆزىنىڭ خوجايىن ۋە قۇللىرىدىن ئىبارەت ئىككى تۈركۈم كىشىنى ئېلىپ كەلدى. (باھار) بىر توپ ئەسكەرلەردۇركى، ئۇنىڭ نوتىلىرى نەيزىلەردۇر. ئۇنىڭ ئۈستىدىكى يوپۇرماقلىرى بايراقلارغا ئوخشاش تارقاقلاشتۇرۇلغان.

اَلْبَابُ الثَّامِنُ فِي الرِّثَاءِ

لِعَاتِكَةَ بِنْتِ زَيْدِ بْنِ عَمْرِوبْنِ نُفَيْلٍ فِي سَيِّدِنَا اَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ عُمَرَ الْفَارُوْقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

عَيْنُ جُوْدِى بِعَبْرَةٍ وَنَحِيْبِ * لاَتَمَلِّي عَلَى الْاِمَامِ الصَّلِيْبِ
فَجَّعَتْنِي الْمَنُوْنُ بِالْفَارِسِ الْمُـ * ـعْلَمْ يَوْمَ الْهِيَاجِ وَالتَّأْنِيْبِ

عِصْمَةُ الدِّيْنِ وَالْمُعِيْنُ عَلَى الدَّهْـ * ـرِوَغَيْثُ الْمَلْهُوْفِ وَالْمَكْرُوْبِ
قُلْ لِاَهْلِ الضَّرَّاءِ وَالْبُؤْسِ مُوتُوا * اِذْ سَقَتْنَا الْمَنُونُ كَأسَ شُعُوبِ

لِكَعْبِ بْنِ مَالِكٍ فِي رِثَاءِ سَيِّدِنَا عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

فَكَفَّ يَدَيْهِ ثُمَّ اَغْلَقَ بَابَهُ * وَاَيْقَنَ اَنَّ اللهَ لَيْسَ بِغَافِلِ
وَقَالَ لِاَهْلِ الدَّارِ لاَتَقْتُلُوْهُمْ * عَفَا اللهُ عَنْ كُلِّ امْرِئٍ لَمْ يُقَاتِلِ
فَكَيْفَ رَأَيْتَ اللهَ صَبَّ عَلَيْهِمُ * الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ بَعْدَ التَّوَاصُلِ
وَكَيْفَ رَأَيْتَ الْخَيْرَ اَدْبَرَ بَعْدَهُ * عَنِ النَّاسِ اِدْبَارَ الرِّيَاحِ الْجَوَافِلِ

8. باب مەرسىيلەر

زەيد ئىبنى ئەمىر ئىبنى نۇفەيل قىزى ئاتىكەنىڭ مۇئمىنلەرنىڭ ئەمىرى ئۆمەر فارۇق ھەققىدىكى مەرسىيسى:

مېنىڭ سېخىي كۆزۈم دارغا ئېسىلغان ئىمامغا (سۇيىقەست قىلىنغان ئىمامغا قايغۇرۇپ) ياش تۆكۈپ يىغلاش بىلەن زېرىكمىگىن. ئۆلۈم پاتپاراقچىلىق ۋە قالايمىقانچىلىق كۈنىدە (ئىمام سۇيىقەستكە ئۇچرىغان كۈنىدە) مېنى بايراق تۇتقان بىر ئاتلىق چۈشەندار بىلەن خاتىرجەمسىزلەندۇرۇپ (ماڭا قورالىلىق دۈشمەندەك ھۇجۇم قىلىپ) ئارامسىنى بۇزدى.

(بۇ كىشى) دىنىڭ باشپاناھى، دەۋرگە قارشى، (دەۋر ھادىسىلىرىگە قارشى) يارىدەم بەرگۈچى غەمكىنلەرنىڭ ۋە ئازاب چەككۈچىلەرنىڭ ھالىغا يەتكۈچى (كىشى ئىدى) زىيان ۋە قىيىنچىلىققا قالغانلارغا دېگىنكى «(ئەمدى) ئۆلۈگىلار بىزنى ئۆلۈم بۆلۈنۈش قەدەملىرى بىلەن سۈغاردى.»

كەئىب ئىبنى مالىكنىڭ ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەققىدىكى مەرسىيسى:

ئۇ قولىنى يىغىپ ئىشكنى تاقىدى ۋە ئەللاھنىڭ غاپىل ئەمەسلىكىگە ئىشەنچ قىلغان ھالدا ھويلىدىكىلەرگە (مۇھاپىزەتچىلەرگە) ئۆلارنى ئۆلتۈرمەكلار، ئەللاھ ئۇرۇش قىلمىغانلارنىڭ گۇناھىنى مەغپىرەت قىلسۇن دېدى. كېيىنچە سەن ئەللاھنىڭ كىشىلەر ئارىسىدىكى قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتىنى يوقىتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئاداۋەت ۋە ئۆچمەنلىكنى ياندۇرغانلىقىنى كۆردۈڭ، كېيىن قانداق بولدى؟ ئۇ كىشى (ئوسمان ئۆلگەندىن) كېيىن ياخشىلىقنىڭ كىشىلەردىن بۇران قايىتقانىدەك قايتىپ كەتكەنلىكىنى كۆردۈڭ.

لِاَبِي الْاَسْوَدِ الدُّئَلِي يَرْثِي سَيِّدَنَا عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

اَلاَ يَا عَيْنُ وَيْحَكِ اَسْعِدِيْنَا * اَلاَتَبْكِي اَمِيْرَ الْمُؤْمِنِيْنَا
وَتَبْكِي اُمُّ كَلْثُوْمٍ عَلَيْهِ * بِعَبْرَتِهَا وَقَدْ رَأَتِ الْيَقِيْنَا

اَلاَ قُلْ لِلْخَوَارِجِ حَيْثُ كَانُوا * فَلاَ قَرَّتْ عُيُونُ الْحَاسِدِيْنَا
اَفِي شَهْرِ الصِّيَامِ فَجَّعْتُمُوْنَا * بِخَيْرِ النَّاسِ طُرًّا اَجْمَعِيْنَا

قَتَلْتُمْ خَيْرَ مَنْ رَكِبَ الْمَطَايَا * وَذَلَّلَهَا وَمَنْ رَكِبَ السَّفِيْنَا
وَمَنْ لَبِسَ النِّعَالَ وَمَنْ حَذَاهَا * وَمَنْ قَرَأَ الْمَثَانِيَ وَالْمُبِيْنَا

وَكُلُّ مَنَاقِبِ الْخَيْرَاتِ فِيْهِ * وَحبُّ رَسُوْلِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَا
لَقَدْ عَلِمَتْ قُرَيْشٌ حَيْثُ كَانَتْ * بِاَنَّهُ خَيْرُهُمْ حَسَبًا وَدِيْنًا

اِذَا اسْتَقْبَلْتَ وَجْهَ أَبِي حُسَيْنٍ * رَأَيْتَ الْبَدْرَ فَوْقَ النَّاظِرِيْنَا
وَكُنَّا قَبْلَ مَقْتَلِهِ بِخَيْرٍ * نَرَى مَوْلَي رَسُوْلِ اللهِ فِيْنَا

يُقِيْمُ الْحَقَّ لاَيَرْتَابُ فِيْهِ * وَيَعْدِلُ فِي الْعِدَى وَالْاَقْرَبِيْنَا
وَلَيْسَ بِكَاتِمٍ عِلْمًا لَدَيْهِ * وَلَمْ يُخْلَقْ مِنَ الْمُتَكَبِّرِيْنَا

ئەبۇلئەســـۇەددۇئىلى نـــاڭ ئـــەلى رەزىيەللاھۇئـــەنھۇ ھەققىدىكى مەرسىيىسى :

ئەي كـۆز ۋاي ساڭا ، (يىغلاش بىلەن) بىزنى بەختىلىك قىلمامسەن ؟ مۆئمىنلەرنىڭ ئەمىرىگە يىغلىمامسەن ؟ ئۇممۇ كۇلسۇمۇ ئۆلۈمنى كـۆرۈپ ياش تـۆكۈپ يىغـلاپ كەتتى . (سەن يىغلىمامسەن؟) ئېسىگدە تۇتقىنكى ، خاۋارىجلارغا قەيەردە بولسۇن يەتكۈزۈپ قوي . بىزنى كۆرەلمەسلەرنىڭ كۆڭلىگە خۇشاللىق يېقىن بولمىسۇن . سىلەر (ئەي خاۋارىجلار) رامىزان ئېيىدا ئىنسانلارنىڭ ئىچىدىكى كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىغا (زىيانكەشلىك) قىلىش بىلەن بىزنى بىئارام قىلامسىلەر؟ ئات مىنگەن ، ئات كۆندۈرگەن ، كېمىلەرگە چىققان ، ئاياغ كىيگەن ۋە ئۇنى تىكىپ يامىغان، تەكرار ئوقۇلىدىغان سۆزنى ئوقۇغان ۋە مۇبىنىنى ئوقۇغان (مۇبىن : سۈرە ياسىن كۆزدە تۇتۇلغان . تەكرار ئوقۇلىدىغان سۈرە - سۈرە فاتىھە كۆزدە تۇتۇلغان .) كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىنى ، بارلىق ياخشى خىسلەتلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەن كائىناتنىڭ تەربىيچىسىنىڭ ئەلچىسىنىڭ يېقىنى بولغان (ئەلىنى) ئۆلتۈردىڭلارمۇ ؟ قۇرەيشلەر قەيەردە بولسۇن ، بۇ كىشىنىڭ ئائىلە كېلىپ چىقىشى ۋە ئېتىقاد جەھەتتە ئۆزلىرىدىن ياخشى ئىكەنلىكىنى بىلەتتى . ئەگەر سەن ئەبۇ ھۈسەيىننىڭ (ئەلىنى دېمەكچى- ت ،) يۈزىگە قارىغۇدەك بولساڭ ، ئالدىڭدا تولۇن ئايىنى كۆرىسەن . بىز ئۇ ئۆلتۈرۈلۈشتىن ئىلگىرى ياخشى ئىدۇق . روسۇلۇللاھنىڭ يېقىنى بىزنىڭ ئىچىمىزدە بار دەپ بىلەتتۇق . ئۇ ھەقىنى ئىجرا قىلاتتى . ئىككىلەنمەيتتى . دۈشمەنلەرگە بولسۇن ، مەيلى يېقىنلىرىغا بولسۇن ، ئادىل ئىدى . ئۇ ئۆزىدە بار ئىلمىنى يوشۇرغۇچىلاردىن ئەمەس ئىدى . تەكەببۇر قىلىپمۇ يارىتىلمىغانىدى .

كَانَّ النَّاسُ اذْ فَقَدُوْا عَلِيًّا * نُعَامٌ حَارَ فِي بَلَد سنِيْنَا
فَلاَ تُشْمِتْ مُعَاوِيَةَ بْنَ صَخْرٍ * فَانَّ بَقِيَّةَ الْخُلَفَاءِ فِيْنَا

لاَبي الْحَسَنِ الاَنْبَارِيّ
عُلُوٌّ فِي الْحَيَاتِ وَفِى الْمَمَاتِ * لَحَقٌّ تِلْكَ احْدَى الْمُعْجِزَاتِ
كَأَنَّ النَّاسَ حَوْلَكَ حِيْنَ قَامُوا * وُفُوْدُ نَدَاكَ اَيَّامَ الصِّلاَتِ

كَاَنَّكَ قَائِمٌ فِيْهِمْ خَطِيْبًا * وَكُلُّهُمْ قِيَامٌ لِلصَّلاَةِ
مَدَدْتَ يَدَيْكَ نَحْوَهُمْ اِحْتِفَاءً * كَمَدِّهَا اِلَيْهِمْ بِالْهِبَاتِ

وَلَمَّا ضَاقَ بَطْنُ الْاَرْضِ عَنْ اَنْ * يَضُمَّ عُلاَكَ مِنْ بَعْدِ الْوَفَاةِ
اَصَارُوا الْجَوَّ قَبْرَكَ وَاسْتَعَاضُوْا * عَنِ الْاَكْفَانِ ثَوْبَ السَّافِيَاتِ

لِعَظْمِكَ فِي النُّفُوسِ بَقِيْتَ تُرْعَي * بِحُرَّاسٍ وَحِفَاظٍ ثِقَاتِ
وَتُوْقَدُ حَوْلَكَ النِّيْرَانُ لَيْلاً * كَذَلِكَ كُنْتَ اَيَّامَ الْحَيَاةِ

رَكِبْتَ مَطِيَّةً مِنْ قَبْلُ زَيْدٌ * عَلاَهَا فِي السِّنِيْنَ الْمَاضِيَاتِ
وَتِلْكَ قَضِيَّةٌ فِيْهَا تَأَسٍّ * تُبَاعِدُ عَنْكَ تَعْيِيْرَ الْعِدَاةِ

كىشىلەر ئەلىنى يوقىتىپ قويغان چېغىدا خۇددى بىر شەھەردە نەچچە يىل ئېزىپ قالغان تۆگە قۇشقا ئوخشاپ قېلىشتى. ئەي مۇئاۋىيە ئىبنى سەخر (ئالدىراپ) خۇشال بولۇپ كەتمە. چۈنكى، باشقا خەلىپىلەر بىزنىڭ ئىچىمىزدە (يەنى بىزدىن چىققان)

ئەبۇل ھەسەنىل ئەنبارنىڭ ئەززود دەۋلەنىڭ ۋەزىرى ئەبۇ تاھىر مۇھەممەد ئەززود دەۋلە تەرىپىدىن دارغا ئېسىلغاندا ئەبا تاھىرغا ئاتاپ ئوقىغان مەرسىيىسى:

بۇ مەرسىيە مۇڭلۇق مەرسىيىلەرنىڭ بىرى:

ھايىاتمۇ، ماماتمۇ، ئالىي بولۇشمۇ چوقۇم ھەقىقەتتۇر. بۇ (ھەم) مۆجىزاتلارنىڭ بىرى. كىشىلەر ئىبنىڭ ئەتراپىدا ئۆرە تۇرۇشقان چاغدا، خۇددى ئۇلار ئىبنىڭ سىلە-رەھىم قىلىدىغان كۈنۈڭدىكى خەير - ئېھسانىڭنى (يەتكۈزىدىغان) ۋەكىللەرگە، سەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تۇرۇپ نۇتۇق سۆزلەۋاتقان بىر ئادەمگە ئوخشايسەن. ئۇلار نامازغا تۇرغانلارغا ئوخشايدۇ. سەن ئىككى قولۇڭنى كىشىلەرگە مەرھەمەت قىلىش يۈزىسىدىن خۇددى (ھايات چېغىدا) ئۇلارغا سېخىيلىق قولۇڭنى سۇنغانغا ئوخشاش سۇندۇڭ. يەرنىڭ قورسىقى سېنىڭ ۋاپاتىڭدىن كېيىنمۇ ئالىيلىقىڭنى سىغدۇرالماي قالغاچقا، ئۇلار ساڭا ھاۋانى قەبرە قىلىپ كېپەنلىرىڭ ئورنىغا چاڭ - توزاندىن كىيىم كىيدۈرۈشتى. سېنىڭ قەلبىلەردىكى (ئورنىڭ) يۈكسەك بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىشەنچلىك كۆزەتچى ساقچىلا بىلەن قوغدالغان ھالدا قېپقالدىڭ. كېچىلىرى سېنىڭ ئەتراپىڭدا گۈلخانلار يېقىلاتتى. ھايات ۋاقتىڭدىمۇ دەل مۇشۇنداق كىشى ئىدىڭ. سەن شۇنداق بىر ئانقا مىندىڭ. بۇنىڭدىن بۇرۇن زەيد ئۇنىڭغا مىنگەندى.

مانا بۇ بىر ئۇلگىلىك مەسىلە بولۇپ، ئۇ سەندىن دۇشمەنلەرنىڭ تاپا-تەنىسىنى يىراق قىلىدۇ.

وَلَمْ اَرَ قَبْلَ جزْعِكَ قَطُّ جزَعًا * تَمَكَّنَ مِنْ عنَاقِ الْمُكَرَّمَاتِ
اَسَأْتَ اِلَي النَّوَائِبِ فَاسْتَثَارَتْ * فَأَنْتَ قَتِيْلُ ثَارِ النَّائِبَاتِ

وَكُنْتَ تُجِيْرُ مِنْ صَرْفِ اللَّيَالِي * فَصَارَ مُطَالِبًا لَكَ فِي التُّرَاثِ
وَصَيَّرَ دَهْرُكَ الْاِحْسَانَ فِيْهِ * اِلَيْنَا مِنْ عَظِيْمِ السَّيِّئَاتِ

وَكُنْتَ لِمَعْشَرٍ سَعْدًا فَلَمَّا * مَضَيْتَ تَفَرَّقُوْا بِالْمُنْحِسَاتِ
غَلِيْلٌ بَاطِنٌ لَكَ فِي فُؤَادِي * يُخَفَّفُ بِالدُّمُوعِ الْجَارِيَاتِ

وَلَوْ اَنِّي قَدَرْتُ عَلَي قِيَامٍ * بِفَرْضِكَ وَالْحُقُوقِ الْوَاجِبَاتِ
مَلَأْتُ الْاَرْضَ مِنْ نَظْمِ الْقَوَافِي * وَنَحْتُ بِهَا خِلَافَ النَّائِحَاتِ

وَلَكِنِّي اُصَبِّرُ عَنْكَ نَفْسِي * مَخَافَةَ اَنْ اُعَدَّ مِنَ الْجُنَاةِ
وَمَالَكَ تُرْبَةٌ فَأَقُوْلُ تُسْقَي * لِاَنَّكَ نَصْبَ هَطْلِ الْهَاطِلَاتِ

عَلَيْكَ تَحِيَّاتُ الرَّحْمَنِ تَتْرَى * بِرَحْمَاتٍ غَوَادٍ رَائِحَاتِ

لِلْبَعْضِ فِي جَعْفَرِ الْبَرْمَكِي

وَهَذَا جَعْفَرٌ بِالْجِذْعِ يَمْحُو * مَحَاسِنَ وَجْهِهِ الرِّيْحُ الْقَتَامُ

مەن سېنىڭ (ئېسىلغان) (دار) ياغىچىڭدىن بۇرۇن ئۇلۇغلارنىڭ بوينىغا ئىگە بولغان (شۇنداق كىشىنىڭ بويىنى ئېسىلغان) (بۇنداق دار ياغىچىنى) ئەسلا كۆرۈپ باقمىغان. سەن(بالايىئاپەت) ھادىسىلەرنى ئوسال قىلدىڭ. ئۇ ھادىسىلەر قىساس تەلەپ قىلدى. سەن ھادىسىلەرنىڭ ئىنتىقام ئېلىش تۇيغۇسىغا زىيانكەشلىككە ئۇچرىدىڭ. سەن دەۋرنىڭ قالايمىقانچىلىقىدىن (باشقىلارنى) قوتۇلدۇراتتىڭ. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ سېنى قىساس تەلەپ قىلىپ ئىزدەيدىغان بولۇپ قالدى. سېنىڭ دەۋرىڭ بىزلەرگە قىلىنغان خەير- ئېھسان قىلىشنى ئەڭ چوڭ گۇناھ دەپ قارىدى. سەن جامائەت (كۆپچىلىك) ئۈچۈن بەخت ئىدىڭ. سەن كەتكەندىن كېيىن ئۇلار بەختسىزلىك بىلەن تارقاپ كەتتى. مېنىڭ قەلبىمدە ساڭا بولغان يوشۇرۇن تەشنالىق ئېقىپ تۇرغان ياشلىرىم ئارقىلىق يېنىكلىتىلىدۇ. ئەگەر مەن سېنىڭ پەزىلىتىڭنى ۋە ھوقۇق - مەجبۇرىيەتلىرىڭنى ئورۇنلاشقا قادىر بولسام، مەن يەر شارىنى قاپلىداش نەزمىلەر بىلەن توشقۇزۇپ (ئۆلۈمدە) يىغلىغۇچى ئىياللارنىڭ ئەكسىچە يىغلىغان بولاتتىم. لېكىن، مەن گۇناھكار بولۇپ قېلىشىمدىن ئەنسىرىگەنلىكىمدىن ئۆزۈمنى سەۋرچان تۇتۇشقا تىرىشىمەن. سېنىڭ تۇپرىقىڭمۇ يوق. مەن ئېيتىمەنكى، سۇ (سېنىڭ تۇپرىقىڭغا ئەمەس) ئۇستۇڭگە ياغدۇ. چۈنكى، سەن يامغۇرغا تولغان بۇلۇتلارنىڭ (سۇ تاماچىلىتىدىغان) نىشانىسەن. ساڭا رەھمان تەئالانىڭ ئەتىگەن، كەچلەردە (ياغدىغان) رەھمەتلىرى ئۆزلۈكسىز تۇردە يېغىپ تۇرىدۇ.

بىر دانانىڭ جەئىفەر بورمىكى ھەققىدىكى مەرسىيىسى :

مانا بۇ (دار) ياغىچىدىكى جەئىفەر. ئۇنىڭ يۈزىنىڭ سىماسىنى قارا بوران ئۇچۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ.

اَمَا وَاللهِ لَوْ لاَ خَوْفُ وَاشٍ * وَعَيْنٌ لِلْخَلِيْفَةِ لاَتَنَامُ
لَطُفْنَا حَوْلَ جِذْعِكَ وَاسْتَلَمْنَا * كَمَا لِلنَّاسِ بِالْحَجَرِ اسْتِلاَمُ

لِلزَّمَخْشَرِيِّ فِي رِثَاءِ شَيْخِه اَبِي مُضَرَ *
وَقَائِلَةٍ مَا هَذِهِ الدُّرَرُ الَّتِي * تَسَاقَطَ مِنْ عَيْنَيْكَ سِمْطَيْنِ سِمْطَيْنِ

فَقُلْتُ لَهَا الدُّرُّ الَّذِى كَانَ قَدْ حَشَا * اَبُو مُضَرٍ اُذُنِي تَسَاقَطَ مِنْ عَيْنِي

لِثَابِتِ بْنِ هَارُوْنَ يَرْثِي الْمُتَنَبِّي
اَلدَّهْرُ اَخْبَثُ وَاللَّيَالِي اَنْكَدُ * مِنْ اَنْ تَعِيْشَ لِاَهْلِهَا يَا اَحْمَدُ

قَصَدَتْكَ لَمَّا اَنْ رَأَتْكَ نَفِيْسَهَا * بُخْلاً بِمِثْلِكَ وَالنَّفَائِسُ تُقْصَدُ
ذُقْتَ الْكَرِيْهَةَ بَغْتَةً وَفَقَدْتَهَا * وَكَرِيْهَةُ فَقْدِكَ بِالْوَرَى لاَيُفْقَدُ

قُلْ لِي اِنِ اسْتَطَعْتَ الْخِطَابَ فَاِنَّنِي * هَبُّ الْفُؤَادِ اِلَي خِطَابِكَ مُكْمَدُ
اَتَرَكْتَ بَعْدَكَ شَاعِرًا وَاللهِ لاَ * لَمْ يَبْقَ بَعْدَكَ فِي الْوَرَى مَنْ يُنْشِدُ

اَمَّا الْعُلُومُ فَاِنَّهَا يَا رَبَّهَا * تَبْكِي عَلَيْكَ بِاَدْمُعٍ لاَتَجْمَدُ

ئــەللاھ بــــلەن قەســـەمكى، ئەگـــەر چـــېقىمچىلارنىڭ قورقۇنچىسى ۋە خەلىپىنىڭ ئۇخلىمايدىغان كۆزلىرى بولمىسا ئىدى، بىزنى جەئىفەرنىڭ (دار) ياغىچىگىنىڭ ئەتراپىنى تاۋاپ قىلىپ خۇددى كىشىلەر ھەجەر (ئەسۋەد) نى سۆيگەندەك سۆيگەن بولاتتۇق.

زەمەخشـــەرنىڭ ئۇســـتازى ئـــەبۇ مـــۇزەر ھـــەققىدىكى مەرسىيىسى:

بەزىلەر (مەندىن) كۆزلىرىڭدىن ئۇنچە تۆكۈلۈۋاتقان بۇ گۆھەرلەر نېمىلەردۇر؟ دەپ سوراشتى. مەن دېدىمكى، ئەبۇ مـــۇزەر مېـــنىڭ قۇلىقىمغـــا توشـــقۇزغان گـــۆھەرلەر ئـــىدى، كۆزۈمدىن تۆكۈلۈۋاتىدۇ.

ســـابىت ئىبـــنى ھارۇنـــنىڭ مۇتەئەببىگـــە ئۇقۇغـــان مەرسىيىسى:

دەۋر ئـەڭ ئەسكى، كېچىلەر ئەڭ دەھشەت. ئىي ئەھمەد بۇ دەۋر ســـىنىڭ ئـــۇ دەۋر كىشـــىلىرى ئۈچـــۈن ياشىشـــقا (ئەرزىمەيدۇ).

دەۋر سېنىڭ ئۆزىدىكى ئەڭ ئېسىل كىشى ئىكەنلىكىنى كۆرگـەندە، سـەندەك كىشىگـە چىدىمىغانلىقتىن سېنى قەستلىدى. (ئەلۋەتتە) ئېسىل نەرسىلەر نىشان قىلىنىدۇ. ســەن تۈيۇقسىزلا ئـاچچىق ئـازابلارنى تېتىدىڭ ۋە ئۇنـــى (ئازابىنى) يوقاتتىڭ. سېنى يوقىتىش كىشىلەردىن يوقالمايدۇ. ئەگەر سەن دېيەلىسەڭ ماڭا دەپ بەرگـىن. مـەن سېنىڭ ئىدايىڭغا (تەشنا)، يۈرىكـى ئـوت قايغۇسىغا تاشلانغان بىر كىشىمەن. سـەن كېتىپ بىرەر شائىر قالدۇرۇپ قويدۇڭمۇ؟ ئەزىزىرايى ئـەللاھ يـاق! سـەن دۇنيـادىن كەتكـەندىن كـېيىن خەلق ئىچىدە شېئىر ئوقۇيدىغان بىرمۇ ئىنسان قالمىدى. ئىلىمـلەرمۇ ــ سـەن ئۇنـىڭ خۇرجىسـىدۇر سـەن ــ ساڭا توختاۋسىز ياشلىرىنى تۆكۈپ يىغلاۋاتىدۇ.

لِلْمُتَنَبِّي

اَلْحُزْنُ يُقْلِقُ وَالتَّجَمُّلُ يَرْدَعُ * وَالدَّمْعُ بَيْنَهُمَا عَصِيٌّ طَيِّعُ
يَتَنَازَعَانِ دُمُوْعَ عَيْنٍ مُسْهِرٍ * هَذَا يَجِئُ بِهَا وَهَذَا يَرْجِعُ

اَلنَّوْمُ بَعْدَ اَبِي شُجَاعٍ نَافِرٌ * وَاللَّيْلُ مَعِي وَالْكَوَاكِبُ ظُلَّعِ
تَصْفُو الْحَيَاةُ لِجَاهِلٍ اَوْ غَافِلٍ * عَمَّا مَضَي مِنْهَا وَمَا يُتَوَقَّعُ

اَيْنَ الَّذِى الْهِرْمَانُ مِنْ بُنْيَانِه * مَا قَوْمُهُ مَا يَوْمُهُ مَا الْمَصْرَعُ
تَتَخَلَّفُ الْآثَارُ عَنْ اَصْحَابِهَا * حِيْنًا وَيُدْرِكُهُمَا الْفِنَاءُ فَتَتْبَعُ

اَلْمَجْدُ اَخْسَرُ وَالْمَكَارِمُ صَفْقَةً * مِنْ اَنْ يَعِيْشَ لَهَا الْاِمَامُ الْاَوْرَعُ
وَالنَّاسُ اَنْزَلَ فِي زَمَانِكَ مَنْزِلاً * مِنْ اَنْ تُعَايِشَهُمْ وَقَدْرُكَ اَرْفَعُ

قَدْ كَانَ اَسْرَعَ فَارِسٍ فِي طَعْنَةٍ * فَرَسًا وَلَكِنَّ الْمَنِيَّةَ اَسْرَعُ
لِلْبَعْضِ فِي رِثَاءِ كَمَالِ الدِّيْنِ

مِنْ نُكْبَةِ مَوْلاَىَ كَمَالِ الدِّيْنِ * لِلْمُلْكِ مُصِيْبَةٌ كَمَا لِلدِّيْنِ
قَدْ نَالَ بِهِ الدِّيْنُ كَمَالاً فَاِذَا * اُوْدِىَ فَبَدَا نَقْصُ كَمَالِ الدِّيْنِ

مۇتەئەببىنىك سۆزى:

قايغۇ بىئارام قىلىدۇ. سەبرى (ئۇنى) قايتۇرىدۇ. كۆز بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا ئاساسلىق قىلىدۇ ھەم ئىتائەت قىلىدۇ. (يەنى بىردەم ياش تۆكۈپ بىردەم توختايدۇ.) قايغۇ بىلەن چىرايلىقچە سەبرى قىلىش ئۈيقۇسىز كۆزلەرنىڭ ياشلىرىنى تالىشىدۇ. بىرى ياش كەلتۈرسە بىرى قايتۇرىدۇ. ئەبۇ شۇجاء (نىڭ ۋاپاتى) دىن كېيىن (مەندىن) ئۈيقۇ قاچقاندۇر. كېچە ئاجىزلىشىپ يۇلتۇزلار (ئۆچۈشكە مايىل بولىدۇ) نادان ياكى جاھىللارغا نىسبەتەن ئۆتمۈشمۇ ۋە كېلەچەكمۇ يارقىن تۇيۇلىدۇ. (مىسىردىكى) ئىبھراملارنى قۇرۇپ چىققانلار قېنى؟ ئۇنىڭ قەۋمى قېنى؟ دەۋرى قېنى؟ يىقىلغان ئورۇنلىرى قېنى؟ قەدەم ئىزلىرى قەدەم باسقۇچىلارنىڭ ئارقىسىدا ئازراق ۋاقىت قېپقالىدۇ. ئىزلار ئۆچۈشكە يۈزلىنىپ يەنە ئارقىدىن ئەگىشىپ ئىز قالدۇرۇلىدۇ. ئۇلۇغلۇق بىلەن سېخىيلىق ئۇلۇغۋار ئادەملەرنىڭ جان پىدا قىلىپ ياشىشىغا ئەرزىمەيدىغان بىر خىل ياريماس تىجارەتتۇر. كىشىلەر سېنى سېنىڭ دەۋرىڭدە شۇنداق بىر ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويىدى. ئەسلىدە سېنىڭ قەدرىڭ ئۇلار بىلەن بىرگە ياشاشتىن يۈكسەك ئىدى. ئۇ جەڭ مەيدانىدىكى ئېتى ئەڭ ئۈچقۇر چەۋەندار ئىدى. لېكىن، ئۆلۈم ئۇنىڭدىنمۇ تېزرەك چاپىدىغان چىقىپ قالدى.

بىر دانانىڭ كامالىدىن ھەققىدىكى مەرسىيىسى:

مېنىڭ پېشىۋايىم كامالىدىننىڭ مۇسىبىتى پادىشاھقا خۇددى دىنغا مۇسىبەت كەلگەندەك (بولۇپ) تۇيۇلدى. دىن بۇ كىشى بىلەن كامالەتكە يەتكەندى. ئۇنىڭ ۋاپاتى بىلەن كامالىدىننىڭ يوقلۇقى بىلىندى.

لِلْحَقِيْرِ فِي رِثَاءِ فَقِيْدِ الزَّمَانِ مَنْبَعِ الْعِلْمِ وَالْعِرْفَانِ بَهَادِرْخَانْ
اَلتَّاشْكَنْدِيِّ رَحِمَهُ اللهُ

لَقَدْ جَآءَ طُوْفَانُ الْمُصِيْبَةِ مُغْرِقًا * لِاُوْلِي النُّهَي فِي بَحْرِ حُزْنٍ كَمَا تَرَى
اُوْلُوالْفَضْلِ فِى كُلِّ الزَّمَانِ تَجَرَّعُوْا * ذَوَاقَ الْبَلَايَا وَالْهُمُومِ مُكَرَّرًا

فَيَا حَسْرَةً لِلطَّالِبِيْنَ فَقَدْ اَتَتْ * خُطُوبٌ بِهَا صَارَ الْقُلُوبُ مُكَدَّرَا
فَمَاتَ بِهَا دِرْخَانُ ذُو الْفَضْلِ وَالْعُلَيَ * بِمَوْتِهِ وَجْهُ الْعِلْمِ قَدْ صَارَ اغْبَرَا

فَكَيْفَ يُقِيْمُ الصَّبْرُ اذْ جَاءَ مَوْتُ مَنَ * اَضَاءَ عُقُولَ الطَّالِبِيْنَ وَنَوَّرَا
اَلاَ وَهُوَ اَسْتَاذُ الْعُلُومِ وَمَنْبَعُ اَلْ * كَمَالِ وَلِلْعِرْفَانِ قَدْ كَانَ مَظْهَرَا

فَاَرْوَى لِطُلاَّبِ الْعُلُومِ زِلاَلَهَا * وَاَغْرَسَ اَشْجَارَ الْعُلُومِ وَاَثْمَرَا
فَيَا اَسَفاً قَدْ لاَحَ كَالْبَرْقِ لاَمِعًا * فَاَخْلَقَ اَفْلاَذًا مِنَ اللُّبِّ وَاَقْفَرَا

عَفَا عَنْهُ مَوْلاَنَا الْكَرِيْمُ بِجُودِه * وَاَنْزَلَ رَحْمَاتٍ عَلَيْهِ وَاَمْطَرَا
فَاِنْ شِئْتَ تَارِيْخَ الْوَفَاةِ لَهُ فَقُلْ * فَاَحْسَنَ مَثْوَاهُ الرَّحِيْمُ وَاَعْطَرَا

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئىلىم مەنبەسى ، دەۋر يوقاتقان ئەڭ ئۇلۇغ كىشى ـ باھادىرخان تاشكەندى ھەققىدىكى مەرسىيىسى :

مۇسىبەت توپانى ئاقىللارنى سەن كۆرۈپ تۇرغاندەك قايغۇ دېڭىزىغا غەرق قىلغىلى يېتىپ كەلدى . ھەر قانداق دەۋردە پەزىلەت ئىگىلىرى قايتا ـ قايتا بالايىئاپەتلەر چەكسىز غەملەرنى يۇتتى . ئوقۇغۇچىلارغا ئېچىنىمەن. بىر ھادىسە كېلىپ بۇ ھادىسە بىلەن قەلبىلەر جاراھەتلەندۇرۇلدى . ئۇلۇغلۇق ۋە پەزىلەت ئىگىسى بولغان باھادىرخانىنىڭ ئۆلۈمى بىلەن ئىلىمنىڭ يۈزىگە چاڭ-توزان قوندى . تالىپلارنىڭ ئەقلىنى يورۇتۇپ نۇرلاندۇرغان كىشىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كەلگەندە سەۋر قىلىشقا ئامالىم قالمىدى (قاچماي) تۇرالىسۇن ؟ ئاگاھ بولۇڭلارکى ، باھادىرخان ئىلىملەرنىڭ ئۇستازى ، كامالەتنىڭ مەنبەسى ، ئېرپاننىڭ نامايان بولۇش ئوبېيكتى . ئۇ ئىلىم ـ مەرىپەتنىڭ زىلال سۈلىرى بىلەن تالىبۇل ئىلىملەرنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇرغان ۋە بىلىم كۆچەتلىرىنى تىكىپ مېۋىگە كىرگۈزگەنىدى . ئەپسۇس ، ئۇ يالت قىلىپ يانغان چاقماقتەكلا بىر چاقناپ ئاندىن (ئۆچۈپ)، كۆكرەكلەرنى يۇرەكتىن خالي قىلىپ قويدى . بىزنىڭ بۇيۇك مەۋلايىمىز سېخىيلىقى بىلەن ئۇ كىشىنى ئەپۇ قىلىۋەتسۇن . ئۇ كىشىگە رەھمەتلىرىنى يامغۇر كەبى ياغدۇرسۇن . ئەگەر سەن ئۇنىڭ ۋاپات بولۇش تارىخىنى بىلىشنى خالساڭ ، دېگىنكى ، مېھرىبان ئەللاھ ئۇ كىشىنىڭ ياتقان ئورنىنى گۈزەل ۋە خۇشبۇي قىلىۋەتسۇن . (بۇ شېئىرنىڭ ئەسلي ئەرەبچە نۇسخىسىدىكى سۆزلىرى ئەبجەد ھېسابى بويىچە مەرھۇمنىڭ ۋاپات بولغان يىلى 1327-يىلىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ .)

لِلْحَقِيْرِ فِي رِثَاءِ فَقِيْدِ الأَنَامِ اُسْتَاذِيْ وَمَوْلاَيَ دَامُلاً عِوَضِ
الْخُجَنْدِيْ الْمُفْتِيْ اَلْبُخَارِيِّ طَابَ ثَرَاهُ

لَقَدْ صَارَتِ الْاَيَّامُ سُوْدًا وَغَيْهَباً * بِمَا جَاءَهَا خَطْبٌ مَعَ الْحُزْنِ رُكِّبَا
تَصَادَفَتِ الاَلْبَابُ مِنْهُ تَأَسَفًا * شَدِيْدًا عَلَي الْوِلْدَانِ لَوْ صُبَّ شَيَّبَا

وَذَاكَ بَانَّ قَدْ نُعِيْنَا بِمَوْتِ مَنْ * يُحَالِفُهُ الْعَلْيَاءُ لُبْثاً وَمَذْهَبَا
نَعَاهُ لَنَا النَّاعِيُ فَفِيْ كُلِّ اَضْلُع * سِهَامٌ يُفِيْضُ السَّمُّ مِنْهَا تَصَبَّبَا

وَكَمْ مِنْ جُيُوْبٍ بَلْ قُلُوبٍ تَشَقَّقَتْ * عَلَيْهِ وَكَمْ وَجْهٍ مِنَ الدَّمْعِ خُضِّبَا
فَمِنْ فَقْدِهِ فِي كُلِّ عَيْنٍ مَدَامِعُ * وَفِي قَلْبِ نَارٌ اَحْرَقَتْهُ تَلَهُّبَا

اَلاَ وَهُوَ اُسْتَاذُ الْعُلُومِ وَلُبُّهَا * لَقَدْ كَانَ نِحْرِيْرًا اَدِيْباً مُخَضْرَباً
اَيَا صَاحِبَ الْفَضْلِ الَّذِي كُنْتَ مَنْبَعًا * لِدِيْنٍ وَاَخْلاَقٍ وَفِي الرَّأْيِ اَصْوَبَا

فَاَرْوَيْتَ طُلاَّبَ الْعُلُومِ زِلاَلَهَا * لَقَدْ كُنْتَ بَحْرَ الْعِلْمِ فِيْهِمْ وَاَعْذَبَا
عَفَا عَنْكَ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ بِفَضْلِهِ * وَعَطَّرَ مَثْوَاكَ الْاِلَهُ وَطَيَّبَا

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ خالايىقلارنىڭ يوقاتقان (گۆھىرى) بۇخارا مۇپتىسى ، ئۇستازى ، پېشۋاسى ، ئۇستاز خوجەندى ھەققىدىكى مەرسىيىسى :

كۆنىلەر قايغۇ بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن مۇڑەككەپ ھادىسىلەر سەۋەبىدىن قاپقارا زۇلمەتكە ئايلاندى . قەلبىلەر بۇنىڭدىن شۇنداق قاتتىق ئازابقا دۇچار بولدىكى ، ئەگەر ئۇ ئازاب كىچىك بالىلارغا بېرىلسە ، بالىلارنىڭ چاچلىرىغا ئاق كىرىپ كەتكەن بولاتتى .

بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى ، بىز يۇرۇش-تۇرۇشلىرىدا يۈكسەكلىك بىلله بولىدىغان كىشىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلىدۇق ، بۇ خەۋەرنى بىزگە يەتكۈزگۈچى كەلگەندە گويياكى ھەر بىر قوۋۇرغىدا زەھەر چېچىلىپ تۇرغان ئوقلار قان تامدۇرۇپ تۇرغاندەك تۇيۇلدى . نۇرغۇنلىغان ياقىلار بەلكى يۈرەكلەر يېرىلدى . نۇرغۇنلىغان يۈزلەر ياش بىلەن بويالدى (قان يىغلىدى). ئۇنىڭ يوقلۇقىدىن ھەر بىر كۆزدە ياش ، ھەر بىر قەلبدە ئوت . ئۇ قەلبىنى يالقۇنلار كۆيدۈردى . ئاگاھ بولۇڭلارکى ، ئۇ كىشى ئىلىملەرنىڭ ئۇستازى ۋە يۈرىكى ئىدى . دانا ، ئەدىب ، ناتىق كىشى ئىدى . ئەي پەزىلەت ئىگىسى ، سەن دىن ۋە ئەخلاقنىڭ بۇلىقى ئىدىڭ . ئەڭ توغرا كۆز قاراشتىكى كىشى ئىدىڭ . سەن تالىبۇلئىلىملارنى ئىلىم — مەرپىەتنىڭ زىلال سۇلىرىدا سۇغاردىڭ . سەن ئۇلار ئىچىدىكى ئىلىمنىڭ دېڭىزى ، ئەڭ شېرىن دېڭىزسەن . كائىناتنىڭ پەرۋىش قىلغۇچىسى ئەللاھ ئۆز پەزلى بىلەن سېنىڭ گۇناھىڭنى ئەپۇ قىلسۇن . تۇرار جايىڭنى خۇش پۇراق ئەتىرلەر بىلەن توشقۇزسۇن . مەرھۇمغا غازى مۇشۇ تارىختا مەرسىيە ئوقۇيدۇ . (يۇقىرقى مىسرانىڭ ئەرەبچە نۇسخىسى ئەبجەد ھېسابى بويىچە مەرھۇم ۋاپات بولغان ھىجرىيە 1325- يىلىنى كۆرسىتىدۇ .) ‹‹سەن جەننەتۇل فىردەۋستە مۇناسىپ ئورۇنغا ئېرىشىش بىلەن راھەتلەنگەيسەن›› .

وَيَرْثِي لَهُ الْغَازِي بِهَذَا مُؤَرِّخَا * تَرُوْحُ فِي الْفِرْدَوْسِ وَفِي الْفَوْزِ اَنْسَبَا
لِلْحَقِيْرِ فِي رِثَاءِ اُسْتَاذِي الْمُحْتَرَمُ شَيْخُ الْاِسْلَام خُوقند
اُلْغ خَانْ تُوْرَمْ عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ

اَلَامَ جَفَاكَ يَا دَهْرُ الدَّنِيُّ * فَمِنْ بَلْوَاكَ مَا خَلَصَ النَّبِيُّ
وَلاَ الْعُلَمَاءُ وَالْحُكَمَاءُ طُرًّا * وَلاَ ذُوا الْمَكْرُمَاتِ وَلاَ الْوَلِيُّ

فَيَا لَهَفَى لِطُلاَّبِ الْعُلُومِ * وَيَا اَسَفًا فَمَاتَ الْاَلْمَعِيُّ
لَقَدْ اَضْحَي سَمَاءَ الْعِلْمِ سُوْدًا * فَلَمَّا غَابَ بَدْرٌ اَنْوَرِيٌّ

لِاَصْحَابِ النُّهَى قَدْ كَانَ نُوْرًا * يُرَى مِنْ وَجْهِهِ وَصْفُ الْبَهِيِّ
وَلِلْاِسْلاَمِ وَالْاِرْشَادِ شَيْخًا * وَمُنْكَشِفًا لَهُ السِّرُّ الْخَفِيُّ

مُحَلاًّ بِالْفَضَائِلِ وَالْكَمَالِ * وَنِحْرِيْرًا لَهُ الْفَضْلُ السَّنِيُّ
وَلِلسَّادَاتِ وَالْاَعْيَانِ فَخْرًا * لَهُ الْعَلْيَاءُ وَالنَّسَبُ الْعَلِيُّ

فَعَطَّرَ رَبُّنَا مَثْوَاهُ رَوْحًا * وَدَامَ لِقَبْرِهِ الْعَرْفُ الشَّذِيُّ
فَاِنْ اَحْصَيْتَ تَارِيْخَ الْوَفَاةِ * لَهُ الرِّضْوَانُ وَالْفَوْزُ الْجَلِيُّ

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئۇستازى مۆھتەرەم شەيخۇل ئىسلام ئۇلۇغخان تۆرەم ھەققىدىكى مەرسىيىسى :

ئەي يارىماس دۇنيا ، سېنىڭ جاپا-مۇشەققەتلىرىڭ قاچانغىچە ؟ سېنىڭ سىناقلىرىڭدىن ھەتتاكى پەيغەمبەرلەرمۇ خالاس تاپالمىدىغۇ ؟

باشتىن - ئاخىر ئالىملارمۇ ، ھۆكۈمالارمۇ ، قەدرى-قىممەت ئىگىلىرى ۋە ئەللاھنىڭ يېقىنلىرىمۇ خالاس تاپالمىدىغۇ ؟ تالىبۇل ئىلىملەرگە ئىسىت ! ۋاي ئىسىت ! ئەلمەئى (داڭلىق ئەرەب ئالىمى) ئۆلۈپ كەتتى . ئىلىمنىڭ ئاسمىنى نۇرلۇق تولۇن ئاي غايىب بولۇش بىلەن قاپقارا بولۇپ قالدى . ئۇ كىشى ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن بىر نۇر ئىدى . ئۇنىڭ يۈزىدىن گۈزەل تەسۋىرلەرنى كۆرۈۋالغىلى بولاتتى . ئىسلام ۋە ئىرشادنىڭ (توغرا يولغا يېتەكلەشنىڭ) پىشۋاسى ئىدى . مەخپىي سىرلارمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ئېچىلغان ، پەزىلەت ۋە كامالەتنى زىننەت بۇيۇمى سۈپىتىدە تاقىغان يۈكسەك پەزىلەتكە ئىگە ھەقىقىي ئالىم ئىدى . ئۇلۇغلار ، كاتتىلارنىڭ پەخرى ئىدى . ئالىيلىق ۋە ئېسىل نەسەب ئۇ كىشىگە مەنسۇپ ئىدى . پەرۋەردىگارىمىز ئۇ كىشىنىڭ تۇرار جايىنى خۇش پۇراق ئەتىرلەرگە توشقۇزۇۋەتسۇن . ئۇنىڭ قەبرىسىنى داۋاملىق ئېسىل پۇراقلار ئۇراپ تۇرسۇن . ئەگەر سەن ئۇ كىشىنىڭ ۋاپات بولۇشى تارىخىنى ھېسابلىساڭ ئۇ كىشىگە ئەللاھنىڭ رازىلىقى ۋە بۇيۇك نىجاتلىق مەنسۇپ بولسۇن . (بۇ مىسرانىڭ ئەرەبچە نۇسخىسى ئەبجەد ھېسابى بويىچە مەرھۇم ۋاپات بولغان ھىجرىيە 1327- يىلىنى كۆرسىتىدۇ .)

اَلْبَابُ التَّاسِعُ فِي التَّارِيْخِ

لِشَاكِرْ اَفَنْدى ضَمَّنَ كُلَّ وَاحِدَة مِنْ صُدُوْرِ الْاَبْيَات تَأرِيْخًا هِجْرِيًّا لِسَنَة1287 وَكُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْ اَعْجَازِهَا تَأرِيْخًا مَسِيْحِيًّا لِسَنَة1875

اَزْكَي سَلاَمِي عَلَي قَوْمِي بِذِى سَلَمٍ * اَفَاضَ دَمْعِي لِوَصْفِى الشَّوْقَ كَالْغَنَمِ
دَارٌ بِهَا لِي رَدَاحٌ قَدْ دَهِشْتُ بِهَا * فَغَيْرَهَا مِنْ نِسَاءِ الْآلِ لَمْ اَرُمِ

رَاقِ الشَّقَا فِي هَوَاهَا لِي فَكَمْ سَهَرًا * اَقْضِي اللَّيَالِيَ صَادٍ شَاكِرَ السَّقَمِ

لِلنَّاصِفِ الْيَارْخِيِّ مُؤَرِّخًا فَتْحَ عَكَّا وَقَدْ ضَمَّنَ هَذَيْنِ الْبَيْتَيْنِ ثَمَانِيَةَ وَعِشْرِيْنَ تَأرِيْخًا لِسَنَة 1248 يُؤْخَذُ مِنْ كُلِّ اَشْطُرِهِمَا الْاَرْبَعَة وَمِنْ ضَمِّ مُهْمَلِ كُلِّ شَطْرٍ اِلَي مِثْلِه مِنْ غَيْرِه وَكَذَا قَالَ مِنَ الْمُعْجَمِ وَبِالْخِلاَف عَلَي الطَّرِيْقَة الْمَشْهُوْرَة

فِي فَتْحِ عَكَّا بَرْدُ نَارٍ مُعَاطِبٍ * دَارُ الْخَلِيْلِ وَلِلدِّيَارِ بِه الْبُكَاءُ
رَأْسُ الثَّمَانِ وَاَرْبَعِيْنَ بِطَيِّه * مِئَتَانِ مَعَ اَلْفٍ فَبَارَكَ رَبُّكَا

9. باب تاریخ هەققىدە

بۇ شاكىر ئەپەندىنىڭ شېئىرى بولۇپ ، بۇ شېئىردىكى ھەر بىر ئالدىنقى مىسرا ھىجرىيە 1287-يىلىنى ، ئىككىنچى مىسراسى مىلادى 1875-يىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ :

مېنىڭ ياخشى سالاملىرىم زى سەلەم (جاي ئىسمى) دىكى قەۋمىگە بولسۇن . مېنىڭ ياشلىرىم چىلانغا ئوخشاش ئىشتىياقمىنى تەسۋىرلەش ئۈچۈن (ئىشتىياقتىن جۇدەپ چىلاندەك بولۇپ قالغان تېنىمنى تەسۋىرلەش ئۈچۈن) تۆكۈلدى . (زى سەلەم) شۇنداق بىر جايكى ، ئۇ يەردە مېنىڭ ھەيرەتتە قالدۇرغان كېلىشكەن ئايالىم بار . ئۇنىڭدىن باشقا ، ئۇرۇق-تۇغقانلار (قىز-ئاياللىرىنى) خالاپ باقمىغانمەن . ئۇ ئۆز ئىشقىدا بەختسىزلىككە راۋاج بەرگۈچىدۇر . مېنىڭ ئۇيقۇسىز ئۆتكەن كېچىلىرىم ناھايىتى نۇرغۇن بولۇپ ، مەن كېچىلەرنى تەشنا ، كېسەل بولغانلىقىمغا تەشەككۇر ئېيتقۇچى سۈپىتىدە ئۆتكۈزىمەن .

ناسىپل يارخىينىڭ ئەككا پەتىھسىنى خاتىرلەپ يازغان سۆزى:

(بۇ بەيىت 1248- يىلىنىڭ 28 تارىخىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ ، بۇ تارىخنى شېئىرنىڭ ھەر بىر مىسراسىدىن ۋە ھەربىر مىسرادىكى چىكىتى يوق سۆزلەرنى شۇنىڭدەك سۆزلەرگە قوش، شۇنداقلا چىكىتلىك سۆزلەرنى قوشۇش ۋە ئۇلارنى ئالماشتۇرۇپ قوشۇش ئارقىلىق «ئەبجەد» ئۇسۇلى بىلەن ئېلىنىدۇ.) :

ئەككا پەتىھسىدە ھالاكەتكە دۇچار قىلغۇچى ئو . سوغۇقى مەۋجۇتتۇر . خېلىلىنىڭ يۇرتى ۋە دىيارى ئوتتۇرا سوغۇقى بىلەن قايغۇدىدۇر . (بۇ) 48 - يىلىنىڭ بېشى ۋە ئۇنىڭ ئىچىدە مىڭ قوشۇلغان ئىككى يۈزمۇ بار . پەرۋەردىگارىڭ (ئىشلىرىڭنى) بەركەتلىك قىلسۇن (1248- يىلىنى دېمەكچى) .

وَلَهُ اَيْضًا

اَغَرَّ لَهُ خَلْقٌ تَهَلَّلَ بالْبَهَا * وَخُلْقٌ سَمَتْ اَوْضَاعُهُ فكْرَ مَادِحِ
فُكَاهَةُ خُلْقٍ مُذْ تَبَدَّى جَمَالُهَا * اَضَاءَتْ بِآلاَءٍ غَوَادٍ رَوَائِحِ

وَلَهُ مُؤَرِّخًا فى بنَاء مَدْرَسه

هَذَا مَقَامٌ للْمَعَارِف قَدْ غَدَا * بِبَهَاءِ اَنْوَارِ الْمُخَلَّصِ مُشْرِقَا
وَافِي مُؤَرِّخُهُ فَخَطَّ بِبَابِهِ * قَدْ لاَحَ صُبْحُ الْعِلْمِ فِي فَلَكِ التُّقَي

لِمَوْلاَنَا التَّجَلِيُّ الْمُجَلِّيُ فِي رِثَاءِ مِيرْزَا عَبْدِ الْكَرِيْمِ ضِيَائِيٍّ مُؤَرِّخًا فِي كُلِّ مَصْرَعٍ

لاَ الْقَلْبُ اَعْلَمُهُ الْقَلْبَ الَّذي كَانَا * وَالْحَوْلَقَاتُ اَرَى رِجْلَي وَرُكْبَانَا
نَعَي الزَّمَانُ اِلَيْنَا وَهُوَ ذُو بَرَمٍ * اَخَا حَمِيْدٍ كَرِيْمِ النَّفْسِ مِحْسَانَا

فَسَابَ مِنْ فَرْطِ حُزْنِي عَبْرَتِي لَجَجَا * وَالْبَثُّ يَقْدَحُ بِالْاَحْشَاءِ نِيْرَانَا
وَقُلْتُ اَنْدُبُهُ وَالنَّفْسُ هَاتِفَةٌ * وَلَمْ اُطِقْ لِلْاَسَي الْهَتَّانِ كِتْمَانَا

عَبْدَ الْكَرِيْمَ لَقَدْ اَصْبَحْتَ فِي رَوَحٍ * مِنْ رَحْمَةٍ سَكَبَتْ رَوْحًا وَرَيْحَانًا
قَدْ كُنْتَ اَجْمَلَ فِتْيَانٍ وَاَعْجَبَهُمْ * زِيًّا وَدِيْنًا وَتَرْقِيْمًا وَتِبْيَانَا

وَكُنْتَ مِنْ اَدَبٍ جَزْلٍ وَتَبْصِرَةٍ * لِاَعْيُنِ الْفَضْلِ وَالْاَحْبَابِ اِنْسَانَا

ناسپىل يارىخنىڭ بىر ئەھەلدار ھەققىدىكى سۆزى:

ئۇ ئالاھىدە بىر كىشىدۇر، ئۇنىڭ گۈزەللىك چاقناپ تۇرغان خۇش چىرايى ۋە ئەخلاقلىرى بار، ئەخلاقىنىڭ ھۇللىرى مەدھىيلىگۈچىلەرنىڭ پىكىردىنمۇ ئۈستۈندۇر. ئۇنىڭ يېقىملىق خۇلقى ئۇنىڭ جامالى نامايان بولغاندىن كېيىن ئەتىگەن ۋە كەچ تەرەپلەردە كېلىدىغان نېمەتلەر بىلەن يورۇپ تۇرىدۇ. (ئۇ ئۆزىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى بىلەن ئەتىگەن ۋە كەچلەردە خەير - ئېھسان بىلەن سېخىيلىقنى نامايان قىلىدۇ.)

بۇ كىشىنىڭ ئۆزىنىڭ مەدرىسىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى خاتىرلەپ يازغان سۆزى:

بۇ مائارىپ ئورنىدۇر. ساپلىقنىڭ يارقىن نۇرى بۇ يەردە چاقنىدى. ئۇنى خاتىرلىگۈچى تولۇق خاتىرلەپ، ئۇنىڭ ئىشكىگە «تەقۋالىق ئاسمىندا ئىلمىنىڭ تېڭى پارلىدى» دەپ يازدى.

تەجەللى مۇجەللىنىڭ مىرزا ئابدۇلكەرىم زىيائىينىڭ مەرسىيسى ھەققىدە يازغان سۆزى:

(مېنىڭ ھازىرقى) بىلىدىغان يۇرىكىم ئىلگىركى يۇرىكىم ئەمەستۇر. مۇسىبەتلەرنىڭ پىيادە ۋە ئاتلىق (يەنى توپ-توپ بولۇپ) كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمەن. بىزارلىق ئىگىسى بولغان زامان بىزگە كۆڭلى ياخشى، خەير-ئېھسان قىلغۇچى، مەدھىيلەشكە نېگىشلىك قېرىندىشىمىزنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى يەتكۈزدى. قاتتىق قايغۇرغانلىقىمدىن مېنىڭ كۆز ياشلىرىم دولقۇنلۇق دېڭىزدەك ئاقتى. ھالبۇكى، ئەلەملەر يۇرىكىمگە ئوت ياقاتتى. يۇرىكىم مەن(ئارقا-ئارقىدىن) چۈشكەن غەملەرنى يوشۇرۇشقا تاقەت قىلالمىدىم دەپ ندا قىلسىمۇ مەن يىغلاپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا دېدىمكى، ئەي ئابدۇلكەرىم، سەن رەھمەت ۋە گۈزەللىك ياغدۇرغان مېھرىبانلىقتىن راھەت ئىچىگە (چۈمۈلدۈك)، سەن تەقى - تۇرقى دىيانەت ۋە ئىجادىيەت، فاساھەت جەھەتلەردە ئەڭ يارامليق، ئەڭ گۈزەل يىگىت ئىدىڭ. سەن ئەدەپ، سېخىيلىق، (يىراقنى) كۆرەلىك جەھەتتە پەزىلەت ئەئيانلىرى ۋە دوستلارنىڭ كۆز قارچۇغى ئىدىڭ.

وَالْيَوْمَ فَارَقْتَنَا سَبْقًا وَاَمْقُلُنَا * يَنْزِلْنَ اثْرَكَ يَعْلُوْلاً وَمَرْجَانَا

وَاَصْبَحَتْ اَنْجُمُ الْاَدَابِ سَائِحَةً * كَصَخْرَةٍ فِي دُجَي الْهُمُومِ عُمْيَانَا

لاَزِلْتَ فِي مَبْسَطِ الْجَنَّاتِ مُنْبَسِطًا * بِكَوْثَرٍ مِنْ نَعِيْمِ اللهِ رَيَّانَا

لَقَدْ رَثَاهُ الْمُجَلِّي حَائِرًا اَسِفًا * بِذِى الْقَصِيْدَةِ مَوَّارًا وَحَنَّانَا

وَلَهُ اَيْضًا فِي تَارِيْخِ بِنَاءِ الْمَزَارِ لِلْحَبِيْبِ الْعَجَمِيِّ الْكَائِنِ بِارْتُوْجَ مِنْ مُضَافَاتِ بَلَدِ كَاشْغَرَ

اِلَي الْعَجَمِي الْبَرِّ حجُّوْا فَذَالِكُمْ * حَبِيْبٌ رَضِيٌّ وَالْهُمَامُ الْمُيَمَّمُ

مَشَاهِدُ عَمَّارِ الْوُجُودِ قَدْ اَصْبَحَتْ * بِكُلِّ السَّنِي تَبْدِي وَبِالْحُسْنِ تَعْلَمُ

وَتَلْقَي كَاَبْهَي رَقْمَةٍ عَبْقَرِيَّةٍ * وَرُوْمِيَّةٍ حَسْنَاءَ تَزْهَي وَتَبْسَمُ

وَفِي فَرْعِهَا تُبْدِي مَنَائُرُهَا الْعُلَي * رُكُوْبًا عَلَي السَّبْعِ الشِّدَادِ وَتَحْكُمُ

وَقُبَّتُهَا يَحْتَارُ فِي اَوْجِ عِزِّهَا * وَمِرْآتِهَا الْاَبْصَارُ وَالْفُصْحُ يَعْجِمُ

مَبَانٍ كَاَجْرَامِ السَّمَوَاتِ وُطِّدَتْ * اِلَي الْحَشْرِ مِنْ حَلَّ الْبَلِيَّةَ تَسْلَمُ

وَرَاحَ الْمُجَلِّي الْوَاجِفُ آرِخًا * لِاتْمَامِهَا فِي كُلِّ شَطْرٍ يُطَلْسِمُ

بۇگۈن بىز بىلەن بالدۇرلا خوشلىشىپ كېتىپ قالدىڭ. بىزنىڭ كۆزلىرىمىز سېنىڭ ئىزىڭغا ئۇنچە-مارجانلارنى تۆكىدۇ. ئەدەپنىڭ يۇلتۇزلىرى قورام تاشقا ئوخشاش غەم زۇلمىتىدە قارغۇ بولۇپ كېتىپ قالدى. سەن جەننەتنىڭ بىساتلىرىدا ئەللاھنىڭ بولغان كەۋسەر سۈيى بىلەن ئۇسسۇزلۇقىڭنى قاندۇرغان ھالدا يېتىۋەرگىن. تەجەللى ساڭا تىترەپ، مۇڭلىنىپ تۇرۇپ مۇشۇ قەسىدىسى بىلەن مەرسىيە ئوقۇيدۇ.

تەجەللىنىڭ قەشقەر شەھىرىنىڭ يېزىلىلىرىدىن بىرى بولغان ئارتۇشقا جايلاشقان ھەببىي ئەجەمىي مازارىنىڭ قۇرۇلۇش تارىخىغا بېغىشلاپ يازغان سۆزى:

ياخشىلىق قىلغۇچى (ھەببىي) ئەجەمىي (نىڭ مازارى)گە كېلىڭلار، مانا بۇ(كىشىلەر) ياخشى كۆرىدىغان ۋە ئۇنىڭدىن رازى بولىدىغان ھەممىنىڭ كۆزىگە كۆرۈنگەن داڭلىق كاتتا كىشىدۇر. ئۇ جاي كائىناتنى گۈللەندۈرگۈچىلەرنىڭ مەيدانلىرىدۇر. ناھايىتى ئالىيلىق بىلەن ئاشكارا بولىدىغان گۈزەللىك بىلەن تونۇلىدىغان بولۇپ كەتكەندۇر. سەن ئۇنىڭ ئەڭ گۈزەل گۈللۈك مەنزىرىسى جىلۋە قىلىپ، تەبەسسۇم قىلىپ تۇرغان گۈزەل رۇم قىزلىرىدەك (جەزبىدارلىقتا) كۆرىسەن. ئۇنىڭ ئۇچىسىدا يەتتە قات ئاسمانغا مىنگەن (تاقاشقان) ئېگىز مۇستەھكەم مۇنارلىرى نامايان بولىدۇ. (رۇم قىزىنى ئەسكە سالىدىغان) بۇ مۇنارنىڭ قۇببىسى ئۆزىنىڭ قەدىر- قىممەت يۈكسەكلىكى ۋە يارقىنلىقىدا (كىشىلەرنىڭ) كۆزلىرى ھەيرەتتە قالدۇ. يەنى كۆزلەر ئىمىر- چىمىر بولۇپ كېتىدۇ. پاساھەتلىكلەرنى گاچا قىلىپ قويىدۇ. بۇ جاي ئاسمان جىسىملىرىغا ئوخشاش ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، مەھشەر كۈنىگىچە كېلىشمەسلىكنىڭ چۈشۈشىدىن ساقلىنىپ قالدۇ. يۇرىكى ئەنسىز سوقۇپ تۇرغان مۇجەللى قۇرلىرىغا تىلسىمات پۈتۈپ، مازارنىڭ تارىخىنى يېزىپ چىقتى.

وَنُوْرِدُ هَهُنَا الْقَصِيْدَةَ الْمُسَمَّاةَ بِلاَمِيَّةِ الْعَجَمِ الْمَشْهُوْرَةَ بَيْنَ الْفُضَلاَءِ بِالْجَزَالَةِ وَالْمَتَانَةِ الْمُتَضَمِّنَةِ لِأَنْوَاعِ الْحِكَمِ وَالْحَمَاسَةِ الْمَقْبُوْلَةِ بَيْنَ فُحُوْلِ الشُّعَرَاءِ وَالْبُلَغَاءِ
لِمُؤَيِّدِ الدِّيْنِ الطُّغْرَائِيِّ مَنْ قَرَأَهَا تَعْلُو هِمَّتُهُ وَتَزْدَادُ حِمَاسَتُهُ وَتَتَوَقَّدُ ذُكَاتُهُ

اَصَالَةُ الرَّأْيِ صَانَتْنِي عَنِ الْخَطَلِ * وَحِلْيَةُ الْفَضْلِ زَانَتْنِي لَدَى الْعَطَلِ
مَجْدِي اَخِيْرًا وَمَجْدِي اَوَّلاً شَرَعٌ * وَالشَّمْسُ رَادُ الضُّحَى كَالشَّمْسِ فِي الطَّفَلِ

فِيْمَ الْاِقَامَةُ بِالزَّوْرَاءِ لاَ سَكَنِي * بِهَا وَلاَ نَاقَتِي فِيْهَا وَلاَ جَمَلِي
نَاءٍ عَنِ الْفَضْلِ صِفْرُ الْكَفِّ مُنْفَرِدٌ * كَالنَّصْلِ عُرِّيَ مَتْنَاهُ عَنِ الْحُلَلِ

فَلاَ صَدِيْقَ اِلَيْهِ مُشْتَكَى حَزَنِي * وَلاَ حَبِيْبَ اِلَيْهِ مُنْتَهَى جَزَلِي
طَالَ اغْتِرَابِيَ حَتَّى حَنَّ رَاحِلَتِي * وَرَحْلُهَا وَقَنَا الْعُسَّالَةِ الذُّبَلِ

وَضَجَّ مِنْ لَغَبِ نَضْوَى وَعَجَّ لِمَا * يَلْقَاهُ قَلْبِي وَلَجَّ الرَّكْبُ فِي عَذَلِي
اُرِيْدُ بَسْطَةَ كَفٍّ اَسْتَعِيْنُ بِهَا * عَلَى قَضَاءِ حُقُوقٍ لِلْعُلَى قِبَلِي

وَالدَّهْرُ يَعْكِسُ اٰمَالِي وَيُقْنِعُنِي * مِنَ الْغَنِيْمَةِ بَعْدَ الْكَدِّ بِالْقَضَلِ
وَذِي شَطَاطٍ لِصَدْرِ الرُّمْحِ مُعْتَقِلٌ * بِمِثْلِهِ غَيْرَ هَيَّابٍ وَلاَ وَكِلِ

بىز بۇ يەردە مۇئىيددىن تۇغرائىنىڭ ئۇلۇغلار ئارىسىدا ئۆزۈن ھەم جانلىقلىقى ، تۇرلۇك ھېكمەتلەرنى ۋە باتۇرلۇقىنى ئۆزئىچىگە ئالغانلىقى بىلەن داڭلىق ئەدىبلەرنىڭ قوبۇل كۆرۈشىگە ئېرىشكەن «لامىيەتۇل ئەجەم» دەپ ئاتالغان مەشھۇر قەسىدىسىنى كەلتۈردۇق . ئۇنى ئوقىغان كىشىنىڭ ھىممىتى ئارتىپ ، باتۇرلۇقى ئاشىدۇ ، زېھنى كۈچى ئۇرغۇيدۇ .

مېنىڭ سىرە (توغرا) كۆز قارىشىم مېنى تۇتۇرۇقسىز سۆزلەرنى قىلىشتىن ساقلاپ قالدى . پەزىلەتنىڭ زىننەت بۇيۇمى ماڭا (ماددى) زىننەتتىن ئايرىلغان ۋاقىتلىرىمدا (تازا) ياراشتى . مېنىڭ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى شەۋكىتىم باراۋەردۇر . چاشگاھ ۋاقىتىدىكى قۇياش ۋە (پېتىش ئۇچۇن) مايىل بولغاندىكى قۇياش ئوخشاشتۇر . (مەن) زەۋرا (جاي ئىسمى)دا نېمە دەپ تۇرىمەن ؟ ئۇ يەردە مېنىڭ تۇرالغۇمۇ ، ھىنگان ۋە بۇغرا تۇڭلىرىمۇ يوق . (مەن ئۇ يەردە) ئائىلىلىكلەر دىن يىراق . قۇرۇق قول ، قىنىدىن سۇغۇرۇۋېلىنغان قىلىچقا ئوخشاش يەككە يېگانىدۇرمەن . غەم-قايغۇلىرىم شىكايەت قىلىنىدىغان دوستۇم ياكى شادلىقلىرىم يەتكۈزلەيدىغان مەھبۇبەم يوق . مېنىڭ غېرىبلىقىم ئۆزۈن داۋاملاشتى . مېنىڭ تۆگەم ۋە تۆگەمنىڭ توقۇملىرىمۇ مۇڭ بىلەن غىچىرلىدى . يالتىراق نەيزىلەرمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش (مۇڭلاندى) . تۆگەم چارچىغانلىقتىن ، جۇدىگەنلىكتىن كۆڭلۈمگە كەلگەن (بىئارامچىلىقلاردىن) بوتلاپ يىغلىدى . باشقا يولچىلار مېنى ئەيىبلەشتى . مەن مەندىن ئىلگىرىكى ئالىيلارنىڭ (ئۇلۇغ ئەجداتلىرىنىڭ) ھەققىنى ئادا قىلىشتا ماڭا ياردىمى تېگىدىغان بىر قولنىڭ سۇنۇلۇشىنى كۆزلەيتتىم . ھالبۇكى ، دەۋر مېنىڭ ئارزۇلىرىمنىڭ ئەكسىچە چىقىپ ، مېنى جاپالاردىن كېيىن (قۇرۇق قول) قايىتىش دېگەن غەنىيمەتلەر بىلەن قانائەتلەندۇردى . ئۇ نەيزىنىڭ قىرىغا ئوخشاش ھەيۋەتمۇ ئەمەس ، بەك ئاجىزمۇ ئەمەس ،تۇرقى بىلەن زومىگەرلىك قىلاتتى .

حُلْوُ الْفُكَاهَةِ مُرُّ الْجِدِّ قَدْ مُزِجَتْ * بِقَسْوَةِ الْبَأْسِ مِنْهُ رِقَّةُ الْغَزَلِ
طَرَدْتُ سَرْحَ الْكَرَى عَنْ وِرْدِ مُقْلَتِهِ * وَاللَّيْلُ اَغْرَى سِوَامَ النَّوْمِ بِالْمُقَلِ

وَالرَّكْبُ مَيْلٌ عَلَي الْاَكْوَارِ مِنْ طَرَبٍ * صَاحٍ وَآخَرُ مِنْ خَمْرِ الْكَرَى ثَمِلِ
فَقُلْتُ اَدْعُوْكَ لِلْجَلِيْ لِتَنْصُرَنِي * وَاَنْتَ تَخْذُلُنِي فِي الْحَادِثِ الْجَلَلِ

تَنَامُ عَيْنِي وَعَيْنُ النَّجْمِ سَاهِرَةٌ * وَتَسْتَحِيْلُ وَصِبْغُ اللَّيْلِ لَمْ يَحُلِ
فَهَلْ تُعِيْنُ عَلَى غَيٍّ هَمَمْتُ بِهِ * وَالْغَيُّ يَزْجُرُ اَحْيَانًا عَنِ الْفَشَلِ

اِنِّي اُرِيْدُ طُرُوقَ الْحَيِّ مِنْ اِضَمٍ * وَقَدْ حَمَتْهُ رُمَاةٌ مِنْ بَنِي ثُعَلِ
يَحْمُوْنَ بِالْبِيْضِ وَالسُّمْرِ اللِّدَانِ بِهِ * سُودَ الْغَدَائِرِ حُمْرَ الْحُلْيِ وَالْحُلَلِ

فَالْحُبُّ حَيْثُ الْعِدَى وَالْاُسْدُ رَابِضَةٌ * حَوْلَ الْكِنَاسِ لَهَا غَابٌ مِنَ الْاَسَلِ
نَؤُمُّ نَاشِئَةً بِالْجَزْعِ قَدْ سُقِيَتْ * نِصَالُهَا بِمِيَاهِ الْغَنْجِ وَالْكُمَلِ

قَدْ زَادَ طِيْبُ اَحَادِيْثِ الْكِرَامِ بِهَا * مَا بِالْكَرَائِمِ مِنْ جُبْنٍ وَمِنْ بَخَلِ
تَبِيْتُ نَارُ الْهَوَى مِنْهُنَّ فِي كَبِدٍ * حَرَّى وَنَارُ الْقِرَى مِنْهُمْ عَلَي الْقُلَلِ

يَقْتُلْنَ اَنْضَاءَ حُبٍّ لَاحِرَاكَ بِهِمْ * وَيَنْحُرُوْنَ كِرَامَ الْخَيْلِ وَالْاِبِلِ

ئۇنىڭ چاقچاقلىرى ناھايىتى شېرىن ، ئەمەلىيەتى ناھايىتى ئاچچىق بولۇپ ، ئۇنىڭ دەھشەتلىك زەربىلىرى بىلەن مۇڭلۇق كۆيلىرىنى بىرلەشتۈرگەندى . مەن كۆز قارچۇقلىرىمدىن ئۇيقۇ پادىلىرىنى قوغلىدىم . ھالبۇكى، كىچە ئۇيقۇ پادىلىرىنى كۆزلەرگە كۈشكۈرتەتتى چىقىۋاتقان مۇڭلۇق كۆيلىرىدىن كارىۋانلار كاجۇلارغا قىيسىپ كېتىۋاتقان ، بەزىلەر ئۇيقۇ شارابىدىن مەستۇ-مەستۇغرەك بولغان چاغدا مەن دېدىمكى ، مەن سەندىن ماڭا يارەدىم بېرىپ (بۇ قىينىچىلىقلارنى) كۆتۈرۈپتىشىڭنى تىلەيمەن ، ھالبۇكى ، سەن مېنى كۆتۈرۈپ قويقۇسىز ھادىسىلەر ئىچىدە يارەمسىز قالدۇرۇۋاتىسەن . مېنىڭ كۆزۈم ئۇخلايدۇ. (لېكىن) كېتىسەن يۇلتۇزلارنىڭ كۆزى بولسا ئۇخلىماستۇر . كىچىنىڭ بۇياقلىرى (قاراڭغۇلقلىرى) تېخى مەۋجۇت بولىدىكەن، ئۇنىڭ ئۇخلىشى مۇمكىن ئەمەس. سەن مەن ئىراده قىلغان ئازغۇنلىقىمغا قارشى يارەدىم بېرەمسەن ؟! ئازغۇنلۇق بەزى چاغلاردا ھەم قورقۇنچاق ئادەم بولۇشتىن ساقلاپ قالىدۇ . مەن مەھەللىگە كىچىسى گەرچە ئۇنى بەنى سۇئەل قەبىلىسىنىڭ مەرگەنلىرى ساقلاپ تۇرغان بولسىمۇ ئېزىم (جاي ئىسمى) تەرىپىدىن بېرىشنى ئويلايمەن . ئۇلار ئاپئاق قىلىچ ۋە تۇپتۇز نەيزىلىرى بىلەن قارا چاچ ، زىننەت بۇيۇملىرى ۋە كىيىم - كىچەكلىرى قىزىل بولغان مەھبۇبىنى قوغدايدۇ . كىچە قوينىدىكى چىغىر يوللىرىمىز بىزنى ئىپار- ئەمەر پۇراقلىرى بىلەن توپتوغرا (قىزىل) كىيىملىك مەھبۇبىنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارىدۇ . مەھبۇب دۇشمەنلەر بار ئەتراپتىكى ئۇۋۇلاردا شىرلار بار جايدىدۇر . مەھبۇبىنىڭ يەنە نەيزىدىن ئىبارەت (پاناھلىنىدىغان) ئووسىمۇ بار . بىزنىڭ مەقسىتىمىز ئۇچى نازـ كەرەشمە ۋە مۇكەممەللىك سۇيى بىلەن سۇغۇرىلغان مەھەللىدىكى (مەھەللىدە ئۆسكەن) يۇمران ئۆسۈملۈكلەردۇر . ئۇ ھەقتىكى پىشۋالارنىڭ سۆزلىرى ناھايىتى ياخشى سۆزلەر بولۇپ ئۇلاردا ھېچقانداق قورقۇنچاقلىق، بېخىللىق (ئىپادىسى) مەۋجۇت ئەمەستۇر . ئۇلار سەۋەبىدىن ئىشىق ئوتى جىگەردىكى كۆيدۈرگۈچ ئوتقا ئايلاندى . ۋە ھالەنكى ئۇلارنىڭ زىيابەت ئوتى ئېگىز دۆڭلەرگە (يېقىلغان) دۇر.

ئۇلار جېنى يوق مۇھەببەت تۆگىلىرىنى ئۆلتۈرىدۇ. ئېسىل- ئىات، ئۇلاغلارنى سويىدۇ.

يَشْفِي لَدِيْغَ الْعَوَالِي فِي بُيُوْتِهِمْ * بِنهْلَةٍ مِنْ غَدِيْرِ الْخَمْرِ وَالْعَسَلِ

لَعَلَّ الْمَامَةَ بِالْجَزْعِ ثَانِيَةً * يَدُبُّ مِنْهَا نَسِيْمُ الْبُرْءِ فِي عِلَلِ
لاَ اَكْرَهُ الطَّعْنَةَ النَّجْلاَءَ قَدْ شُفِعَتْ * بِرَشْقَةٍ مِنْ نِبَالِ الْاَعْيُنِ النَّجَلِ

وَلاَ اَهَابُ الصَّفَاحَ الْبِيْضَ تُسْعِدُنِي * بِاللَّمْحِ مِنْ خِلَلِ الْاَسْتَارِ فِي الْكَلَلِ
وَلاَ اُخِلُّ بِغَزْلاَنٍ اُغَازِلُهَا * وَلَوْ دَهَتْنِي اَسُوْدُ الْغَابِ بِالْغِيَلِ

حُبُّ السَّلاَمَةِ يَثْنِي هَمَّ صَاحِبِهِ * عَنِ الْمَعَالِيْ وَيُغْرِى الْمَرْءَ بِالْكَسَلِ
فَاِنْ جَنَحْتَ اِلَيْهِ فَاتَّخِذْ نَفَقًا * فِي الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِي الْجَوِّ فَاعْتَزِلِ

وَدَعْ غِمَارَ الْعُلَى لِلْمُقْدِمِيْنَ عَلَى * رُكُوْبِهَا وَاقْتَنِعْ مِنْهُنَّ بِالْبَلَلِ
رِضَى الذَّلِيْلِ بِخَفْضِ الْعَيْشِ يَخْفِضُهُ * وَالْعِزُّ بَيْنَ رَسِيْمِ الْاَيْنُقِ الذُّلُلِ

فَاذْرَأْ بِهَا فِي نُحُوْرِ الْبِيْدِ جَافِلَةً * مُعَارِضَاتِ مَثَانِي اللُّجُمِ بِالْجَدَلِ

اِنَّ الْعُلَى حَدَّثَتْنِي وَهِيَ صَادِقَةٌ * فِيْمَا تُحَدِّثُ اَنَّ الْعِزَّ فِي النَّقَلِ
لَوْ اَنَّ فِي شَرَفِ الْمَأْوَى بُلُوْغَ مُنًى * لَمْ تَبْرَحِ الشَّمْسُ يَوْمًا دَارَةَ الْحَمَلِ

اَهَبْتُ بِالْحَظِّ لَوْ نَادَيْتُ مُسْتَمِعًا * وَالْحَظُّ عَنِّي بِالْجُهَّالِ فِي شَغَلِ

زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چېقىۋېلىشىغا ئۇچرىغانلار ئۇلارنىڭ ئۆيىدىكى مەي ۋە ھەسەل كۆللىرىدىن قېنىپ شپا تاپىدۇ. بەلكىم ئىككىنچى قېتىم ئەنسىزلىككە دۇچار بولىشىدىن كېسەلدىن خالى بولۇش ھىدى كېلىپمۇ قالار. چوڭ- چوڭ كۆزلىرىدىن ئوق تىغلىرىنى قوشلاپ ئېنىپ تۇرىۋاتقان كۆز زەر بىلىرىگە ئۆچلۇك بىلەن قارىمايمەن. نېپىز پەردە ئېچىدە تۇرۇپ پەردىلەر ئارقىسىدىكى نەزەرلىرى بىلەن مېنى بەختىيار قىلىۋاتقان پارقىراق نەيزىدىن (ئاق يۇزلۇك) ھەم ئەيمەنمەيمەن.

بايا ۋاندىكى شىرلارنىڭ ماڭا سۇيقەست قىلىش خەۋپى بولسىمۇ كىيىك (مەسەللىك مەھبۇب) لەر بىلەن غەزەل ئېيتىشىش (كۆڭۈل ئېچىش) قا دەخلى يەتكۈزمەيمەن. خاتىرجەملىكنى سۆيۈش ئادەمنى ئۇلۇغۋار ئىشلاردىن توسۇپ ئادەمنى ھورۇنلۇققا ئۈندەيدۇ. ئەگەر سەن شۇنىڭغا مايىل بولساڭ يەر ئاستىغا تۇشۇك ئېچىپ ياكى ئاسمانغا شوتا ياساپ ئۆزۈڭنى چەتكە ئالغىن. يۈكسەكلىكىڭ جاپالىرىنى شۇنى قولغا كىرگۈزۈشكە تىرىشقۇچىلارغا قويىۋېتىپ ئۇنىڭدىن بولغان نەملىك بىلەن كۈپايىلەنگىن.

خارلارنىڭ خار تۇرمۇشقا رازى بولۇشى ئۇلارنى تېخىمۇ خارلاشتۇرىدۇ. ئىززەت بولسا كۆندۈرۈلگەن تۆگە تۇياقلىرى ئارىسىدىدۇر. سەن ئۇلارنى ناھايىتى تېزلا قوش بۇگەننى ئىشىپ تەڭلىگەن ھالدا باياۋانىنىڭ ئىچىگە قايتۇرىۋەت. سۆزلىرىدە سادىق بولغان يۈكسەكلىك ماڭا ئىززەت يۆتكىلمىسە، دەپ ئېيتىپ بەردى. ئەگەر ئورنىنىڭ ئىگىزدە بولۇشى ئارزۇغا يېتىش بولسا، قۇياش ھەمەل ئۆيىدىن (بۇرجىدىن) بىر كۈنمۇ مىدىرلىمايتتى ئەگەر مەن قانداق بىر ئادەمگە نىدا قىلسام ئۇنى تەلەي بىلەن قورقۇتاتتىم. ۋە ھالبۇكى، تەلەي تەلەي مەنىدىن قېچىپ جاھىللار بىلەن ئالدىراش بولىۋاتىدۇ.

لَعَلَّهُ انْ بَدَى فَضْلِي وَنَقْصُهُمُ * لِعَيْنِهِ نَامَ عَنْهُمْ اَوْ تَنَبَّهَ لِي

اُعَلِّلُ النَّفْسَ بِالْآمَالِ اَرْقُبُهَا * مَا اَضْيَقَ الْعَيْشَ لَوْلاَ فُصْحَةُ الْاَمَلِ
لَمْ اَرْضَ بِالْعَيْشِ وَالْاَيَّامُ مُقْبِلَةٌ * فَكَيْفَ اَرْضَى وَقَدْ وَلَّتْ عَلَي عَجَلِ

غَالَى بِنَفْسِيَ عِرْفَانِي بِقِيْمَتِهَا * فَصُنْتُهَا عَنْ رَخِيْصِ الْقَدْرِ مُبْتَذَلِ
وَعَادَةُ النَّصْلِ اَنْ يَزْهُوَ بِجَوْهَرِهِ * وَلَيْسَ يَعْمَلُ اِلاَّ فِي يَدَىْ بَطَلِ

مَا كُنْتُ اُوْثِرُ اَنْ يَمْتَدَّبِي زَمَنِي * حَتَّي اَرَى دَوْلَةَ الْاَوْغَادِ وَالسَّفَلِ
تَقَدَّمَتْنِي رِجَالٌ كَانَ شَوْطُهُمُ * وَرَاءَ خَطْوِيَ اِذْ اَمْشِي عَلَي مَهَلِ

هَذَا جَزَاءُ امْرِئٍ اَقْرَانُهُ دَرَجُوا * مِنْ قَبْلِهِ فَتَمَنَّى فُسْحَةَ الْاَجَلِ
وَاِنْ عَلاَنِيَ مَنْ دُوْنِي فَلاَ عَجَبٌ * لِي اُسْوَةٌ بِانْحِطَاطِ الشَّمْسِ عَنْ زُحَلِ

فَاصْبِرْ لَهَا غَيْرَ مُحْتَالٍ وَلاَ ضَجِرٍ * فِي حَادِثِ الدَّهْرِ مَا يُغْنِي عَنِ الْحِيَلِ
اَعْدَى عَدُوِّكَ اَدْنَي مَنْ وَثِقْتَ بِهِ * فَحَاذِرِ النَّاسَ وَاصْحَبْهُمْ عَلَي دَخَلِ

فَاِنَّمَا رَجُلُ الدُّنْيَا وَوَاحِدُهَا * مَنْ لاَ يُعَوِّلُ فِي الدُّنْيَا عَلَي رَجُلِ
وَحُسْنُ ظَنِّكَ بِالْاَيَّامِ مَعْجِزَةٌ * فَظُنَّ شَرًّا وَكُنْ مِنْهَا عَلَي وَجَلِ

بـــەلكىم تەلەيگـــە مېـــنىڭ پـــەزىلىتىم ۋە ئۇلارنىـــڭ يېتەرسىزلىكلىرى نامايان بولسا ، ئۇلارنى تاشلاپ ئۇخلىشى ياكى مەن ئۇچۇن ئويغىنىشى مۇمكىن . مەن قەلبىمنى كۆزدە تۇتقان ئارزۇلىرىم بىلەن پەپلەيمەن . ئارزۇنىڭ چەكسىزلىكى بولمىسا دۇنيا نېمدېگەن تار - ھە ! مەن كۇنلەر ئىقبال قىلىۋاتقان چاغدا بۇ خىل تۇرمۇشقا رازى بولمىغان ئۇ بەختلىك كۇنلەر ناھايىتى تېزلا يۇز ئۆرۈپ كەتكەن تۇرسا .

مەن ئۆزۈم ئۆز قەدىر-قىممىتىمنى تونىغانلىقىم بىلەن قىممەتلىكمەن . مەن ئۆزۈمنى تاشلاندۇق قەدىر -قىممىتى تۆۋەن نەرسىلەردىن ساقلاپ ئالدىم . قورال-ياراغ تىغىنىڭ ياخشىلىقى بىلەن ئىپتىخارلىنىدىغان ئادىتى بولسىمۇ ، ئەمما ئۇ پەقەت باھادىرلارنىڭ قولىدىلا كارغا كېلىدۇ . مەن قورساق باقىتى ، پەسلەرنىڭ دۆلىتىنى كۆرۈش ئۈچۇن ئۆمرۇمنىڭ يار بېرىشىنى ئۇمىد قىلمايتتىم . (ئەمدى) مەن ئاستا ماڭسام يۇگۇرۇپ مېڭىپمۇ ئارقامدا قالىدىغانلار مېنىڭ ئالدىمغا ئۆتۈپ كەتتى . مانا بۇ سەپداشلىرى ئالدىدا كەتسە ، ئۆزى ئۇزۇن ئۆمۇر كۆرۈشنى كۈتۈپ قالغان ئادەمنىڭ جازاسىدۇر . گەرچە مەن مەندىن تۆۋەن ئادەملەر مەندىن ئېشىپ كەتسىمۇ ، مەن ھەيران قالمايمەن . قۇياشنىڭ زۇھەل (ساتۇرن) يۇلتۇزىدىن پەستە تۇرۇشى مېنىڭ ئۇلگەمدۇر . (ئەي سەن) بۇ ئىشلارغا چارە-تەدبىر قىلمەن ، توسىمەن دېمەي سەۋر قىل ، زامان ھادىسىلىرىدە ھېيىلىلەر كارغا كەلمەيدىغان ئىشلارمۇ بار . سەن ئىشەنچ قىلغان ئەڭ يېقىن ئادەم سېنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۇشمىنىڭدۇر . كىشىلەردىن ھەزەر قىل . ئۇلار بىلەن قاتتىق زېرەكلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىشقىن . دۇنيادىكى بىردىنبىر ئۇلۇغ كىشى دۇنيادا باشقىلارغا تايانمايدىغان كىشىدۇ . سېنىڭ كۇنلەرنى ياخشى دەپ ئويلىغىنىڭ بىر ئازلىقتۇر . ئۇنى يامان دەپ گۇمان قىل ۋە سەن ئۇنىڭدىن ئېھتىيات قىلغىن .

غَاضَ الْوَفَاءُ وَفَاضَ الْغَدْرُ وَالْفَرَجَتْ * مَسَافَةُ الْخُلْفِ بَيْنَ الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ
وَشَانَ صِدْقُكَ بَيْنَ النَّاسِ كِذْبَهُمُ * وَهَلْ يُطَابِقُ مُعْوَجٌّ بِمُعْتَدِلِ

انْ كَانَ يَنْجَعُ شَيْءٌ فِي ثُبَاتِهِمْ * عَلَى الْعُهُودِ فَسَبْقُ السَّيْفِ لِلْعَذَلِ
يَا وَارِدًا سُوءَ عَيْشٍ كُلُّهُ كَدَرٌ * اَنْفَقْتَ صَفْوَكَ فِي اَيَّامِكَ الْأُوَلِ

فِيمَ اعْتِرَاضُكَ لَجَّ الْبَحْرِ تَرْكَبُهُ * وَاَنْتَ تَكْفِيكَ مِنْهُ مَصَّةُ الْوَشَلِ
مُلْكُ الْقَنَاعَةِ لاَ يَخْشَى عَلَيْهِ وَلاَ * يَحْتَاجُ فِيهِ اِلَى الْأَنْصَارِ وَالْحَوَلِ

تَرْجُو الْبَقَاءَ بِدَارٍ لاَ ثَبَاتَ لَهَا * فَهَلْ سَمِعْتَ بِظِلٍّ غَيْرِ مُنْتَقِلِ
وَيَا خَبِيرًا عَلَى الْأَسْرَارِ مُطَّلِعًا * اُصْمُتْ فَفِي الصَّمْتِ مَنْجَاةٌ مِنَ الزَّلَلِ

قَدْ رَشَّحُوكَ لِاَمْرٍ اِنْ فَطِنْتَ لَهُ * فَارْبَاءُ نَفْسِكَ اَنْ تُرْعَى مَعَ الْهَمَلِ

ۋاپا يوقىلىپ خىيانەتكارلىق ئەۋج ئالدى. سۆز بىلەن ئەمەلىيەت ئارىسىدىكى خىلاپلىق مۇساپىسى يىراقلاشتى. سېنىڭ سەمىمىلىكىڭ كىشىلەر ئارىسىدا ئۇلارنىڭ يالغانچىلىقىغا ئەيىب بولدى. ئەگرى نەرسە قانداقمۇ تۇز نەرسىگە ماس كەلسۇن؟! كىشىلەرنىڭ ئەھدىسىدە تۇرۇشىغا بىر نەرسە تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان بولسا، مالامەتتىن ئاۋۋال قىلىچ تىغىنىڭ يېتىپ كېلىشىدۇر. پۈتۈنلەي دۇغ بولغان ناچار تۇرمۇشقا قالغۇچى! سەن ئالدىنقى كۈنلەردە ساپلىقىڭنى ئىشلىتىپ بولدۇڭ. يەنە نېمە دەپ دېگىز دولقۇنى ئىچىگە شۇڭغۇيسەن هالبۇكى ساڭا ئۇنىڭدىن بىرەر يۇتۇم بولسىلا كۇپايە ئىدىغۇ؟! قانائەتتىن ئىبارەت مۇلۇك (بايلىق) بولسا، (ئىگىسى) ئۇنىڭ (يوقىلىپ كېتىشىدىن) ئەنسىرەيدۇ. ئەنسىرەيدىغان ئىش ئەمەس. بۇنىڭدا يارەمچىگە ۋە هەشەمەتكە ئېهتىياج چۈشمەيدۇ. سەن مۇقىم بولماس بىر دۇنيادا باقى قېلىشنى ئويلايسەن. سەن يۆتكەلمەس سايە بار دەپ ئاگلىغانمىدىڭ؟ ئەي سىرلارنى بىلىدىغان خەۋەردار كىشى! سۆكۈت قىل، سۆكۈت ئازغۇنلىقتىن نىجات بەرگۈچىدۇر. كىشىلەر سېنى شۇنداق بىر ئىشقا ئۇندىدىكى سەن ئۇنىڭغا دىققەت قىلغۇدەك بولساڭ ياش تۆكۈش بىلەن قورقۇش ساڭا نىسبەتەن ياخشى پەزىلەتتۇر.

كىتابتا ئۇچرايدىغان قىيىن سۆزلۈكلەر

«أ»

اصاروا ئۆلار ئايلاندۇردى
اقدام پىداكارلىق، ئازىغارتلىق
افقر خالى جاي
اصطد ئوۋلا، تۇت
ايداع تارقىتىش
استعاضوا ئالماشتۇرۇش
احتفاء قاتتىق ئىززەتلەش، قارشى ئېلىش
انكد جاپالىق
افناها شاخلار
اصطلحت يارىشىش، كېلىشىش
امرد ساقالسىز، ئاق
اقاح مامكاپ
انيق گۈزەل
اصفر سارغايدى
ازر ئىشتانلار
ابانت ئاشكارا قىلىش
افلاذا جىگەر پارىسى، يارىلار، پارچىلار
افقرا خالى، بوش
اغرى ئازدۇردى، كوشكورتتى
اكوار جابدۇلغان ئۇلاغ
اضم جاي نامى
المامة چۈشمەك، ئىگەللىمەك
اصالة ئەسلىيلىك
انتبهوا ئويغىنىش
اهبت تەييارلىنىش، بېرىش
اهاب قورقماق
استار پەردىلەر
اوغاد تىكە
اقتنع قانائەتلەن
اينق تۆگىلەر
اقرانه تەڭلۈش
انضاء ئورۇق تۆگە
اسل نەيزە
ايداع تارقىلىش
اوج چوققىسى
اجرام جىسىملار
اهدابى كىرپىك
ازرى خورلاش
ازجر چاپتۇرۇش، ئالغا ئۈندەش
ازورارا يۈز ئۆرۈش، قېچىش، يىراق بولۇش
ارتجى ئۈمىد، كۈتۈش
انفس ئەڭ قەدىرلىك
اقلهما يوقاتتى، ئازايتتى
آس ئارچا
اغرب ئاجايىپ
ادار ئۆردى
انام خەلق، ئاۋام

اغرب ئاجايىپ
اتراب تەڭتۇش
احسن سېغىنىش، ئىنتىلىش
ارت كۆرسەتتى
اشل پالەچ، لەقۋا
اراق تۆكمەك
اسنا سېسىغان، بۇزۇلغان.
احتفل يىغماق، يىغىلماق
احلى شېرىن تاتلىق
ارغام زەربە، ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇرۇش مەجبۇرلاش،
اختبل بۇزدى
امل ئارزۇ، غايە
اطراح يىراق قىلىش، تاشلاش
اطباق بېپىلماق
اقصاه ئۇنى يىراق قىلدى. ئۇنىڭ ئاقىۋىتى.
اغيت ئاجىز قىلدى.
اى تفرق چوڭ پەرق
اصعب قىيىن، تەس
افاعى يىلانلار
اغلظ قوپال بول
اسدى ياساش، ئىسلاھ قىلىش، تۈزلەش
اطاح بەلگىلىمەك، تەقدىر قىلماق.
اقتد يېتىلە، باشقۇر
ابطال باھادىر، باتۇر
استوصل ئۇزۇۋېتىش، تۈپ يىلتىزىدىن بۇلۇپ تاشلاش
انامله بارماقلار
ارماس يەر بىلەن يەكسەن بولغان
اذيالها ئېتەكلەر
اسد شىر
اقتحموا كىرىش، بۆسۈپ كىرىش
احمد ئۆچۈرگەن
اسنة قۇرال، تىغ
اغر بەلگىلىك، قاشقىلىق
اجزلوا كۆپ، مول قىلىش
افزع چۆچۈتىلىش
اصطلى ئوت سۇنغان، ئىسىنغان
الخنا سەتچىلىك
ابوء قايتماق، يانماق
اذب قوغداش، قۇرۇش
اختيال كۆزەڭلەش
اريس ئەۋرىشىم
ارسخناقادماق، مۇستەھكەملىمەك
ارغد كەڭرى
استهل يىغلاش ۋارقىراش
اضيق تار
اسلنا چىقىرىش
اثيل تېگىدىن، تۈپتىن
ادلهم قاراڭغۇ تاشلاش

اريس ئەۋرىشىم
ابذل بەرمەك
اهدت باشلاش، سوۋغا قىلىش، ئېلىپ قېلىش
اسى قايغۇ
ارســت پۈختا ئورۇنلىشىش
اريب ئۇستا، ماھىر دانىشمەن
اثر ئىز
ابريز ساپ
اشعل يانداۋۇش، يورۇتۇپ بەردى
استبح قاۋاتسا، ئىتنى قاۋاتماق
اشتعال ئوت يېقىش
اسمو تىكلەيمەن، ئۆرلەيمەن
انجلى ئېچىلىش
اعــانيــه تارتىمەن، چاپا چىكىمەن
الهى ياخشى، پەخىرلەنگودەك
اریاض باغلار
اجد يېڭىلاپ بەرسۇن
ابلق تاغىل، ئالا
اتئد ئالدىرىما
المــــــت ئاغرىنسا، ئازاپلانسا
ادار ئۆردى
آس ئارچا
احشــائــى بــاغرىم، قورسىقىم
اجفان كىرپىك
الحاظ بېقىش، نەزەر

افتك ئاردۇردى، سەرسان قىلدى
اسمر بۇغداي ئۇنى
ارمض چاقماق چېقىش

«ب»

بليتها كەلگۈنۈك، بالا – ئاپەت
برقــع چۈمبىردە، چۈمبەل
بنان بارماق
برود تونلار
بهى بىباھا، ئېسىل
بعاد يىراقتىن
بليتها كەلگۈنۈك، بالا – ئاپەت
بلور ئالماس، مۇلالماق
باح ئاشكارىلاش
بيض ئاق قىلىچ
بارق چاقماق
بان شەمشاد
بنوده بايراقلار
برم ئۈمىدسىزلىك
بث قايغۇ
بها يارقىنلىق، نۇرانىلىق
بلية ساق
بيد جاڭگال، ئورمان
بلل مۇللۇك
بطل قەھرىمان
برزت چىقىش
بَكْرَة ياش تۆگە، ئۇرۇق تۆگە

«ت»

تنهض قوپۇش
تيه ئازغۇنلۇق
تلين بۇمشىتىش
تقدح ياندۇرماق
تمرد ھەددىدىن ئاشماق
تكرم مەردلىك قىل، بېخىللىق قىل.
تأن كېچىكىش قىل
ترداد تەكرار
تخدش يارىلاندۇرىدۇ
تعتبا كايىش، ئەيىبلەش
تعبق چاپلاشماق
تمادى ئەپقېچىش، بوي بەرمەسلىك
تفلت تۇكۇرمەك
تسلت چىقىش
تَدَلّى چۈشمەك، ئىگىلمەك، شەبنەم
تجرجر سۆرەيدۇ.
تطغيه چەكتىن ئاشۇرۇش، ھاكاۋۇر قىلىپ قويۇش.
تسن ئىتتىكلىتىسەن
تناهت ئاخىرىغا يېتىش، چېكىگە يېتىش.
تناثرت چېچىلدى
تمحلا ئېھتىياج، ھاجەتمەنلىك، ئامال ئىزدەش
تختيمه ئۇزۇك قىلىۋېلىش
ئۇزۇك ياسىتۇۋېلىش
تشجى قايغۇغا سالىدۇ
تمادى ئەپچىقىش
تنى توز
تيه ئازغۇنلۇق
تدقيق ئىنچىكە، تەتقىق
تألق پارقىراش، يالتىراش
تشتجر كىرىشىپ كەتمەك
تمخضه مىدىرلىتىش
تنفث ھۇرىدۇ، سۇپ دەيدۇ
تملى بەھرىمەن بولۇش
تأس ئۆكۈنىش، ئىقتىدار
تملى زېرىكىش
تواصل مۇناسىۋەت، ئالاقە
تانيب كايىش
تربة، تۇپراق
تترى ئارقا - ئارقىدىن
تجرعوا ئىچتى، تېتىدى
تجمد قاتماق، توڭلىماق

«ث»

ثعل قەبىلە نامى
ثوء تۇرۇش
ثأرى ئىنتىقام، قىساس، ئۆچلۈك
ثقة ئىشەنچ
ثغرك چېھرىك، ئوتتۇر چىشىڭ
ثمل مەس
ثناها ئەگدى، يىغدى

«ج»

جياد ئارغىماق

جانب يىراق، تۇرغىن

جبان قورقۇنچاق

جماح ئاساۋ ئات

جبينه پىشانه

جعد بۇدره

جوانحى قوۋۇرغا، كۆكره‌ك

جوارحى به‌ده‌ن، ته‌ن

جمة بىر توپ، بىر دۆۋه

جلنار ئانار گۈلى

جنبات ته‌رەپ، يان، چەت

جوافل ئەنسىز، قورقۇنۇچلۇق

جو هاۋا

جمة ئومۇميۈزلۈك، كۆپ

ججا دولقۇنلۇق

جوى كۆيۈك، مۇهه‌ببه‌ت

جزل مول

جافلة تېز، تېزلا

جنحت بۇزالماق

جدل ئەشمه‌ك، ئىشلىگه‌ن ئارغامچا

جذع ياغاچ

جزالة ئۆزۈن، مه‌زمۇنلۇق

جنت جىنايەت قىلماق

جلى ئوچۇق

جيف تاپ، ئەخلەت

جاورت ياندىشماق

جذوة ئوت

جثيا تىرلانماق

جذل شاتلىق

جياد ياخشى ئات

جناحيهم قانات، ته‌رەپ

جار زۇلۇم قىلماق

جثمان به‌ده‌ن، ئەت

«ح»

حولقات ئاپەت

حالق ئېگىز جاي

حجا ئەقىل

حصينا پۇختا قورغان

حديد تۆمۈر

حارت گاڭگىرىدى

حدّ فتور ئەركسىزلىك، يول

حراس قوغدىغۇچى

حار ئازغان

حمامة كەپتەر

حناجر كېكىرده‌ك

حد تىغ، قورال، چىگرا

حمر قىزىل، ئېسىل

حصـر مۇهاسىره قىلىنغان

حشى بەل، قورساق

حمانا قۇرغىنسىمىز

حلل زىننەت بويۇمى، تون سه‌رپاي

حل ئەركسىزلىك، يول

حلبتین هەر قایسی
تەرەپتىن مۇسابىقىگە قاتنىشىش
ئۈچۈن كەلگەن ئاتلار توپى
حجر تاش
حزم ئىرادە
حطبا ئوتۇن
حمدون ناتىقلار، مەدھىيە ئوقۇپ داۋاق
چىقارغانلار
حصر مۇھاسىرە قىلىنغان
حسامی قىسقا قىلىچ
حازت ئىگىلەش، قولغا كەلتۈرۈش
حنانا مۇڭلىنىپ
حائرا تىترەپ
حاولت تىرىشتىم، ئۇرۇندۇم
حضارتكم يۇرت، مەھەللە
حذاها ئەگەشكەن
حشدوا توپلىشىش
حتوف ئۆلۈم

«خ»

خضب بۇياش
خلایا باغلاقسىز تۈگمىلەر
خاب زىيان تارتتى
خلیج قىرغاق، قولتۇق
خدش يارىلاندۇرسۇن
خصی تاشاق، پوداق
صخر ئادەم ئىسمى
خیزرانة بامبۇك
حنث نازۇك
خلعت سالدىم
خضر يېشىل
خل دوست
خیال ھىلىگەر
خطوب ھادىسە، ۋەقە
خطل ئوتامى يوق سوز
خول دوست — يارەن، خىزمەتكار
خطوی قەدەم
خلل ئارىسى
خصیا ماموچىلىق
خبزا نان
خوافی قاناتسىز ئاستى
(بۇ يەردە قوشۇنسىز يان
قىسمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.)
خال تۇغۇندىكىدەك مەسىلەردە كېلىدۇ:
(1) تەكەببۇرلۇق
(2) بۇلۇت
(3) چاقماق
(4) ئىشقى يوق
(5) ئانا تەرەپ تاغا
(6) دۆڭلوك
(7) يۇمشاق رەخت
(8) بايراق
(9) خەلىقسىلىك
(10) سېخى
(11) بورەكسىز

(12) بىگۇناھ، ئەيىبسىز
(13) كىمپەن
(14) نەرسە، ئىگىسى
(15) خىيال، ۋەھىمە
(16) كىشەن
(17) ئوي خىيال
(18) ئاڭ، زېھىن
(19) دانا، ئالىي قاراش
(20) چوڭ تۆگە
(21) چوڭ تاغ
(22) ئۇلپەتسىز، بېگانە
(23) يېتىلمىگۈچى، باشقۇرغۇچى
(24) مۇقىم، تۇراقلىق
(25) يۇگەن
(26) مەڭ، خال

«د»

دمارهم هالاك قىلىش، ۋەيران
دني پوچەك
دهشت تاڭ قالغان
دارة الحمل ھەمەل بۇرچى
دخل ئېھتىياج، تەدبىر
غيد نازۇك بەدەن
دهتني مېنى ھەيرانلىقتا قالدۇردى
دعابة ئويۇنشۇش، چاقچاق
درعا ساۋۇت
دائى كېسىلمىم
دولاب سۇ تارتىدىغان چاقپىلەك
دواهي ئاپەت، بالا - قازا
درة گۆھەر
دغل بۇزۇلۇش، پاسات، ئالتۇن كۈمۈشنىڭ ناچارلىرى
دار مۇئامىلە قىلىش، كېلىشىش، مادارا قىلىش
درب چىغىر يول، خارلاش
دجى كېچە
دعج قارا كۆز
ديباج يۇمشاق يېپەك

«ذ»

ذقت تېتىماق
ذخرا خەزىنە، يىغىلغان مال
ذوائب ئۆرۈمە (چاچ)
ذبل ئېتەك، ئوغۇت
ذياك ئەشۇ، ئاۋۇ
ذا ئۇ
ذلل خارلىق، خاتالىق

«ر»

رجوم ئاقار يۇلتۇز
راجيـــــك سەندىن كۈتىمىز، ئۈمىدىمىز شۇ
رمال قۇملۇق،
رماية ئوق ئېتىش
رخاء كەڭچىلىك
رمد چاپاق، كۆزى ئاغرىق
رحيب كەڭ

ربح پایدا
رعاء پادىچى، چارۇىچى
رفد ئىنئام، مۇكاپات
راع كۆزده تۇت، كۆكۈل بۆل
رحمات رەھمەتلەر
ريـــاح الـــجوافل قورقۇنچلىق شامال
ركوده توختاش
راد الضحى چاشكا ۋاقتى
روائح كەچتە كەلگۈچى
رداح سېمىز
رابضة ئولتۇرغان
ريانا قانغۇچى
راق الشقا بەختسىزلىك ئەۋج ئالدى
رشحوك ئوندەش، تەكلىپ
رهن گۆرۈ، رەنە
رشة سۇ چاچماق
رشقنى ئاتتى
رقـــبـــاء پـايـلاقچى، نازارەتچى
رباه دۆڭ
ركون مايىللىق
رقـــبـــاء پـايـلاقچى، نازارەتچى
رعاء پادىچى، چارۇىچى
ريا قاندۇرۇش، خۇشپۇراق
رشاء شەبنەم، گول بەرگى
رواء گۆزەل كۆرۈنۈش
رقة ئىنچىكە

رشاء شەبنەم، گول بەرگى
راسب تاغ
رام كۆزلەش
رضابه توكرۇك
جفن كىرپىك، قاپاق
ردى ھالاكەت
ريط ئۆزۈن كىيىم
رمتم كۆزلىدىگلار

«ز»

زق تۇلۇم، كۆزا
زاهقين يوقالغان
زردا ساۋۇت، ھالقا
زبيرج ئالتۇن
زردا زىناق، ھالقا
زمرد زۇمرەت
زلل خاتالىق، تېيىلىش
زحزحت يىراقلىشىش، چەتنەش
زحل چولپان يۇلتۇز
زناد چاقماق
زوراء جاي نامى
زحل يۇلتۇز
زيا ئەخلاق
زنبق ياسىمەن
زوابله نەيزىلەر

«س»

سفائنه كېمىلەر
سور سۇرىلەر

سود قارا
سنينا يللار
سافيات چاڭ - توزان
سمطين تامچه - تامچه
سفل پەس
سلبت ئېلىۋالدىڭ
سبج قارا مارجان
سمحت رۇخسەت قىلماق
سناء يۇكسەكلىك، نۇرانىلىق
سجايا تەبىئەت، ئەخلاق
سبك (ئالتۇن كۈمۈشنى) ئېرىتىپ قېلىپقا قۇيۇش، سۆزنى خاتا- ناچار سۆزلەردىن خالى قىلىش
ساعده بىلكى
سهام ئوقلار
سباع يىرتقۇچ
سواكب تۆكۈلگەن، ئاققان
سيان ئوخشاش، باراۋەر
سرب پادا، توپ
سكبت تۆكمەك، قۇيماق
سائحة ئۇنچە
سنى يۇكسەك، ئالىي
سوام پادا، مال - چارۋا
ساهرة ئويغاق
سمر بۇغداي ئۆڭ
سمت يۇكسەك بولدى
سرح پادا، مال، ئوتلاق

سنى قمر ئاي نۇرى، ئاي سىماسى
سامى ئۇلۇغ، يۇكسەك
سنبل سۇمبۇل
سام زەھەرلىك
سهل تۆزلەڭلىك

«ش»

شقيق مەڭگۈ، يۇزىنىڭ يېرىمى
شهدة تەم، تاتلىق
شكيمة يۇگەن
شادن كىيىك
شنب چىشىنىڭ رەڭلىك، ھەم ئاق بولۇشى
شمت قارىدىم
شعوب بۆلۈنۈش
شطاط ھەددىدىن ئېشىش، زۇمگەرلىك
شتاء قىش
شيب ئاقساقاللىق
شوطهم يۇگۈرۈش
شان ئاشكارا بولۇش
شجوا غەم - قايغۇ
شم ئېگىز، ئۇستۇن
شقر سۇس قىزىل رەڭ،
شفار تىغ، بىس
شحم ياغ

شجاع باتۇر
شذى خۇشپۇراق
شوك تىكەن
شيم ئادەت
شامت خۇشاللانغۇچى
شحذ بىلەش، ئىتتىگلىتى

«ص»

صد توسۇش
صليت كىرىم
صدود ئېرىشەلمەسلىك، تاشلىنىش
صدغه چىكە
صحن مەيدان
صرما ئۇزمەك
صواب توغرا
صن ساقلا
صفصف رەت ـ رەت
صيغت ياسالغان، قۇيۇلغان
صبابة ئىشىق
صب ئىشتىياق
صادفته دۇچ كەلدىم
صدود ئېرىشەلمەسلىك، تاشلىنىش
صد توسۇش
صليب دارغا ئېسىلغان
صفقة سودا، تىجارەت
صاد تەشنا
صامت شۇك، جىم
صفر قۇرۇق
صفاح يالتىراق قىلىچ
صفوك ساپلىق، پاكلىقنىك
صيد ئۇۋلاش
جياد ئارغىماق
صين يىراق شەرق جۇڭگو، خەن

«ض»

ضلعا قۇۋۇرغا
ضرست نۇر چاچماق
ضيف مېھمان
ضرب المهام ئۆلتۈرۈش
ضنو بىخىل
ضاريات زىيان سالغۇچى، ئادەتلەنگۈچى
ضج ئاۋاز قىلماق
چىرقىراش
ضجر توسۇش، چەكلەش
ضرير قارىغۇ
ضيم زۇلۇم، خارلىق
ضرغام يولۋاس
ضممت قوشۇش، بىرلەشتۈرۈش
ضريح مازار، تۇپراق

«ط»

طرس قەغەز
طرا ئومۇمىيۈزلۈك، ھەممە
طه پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام
طلل دۆڭ
طيشه تەرسا، تەنتەك

طل شەبنەم
طيف تەۋش، خىيال
طفل (قوباش) پاتماق
طبع ئىتائەتچان
طرب ساز - مۇڭ
طعنة تەقىش، سانجىش
طيه ئۇمۇرنىڭ ئاخىرلىشىش ئۇلۇشى
طاوى ئىنچىكە
طهم ئايغىر
طور باسقۇچ، جەريان

«ظ»

ظلمت ئۇسسۇز قالماسلىق
ظباء كىيىك
ظلع ئۇچۇش، توسۇلۇش

«ع»

عذار ئارچا ياغمچى
عرف پۇراق
عاصم ساقلىغۇچى، پاناھ
عار نومۇس
عذل تاپا قىلدى، مالامەت قىلدى
عناء جاپا
عضال ساقايماس، ئېغىر
علل سەۋەب، كېسەل
عذولى مالامەتچى
عرض ئابروي
عزلة يىراق تۇرۇش، يالغۇز ياشاش
عنقاء ئەنقا، بەختە قۇشى
عزمى ئىرادەم
عنا جاپا
عبرة ياش تۆكمەك
عصي ئاسى
عناق بويۇن، ئاپەت، ئۇمىدسىزلىك
عوالى ئېگىز جايلار
عج بوزلاش
عطل بىكارچىلىق
عصارة ئۇلۇغ، ياخشى
عنان چۇلۇر
عقارب چايانلار
عدى دۈشمەنلەر
عذار مەگزى
عواد يوقلىغۇچى
عذار چىكە چاچ
عباب دولقۇن
علمائ ئۇ ماڭا بىلدۇردى
عناب چىلان
عتاب كايىش، ئەيىبلەش
عاذل مالامەتچى
عوادى ۋەھشىي
عجاج چاڭ - توزان، جەڭ مەيدانى
عاهرة بۇزۇق ئايال
عقارب چىگە چېچى (بۇرچى)
عقيق قىزىل مونچاق
عن اللالى ئونچە - مەرۋايىت

عسجدی ئالتۇنسىمان
عاذل مالامەتچى
عزالة كىيىك
عجاج ئارسى، ئوتتۇرسى
عصائب قۇش توپى
عوالی ئۆزۈن نەيزىلەر
عياء ئاجىزلىق
عنج ناز — كەرەشمە
عترته جەمەت، ئەۋلاد
عدی دۇشمەن
عض چىشلىمەك
عميم مول، جىق، ئورتاق

«غ»

غض يېڭى، يۇمشاق
غواة ئازغۇن
غايتين ئىككى چېكى
غليل تەشنا
غر ئۇلۇق، چوڭ
غواد سەھەردە بارغۇچى
غدير كۆل
غمارالعلی قاتتىق، يۇكسەك، ئالىيلىققا ئېرىشىش يولىدىكى جاپا مۇشەققەت قاينامىلىرى، يۇكسەكلىكنىڭ قاينامىلىرى
غزلان كىيىكلەر
غصن تالسىمان، شاخ
غيل ئۇۋا
غالی قىممەت
غيهبا زۇلمەت
غدائر كوكۈلا
غاب شىر ئۇۋىلىرى
غنج ياشلار، ئۆسمۈر، ئۆسۈپ يېتىلگۈچى
غزالة كىيىك
غمامة بۇلۇت
غاب ئورمان
غوث ياردەم
غبا غايىپ بولۇش، كۆن ئاتلاش
غائص غەۋۋاس، دېڭىزغا شۇڭغۇغۇچى
غاية نىشان، غايە
غمد غىلاف
غول ئېزىتقۇ
غمر مول، كۆپ

«ف»

فجعنا ئۇ بىزنى بىئارام قىلدى
فتور زىلۋا، ئاجىز، ئەۋرىشىم
فلول پۈچۈق، چاك كەتكەن
فصحفه خاتا ئوقۇش، ئۆزگەرتىپ ئوقۇش
فرقدين قۇتۇپ يۇلتۇزى
غاض سىڭىپ كەتمەك
فاورق كۆكلەپ يوپۇرماق چىقاردى
فسح ياش تۆكۈش
فيوض ئېقىش

فويق ئۈستى، سەل يۇقىرىسى

فئدنا باشلىدۇق.

فليرهن ئىسپات كەلتۇروش

فاشيا يامرىغان، ئۆنج ئالغان

فترقين ئۇزۇلۇش

فرقا قورقۇپ

فرد يىگانە، بىباھا

فرط چەكتىن ئاشماق روھى كۆتۈرلمەك

فلاة جاڭگال، باياۋان

فضح يەرگە قارىتىش،

فستك ئۆلتۈرۈش، سۈيقەست

فضم يەرگە قارىتىش

فراعهما قورقۇتتى.

فشل ئوڭۇشسىزلىق

فرضك مەجبۇرىيەت

فكر ئىدىيە

فكاهة چاقچاق

فارباَهْ ئىسلاھ قىل

فادراْ توسقىن

فطنت دىققەت قىلىش

فسحة كەڭرىچىلىك

فقدا يوقىتىش

فترفين ئۇزۇلۇش مەزگىلى

فرقدين قۇتۇپ يۇلتۇزى

فضاء بوشلۇق، ھاۋا

«ق»

قذى ئەخلەت

قضل قايتىش

قدوم كىلىش ئالدىدا

قطين پاختا

قدحوا ئوت ياندۇرماق

قاسيت تارتىش، ئەلەم تارتىش

قباب چىدىر، گۈمبەز

قوادم كەلگۈچى، قوشۇننىڭ ئالدىنقى سېپى

قتام قارا بوران

قدحوا ياندۇرۇش، يېقىش

قلل ئېگىز جايلار

قضيب گۈل شېخى

قانيا قىزىل

قوام قامەت

قلل ئازلىق

قرطف پالاز، سېلىنچا

قلب چۈشەنگىن تەكشۈرۈپ كۆرگىن.

قسوته قاتتىقلىقى

قرى كۆتۈش

قنا نەيزە

قراع زەربە، ئۇرماق

قرطف پالاز، سېلىنچا

قمرى كەكلىك

قرطاس قەغەز

«ك»

كناس كىمىك ئۆۋىسى

كمل سۈرمە

كماهم كامان، ياپاق

كلمى مەجرۇھ، ياربدار

كرالاجدين كېچە — كۈندۈزنىڭ ئايلىنىشى

كلل نېپىز يوپۇق

كادر دۇغ

كتائب ئارمىيە، قىسىم

كسل هورۇنلۇق

كريهة ناچار ئىش، خاپىلىق، جەڭ

كثيبا دۆڭ

كرى چوڭ، ئۇيقۇ

كاس كىيىم كىيگۈچى

كليلة ئاچمز، كۆرمەس

«ل»

لظي يالقۇن

لقاليه ئۇنى تۆچ كۆرگوچى ئوبۇن

لبات يۇرەك، قەلب

لسعى چاقماق، نەشتەر

لئيم پەسكەش

لم تعوى نېمە ئۈچۈن يالىڭاچ بولىسەن؟

لب يۇرەك

لدان يۇمشاق، تەپتۇر

لجين كۈمۈش

لم ارم كۆزلىمىدىم

لديغ يىلان چاققان

لم نەزە، قاراش

لغب چارچاش

لهفى تەلپۈنۈش

لج كىرىشمەك

لثمه سۆيۈش، بوسە قىلىش

لواحظه كۆز بېقىش

لوعة ئىششىق

لم اجن گۇناه قىلمىدىم

لهيب يانغىن، يالقۇن

لحظاته قاراشلىرى

لوعة ئىششق

لجين كۈمۈش

لؤم پەسكەشلىك، رەزىللىك

لجته دولقۇن

لمعت چاقناش

«م»

معبد كىشى ئىسمى

منى ئارزۇ — ئىستەك

مصيف ياز پەسلى

مطلة تىكلىپ تۇرغۇچى

مزاج — مىزاج مىجەز

مهجتى جان

مجامر ئىسرىقدان

موار مۆڭلىنىپ

معاند تەرسا، ئەيىپلىگوچى
مبان بىنا، قۇرۇلۇش
معالى ئېگىز جاي
معاطب ھالاك قىلغۇچى
مصة ئىمىش، شوراش
معارضات قارشى تۇرغۇچى
معتقل باغلانغان
مهجتى روھ، جان
متانة جانلىق
مهل ئاستا، ئالدىرىماي
مخضربا يېشىللىق
مهمل بىكار
مهرى ئات، ئارغىماق، تايچاق
معاطف قەددى
مجروح ياردار
مصرع ئۆلگەن جاي
مطايا دۆمبە، ئات مەنسىدە
مقل قارچۇقلار
محافل جامائەت، يىغىلغۇچىلار، ئاۋام، نادان
مطية ئۇلاغ، ئات
مسهر بىدار، ئۇيقۇسىز
معالى ئۇلۇغۋار ئىشلار
مطهم ئايغىر
ميمم كۆزلەنگەن
مزجت ئارىلاشماق
محتال تەكەببۇر، مەغرۇر
مهجة جان

مهانا ئەرزىمەس، ئاھانەتلىك
مفتقر ھاجەتمەن، ئېھتىياجلىق
منقبا نىقاپلانغان، يۈزىنى ئورىۋالغان.
محجل قاشلىق
ملل زېرىكىش
مصقول پارقىراق
منهل كۆلچەك، كۆل
مخضر يېشىل
معاطف قەددى
مخبوء يوشۇرۇلغان
منيف ئېگىز
مانا ئۆي
ملاحة يۈمشاق
مهجة جان
مقلتيك قارچۇق چىكە چاچ
مهاة ياۋا كالا.
محيا يارقىن، مۇبارەك، ھۆسنى جامال.
ماجد مەرىت
محبر دانا، ئالىم
مدى جەريانىدا، داۋامىدا
مكدر بۇلغانغان
مغزلا يىڭ ياغىچى
مهفهف القد غۇنچە بوي
معسول شېرىن، تاتلىق

مليح اللما غۇنچە لەۋ
مشرد قاچقان
مهاة ياۋا كالا
مقرطق قىزىل كىيىملىك
مذاقها تەم
ماتم ماتەم
مهب ئېغىز (شامال ئېغىزى)
مربع كەپە
مذيع جارچى، جاكارچى
مُوقد ئوچاققا ئوت قالىغۇچى
منايا ئۆلۈم
مدعو تەكلىپ قىلىنغۇچى
ملاحم جەڭ
مزاحم قىستىلىش، ئۇرۇش
متاح مۆلچەرلەنگەن، بېرىلگەن
معاطسنا بۇرۇن، ھال
مسبغة يىرىتقۇچ بار جاي
مصراع (ئىشكىنىڭ) يان يانغىچى
متون ئۇستى، دۇمبىسى
مذمتى ئەيىپ مالامەت
معمدين توۋرۇك قويۇلغان
مهابطها ئورنى، جايى
متشبثين ئېسىلغۇچى
مندوف ئېتىلغان

«ن»

نصل بىس، تىغ
نباهة سەزگۈر
نهد سېمىز
نادى مەجلىس، ئولتۇرۇش، يىغىلىش
نحل ئالاقە، مۇناسىۋەت
ندمت ھەسرەت چەكتىم
نابتك يەتمەك
نحاض گۆش
نأى يىراق بولدى
نُوْر چېچەك
ندىّ گۈزەللىك، ھوللۇق
نكبة كىلىشمەسلىك
نحيب يىغلاش
نعال ئاياق
نعام تۆگە قۇش
نعم ئۇلاغ، تاۋار
نائبات ھادىسىلەر
نحسات بەختسىزلىك
نحرير ئالىم، دانا
نؤم كۆزلەش
ناشئة ياش – ئۆسمۈر
نجلاء يوغان كۆز
نعى مۇسىبەت خەۋىرى
نبال ئوقلار
نضوى ئورۇق تۆگە
ناء يىراق
نحور مەيدە، كۆكرەك
نحت يىغىلدىڭ

ناجه رەڭدار، خىلمۇ — خىل
نداه ئىنئام، مۇكاپات
نائبات ھادىسىلەر
نباهة مەشھۇرلۇق، ئۇلۇغلۇق، مەرتىۋە
نُهلــة بىرىنچى ئوتلام، بىرىنچى يۇتۇم
نُهد سېمىز
نكهته بۇي، پۇراق
نقا تال، غۇنچە
نجل خۇمار كۆز، جامكۆز
ثناه مەدھىيسى، ساناسى
نوى يىراق، يىراقتا
ناح يىراق بولدى.
نقدى تەڭنقىت
نموم سۆخەنچى
ناهيك توسقۇچى
نُمى ئەقىل ئىدراك، پاراسەت
نماء يۇكسىلىش
ندوة يىغىلىش
نعاء بەتبەشىرە، ۋەھشي
نسيم مەيىن شامال
ناضرا گۈزەل
نج ھاكاۋۇر
ندى گۈزەللىك ھوللۇق
نواهــل سىراپ بولغۇچى، تەشنالىقىنى قاندۇرغۇچى

نسيجان توقۇلما
نكهته بۇي، پۇراق
نضو ئورۇقلاش

«و»

وقــــال ئانى تاپقۇچى، بوزەك قىلغۇچى
وزر ساقلىنىش، پاناھ جاي
ورد گۈل
ولع تاماشا، كۆڭۈل ئېچىش
وجدا ئىشتىق
ويــكــم ۋاي سىلەرگە ئىچىم كۆيىدۇ، سىلەرگە مەسلىكىم كېلىدۇ.
وقر ھۆرمەتلە
وجنات مەڭزى
وهج يالقۇن
ورى خەلق
وضاح يارقىن، ئوچۇق
وفود ئەلچىلەر
وكل ئاجىز ئەر
واشى چېقىمچى
وطدت ئاساس سېلىنغان
واجف تىتىرەش
ظبية كىيىك
وشل ئاز سۇ
وجل خىجىللىق، نومۇس، قورقۇش

ورده ئەس يادى، زىكرى
وافدا كەلگۈچى، ژەكسىل
ودادة دوستلۇق
وقيعة ژەقە، جەڭ
وح چولۇق دەرەخ
وتر ئېھتىياج
وغى جەڭ

«ھ»

همم ھىممەت، ئىراد
ههج جان
هـواه خاھىش، سۆيگۈ، ئىستەك
هلباجة ئەخمەق
هجريك ھىجران
هياج قالايمىقانچىلىق
هوف قايغۇ
هطل يامغۇر
همل قۇيۇلۇش
هرمان ئەھرامىلار (سىر)
همام باھادىر
هياب ئەيمىنىش
هبوب (شامال) چىقىش
هامات باش، چوققا
هائم قايمۇققان
هدرا بىكار، بىھۇدە
هـام ئۇستىخان، باش سۆڭىكى
هزيمة مەغلۇپ بولغان

«لا»

لاتطلقن قويمۇەتمە
لاتعاند ئۆچەكەشمە تىركەشمە. بويۇنتاۋلىق قىلما.
لاح نامايەن بولدى، چاقنىدى، يۇرىدى.
لايعول ئىگە بولمايدۇ.
لاحراك ھەرىكەتسىز
لايـــذاع مەخپىي، ئېلان قىلىنمايدۇ
لاحة يۇمشاق
لاتلطفن ئايما، ئاسىرما، يۇمشاق مۇئامىلە قىلما.
لانا يۇمشاق بولدى.

«ي»

يرسب چۆكۈش
يهرب قاچماق
يلطم ئۇرىدۇ، كاچاتلايدۇ
يهدم بۇزىدۇ، ئۆرىيدۇ
يطـلسـم تىلسىمات قىلىدۇ
يغرى ئالدىماق، گوللىماق، كۈشكۈرتمەك
يعلولا كۆز قارچۇقى
يزجر توسۇش
يزور يىراق تۇرىدۇ. قاچىدۇ
يذاع تارقىتىلىش
ينجع ئۇنۇم بېرىش

ينافحني رىقابەتلىشىدۇ،
غۇشپۇراقلىقتا، بەسلىشىدۇ.
يتـوارد كېلىدۇ، كېلۋالىدۇ.
يهـتز جىلۋىلىنىش،
لەرزانلىق
يوهـج ئوت ياقماق،
ياندۇرماق
يـرنـوا تەلپۈنىدۇ،
ياقتۇرىدۇ
يعن نامايەن بولماق
يفوه سۆزلەش
يقلد ئاسىدۇ
يلمع يالتىراش
خاپلىق، جەك
يقلق ئەنسىزلىككە سېلىش، بىئارام
قىلىش.
يطرحها تاشلاش
يترددا ئىككىلىنىش
يختار گاڭگىراش
يحط چۈشۈرىدۇ، تۆۋەن قىلىدۇ.
يراق تۆكۈلىدۇ.
يردع توسۇش
يبتذل كەمستىلمەك
يـنكسه ئارقىغا قايتۇرىدۇ.
يغترف چاڭگاللاپ ئالماق
يكدى تارتماق، باشتىن كەچۈرمەك

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئابلىمىت ئىمىن
مەسئۇل كوررېكتورى: رەنا ئابلىمىت
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: يۈسۈپجان داۋۇت
خەتتات: ئەنۋەر سەمەد غەربىي

ئەدەب ئاچقۇچى

توزگۈچى: ئابدۇقادىر ئابدۇۋارس
تەرجىمە قىلغۇچى: ئابدۇللاھەد ئەمىر قۇتلۇق
يېكتكۈچى: ئەخمەتجان ئىبراھىم
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348№)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلىدۇ
قەلبداشلار كومپيۇتېر مۇلازىمەت مەركىزىدە تىزىلدى
ئۈرۈمچى جۇڭمي باسما چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى.
فورماتى: 1168×850 مىللىمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 7.25، قىستۇرما ۋاراقى: 4
2002 ـ يىلى 2 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2002 ـ يىلى 10 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 3000 — 1
ISBN 7 —228—07016—X/H.472
باھاسى: 12.00 يۈەن

بۇ كىتابنىڭ بېسىپ تارقىتىش ھوقۇقى بىزدە، ئوغرىلىقچە بېسىپ سېتىۋېلارنىڭ قانۇنىي جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ. ئالاقىلىشىش تېلېفونى: 13999249197، 2877704 (0991)